

13—

ŘEČI

Dra. FRANT. LAD. RIEGRA.

DÍL I.

III. lega 13

71-C-287/1

čís. 4527/III.

ŘEČI

Dra. FRANT. LAD. RIEGRA.

DÍL I.

1868 - 1878.

KS VYNECHANÝMI ŘEČMI Z LET 1848-1867

ÚPRAVIL NA TISK

A. OPATŘIL ÚVODEM I POZNÁMKAMI

PROF. Dr. H. TRAUB.

Vydáno

s podporou České Akademie pro vědy a umění
i ministerstva školství a nár. osvěty.

1923.

NAKLADATEL ST. KOČÍ, S. S. R. O. VBRNĚ.

Ú V O D.

*Nejvyšším dobrem národu jsou
přece jen jeho velcí mužové.*

⟨Fr. Palacký, 1840.⟩

Nemohu, tuším, začít vhodněji než slovy předmluvy své k životopisu Riegrovi ⟨*Zlatoroh*, č. 35–37). I tímto aktem splácíme povinný dluh především sobě samým a teprve v druhé řadě památce Riegrově. Je-li pravda, jako že je, že velcí mužové neumírají, i když síly lidské jsou vyměřeny jen nakrátko, pak nezemřel především on, žijet mezi námi dále příkladem, svými slovy, která dovedl vtělit ve skutek.

Fr. Lad. Rieger, rodák semilský ⟨narozen 10. prosince 1818⟩, upozornil na sebe již na počátku let čtyřicátých, kdy jako mladý právník pomáhal probouzeti a uvědomovati zaostalé měšťany pražské i jejich rodiny způsobem, jakým se právě dalo. Zábavy, plesy, koncerty, divadelní představení a besedy byly k tomu jedinými prostředky v době absolutismu Metternichova, kdy nebylo českého listu vůbec mimo polouřední *Pražské Noviny*, třebaže už vládní soustava pomalu ale jistě skomírala a dodělávala. Sám konservativní V. J. Písek ⟨*Politické zlomky o Čechách*⟩ vzpomíná s nejpřesnějším uznáním, že Rieger v době předbřeznové vynikl vlastenectvím, horlivostí, obětavostí a především neohrožeností, když šlo o to bránit národa proti vládě i Němcům. Jakmile se dostavil bouřlivý a pohnutý rok 1848, onen podle Tömka rok velikých převratů, které způsobily změny ve všech společenských poměrech, stanul Rieger od drobné a svrchované záslužné práce budítecké naráz v popředí politického života, odtud ustoupil, ještě nedobrovolně, teprve r. 1891, ačkoli politicky činným zůstal až do smrti. Politické vzdělání jeho i všech ostatních, kteří v čele s Palackým musili volky nevolky do politické arény r. 1848, nemohlo býti dosti důkladné, ani zcela pronikavé, nehledě zvláště k Riegrovi mládí. Masaryk ⟨*k. Havlíček*⟩ připomíná sice, že německá literatura, hlavně filosofie, působila na Rakousko přes všechnu cenzuru, k tomu se pak přidružila hojná literatura brožurová, již věnoval zaslouženou pozornost nedávno J. Heidler ⟨*Čechy*

a Rakousko). Dobré školy, zejména pro obratnost a školenost řečnickou, dostalo se Riegrovi, jak upozorňuje dcera jeho M. Červínková, v nově zřízené Jednotě na povzbuzení průmyslu, takže i o něm platí, co dí Cormenin o Mirabeauovi, že jeho parlamentární výchova byla hotova dříve, než byl otevřen parlament. Ale to vše nestačilo ještě. Vždyť zdůrazňuje sám Palacký (*Radhost*, III.), že lidí, v politickém ohledu skutečně vzdělaných, bylo jak v Rakousku vůbec, tak zvláště ve sněmě říšském málo, a i ti, kdož se považovali za takové, vynikali nejvíce jen horlením liberalistickým o t. ř. základní práva.

Tím je též vysvětlitelné, že politikové čeští, jsouce nedostiženi, kolísali programem a že ve vídeňském parlamentě byli stranou upřímně vládní, pracující ve prospěch a zdar národa, jak rozuměli a dovedli nejlépe. Rieger byl r. 1848 členem strany národně liberální nebojí liberální národní slovanské, jak ji nazval Havlíček, jejíž viditelnou hlavou byl Palacký a tiskovým mluvčím Havlíčkovy *Nár. Noviny*. T. G. Masarykovi se zdá, že Rieger byl rozhodně radikální a to radikální ve smyslu strany demokratické, pokud lze mluvit vůbec o určité straně, jejímiž představiteli byli zejména nevyhranění V. Vávra, K. Sabína a Em. Arnold. Je přirozeno, že se sotva 30letý a tehdy ještě až příliš vznětlivý Rieger dal věsti do značné míry mužem politicky rozvážným, o 20 let starším Fr. Palackým, jenž měl za sebou již rozsáhlou činnost literární za dobu 25 roků, předurčen jsa k politickému vůdcovství už jako historik. Také Rieger věřil s Palackým, že prospěch národa žádá toho, aby setrval při Rakousku, protože Čechové nejsou »tak zpozdilí«, aby trhali svazek, z něhož »nám na budoucnost tolik užítku vyplývati bude« (*Slovo k Moravanům* z 21. května 1848). V říšském sněmě nastala účelná dělba práce, když Riegrovi připadla úloha více representační – Palacký nebyl řečníkem a druzí zástupcové čeští, nevyjímaje ani Pinkasa, Strobacha nebo Klauďyho, nemohli se měřit s Riegrem po té stránce ani zdaleka –, které se zhostil s takovým zdarem a úspěchem, že založil navždy slávu svou řečnickou. Kdyby se byl býval odmlčel nadobro po roce 1849, jméno jeho zůstalo by zapsáno nesmazatelně v politických dějinách národa. Kolísal-li Palacký tehdy mezi hlediskem historickým a národním ve příčině uspořádání habsburského soustátí, ukázala se česká politika tehdejší bez výjimky nerozhodnou a kolísavou mezi oběma stanovisky, nevyjímaje ani Fr. Braunera, jenž první tlumočil požadavky rázu státoprávního v březnu 1848. Ale tomu nemohlo být ani jinak, probudil-li se národ teprve k politickému životu, čili jak věc vysvětluje přísný jinak Masaryk: »Nebyli jsme svými, jednali jsme pod tíživou sugescí národů vůkolních, napodobili jsme druhé a vyplňovali neorganickým eklecticismem touhu po samobytnosti a samostatnosti«. Činnost Riegrova od dubna 1848 – v březnu dlel ještě v cizině na zotavenou – do března roku příštího byla až příliš obsáhlá a proto nezbytně rozptýlená, ale poskytla mu možnosti

ukázati mimo skvělé nadání řečnické též neobyčejné státnické schopnosti, zejména za intervence u dvora v Inomosti v měsíci červnu. Byl z hlavních činitelů Národního výboru, v němž byli podle Denise totíko tři opravdoví politikové (Rieger, Brauner a Havlíček), byl jednatelem výboru pro sněmovní volby do ústavodárného sněmu českého, kdežto Slovanského sjezdu se účastnil toliko v předporadách (srv. mýtj čl. *O přípravách k Slovan. sjezdu 1848*, *Čas. Česk. Musea*, 1918), vlastnímu jednání sjezdovému nemohl být přítomen, zaneprázdněn jsa právě posláním v Tyrolích. Nejvyššího uznání došel řečmi v parlamentě vídeňsko-kroměřížském, ale upozornil na sebe také řečmi v ústavním výboru, o čemž poučují protokoly, vydané Ant. Springrem r. 1885 (*Protokolle des Verfassungsausschusses*) a doplněné r. 1908 J. Redlichem (*Österr. Rundschau*) i r. 1912 Alf. Fischelem (*Die Protokolle des Verfassungsausschusses über die Grundrechte*). Z těchto všech protokolů, byť i hodně neúplných a kusých, zjevno přece, jakou hrál úlohu mladý Rieger ve společnosti osobností, jako byli Němci Hein, Fischhof, Lasser, Brestel, Mayer a Löhner, z Čechů mimo Palackého Pinkas, Brauner, Trojan, Tomek, Klauďy a Strobach, z Poláků Smolka a Ziemiałkowski, nemluvě o zástupcích Jihošlovanů, Ukrajinců a Italů, nikoli bezvýznamných. Jak často a rozhodným způsobem zasáhl do debaty, zejména v ústav. výboru, někdy i několikrát za jedinou schůzi.

S březnem 1849, jenž nadělil rakouským národům oktrojovanou ústavu Stadionovu a rozeznání nepohodlného vládě parlamentu ještě k tomu bodáky, nastal obrat, který nezůstal bez vlivu ani na Riegra. Odešel raději do ciziny, aby se vyhnul nepříjemnostem pro svou neohroženou činnost zejména v Kroměříži, ale především aby prohloubil v době nucené nečinnosti politické všeobecné vědomosti. Obral si jmenovitě studium národního hospodářství, u nás tehdy zvláště opomíjeného, a chtěl se stát učitelem universitním tohoto oboru. Zdokonaliv se též ve francouzštině i angličtině a navázav v cizině styky s významnými činiteli vrátil se počátkem r. 1851 do vlasti, kdy se už schylovalo v sjednoceném Rakousku k čirému absolutismu. Bylo mu proto mlčení na veřejnosti stejně jako druhým. Za přímé a mužné vystupování v duchu slovanském i demokratickém na sněmě kroměřížském se mu odvděčila vláda pánů Schwarzenberka a Bacha, zmařivši jeho docenturu a tím i zamílovaný plán životní. Leta padesátá, dobu absolutismu Bachova a tím uloženého mlčení, snažil se vyplnit, jak nejlépe dovedl a pokud vůbec mohl. Nejdůležitější z té doby nejen osobně pro něho, ale také pro jeho pozdější činnost veřejnou a tudíž pro národ bylo spojení s dcerou Palackého (1853) k cestě životem. Nešlo pouze o to, že se stal zetěm Fr. Palackého, jako spíše o to, že se sblížili nejužejí oba mužové, aby spojenými silami, vhodně se doplňující, pracovali na národa roli dědičné. Byly to především podniky literární (zejména *Naučný slovník*), jimiž mělo být podněcováno a křišeno zároveň

vlastenectví i národní vědomí, zakříknuté Bachem a jeho pochopy, pak vlastní práce vědecké a nikoli naposled úsilí o divadlo české. Dříve ještě, než se vrátilo Rakousko po Bachově pádu k ústavnosti, Rieger podnikl krok svrchovaně důležitý, aby se totiž národu dostalo konečně opět tiskového mluvčího po zániku Havlíčkových *Národ. Novin*. Podal panovníkovi pamětní spis, jímž neomeziv se na požadavek vydávání novin uvedl odvážně a směle císaři na paměť přání i tužby svého národa, v kteréžto petici spatřuje prof. Jar. Goll klasický přímo kus naší politické literatury.

Pravá působnost Riegrova nastala teprve, když »provedením« t. ř. neodvolatelného diplomu říjnového z r. 1860 vydána jest příštího roku opět oktrojovaná ústava (únorová) péčí Schmerlingovou a sešel se první český sněm novodobý. Nutno uvážiti, že širší vrstvy městského i venkovského obyvatelstva nebyly na sněmích, dotud stavovských — naposledy zasedal sněm v Čechách r. 1847 — zastoupeny vůbec, neboť ústavodárný sněm, slíbený Ferdinandem r. 1848, se nesešel vůbec, byv zmařen svatodušními bouřemi. Pravdu má G. Eim (*Politické úvahy*), že s diplomem, jenž zamítnuv centralisaci v duchu porad t. ř. rozmnožené rady říšské obsahoval zásady federalistické, oživilo vše u nás jako kouzelným proutkem. I když se nerozumělo všemu plně z jeho obsahu a přesto že se dostavilo do čtvrt roku rozčarování konstitucí Schmerlingovou, která podle Riegra samého byla nikoli provedením, nýbrž zrušením »nezměnitelného« diplomu. Čechové, vedeni Palackým a Riegre, vstoupili ve spojení s t. zv. historickou neboli konservativní šlechtou (v čele s hr. J. J. Clamem-Martinicem a kn. K. Schwarzenberkem) do sněmu, byt i měl umělou většinu německou za podpory šlechty t. ř. ústavověrné. Ale nejen to. Vlivem Palackého rozhodli se Čechové obeslati též říšskou radu t. ř. širší, kterou Schmerling stvořil pro veškeré země habsburské na rozdíl od užší, jež měla platiti pouze zemím mimouherským. Maďari a po jejich příkladě též ostatní národové uherští se zachovali naprosto zamítavě k vídeňskému parlamentu a nakonec dosáhla Pešt svého. V poslanecké sněmovně říšské rady rakouské — Palacký, jsa jmenován členem panské sněmovny, nemohl býti zároveň v poslanecké — Rieger vystupoval obratně, rozhodně a obezřetně v zájmu svého národa, ale vláda i umělá většina německá se chovaly zamítavě, ba urážlivě k odůvodněným stížnostem českým. Vída, že mluví s přáteli k hluchým uším, rozhodl se opustiti říšskou radu, ale věc se protáhla do r. 1863 a nestala se ještě k tomu způsobem; jakého si přál a jak bylo v zájmu věci, protože nevystoupili poslanci hromadně ani jednotně. Nemohli-li pracovati podle svého ve Vídni, nelenil Rieger na sněm v Praze, jenž ho vyslal do zemského výboru, ani ve sboru obecních starších hlavního města, kde nebylo, pokud nebyl zaneprázdněn jinak, jedině významnější události v komunální politice, do které by nebyl zasáhl. Je tudíž jméno a působení Riegrovo

nerozlučně spojeno též s dějinami i rozvojem města Prahy, jehož členem býti si cenil obzvláště.

Když vystřídal Schmerlinga (1865) hr. Belcredi, dotud místodržitel království Českého a člen šlechty konservativní, počali Čechové v čele s Riegre opět doufat a věřiti, že bude lépe, zejména po odvolání nenáviděné únorovky a ohlášením nové ústavy, která se měla státi skutkem nikoli bez slyšení jednotlivých sněmův. Ale Belcredi byl zabrán především po přání koruny jednáním s Maďary, a vypuknuvší poté válka s Pruskem odstavila i zmařila posléze následky svými vše, co dobrého ministr mínil vykonati v zájmu státu a jeho jednoty. A tato tanula také vždy na mysli Čechům, jak ukázal Rieger r. 1865 v *Národě* (článkem *Na povšimnutí dualistům*) a zejména Palacký *Ideou státu Rakouského*, jež byla nepochybně společným dílem obou, aspoň duchovně. Noví rádcové císařovi v čele s pověstným Beustem, propuštěným služebníkem saským, nedbali však varovného slova Riegrova, že »pustiti od jednoty říše jest tolik, co pustiti od její svobody«. Maďari byli za hrozné chování v době války odměněni samostatností státní, zatím co Čechové přes všechnu loyaltitu a oddanost k trůnu byli zcela pomínuti. Rieger byl včas na místě, aby působil ve Vídni na Belcrediho a jeho prostřednictvím na císaře, nic naplat, neboť Beust ukazoval cestu na pohled schůdnější a rychleji k smíru i narovnání vedoucí než Belcredi. Čechové vidouce, jak panovník nedbá daného slova, kterak nová říšská rada, ještě k tomu už jenom užší, má prostě schváliti hotové »narovnání« s Maďary, a jsouce na sněmu bezohledně přehlasování podali významný protest z pera Riegrova (1867). Jemu předcházela mohutná řeč téhož politika, o které píše politický odpůrce jeho Ed. Grégr (*Dennik, I.*): »Povedla se mu tak, že patří mezi nejvýtečnější řeči nejen jeho, ale českého sněmu vůbec. Mluvě s velikou mírností a chladností, místy i elegicky dojatým hlasem, vážil každé slovo, než ho z úst vypustil«. Poté následovala významná demonstrace, která se neminula hlubokým účinkem ve Vídni a především posílila malátné doma. České poselstvo v čele s Palackým a Riegre se vydalo totiž do Ruska pod zámlinkou návštěvy národopisné výstavy v Moskvě, nedbajíc odporu a hulákání ve Vídni, o čemž píše správně Erben (*Brandl, Život K. J. Erbena*): »Jest to hluku v Israeli, jest to štekotu, že se nechceme dáti pošlapati za hnůj pro osení prusácké a že se k nám předce ještě někdo hlásí, jehož onj se bojí jako šotek kříže!« Byla to vpravdě cesta triumfální Čechů vůbec a Riegra zvláště, jenž nestačil vzletnými promluvami ujišťovati o sympatiích a lásce svého národa k bratrským Rusům, ale také k nešťastným tehdy Polákům, s nimiž se zacházelo na Rusi od nezdařeného povstání roku 1863 způsobem nedůstojným. Byly to projevy srdečné i mužné, jimiž se řečník dovolával soucitu a porozumění Rusů pro spřízněné Poláky.

Moskevská »pout« byla spolu úvodem k naprostému trp-

němu odporu, který Čechové rozšířili i na sněmy, a sám Eim, jenž je soudcem nikoli nestranným, nemůže nedoznat, kterak snad nebylo politické, že zrovna vůdcové taktó demonstrovali, ale dodává hned, že tenkrát nebyl oportunismus na místě, jako že demonstraci tou národ nepopíratelně okřál a vzpružil se k zápasům dalším s nenávisnou Vídní. Prosincová ústava, jež zůstala v platnosti pro okleštěné Rakousko až do převratu, uskutečněna je na sklonku r. 1867 přes odpor a za nepřítomnosti Čechů. Odpovědí na dualismus rakousko-uherský byla Riegrova deklarace (1868), která i v očích Eimových byla jako válečný program spísem znamenitým, zejména když Beust s. t. ř. »občanským« ministerstvem Auersperkovým tlačili Čechy ke zdi, jak se vyjádřil sám říšský kancléř v upřímné chvíli. Že však Čechové nebyli nikterak neústupní, třebaže ujišťovali, že jejich státní právo není o nic méně cenné uherského, a že nelpěli na deklaraci, ukázalo se, jakmile se ujal r. 1870 řízení záležitostí státních Polák Potockí. Rieger byl ochoten smluviti se s ním o přijatelných podmínkách dohody pro obě strany, jak dosvědčuje též jednání pardubické, jímž se měla upravit cesta k žádoucímu dorozumění už v zájmu státu i dynastie. Ale Potockí nechtěl a nedověděl – už pro odpor císařův, jak jsem doložil nedávno¹⁾ – vyjítí vstříc odůvodněnému hledisku českému, stejně jako Rieger nabízel marně znova Němcům ruku k smíru, jako již tolikrát před tím i potom, a byť i sebe poctivěji.

Válka světová a obnovení české samostatnosti daly nejlepší i nejskvělejší dostiučinění Riegrovi za projev sympatií, vyjádřených Francii u příležitosti války s Německem r. 1870. Dnes by už Eim nenapsal o promemorii Riegrově takových jedovatých slov, jako že »naše bída politická nikdy české politické vůdce netísnila«, že »starali se vždy více o Evropu a vysokou politiku nežli o sebe«, nebo že akt, jehož Francouzové právě nedávno připomínali znova s povděkem, činil naň dojem tragikomický. Vyvrcholení státoprávního zápasu s Vídní znamená rok 1871, kdy se vláda Hohenwartova v zájmu státním zasadila poctivě o dohodu s Čechy pod dojmem zřízeného císařství německého v rukou pruských Hohenzollerů. Rieger pracoval ze všech sil k tomu, aby se našla střední cesta, na které by se Čechové bez zadání nepodstatnějších snah mohli sejítí a dorozumětí s vládou na prospěch obou stran. Fundamentální články, společně dílo Riegra a Clama, mají své slabiny, jako ostatně každé dílo lidské, zejména je-li děláno na kvap; ale tolik je jisto, že znamenaly velký ústupek říši od deklarace a že uskutečněním návrhu toho bylo by se Rakousko obrodilo. Přes všechno úsilí, zejména právě Riegrovo, jenž slavil tehdy opět jednou pravé řečnické triumfy ve sněmě, i přes poctivou práci, projevivší se v návrhu

¹⁾ Srov. můj čl. *R pokusu Potockého o dohodu s Čechy*, *Čas. Matice mor.*, 1922.

na ochranu národností, byly nejlepší záměry zmařeny intrikami různých činitelů domácích i zahraničních. Čechové se vrátili, jak nemohli ani jinak, k deklaraci a trpnému odporu na celé čáře. A tím spíše, když vláda Auersperka mladšího pomocí pověstného místodržitele Kollera a ještě pověstnějšího volebního chabrusu dosáhla většiny německé na sněmě pražském, o Brně ani nemluvě. Dočasný vstup Čechů do sněmu r. 1870 a 1871, který se snažil Rieger vysvětliti zevrubnými projevy řečnickými, byl pouhou episodou, ač nikoli bez významu.

Byla-li zejména vlívem Palackého obnovena (1872) pasivita na sněmě, musili se vůdcové starati o to, aby udrželi bojovnou náladu, nepoddajnost lidu a především jednotu v národě, která jevila povážlivě první trhliny, třebaže už předtím se vyskytly někdy (zvláště 1863 pro poměr k povstání polskému a r. 1868 ve věci odchodu ze sněmu) vážné neshody a nesrovnalosti. Nadšenými slovy vybízel Rieger r. 1873 o slavnosti Jungmannově k svornosti a k setrvání v trpném odporu až do vítězství, avšak roztržka v národě již byla na obzoru, nedavši se zažehnatí slovy sebe krásnějšími. Tak se dostavila doba, jak dí skutečně bez přehánění Eim, »divokých vášní, doba zločinů, doba mravního vraždění«, v níž vinou obou stran z politického boje o přesvědčení a zásady se vyvinulo štvání, sočení, ubíjení mravní i hmotné do krajnosti. Smrteľnou ránu zasadila vláda českému odporu zavedením přímých voleb na radu říšskou (1873), čímž učinila parlament zcela nezávislým na složení sněmů, z nichž byla do té doby poslanecká sněmovna obesílána. R. 1874 se ustavila formálně strana svobodomyšlná, dotud levé křídlo jednotné strany národní, jež se rozhodla pro obeslání sněmu po vzoru Moravanů, kteří vstoupili ještě k tomu též na říšskou radu. Zdálo se, že vzájemnému uťoukání pro radost Vídně a vlády bude učiněna přítrž aspoň pod dojmem smrti patriarchy Palackého (1876), k němuž i strana Sladkovského a bratří Grégrů vzhlížela s úctou a hlásila se jako k Otcí národa, avšak nestalo se tak, a nikoli vinou Riegrovou.

Od skonu Palackého je Rieger, jsa již předsedou výkonného výboru, hlavou strany i vůdcem národa také podle jména, neboť mizívá toliko menšina se hlásila k svobodomyšlným. Ve skutečnosti byl jím od vstupu Palackého do panské sněmovny tím více, čím více tento ustupoval »zeti a přáteli« pro pokročilé stáří své do pozadí, vida též, že prospěch národa je dobře opatřen v rukou Riegrových a chtěje se věnovati především práci vědecké. Od zmaru Hohenwartova pokusu o dohodu se ujímalo a též šířilo v národě českém přesvědčení, živené zejména J. S. Skrejšovským a jeho listy, že změnu k lepšímu může způsobiti toliko zasažení zvenčí, avšak i naděje, připínané k válce rusko-turecké, vyzněly naprázdno. R. 1878 bylo dosaženo aspoň shody mezi oběma českými stranami, jejímž důsledkem byla obnovená činná politika na

sněmě, tím byl vyhlášen konec naprosté pasivity. Červinková vzpomíná toho, kterak právě Rieger se bránil nejdéle tomu, jsa rozhodnut ustoupiti raději z veřejného života, než aby kapituloval. Nechtěl tak učiniti, nikoli, jak tvrdí neprávem Eim, z hrdosti, umíněnosti nebo ze strachu před zahanbením, nýbrž že byl přesvědčen – a této víry se Rieger nevzdal ostatně nikdy. –, kterak důsledným setrváním v trpném odporu za jednoty v národě bylo by se bývalo dosáhlo ústupků zcela jiných, než bylo pouhé ministerstvo krajanské, před nímž varoval J. A. Helfert už r. 1873. Ostatně také A. Denis (*Čechy po Bílé hoře*, II.) soudí, že by byli Čechové vymohli daleko více, kdyby byli déle vydrželi v úloze nesmiřitelných. Rieger se podrobil domluvám i prosbám, vstoupiv s druhými do sněmu, o čemž sděluje choť jeho s provdanou dcerou: »Bůh dej, aby oběť tato převeliká, kterou národu přináší, větší než kdy dosaváde byl učinil, nebyla zcela beze všeho užitku«. Malou útěchou mu mohlo býti jednomyslné usnesení všech poslanců, aby se nevstupovalo na říšskou radu, ve skutečnosti byla věc jen oddána sotva na rok.

Tak se stalo, že Rieger, jenž r. 1866 volal na sněmě, že »na věky věkův do této říšské rady nepřijdeme«, nastoupil po zmaru vyjednávání v Emersdorfě s Fischhofem r. 1879 svou i národa svého cestu do Canossy, jakmile Taaffe vystřídal Auersperka a přechodní kabinet Stremayrův. Rieger přinesl i tuto oběť věci národní povoliv, jak poznamenal v soukromí, obecnému tlaku, ježto viděl, že trpný odpor nelze dále udržeti proti přání všeho národa. Otvíral se podle Riegra v politice nový horizont a počalo se nové období v životě i činnosti muže, jenž přes dosaženou šedesátku ukázal, že jest týměž obratným mluvčím a horlivým i neúnavným zastáncem věci svého národa, jakým býval předtím. Nastala Riegrovi nová doba činnosti, doba plodné práce, po které toužil v nitru svém, ježto, jak psala manželka dceři na Maleč (1876), trpnost se přičíla jeho povaze a nečinnost nebyla mu vrozena. Spíše naopak. Nic mu nevadilo, že vedl od opětného vstupu do Vídně život velmi rozčilující a při tom hodně neklidný, pohybuje se mezi třemi domácnostmi: v Praze, na Malči a ve Vídni. Avšak leta osmdesátá se ukázala proň záhy dobou velmi krušnou, krajně vyčerpávající a vysilující zápasem s Němci i s vládou, která se přes obětavou podporu Čechů bránila nejmenším a nejspřavedlivějším ústupkům na prospěch české věci, a nikoli naposledy doma se vzrůstající stranou svobodomyšlnou. Rieger si stěžoval hned se počátku do nečinnosti a lhostejnosti Taaffovy, jak čteme v německém dopise k Helfertovi (10. srpna 1880): »Co dělá Taaffovo ministerstvo, nevím – pravděpodobně tolik jako nic; nejdříve nemohlo se nic dělat, protože měli na krku říšskou radu, a nyní musí, jak se zdá, opět odpočívat od říšské rady a nic nedělati. Tuhle jsem psal, že je nutno, jmenovitě nyní, dlouho před tím,

než se sestoupí říšská rada, provéstí tahy na šachovnici změnami v osobách, ale nedostáváme se k činu«. Postavení české bylo dáno většinou, k níž náležely mimo Český klub (s velkými statkáři) též polské »kolo« a klub Hohenwartův, ale to vše nečinilo ještě většiny, takže jazyčkem na váze byla strana »středu« (moravský velkostatek) a hlasy ministrů. Proto každý sebe menší úspěch musili Čechové draze vykupovati ústupky, hlavně rázu kulturního.

I když pokroky české věci, jak vyznal Rieger nepokrytě r. 1888 o poměru k vládě, byly jen skromné a pozvolné, měl zajisté pravdu, že bylo lépe dělat pokrok malý, nežli jít nazpátek, že bylo lépe získati něco, nežli ztratiti mnoho, zejména po tak hubených letech předcházejících. K. Adámek (*Mé paměti z doby Taaffovy*) tvrdí dokonce, že pouhým vstoupením do Vídně byl vykonán skutek trvalé ceny a dalekosáhlého významu, ježto Čechové utvořením pravice, jejíž byli tmelem, zastavili podkopnickou práci, již nepřátelé jejich podnikali před tím za pomoci nebo aspoň ochrany svých vlád. Aktivní výsledek za dobu 1879–1890 byl celkem hubený, ač nikterak bezvýznamný, nebo dokonce bezcenný. Ze sklamáni, která se nutně dostavila, nebylo-li vyhověno podstatným požadavkům národa, zejména významu kulturního, dovedla přirozeně těžiti strana svobodomyšlná. Veřejnost ovšem neuvážila a nevěděla také, co řekl Rieger na obranu svého postupu, že totiž k nestrannému odhadnutí a spravedlivému zhodnocení činnosti poslanecké bylo třeba přihlížeti též k tomu, čemu poslancové zabránili – vzpomeňme jen nemožného úsilí o uzákonění němčiny jako státního jazyka – a co nemožnili, co překážek a klíčků bylo jim překonat. Postěskla si proto právem choť Riegrova dceři (1887), že »otec je beránek, který zkouší za vše, co vláda dělá«. Platilo-li ještě r. 1885 za voleb do říšské rady, že bylo heslem voličstva: Kohokoliv odporučí Rieger, toho budeme volit, o čtyři leta později při volbách do sněmu jádro národa, totiž venkov, se odvrátil od něho skoro úplně a volil svobodomyšlné, kteří využili chyb protivníkův i nepříznivých počínů vlády, ostatně i ve městech utrpěla strana Riegrova porážku, takže většina poslanců zemských náležela už straně »mladých«. Strana bratří Grégrův ukázala, že musila vztýčiti »odhozený« prapor státoprávní, ačkoliv je pravda, že Rieger ani za doby nejoportunističtější, kdy neváhal uznati význam němčiny pro stát rakouský a souhlasil více méně s politikou trojspolkovou jako s nutným zlem, ale jen jako s činitelem obranným, nezapomněl, tím méně se byl vzdal snah po uskutečnění českého státního práva. Volil prostě na ten čas jiný postup.

Roku 1890 nadešla nejsmutnější fáze života Riegrova, jenž s dosažením sedmdesátky (1888) překročil práh věčného kmetství. Jednání vídeňské mezi Čechy, zastoupenými výhradně stranou národní v čele s Riegrm, a liberálními Němci, obecně zvané punktacemi, mělo umožniti Němcům návrat do sněmu českého,

kteřý opustil svévolně před třemi lety. Není pochybnosti nejmenší, že Riegrovo úsilí bylo upřímné i ryzí a že víra jeho byla pravá, soudil-li, že dosažení národního smíru za jisté ústupky bude mít v zápětí utěšený rozvoj milované země. Nespoléhal Rieger jen, jak tvrdí K. Tůma (*Život dr. Jul. Grégra*), ve svou výmluvnost, věhlas a autoritu v národě, nýbrž především ve správnost postupu a celého jednání. Zachoval se skutečně tak, jak řekl právě o deset let dříve ve sněmě: »Ja myslím vždy, že každý muž má právo a povinnost jednati podle svého přesvědčení, a konečně i tomu proudu, kdyby takový byl, opřít se podle svých sil, a byť by i měl podlehnouti«. Řídě se hlediskem tehdy právě proneseným, že politika je »vědou kompromisů«, pracoval k tomu, aby sněm přijal úmluvy, zjednané, jak měl za to, nikoli v neprospěch věci české. Avšak K. Mattuš, jeho horlivý spolupracovník, připustil sám v Pamětech, kterak se ustoupilo úmluvami od zásady, že každý úředník v Čechách má znáti oba jazyky, a vysvítá z Paměti Bráfových, že Rieger neměl tušení o pověstné ordonanci ministra spravedlnosti Schönborna, již se dělil vrchní zemský soud národnostně ve dva senáty. Bráf, vzpomínaje Riegrova neohroženého vystoupení na sněmě, poznamenává, ač nebyl nikterak slep k chybám svého tchána: »To nebyl vůdce strany, to byl patriarcha, jenž se nerozpákoval poslední zbytky své někdy ohromné popularity dáti vědomě v šanc, aby jen provedl, co uznával národu za prospěšné«. Že dovedl obětovati svou oblíbenost i veškeré postavení politické pro blaho a zájmy svého národa, ukázal se býti právě pravým státníkem. Když pod dojmem »národní zrady« se konaly r. 1891 mimo nadání nové volby do říšské rady, byl Rieger s celou stranou doslova smeten a dostavilo se nejdokonalejší vítězství svobodomyšlných, jež zarazilo i je svou ohromností. Tak přestal býti poslancem na radě říšské i členem rakouské delegace, jímž byl od r. 1879 s přerušením v letech 1880–1883, kdyžtě Němci z Čech zamítli jakýkoliv kompromis pro volby delegační, takže všecek národ český byl po leta zastoupen v delegaci jediným členem, zvoleným ještě k tomu z Moravy.

Odtud se počíná poslední období Riegrovy činnosti. Byl zbaven nevděkem až příliš křiklavým a proto dvojnásob bolestným možností působiti pro milovaný národ ve středu říše, i vzdal se následkem toho členství ve sboru obecních starších jako starostenství Ústřední Matiče školské. Avšak účastnil se nadále přes pokročilé stáří i bolestné rány osudu (ztráta manželky a prvorozené dcery Marie, která mu byla, jak sám říkal, pravou rukou) sněmování v Praze (do roku 1895) i všech kroků strany, která nepovažovala zejména jeho nevyčerpatelným optimismem úlohu svou nikterak za dohranou. Nebylo ani potom významnější otázky, k níž by nebyl zaujal svoje hledisko, zvláště pokud šlo o rozšíření volebního práva. Přestal-li býti poslancem zemským vypršením mandátu, dostalo se mu po

dvou letech náhrady v doživotním členství panské sněmovny, které však ho valně neuspokojovalo, necítil se prostě ve sboru tom svým. Skvělého dosti učinění se dožil r. 1898 o své osmdesátce, kdy sjednocený národ holdoval patriarchovi svému, jenž dovedl zapomenouti všeho příkoří a radoval se upřímně z toho, mohl-li těm, kdož ho nešetrným způsobem zbavili důvěry a lásky lidu, byť i jen na čas, prospívati radou z bohatých zkušeností životních. Tenkrátě platilo o něm srovnání s panovníky, kteří, třebaže nepanovali, přece vládnou a ovládají. Těšil se nezištně z úspěchu strany svobodomyšlné, jímž byla jazyková nařízení Badeniho, jako schvaloval docela obstrukční postup proti Körberovi pro zrušení této důležité vymoženosti. Šťastně překročiv obávaný rok na sklonku století vstoupil do 20. věku a ožil jakoby mladickou silou. Vždyť toho roku se odvážil na světovou výstavu pařížskou, ale zejména ho zaujala láska z mládí, totiž divadlo, jím zahájil kdysi veřejnou působnost v letech čtyřicátých a jím ji vlastně také ukončil, pamětliv jsa při tom též stísněného divadla českého v Brně. S největší zálibou dlel na Malči, který se mu stal pravidelným letním sídlem od r. 1862, kde tuze rád zahradničil a později náruživě přestavoval. Neutuchající zájem jeho do posledního okamžiku tak dlouhého a plodného života platil všemu, co viděl kolem sebe, jak zjišťuje jeho zeť Cervinka. Vyprávěl se na věci hospodářské i na poměry jednotlivých osob ve dvoře zaměstnaných. Zemřel smrtí krásnou, která ho přepadla náhle i zdolala a již nevěřil do posledka ve svém šťastném optimismu, jenž je tak význačným rysem jeho povahy (3. března 1903).

Rieger vyvinul od jinošských let činnost, která ho postavila v čelo národa. Dlužno vyznati po pravdě, že se k místu tak zodpovědnému a úkolu svrchovaně nevděčnému hodil jako nikdo jiný. Pocházel ze zámožné rodiny, takže byl od počátku hmotně nezávislý, nejsa nucen obětovati svůj čas a síly k dobývání chleba, ani k zabezpečení společenské samostatnosti, aniž, jak děl sám (v letáku k voličům z 5. července 1848), mu třeba ohlížeti se po přízni něčí a možno mu »podle spravedlnosti a nejlepšího přesvědčení i vědění svého celou silou lásky své zastávati lid, z něhož jsem pošel«. K tomu pak se oženil s bohatou dcerou Palackého. Zevnějšek jeho poutal lepostí tváře a vůbec imponujícíím zjevem: Velký, silný muž s mohutnou hlavou, bohatým černým vlasem a plnovousem, s vysokým čelem a jiskrným černým okem, které dovedlo hřátí. Pamětníci se shodují veskrze v tom, že krásný jeho zjev přímo uchavcoval. Švabinského obraz z r. 1902, zachycující Riegro u psacího stolu, zachoval nám především jeho výraznou hlavu, o níž praví K. B. Mádl: »Zdá se, jakoby byl Rieger sám na ní celým svým životem a konáním formoval, tak mohutná je její lebka, tak myslivé je její vyklenuté čelo, tak důmyslné a nyní vlídnosti životního mudrce prozářené oko, tak rázovitý a širokohřbetý nos, tak i dnes rozhodná

ústa a rozložitá energie brady.« Není pravda, jak se čte v nená-
vistné Reichstags-Gallerie (1848, sv. 2), že jeho výraz tváře nejevil
typu slovanského, nýbrž prozrazoval prý nejspíše maďarský typ. Byl
Čech každým coulem, vnějškem i vnitřkem, vždyť i H. Kisch (Erleb-
tes und Erstrebtes) podotýká výslovně, že měl slovanskou tvář.

Rieger si osvojil v z děláni mnohostranné, znalý jsa předních
jazyků světových a obeznámen mimo práva a klasické jazyky se státo-
vědou, národním hospodářstvím, přírodními vědami i historií, kdyby ani
nebylo dlouholetého denního styku s Palackým. Je-li pravá politika
zároveň vědou i uměním, byl skutečně Rieger vzdělán vědecky jako
umělecky, jak ukázaly od mládí zvláštní záliby pro hudbu, zpěv, divadlo,
básnictví, malířství, sochařství i stavitelství, které dovedl též uvést ve
skutek (vlastními básněmi, statěmi umělecko=znaleckými). Byl i vý-
konným umělcem, abych tak řekl, v politice potud, že měl řečnické
nadání kromobyčejné, spojené s hlasem, jenž »přímo hladil« sluch. Byla
mu snad dlouho na závalu příliš silná individualita, jak ukazuje
nezkrotný temperament, jemuž odpovídalo bojovné heslo: Nedejme
se! – třebaže dovedl také vytvořit ušlechtilé: V práci a vědění
jest naše spasení! – temperament, který ovládnouti úplně nedovedl
vlastně nikdy. Tak podotýká Bráf (v Pamětech), že Rieger jako
předseda schůze měl dvě chyby; sám se při živosti své letory
nemohl zdržeti, aby nemluvil skoro do každé věci, a pak nebyl
trpěliv ke zdoluhavým řečníkům. Při tom však Rieger sám říkával
znova a znova, že politika se nedělá citem, nýbrž rozumem, a doznal
přímo, že pouhá smělost, není-li podporována silou rozumu, spíše
uškodí, než prospěje. Zato měl pevnou vůli i houževnatost vytrvat
a nehodit, jak kdysi řekl zeti Červinkovi, po prvním nezdaru flintu
do žita, jakož vůbec právě ze zvláštní povahy lze jediné vysvětliti
a pochopiti leckteré jednání a počínání tohoto »nenapravitelného
optimisty«, jak jej označil Bráf. Červinková sděluje, že se matka
»takořka duševně zahřívala na jasné, vždy stejně klidné a nadějně
myslí svého muže,« že otec uměl snášeti zklamání a žaly s klidnou
myslí, odvracetí myšlenky od představ a dojmů nepřijemných ke
stránkám radostným. Sám líčí povahu svou v německém dopise
k Helfertovi (24. června 1882): »Tkví v celé mě bytosti, že mám
vždy na mysli to, co leží nejbliže, a že se toho chápu, je-li třeba.
Jakmile je předmět takový jednou odbyt, myslím si: to je nyní
hotovo, nemusíš se déle starati o to, jsem vůbec málo retrospektivní.«

Přímou linií vývojovou, bez násilí, bez skoku a přelomu dospěl
od radikálních řečí z let 1848–49 a odmítavého názoru na šlechtu
(1848) zráním i životní zkušeností k tomu, že postupoval tak, aby
neodpudiv židů a připoutav zejména šlechtu k národu docelil jej za
jisté oběti, že šel r. 1879 do Vídně dělat politiku, byť i »drobeč-
kovou«, avšak nikoliv nečestnou nebo ponižující, nevida jiného
východiska z nouze a zvoliv ze dvou zel zlo menší, a že punkta=

ce mi se snažil dosáhnouti národnostního smíru v zájmu hospodář-
ského rozvoje milované vlasti. V politické osobnosti jeho se odráží
všecek vývoj české politiky od obnovení ústavnosti v Rakousku:
Od státoprávní oposice, která je jeho vrcholnou činností na venek,
až do aktivní politiky a účasti ve vládě. Nepěstoval nikdy politiky
stavovské, t. j. jednotlivých tříd a stavů, jakož byla strana jeho do
jisté doby – což bylo tehdy ovšem možno – opravdu stranou s vše-
národním programem politickým i kulturním, zamítal spory i různé
náboženské, pro které, jak pravil, národ »již dosti vytrpěl«, třebaže
nepřestal býti nikdy zbožným a věřícím katolíkem. Zastáváje vždy
názor, že v »politice běží o cíl a ne o cestu k němu vedoucí,« jak
napsal již r. 1872 Mattušovi, nemohl se nikdy vzdáti státního
práva. J. Herold, mluvčí strany svobodomyšlné, vyznal nad rakví
Riegrovou, že všude jsou patrný stopy soustavné jeho činnosti,
a jsou to stopy jen světlé, které ukazují jedinečný význam tohoto
muže v národě, s jehož veřejnou činností více než šedesátiletou
(1840–1903) je spojen nerozlučně a navždy imponující přímo rozvoj
národa po všech stránkách složitěho života. Nebylo akce veřejné,
nebylo počínu kulturního, vědeckého, uměleckého nebo hospodář-
ského, zejména ovšem v dobách starších, aby Rieger nebyl býval
účasten a namnoze více než kdo jiný.

S jeho jménem zůstane spíato založení prvního Naučného
slovníku, jehož mnohé přednosti se oceňují podnes, s jeho bytí
i krátkým působením na poli vědeckém souvisí, že mohl býti označen
přímo za zakladatele české literatury tak důležitého oboru, jako je
národní hospodářství. Stál u kolébky Národního divadla jako Živ-
nostenské, Hypoteční i Zemské banky, Svatobora jako C. Akademie,
české techniky jako české university v Praze. Z klasické přímo závěti
– klasické obsahem i formou – vyplývá, že pracoval netoliko pro
povznesení obecného vzdělání, jímž chtěl dosáhnouti, jak píše na př.
Besedě kojetínské (1901), pro národ »žádoucího veřejného významu
a blahobytu,« nýbrž že měl též na paměti zvelebení mravů a
zušlechtění povahy národní. Vhodně praví Goll, že Rieger byl
více než jen politik, ježto se v něm spojovaly rozmanité talenty
a zájmy s obdivuhodnou pružností těla i ducha v harmonický
celek; byl básníkem, novinářem (je proto nutno, aby i po této
stránce se vykonala povinnost a sebrány byly roztroušené
porůznu články jeho z novin) a spisovatelem. Významu jeho
v národě českém v 19. stol. nedosahuje nikdo, nevyjímaje snad
ani Palackého, ale ani mezi druhými národy s Čechy spojenými
v Rakousku nebylo muže, jenž by byl požíval mezi svými
takové váhy, úcty, vážnosti, popularity, lásky a autority, který by
byl býval jako on ohnískem i osou národního života, byť i musil
býti svědkem bolestného nevděku svedeného národa. Doznal o něm
J. Podlípny, mluvčí strany svobodomyšlné, uprostřed nejprudších

bojů (1890): »My vídávali ho, kterak hřímal z lavic těch proti nepřátelům království tohoto na obranu práv tohoto lidu. My vídávali jej, an zastával se práv koruny svatováclavské i proti tomu stolci, my vídávali dra Riegra, který statečně a neohroženě i samé koruně pravdu děl. Pánové, tenkrát to byl pravý zastánce práv národa českého, tenkrát byl pravým tribunem lidu svého.« Zasluby jeho, abych mluvil s A. P. Trojanem (1888), byly tak velké a četné, že mohl klidně snést »třebas také okamžité neporozumění neb nedorozumění či neuznání«.

Riegrovo úsilí bylo vždy mravné a venkoncem poctivé, jak doznávají nepokrytí i protivníci a sami národní odpůrcové¹⁾. Byl člověk gentleman, jak se vyjádřil Němec Ad. Fischhof, byl přímý, otevřený, snášenlivý politicky i nábožensky, věrný, smířlivý²⁾, pravdomluvný a pravdymilovný, důvěřivý až do krajnosti, nezištný, nebažící po bohatství ani po hodnostech (kolikrát se mohl stát ministrem), nebyl neomylnický³⁾, byl přátelský a společenský, nebyl žárliv na svoje postavení nebo úspěchy druhých, povzbuzuje jiné k práci a těše se z jejich zdaru. Dokazuje to Adámek, jakož píše Rieger sám dceři (1884) podle Heidlera o řeči Ed. Grégra: »Byla vskuuku velmi dobrá, a já, to mne znáš, závidí neznám a rád uznám vše, cokoli kdo z nás učiní«. Směl tudíž napsati již r. 1875, že jej nemůže nikdo vinit z toho, že by »komu nepřál kusu slávy, anebo odpíral pole ku prospěšné činnosti«, a že zasvětil věci národa všecek život. Jednal vždy podle nejlepšího vědomí a svědomí, povzbuzován vydatně ženou svou, která mu vstúpila v paměť (v listu z r. 1861): »Naše věc je tak spravedlivá, že konečně zvítězit musí – a nedočkáme-li se této doby, pracujmež ku prospěchu pokolení mladšího.« Těm, kdož mu vytýkali, že se spojoval s konservativci německými a nikoli s t. zv. liberály, kdo mu nemohli zapomenouti sklonu ku konservatismu, stačí odpověděti na obranu slovy K. Adámka, předního činitele strany svobodomyšlné, jenž pravil o voličské schůzi r. 1883: »Hanba tomu, kdo za poměrů takových staví několik svobodomyšlných nauk nad zájem národa, v němž založena jest veškerá duševní i tělesná bytnost jeho«. A dále děl: »Nejprve jsem Čech a potom liberál. Dříve musíme uhájiti a zabezpečiti svou

¹⁾ Již r. 1848 pravil ministr Schwarzenberk, jak vypravuje Rieger ve svých vzpomínkách, kterémusi vysokému úředníku po německu: »Tento parlament, to je sběr, ti lidé jsou všichni na prodej, jedni za peníze, druzí aspoň za úřady a pocty«, načež odtvrdil druhý: »Jen takového Palackého neb Riegra by Vaše Osvícenost sotva koupila.« Tu děl Schwarzenberk: »Ano, ti dva, to je jiná sorta, ti jsou fanatické své víry«.

²⁾ Když zemřel K. Sladkovský, Rieger, ačkoliv šlo o odpůrce politického, někdy dosti nešetrného, ohlašuje událost v klubu nemohl podle líčení Adámka ani mluvit pro pláč.

³⁾ R. 1872 dopsal Mattušovi: »Nejsem z těch lidí, kteří pro důslednost za každou cenu volí zachovati cestu jednou nastoupenou, byť by i bylo jasno, že je nepravá«.

národnost a potom teprv starati se o vnitřní zařízení své domácnosti«. Nemohu než opakovati, že úspěchy svými a především všestrannou prací položil Rieger svědomité základy ku stavbě, kterou dovršil rok 1918, ani ne dvacet let po jeho smrti, shodou zvláštních okolností v roce jeho stých narozenin. Ovoce jeho práce sklídily nové generace, ale Rieger zemřel v blahém vědomí, že chtěl jen dobrou svého národa a že dosáhl leccého, zač jej dějiny českého národa budou vzpomínati vždy s vděkem a plným uznáním. Platí-li slova Eimova, že velikého člověka dělají veliké činy nebo velké vlastnosti duše a srdce, pak byl Rieger velikým dvojnásob.

Politicti odpůrcové vytýkali Riegrovi – jistě že upřílišeně –, že se mu nedostávalo organizačního talentu (což nebylo ostatně jeho prací), že postrádal znalosti lidí (tím byla vinna přílišná dobrot a důvěřivost), že neměl šťastné ruky ve volbě svých spolupracovníků, ač celkem neprávem, že se dal ovládati více citem než rozumem, že podléhal příliš vlivu hr. Clama-Martinice, ačkoli vliv ten byl spíše vzájemný, ba ani přátelé (Schäffle, Bráf) nešetřili ho výtky, že nebyl dosti přesný ve formulaci: ale nikdo, ať přítel nebo nepřítel, mu neupřel dosud kromobyčejného talentu řečnického. Úspěchů svých, vnějších i vnitřních, se dodělal více slovem než perem, vlastností, kterou vynikl nad všechny vrstevníky a současníky v národě, nadáním řečnickým a unášející výmluvností, jak zjistil K. Kramář (*Dějiny české politiky*), zajisté ze soudců nezaujatých jeden z nej-povolanejších. Již Cicero děl, že není nic nádhernějšího nad umění upoutati lidi ve shromáždění, mysl jejich si nakloniti a vésti jejich rozhodnutí, kam člověk chce, jako je odvrátiti, od čeho právě chce. Opravdový politik se projevuje arcit především jednáním v poradách a prací ve výborech, ale také nikoli naposledy řečmi. I když připustíme plnou správnost Bráfových slov, že řeči jsou pramenem historickým pro činnost poslaneckou, z nichž »zřídka vychází přesně na jevo, co myslil a chtěl (řečník), nýbrž namnoze jen to, co v daných poměrech pokládal za vhodné a účelné pověděti«, i tak zůstává nedotčena cena a význam řeči vůbec. Rozhodně však nelze dáti za pravdu Mattušovi, písčícímu mně (14. dubna 1918), že »řeči mají a vzbuzují pravidelně zájem v době, kdy byly mluveny«, jakoby se pídil po nich později pouze badatel. Je jisto, že si opravdového politika nedovedeme mysliti bez určitých schopností řečnických, neboť »slovo je pramenem veškeré moci«. Ale tu nejde jen o mluvení vůbec, nýbrž o jakost a hodnotu promluveného slova, i když nemáme na mysli způsob řeči: improvisaci, řeč podle hesel, přednášku (řeč naučnou) nebo čtení toho, co si kdo napsal, či dokonce dal napsati druhým. Nemůže býti pochybnosti o tom, že řeči význačných mužů mají vždy svou důležitost, jednak pro osobu dotyčnou, jednak že osvětlují všeobecně dobu a zjednávají lepší porozumění pro ni. Je zřejmo, že se v nich obráží osobnost řečníkova a že pozorný čtenář

vyčte z nich velmi dobře stav politiky tehdejší. Jsou, jak napsal Penížek v doslovu k *Politickým úvahám G. Eima*, doplněním obrazu řečníkova i zrcadlem, ve kterém se obráží život určité fáze věrněji, než-li v t. zv. objektivní historii, jejíž objektivnost zůstane idálem nedostižným. Platí-li slova tato pro řeči vůbec a lze-li, jak dí Mattuš skromně v úvodě ke svým *Řečem sněmovním*, poznati z nich »aspoň do jisté míry snahy a cíle staročeské strany«, platí to mnohonásobně především právě pro Riegra, z jehož řeči nejzřejměji vysvítá, jak všestranný to byl člověk, a to tím spíše, že nezanedbal paměti.¹⁾ Jeho řeči, zejména ovšem politické – a kolik jich není takových? – jsou, abych mluvil s Heroldem, tolikerymi politickými skutky, v nichž je tlumočen český program na jasných a pevných zásadách, v nichž jest obsaženo sebevědomí české síly i naděje v české vítězství. Zaslouhují, aby se rozšířily co nejvíce nejen pro svůj obsah i účinky, projevivší se svou dobou, takže již r. 1862 mohl napsati kritický Palacký, že se nedají spočísti ani oceniti, nýbrž též pro svoji ladnou formu, jadrnost i ryzost jazykovou. V té příčině zaslouží pozornosti zvláštní, co dí V. Pospíšil v posmrtné vzpomínce po dlouholeté zkušenosti jako sněmovní tésnopisec: »Více než který jiný posluchač může potvrditi stenograf – k věcné stránce nehledě –, jak dokonalý řečník byl Rieger po stránce formální. Volný jeho přednes umožňoval přímo kaligrafovati celou řeč písmem tésnopisným, a při převodu nebylo potřebí než slovo za slovem, jak bylo promluveno, nadiktovati v písmo obyčejné. V desetileté praxi nesetkal jsem se s řečníkem, jehož přednes po stránce pečlivé úpravy vnější a čistoty jazykové by se s mluvou zesnulého mohl měřiti, ba nemálo jest těch, jichž řeči stenograf mnohdy velmi pracně ve formální ucelenost přivésti musí.« Na Riegra se hodí, jak bylo řečeno i se strany nepřátelské, že »Le style c'est l'homme«, takže literární historik Alb. Pražák může mluvíti dokonce o zvláštním slohu Riegrem vytvořeném. Už kdyby nebylo nic jiného, pak jako vzory řečnictví a bohatý zdroj ryzího jazyka si zaslouží tyto řeči čtení a rozšíření co největšího. Mají tedy vedle významu historického též význam literární.

Rieger byl mistrem mluveného slova, jsa prostě řečeno řečníkem rozeným. Známo sice rčení starých Římanů, že básníkem se

¹⁾ Vyšly pravda jakési vzpomínky v *Osvětě* (1906), ale Zđ. Tobolka ukázal, že jde spíše o jakousi parafrázi životopisu Jahnova. Sám Rieger píše německy Helfertovi (24. června 1882), že se nedostal nikdy k tomu, aby si pořídil nebo činil jenom záznamy, »čehož sám lituji a také druzí velice, kteří mi často domlouvají, abych psal memoiry«. Též po letech sděluje s tímž adresátem pí. Cervínková (31. července 1893): »Právě jsem si často, aby tatínek můj zapsal své paměti, vždyť v pohnutém svém životě zažil tak mnoho událostí zajímavých a byl svědkem všelikých okamžiků a obrátů památných ve veřejném životě. Bohužel však otec posud psát paměti se neodhodlal – a kdož ví, zda vůbec odhodlá. Jen je-li přímo tážán, jako V. E. učiniti ráčila, tu popíše některou epizodu, již prožil«.

člověk rodí, řečníkem se stává, ale není ani tu pravidla bez výjimky. Jsou nejen rození básníci, nýbrž i rození řečníci, jak možno pozorovati občas v denním životě, kde prostý dělník nebo neškolený rolník dovedou se vyjádřiti zcela plynně a hbitě. Již o Riegrově matce zjišťuje Cervínková: »Zvučí mi ještě v paměti zvuk jejího jasného hlasu, ještě dobře se pamatuji na způsob, kterým vyprávěla tak zřetelnou a jadrnou výmluvností, tak čistou horskou češtinou – pamatuji se na říznost jejích výrazů, na nenadálé obrazy a břitkost jejího vtípu. Ano, jedno slovo nebylo zbytečné a každé na svém místě, každá rána padla, kam byla namířena«. K tomu pak přistoupilo u Riegra nadání básnické, F. A. Šubert podotýká v pohrobní vzpomínce, že Rieger sám ukazoval nejednou, že není dokonalé řeči, nepojí-li se k nadání řečníckému též jistá dávka poesie. Co činilo Riegra řečníkem tak slavným a slaveným, byla složka četných závažných okolností, ana příroda sama mu dala do vínku – bez nadsázky možno říci – všechny potřeby a předpoklady k tomu. Smí proto A. Novák (*revue Parlament*, 1922) napsati, že Rieger byl prostě »vším předurčen«, aby se stal výmluvnými ústy národa, neboť »všecko jej v tom podporovalo: vzrůst i hlas, mužná krása i pádnost pohybů, studium západní tradice parlamentní i pevné zakotvení v životě domova, monumentalita slohu i průzračnost výkladu«. První podmínkou dokonalé výmluvnosti je přednes, o němž se vyjádřil už Cicero, že jedině rozhoduje a činí řečníka teprve celého, jisto je, že bez něho může i veliký jinak řečník zůstatí nedoceněn, jako zase celkem prostřední může se jím uplatniti nad jiné. Ostatně už Demosthenes přisoudil přednesu, poznáv nedostatky na sobě samém, místo první, druhé i třetí.

Důležitou součástí přednesu je gesto a výraz ve tváři. Pohyb rukou nesmí býti příliš živý, prsty smějí slova jen provázeti, nikdy vykládati. Všecko záleží na tváři, v níž pravou moc mají oči. Každý posuněk je výraz nitra, obrazem nitra je tvář a ukazovatelem očí – tot' tělesná řeč. Oči jsou to, jichž hledem jednou žárným, podruhé chabým, přísně upřeným a opět veselým označíme hnutí vnitřní shodně s tónem řeči, abych mluvil s Ciceronem, jenž píše dokonce o výmluvnosti očí. Řečník musí míti v moci své hlas, který má býti jasný, srozumitelný, dostatečně silný, schopný největšího napětí a modulace, vytrvalý, ohebný, zvučný, nikoli hrubý ani drsný, nepřilíš vysoký čili písklavě tenký jakoby ženský, aby neurážel sluchu, ani hluboký – jinak by zanikala slova – zkrátka melodický,¹⁾ je třeba v ýřečnosti jasné a naprosto srozumitelné, výslovnosti bezvadné (bez vyřázení sykavek nebo retnic), slova se nesmějí ani vyrážet ani polykat, mluvy odměřené, ani rychlé ani pomalé, nesmí býti

¹⁾ Cicero vypravuje, že G. Gracchus mival dokonce, kdykoli řečnil, s sebou člověka s píšťalkou, vycvičeného k tomu, aby zapískal mu z úkrytu střední tón a jej tak upozornil, že buď hlasem příliš „slezl“ nebo „vylezl“.

překotná ani rozvláčná, řeč musí býti pohotová, při tom obsažná, názorná, logická, přesvědčivá, jasná, působivá a jazykově správná, nesmí, jak se říkalo o výkonech Demostenových, páchnout olejem (těžce urobená), musí býti barvitá, plynná a rytmická, o lahodném toku a spádu, nehledaná a při tom vroucí, jednou vznešeně vážná, po druhé prostá a jednoduchá, musí působit na rozum i cit posluchačův, díkce musí býti ušlechtilá, povznesená spíše než vulgární, než t. zv. lidová. Řeč musí míti též obsah t. j. jádro, myšlenku, kterou třeba odítí v přiměřené roucho, jako tělo a duše tvoří člověka, tak obsah s formou dávají dohromady řeč. Dokonalý řečník má míti podle antických požadavků bystrost učenců, moudrost filosofů, mluvu básníků, paměť právníků, hlas tragických herců a posunky málem divadelních umělců. Jenom dokonalou řečí po všech těchto stránkách, jichž není zrovna málo, možno dosáhnouti trojího podle Cicerona účinku: posluchač je poučen, jeho smysl pro krásu upokojen a jeho vůle mocně vzbuzena. A Rieger byl takovým řečníkem, že je obtížnějším udatí, čeho se mu nedostávalo z dotčených vlastností, než čím vším byl vybaven. Temný zrak jeho »hřál«, hledě podle Červinky »tak výrazně, oduševněle, teplě«, jeho mužná postava s výraznými rysy poutala sama o sobě. Řečník má býti hudebníkem – svým orgánem, malířem – svým zrakem a básníkem – svými výrazy, a se všemi těmito vlastnostmi se setkáváme právě u Riegra. Dovedl mluvití jasně, plynně – stejně česky jako německy – logicky, přesvědčivě, břitce, bystře vystihnouti jádro věci, dovedl vyčerpati téma bez rozvláčnosti, nemluvil ze široka ani s cesty, uměl promluvití důstojně, v každé době, při každém podnětu, byl vždy pohotově a parátní, byl duchapřítomný a hbitý v polemice, mluvil s vervou a temperamentem někdy až překypujícím a unášejícím, ovládal hlasivky jako klávesy píana, kořenil řeč vtipem, humorem i satírou, ranil, ale neurazil, dovedl uchvátiti a strhnouti, uměl nejen přemluvití, ale také přesvědčiti, dovedl oslniti i hřátí, měl umírněnou celkem gestikulaci, již nebylo mnoho ani málo, uměje i v okamžicích největšího důrazu vystačiti ladným pohybem ruky v lokti ohnuté – Kisch vzpomíná výslovně jeho krásných pohybů – byl posléze vždy dbalý bezvadného zevnějšku. Že své řeči nejraději improvisoval – Rieger přímo miloval mluvití s patra, bez přípravy, spokojiv se nejvýše hesly naznačenými na papírku – působilo na posluchače dojemem dvojnásobným. Byla to, jak se o jeho pohotovosti pronesl Palacký (1865), »nadšená improvisace a expektorace«.

Byl pravda řečníkem, jenž mluvil nejraději a také nejpůsobivěji – Mattuš ujistil mne, že právě v tom tkvěl namnoze hluboký účinek jeho řeči – řečmi improvisovanými, odevzdávaje se okamžiku, neměl řeči obyčejně předem plně promyšlených nebo dokonce vypracovaných, jako činivali na př. Eim, bratři Grégrové i Sladkovský, ale nikdy nebyl improvisátorem takovým, jakým se jevil na příklad

Fr. Schuselka r. 1848, o němž dí Helfert zlomyslně, že nevěděl s počátku, kam až dojde a čím skončí. Rieger souhlasil s Catonem: »Drž se věci a slovo se již dostaví!« – ačkoli, jak nebezpečné a choulostivé je mluvití s patra, dokazuje Carmeninův soud o Guizotovi, jenž byl prý ze všech francouzských řečníků improvisujících jediný, jehož řeči se dají čísti »snositelně«. Helfert, vzpomínaje říšského sněmu vídeňsko-kroměřížského, zjišťuje zároveň, že Löhner, nejpřednější mluvčí německý, mluvil uchvatně, jímavě a strhujícím způsobem, řečnil-li extempore, kdežto připravené řeči jeho nečinily dojmu, působíce spíše nudu, zato Rieger že dovedl oboje bezvadně, mluvití spatra i po přípravě. A přece i Mirabeau, nejslavnější řečník francouzský, kterého dotčený spisovatel nazývá knížetem moderní tribuny, ba dokonce »bohem výmluvnosti«, si většínu svých památných řečí z velké revoluce předem sepsal. Mattuš zjišťuje k mému dotazu tolik: »Byl-li Rieger zpravodajem, tak zajisté připravil se tak dalece, že u sebe přemýšlel o předmětu a v takových případech bylo také znáti, že není nepřipraven –, avšak poznámky nějaké písemné atd. nikdy jsem u něho neviděl«. O jeho modulovaném a melodickém hlase, jímž dovedl vyjádřiti vlastním sobě způsobem citové dojetí jako nadšení i smutek, radost i žal, dala by se napsati zvláštní kapitola. Možno říci právem, že hlavní kouzlo osobnosti tkvělo v jeho hlase, který uměl ovládati mistrně, od jemného takřka šepotu až do onoho stupně, který podle Červinky připomínal zvuk varhan. Avšak při tom síla Riegrova nespočívala nikterak ve hlase místo v důvodech a věcnosti, aniž pracoval hlasivkami místo hlavou. Helfert, maje na mysli vystoupení v l. 1848–49, zdůrazňuje Riegrův »libozvučný a plně znějící« orgán, tak že mu bylo výborně rozuměti až do nejzažších koutů zasedací síně. Mor. Orlice píše u příležitosti Riegrova vystoupení v Brně (1884) o jeho hlase »mílozvučném, srdce dojmajícím«, poslanec Herold hodnotě nad rakví význam nebožtíkův nemohl nepřipomenouti zvláště »lahody« jeho hlasu, B. Schönborn mluví o silném a »podivuhodně lahodně znějícím« orgáně, Kramář vzpomíná »teplého zvuku jeho nesrovnatelného hlasu«. Ale i lidem z nepřátelského tábora národního neušlo, jaký měl Rieger »plnozvučný« hlas (Kisch), ohebný, znějící jako zvon – baryton (Przibram), jež poslouchati již samo sebou bylo rozkoší, a který podle A. Lauermannové »přímo hladil sluch«.

Již v 19 letech si získal jako student ostruhy řečnické, vystoupiv na cestě Slovenskem v Kežmarku a Levoči, aby nadšenými slovy podnítil studující k práci národní a objasnil vzájemnost československou. Že byl řečníkem rozeným, dokazuje, že hned r. 1848 platil za nejlepšího řečníka na říšském sněmě nejen mezi Čechy, nýbrž i na celé pravici vůbec, což zjišťuje jinak pomlouvačný Ant. Springer (*Aus meinem Leben*), takže netoliko Havlíček viděl

v Riegrovi »ovšem toho času nejprvnějšího řečníka českého a slovanského v Rakousku«. Helfert spatřuje v něm rovněž »první orátorskou sílu« parlamentu vedle Löhnera, ale i takový H. Kudlích (*Rückblicke*) dovedl napsati, že za celou dobu svého trvání se nepovznesl říšský sněm k takové výši, jaké dosáhl lednovou řečí Riegrovou, která učinila sněmování kroměřížské podle současně zprávy v *Aug. Allg. Zeitungu* nesmrtelným, a při tom šlo o řeč, která, jak vypráví *Riegrův Naučný slovník*, byla úplně improvizována. Sám místopředseda Kellersperg nemohl jinak, než uznati (za sněmování v dubnu 1867), že Rieger jako »první řečník této sněmovny musil propůjčiti protestu všechnem lesk svých znamenitých prostředků«. Když r. 1888 vydal G. Kohn sbírku »*Von Goluchowski bis Taaffe*« s podtitulkem Tausend Redefragmente, nemohl pomínouti přirozeně ani Riegra, jenž je zastoupen úryvkem z řeči devětkrát, ačkoliv v l. 1862–1878 nebyl ve Vídni vůbec, a přesto že vydavatel nikoli nestranný přihlížel pouze k německým řečem, proneseným ve Vídni.

Ale při tom nebyl Rieger nikterak přítelem řečňování a mluvení za každou cenu, nebylo mu nikdy účelem, aby řeč přišla do novin, nemluvil pro tisk, pro jméno, pro voliče, pro veřejné mínění, řečníkem s okem a pro ulici nebyl a nechtěl býti nikdy. Nemínil pouze mluvit, chtěl je něco říci. Právil v té příčině výslovně již r. 1861 na sněmě: »Nenáležím k těm lidem, kteří rádi sebe slyší mluvit a nemám také té ctižádosti mluvit jen pro galerie, buď si obecnostvů jich sebe ctihodnější«. Proto neplatí o něm, jak chce J. Holeček (*U Skrejšovského, Zlatá Praha 1920*), třebaš byl mu »až příliš znamenitým řečníkem«, že by náležel mezi takové, jímž je tribuna celým světem jako hercům jeviště, kteří myslí při všem jen na tribunu a na efekt, který s ní učiniti zamýšlejí, a když toho dosáhli, mají pocit, že dosáhli hlavního cíle. Ačkoliv se řeči neodhadují podle počtu, nýbrž vždy co do hodnoty a obsahu, není přehánáno, děl-li Tonner o Riegrovi již r. 1888, že dovedl pronést více řečí, než jiní dokázali přečísti. Právil v té příčině Rieger sám (1887): »Já nejsem z těch, kteří rádi vytloukají, vyrážejí otevřené dveře a pronášejí řeči delší, aby dokázali to, co každý ví a každý věří«. Avšak nebyl též deklamátorem nebo plochým krasořečníkem – ani r. 1848, jak tvrdí neprávem Frič (*Paměti*) –, libujícím si v pátosu, pohrávajícím si slovy, frázemi, obraty snad básnickými, figurami a trópy, neznal divadelních deklamací, které, jak napsaly kdysi Bernthovy *Polit. Fragmente* vídeňské o řeči Herbstově, sice zajímají, ale posluchač zůstává při nich chladným, poněvadž cítí, že je to pouhý ohňostroj. Rieger nevyhledával celkem dramatických efektů oslňujících nebo vzrušujících, zato mluvil vždy od srdce k srdci, i když se dovolával rozumu. Proto řeči jeho nebyly tak třpytné, blankytné a oslňující, avšak tím působivější a přesvědčivější. O něm

se nesmí nikdo vyjádřiti jako kdysi Kaizl o Heroldovi (*o listě ke Kramářovi z r. 1892*), že »je výborný orátor, ale mluví obyčejně – jen jako orátor, ne jako státník a politik – co mu právě slina na jazyk přinese, a situace je teď taková, že nejvýmluvnější řeči pro nás by bylo mlčení«. Rieger dovedl také mlčet na pravém místě, i když zatínal pěsti v kapse, jak vyjímám z *Paměti Adámkových*, jako dovedl působiti na druhé, aby dali přednost mlčení, bylo-li toho třeba.

Avšak o Riegrových řečech neplatí též slova Herbenova, pronesená o přednáškách J. Baráka, že čtené znějí hluše, prázdně a vyvětrale. Jeho řečem – neříkám že každé, neboť »i Homér někdy spí«, jak říkali staří Římané – nemohly ani německé noviny nepřiznati ceny, ušlechtilosti myšlenek a státnické hloubky. A bylo to v době, kdy se Němci mohli pochlubiti podle Charmatze (*Deutsch-österreichische Politik*) velkými mistry slova, jako byli Herbst, Giskra, Suess, Schmeykal, Plener, Russ, mezi Poláky poutal pozornost zejména Dunajewski a mezi Čechy dovedl se mu jako orátor postavit po bok Ed. Grégr. Zdůrazňuje-li Bráf ve vzpomínce k sedmdesátinám Mattušovým, že v pohnutých dobách mladého našeho ruchu politického platil vkus jiný, libující si v patetickém přednese s efekty hlasovými a dramatickým gestem, řečníckými otázkami a uměleckými pomlčkami, nemohl při tom myslití na Riegra. Ten dovedl vždy voliti zlatou střední cestu mezi divadelním někdy přednesem románským (po způsobu francouzském a italském) a mezi střízlivou školou anglickou, prostou veškerého pátosu i deklamace, ačkoliv uměl, bylo-li toho třeba, postoupiti od rétora, matematicky odvažujícího každé slovo, až k vášnivému ztlumočení duše lidu. Ostatně již staří rozeznávali tři druhy výmluvnosti: asijský, přepjatý a nabubřelý formou i obsahem, atický, jenž byl až příliš prostý a klidný, kdežto rhodský byl uprostřed mezi oběma. Jím se řídil Rieger, dalek jsa též dlouhých, mnohdy únavných period po způsobu starořímském a jeho četných řečníckých obrátů.

Rieger dovedl mluvití doslova ke všemu. Jako r. 1848–49 platily jeho řečnícké výkony, jímž se podivuje jako »skvělým« i střízlivý Masaryk, náboženské svobodě, poměru církve a státu, obraně základních práv, stejně obratně vystoupil později na ochranu národní rovnoprávnosti, na obranu státního práva, ale i ve věcech regulačních, železničních, hospodářských, o požadavcích kulturních, řečmi oslavnými i pohrobními, ve sněmu jako na říšské radě, na radnici jako ve volební síni ukázal svou zdatnost a obratnost. Dokud byli Čechové v opozici k vládě, nesou se řeči jeho přirozeně s pravici. Není bez významu, že mu bylo jedno, mluvil-li mateřským jazykem nebo po německu. Ovládal němčinu tak dokonale

jako mateřštinu, mluvil ryzí němčinou bez jakéhokoli přízvuku, jak zjišťuje výslovně Helfert (*Geschichte Österreichs*, IV.), takže mohl r. 1848 vzniknouti jedovatý vtíp, že je Rieger ve skutečnosti Němec původem, který se naučil teprve česky. Przíbram (*Erinnerungen eines alten Österreichers*), maje na mysli počátek let šedesátých, zaznamenává, že němčina Riegrova byla »přímo klasická«, a r. 1879 musila Haasova *Bohemia* konstatovati znova, že Rieger ovládá německý jazyk tak dobře, jako málo který Němec rozený. O něm se nemůže říci, že zcela jinak mu plynula řeč, mluvil-li místo německy po »našem«, kterýžto rozdíl, ostatně zcela přirozený, Penížek zdůrazňuje na př. u Brzoráda, Herolda nebo u Jihoslovana Bianchiniho, o mladších politikách ani nemluvě.

Vnucuje se sama sebou otázka: Je pozorovat rozdíl mezi řečmi, pronesenými za dob nejslavnějších, kdy Rieger stál v zenitu života a tím též umění řečnického, a mezi těmi, které náležejí už době stáří? Když se r. 1879 dostavil Rieger v 61 letech do parlamentu vídeňského a pronesl opět po sedmnáctileté abstinenci první svou řeč, musela i *Bohemia* vyznati, že »má posud velikou sílu orátorskou, jeho duchapřítomnost a pohotovost k odvetě jsou přímo nepřekonatelné«. Celkem možno říci, i když přihlížíme k promluvám, které pronesl Rieger po dosažení osmdesátce, že se nejeví stopy stařeckosti, ani vypovězení paměti, která byla ostatně vždy jednou z jeho předností a oporou přechetných úspěchů na tribuně řečnické. Tím méně by se dalo říci, že se prozrazovalo to, čemu se říká — s jistou měrou shovívavosti — povídání. Ovšem že čas nezůstal bez vlivu na způsob mluvení, pamětníci zjišťují, kterak volné tempo sedmdesátníka se liší přirozeným způsobem od proudu, kterým mu plynuly řeči za mlada. J. J. Kořán (ve sborníku *Národ Riegrovi*) ukazuje, že základní tempo řeči Riegrových se nenáhle, ale stále uvolňuje, ne že by mluvil čím dál pomaleji, nýbrž že mluví méně rychle, než by byl mluvil dříve ve stejném naladění a za týchž okolností. Nepřeháněl tudíž Palacký, ostatně vždy úzkostlivě milovný a dbalý pravdy, napsal-li už na počátku obnovené ústavnosti (1862), že Rieger je znám a uznán »za nejvýtečnejšího řečníka, jímž nejen Čechy, ale i Rakousko vůbec vykázati se mohou«. E. Tonner označil dokonce Riegro o osmdesátce Františkem Zlatoústým. Jestliže si nesmrtný Mirabeau získal za krátké činnosti málo více než dvou let (1789–1791) čestný název francouzského Demosthena — přes všechny poklesky i úhony soukromého života —, zaslouží si tuším Rieger označení Demosthena českého.

Je zcela přirozeno, že si člověk při čtení řeči nemůže učiniti ani zdaleka jasnou a plnou představu o tom, jak působilo mluvené slovo Riegrovo na posluchače. Už Goethe napsal, že »psaní je zneužívání řeči a tiché čtení ubohou náhražkou mluvy«. Ch. Seignobos a A. Métin

(*Současné dějiny*, IV.) tvrdí o Gambettovi, že jeho moc byla v hlase a gestu, takže jeho řeči psané se zdají »zdlouhavé a nekorektní«. A L. Machač (*Nové Čechy*, 1923) zjišťuje na příklad o nedávno zesnulém Ant. Kalinovi, že řeči jeho se čtou jako trochu nudná povídání, že ten, kdo by chtěl z tisků sněmovních poznati a oceniti Kalinův řečnický význam, dočetl by se zklamání, ba že řeči jeho »nejdou dnes čitelné«. Kterýsi historik napsal vtípně, že mu mluvené slovo v poměru k tištěnému připadá jako kráska, do které byl svého času zamilován a již potká po letech jako usedlý muž. Jenom očití svědkové mohou povědět, jak byli unášeni a nadšeni Riegrovými řečmi. Vždyť i odpůrcové politici a národní nepřátelé naslouchali s napětím, ne-li s obdivem jeho slovům a rozšířovali je z ruky do ruky. Tak pravil posl. Jaromír Čelakovský, předák strany svobodomyšlné, v den 80tých narozenin Riegrových: »Vrstevníci moji vděčně všichni připomínají sobě každého (jeho) slova, které nás nadchlo, nás povznášelo a také vychovávalo«. Uvažme, co již Demosthenes pravil, že první věcí v řečnění je přednes, druhou zase přednes a třetí opět přednes. Uvažme dále, že napsal (r. 1879) Němec Bernth výslovně o Riegrovi, že člověk musí vidět i slyšet vůdce státoprávní opozice české a pak teprve že si může učiniti úsudek o Riegrovi — řečníku. A srovnávejme prvního mluvčího německého s českým, praví: »Při řečech dra Herbstova účinkuje pouze dialektika, jsou to krásně přednesené deklamace. Naproti tomu působí řeči Riegrovy silou přesvědčení, které v nich spočívá a unáší jak řečníka, tak posluchače«. Je dále známo obecně, že posluchač, není-li až příliš zaujat stranicky, mívá umělecký požitek z dobře stavěné a především jadrně proslovené řeči. Vyjímám ze soukromé zprávy žijícího do nedávna politika, vrstevníka Riegrova, muže, jenž náležel ke straně svobodomyšlné, že byl Rieger na tribuně »prostě uchvatný, uchvacující a přímo nevyrovnatelný«. Čeho všeho se nám při četbě řeči nedostává: přednesu a způsobu jeho, tónu a zvuku hlasu, gestikulace, pózy řečnické, výmluvnosti strhující, zevnějšku řečnickova a čeho ještě jiného. To lze jenom popsat, ale vložit do knihy není nám dáno. Jisto je, že řeč, pronesená řečníkem jen poněkud obratným a příjemného hlasu, zanechá, aspoň na pohled, dojem hlubší na posluchače než přečtená řeč, kdyby byla vyplňována sebe více a byla obsahově nepoměrně bohatší a hutnější, ačkoli platí též někdy, že napsaná řeč, která se minula účinkem v síni na posluchače, nezůstává bez ohlasu ani dojmu na čtenáře. Bráf na př. ukazuje, že bezprostřední dojem z řeči Plenerových nevstípl mu stejných představ, jaké měl při pozdějším čtení jejich, a totéž myslím by se dalo říci i v případech jiných. Při tom třeba vzít v úvahu ještě, že Rieger byl, jak zaznamenal též Przíbram, jednou z nejstatnějších a nejhezčích postav v říšské radě vídeňské, což nezůstávalo bez účinku jistě také na posluchače. Avšak přes tyto velké stinné

stránky a nevýhody působí Riegrovy řeči i na čtenáře dojmem vpravdě hlubokým, nikoli jen povrchním a tudíž chvílkovým, čtou se plynně a nabádají k přemýšlení.

Více než před 40 lety (1879) se chopil Český klub, reprensitační spolek strany národní v Praze, vydávání *Politické bibliotéky české*, již přijal do nákladu J. Otto, ačkoli byl stoupencem svobodomyšlných. Vydávání bylo svěřeno péči zrovna jemu patrně proto, že toto nakladatelství »v poslední době největší činnost rozvinujíc vydává díla velmi cenná« (Pokrok, 10. prosince 1879). Po návrhu právě Riegrově se usnesl spolek o zřízení knihovny a do roka byl plán uveden ve skutek. Úkolem *Politické bibliotéky* bylo podle oznámení, »učiniti přístupným obecnstvu vědomosti politické, podávati mu díla, jimiž by se obeznámilo s podstatou všech věcí, které tvoří souhrn veřejného života občanského, politického.« Původně se měly vydávati jen malé spisky z vědy politické, bibliotéka, abych tak řekl, brožurová; později byl záměr změněn v ten smysl, že spisy, mají-li mít opravdovou cenu, musí býti souborem spisů poučných, přístupných všem vzdělancům. V této knihovně, k níž slovo úvodní pochází rovněž z pera Riegrova, vyšly postupně J. Malého *Naše znovuzrození* (Z čísla),¹⁾ svazek třetí obsahuje Jana Palackého *O samosprávě anglické*, čtvrtý J. Šolce *Národnost a její význam v životě veřejném*. V této sbírce počaly jako páté číslo r. 1883²⁾ vycházeti, vydávané v sešitech po 30 kr., *Řeči dra Frant. Lad. Riegrova a jeho jednání v zákonodárných sborech*, při čemž vydavatel nebyl ani přímo jmenován na obálce. Pořadatelem vydání byl universitní prof. dr. Jos. Kalousek, jak se čte na konci předmluvy, jenž se hodil k tomu úkolu obzvláště jako historik, dvojnásob jako dějepisec, obírající se českými dějinami, jako novinář – byl členem redakce *Skrejšovského Koruny* a pak *Nár. Pokroku* – i aktivní politik, aspoň po jistou dobu, jsa dočasně poslancem na sněmě. Šlo o to, vydati tiskem řeči »politického vůdce a prvního řečníka národa českého«, po nichž bylo voláno, jak dí Kalousek, ne jednou a od nejedněch. Vydavatel i vůbec pořadatelstvu tanulo na mysli, aby se dostaly obecnstvu do rukou řeči ty »i jakožto vzor výmluvnosti« – tento zřetel kladl na místo prvé – i jakožto »vážený příspěvek k historii národa českého«.

Proč právě tehdy přistoupil Kalousek k vydávání řečí nikoli zajisté bez souhlasu Riegrova a za hlavního spolupůsobení Riegrovy dcery, provdané Cervinkové? Nemyslím, že šlo, byť i nepřímou, především o posílení postavení Riegrova v národě, ačkoliv i to by

¹⁾ Stalo se tak s odůvodněním, »poněvadž jeví se býti přiměřeným úvodem k našemu podniku«.

²⁾ O Josek (*Život a dílo J. Kalouska*) zjišťuje, že již z jara 1880 žádala Cervinková, která z popudu red. Vlčka zamýšlela vydati řeči otcovy, Kalouska, aby jí byl při práci nápomocen psaním úvodů a vysvětlivek.

bylo možno a nebylo by lze shledávati v tom něco závadného. Vydávání snad pro nedostatek odbytu nebo též pro přípravy s pokračováním spojené se protáhlo na pět let, obsáhnuvši řeči, pokud byly proneseny v říš. i zem. sněmě v letech 1848–1867. Vyšly o čtyřech dílech, a to r. 1883 díl I., obsahující leta 1848–49 (o 214 str. a za 1 zl. 50 kr.), roku příštího druhý, zabírající leta 1861–62 (o 204 str. za 1 zl. 20 kr.), na třetí díl došlo až r. 1887, jenž zahrnul dobu 1863–64 (o 312 str. a za 2 zl.), poslední svazek je vydán právě k sedmdesátinám Riegrovým r. 1888 a týče se let 1865–67 (o 243 str. a za 1 zl. 50 kr.) Sbírkou měla obsahovati podle programu v pořádku chronologickém všechny řeči a promluvy Riegrovy, tedy jak politické, pronesené ve sborech zákonodárných, tak i jiné promluvené, s výhradou však připojenou, »pokud obsah jejich byl nějak důležit«. Ovšem že řeči, jichž nezaznamenaly ani noviny, nebylo lze se dopíditi, když Rieger řeči nekoncepoval vůbec,¹⁾ spokojiv se nejvýše několika slovy jako hesly, naznačujícími postup myšlenek. Pokud se týče úplnosti vydání Kalouskova pro leta naznačená, třeba poznamenati, že promluvy nepatrné, jak čteme v připomenutí k třetímu dílu, nebo »aspoň bez trvalé zajímavosti«, vydavatel vynechal vůbec v dotčeném svazku – od počátku se se tedy neřídil tímž zřetelem – , po případě učinil o nich pouhou zmínku drobnějším tiskem. Kalousek (*Řeči*, III. 123) přešel dále mlčením řeči, »ježto měly zajímavost jenom místní a chvílkovou«. Ale vydavatel si vytkl jednak program příliš úzký, jednak příliš široký. Úzkým byl proto, že při tom nedbal řečí Riegrových, pronesených mimo »sbory zákonodárné« – ačkoliv i tu porušil jednotu, pojav do sbírky též řeči z Národního výboru r. 1848. Širokým se mi jeví program z té příčiny, že podával ještě, byť i stručně, zprávy o parlamentární činnosti Riegrově, i když se nejevila veřejnými řečmi, ostatně také adresy, návrhy a interpelace by neměly patřiti do takové sbírky. Že pominul vydavatel úplně řeči z výboru ústavního, který byl tehdy nejdůležitější, rozumí se samo sebou, tehda se totiž o protokolech z výboru ještě nic nevědělo, neboť vyšly uprostřed Kalouskovy práce (*Protokolle*, vydány až roku 1885).

Péči Kalouskovou bylo upravití řeči do tisku, po případě přetisknouti je, opatřiti úvodem a vysvětlivkami, aby se četba učinila dokonale srozumitelnou a aby čtenář vnikl do poměrů, za jakých ta která řeč byla pronesena. Písmena č. (česky) a n. (německy), připojená v závorkách, měla označiti, mluvil-li řečník po česku nebo po německu, jde-li o originál či o překlad. Přihodilo se mu však jisté nedopatření, když při řečech, ve kterých Rieger mluvil

¹⁾ Žet Cervinka vypravuje o jediném případě, kdy Rieger (o slavnosti Jungmannově) musil předložiti policii »obsah řeči«.

střídavě česky a německy, poznamenáno je prostě č. a n., takže z takového označení není dosti patrné, co bylo řečeno česky a co po německu, co jsou vlastní slova Riegrova, a co je pouhý překlad. Řeči německé jsou uveřejněny veskrze v překladě, ani ukázkou není připojen úryvek některé řeči, pronesené jazykem německým. Velkou většinu překladů pořídila přesně Cervínková, o ostatek se podělili tehdy gymnasiální profesori z Kolína: J. Cízek, Fr. Krsek a J. Šafránek společně s ředitelem ústavu Ad. Fleischmannem. Kalousek neopomenul poznamenati výslovně věc ostatně samozřejmou, že bylo dbáno toho, aby překlad byl »nejen věrný a správný«, nýbrž aby byl upraven v ten způsob, »jakým asi byl by dr. Rieger mluvil, kdyby byl po česku řečník«. Poslední slova jsou arcíi poněkud divná, ale měla býtí zárukou nejúzkostlivější věrnosti. Hlavní ovšem výhoda překladatelů záležela v tom, že Rieger, jak čteme výslovně v předmluvě, prohlížel překlad a »poopravoval způsob výrazu dle svého vkusu«. Konečně není bez významu, jak dalece se objevují odkazy k pramenům, Kalousek udal správně při každé řeči, kde se najde v stenografických protokolech poslanecké sněmovny i zemského sněmu.

Proč nepostoupil Kalousek dále než právě po rok 1867? Je pravda, že již v připomenutí k 3. dílu se praví, že připravovaným čtvrtým dílem sbírka, dospějí po vystoupení českých poslanců ze sněmu, »prozatím se ukončí«, a z předmluvy k poslednímu svazku vyrozumíváme, že se ukončuje vydávání řečí Riegrových »na ten čas«, ježto po dubnu dotčeného roku nastala dlouhá přestávka v účasti parlamentární a že »zdálo se záhodno, aby souborné vydání ostatních řečí... odložilo se k času pozdějšímu«. Mez volil vydavatel jistě správnou, vystihnuv tak dobře politickou situaci. Odtud se počíná dokonalý trpný odpor, přerušný toliko v letech 1870–71, až se obě strany dohodly a vstoupily společně na sněm r. 1878. Ale jiná je otázka: Proč se Kalousek k věci už nevrátil? Třeba si uvědomiti, že právě čtvrtý svazek řečí Riegrových, tak opozičně naladěných, přišel do doby, kdy se vzmáhal odpor v národě proti Riegrovi a rostla vůčihledě strana svobodomyšlná, která viděla v něm politického protivníka a nikoliv už vůdce národa. Byly-li skutečně a kdy vykonány nějaké přípravy k dalšímu vydávání, nedovedu pověděti, ale pochybuji o tom důvodně, když Kalouskovo vydání nešlo nakladateli dost na odbyt – a nebylo také divu, protože běželo o politika dotud činného a příliš exponovaného – a straně nastával právě boj na život i na smrt. Dalo by se však očekávat, že se najde časem několik obětavých straníků a osob nezaujatých, kdož se postarají o to, aby započaté dílo nezůstalo torsem a že připraví aspoň k Riegrově osmdesátce národu i jemu nejpěknější dar a trvalou památku. Nestalo se tak ku podivu ani tenkrát ani potom, kdy už Riegrovo nebylo mezi

živými, zatím co u jiných národů pamatovali na vydávání řečí svých předních mluvčích a představitelů¹⁾, ale i potitků druhého řádu, jako byl mezi Němci na př. Ant. Auersperg (Anast. Grün). U nás jsme se dočkali dříve vydání sněmovních řečí Mattušových, vybraných přednášek Barákových, slavnostních řečí K. Sladkovského i Hellerova výboru řeči téhož vůbec, řečí Eimových, výboru řečí Škardových, řečí Kaizlových i Tyršových, ale o pokračování v edici Kalouskové se nestaral ku podivu nikdo, ačkoli na př. Mor. Orlice r. 1900 litovala toho výslovně, že Kalouskova práce je neúplná.

Myšlenka pokračovati v díle Kalouskové vznikla ve mně už před lety a zaujala mne tak, že vznikl z toho dotčený již životopis Riegrov. Na počátku války jsem proto již vyjednával o vydání s nakladatelem Ottou, jenž v zásadě s věcí úplně souhlasil, odkládal však s rozhodnutím na dobu pozdější, která by byla příznivější věci. Nadál jsem se a počítal s určitostí, že první díl z druhého, abych tak řekl, hlavního období Riegrova života a působení bude moci býtí vydán aspoň k stým jeho narozeninám (1918). Ale věci se vyvinuly mimo nadání po smrti Ottově jinak změnou v nakladatelství, až bylo třeba hledati nakladatele jiného, jenž se ujal věci s opravdovým zájmem a porozuměním. Rozumí se samo sebou, že i mně záleží na tom, aby řeči byly podány, abych mluvil s Kalouskem, »ve způsobě co možná nejvlastnějším«, t. j. nejvěrněji. I pro vydávání řečí platí Quisova slova, pronesená kdysi k Macharovi (*Novina*, 1915): »Vydávat díla zemřelého básníka a vynechat nebo dokonce změnit zúmyslně jen jeden verš, jest právě takové barbarství, jako zkomoliti antickou sochu, jako přemalovávati obraz starého mistra«. Ovšem třeba míti vždy na paměti, že co do věrnosti a přesnosti řeči jsme odkázáni na úřední protokoly. Než samozřejmost tato platí, pokud se týče řečí reprodukováných v originále. Co s řečmi, kterými se proslavil Rieger v poslanecké sněmovně, v delegacích, ve sněmovně panské, v ústavodárném výboru říš. sněmu r. 1848, ve sněmu zemském, které pronesl německy? Je pochopitelné, že ve shromážděních, která se konala ve Vídni nebo v Pešti (delegace), mluvil výhradně po německu, na sněmě českém jen zřídka kdy. Ve starších letech promluvil i tu německy častěji, ale později se usnesl (*Pokrok*, 23. dubna 1875) klub českých poslanců, že členové jeho nemají mluvit než po česku. Tohoto usnesení bylo sice celkem šetřeno, avšak Rieger i později přece promluvil v Praze tu a tam německy proto patrně, aby dal řeči své více váhy a aby mu Němci lépe rozuměli. Pieta i správnost kázaly by vydati řeči tak, jak byly proneseny. Ale k tomu by se neodhodlal nakladatel, ježto by taková publikace bez českého překladu byla málo prodejná a s přirozeným překladem

¹⁾ Löhnerovy řeči z vídeňsko-kroměřížského parlamentu vyšly už r. 1850.

by vzrostla do netušených rozměrů. Jsem si vědom toho, že překládaje — překlady jsou pořízeny za podpory bývalých profesorů II. reálky brněnské, Jos. Jiráska, Al. Ondřeje a zejména prof. Otak. Hanuše — stírám mimoděk peť původnosti a bezprostřednosti. Každý překlad, byť byl sebe výstižnější, dokonalejší a jazykově nejsprávnější, zůstává za originálem, jsa pouhým odvarem a odleskem jeho. Namítne se snad, že i Kalouskovi bylo překládati německé řeči. Ovšem že, ale on a jeho druhové měli tu neocenitelnou výhodu a přednost, které nelze vyvážit ničím, že Rieger sám mohl — a činil tak skutečně — opravovat a upravovat v překladě, jak by se byl asi vyjádřil, kdyby byl mluvil po česku. Těto nejdůležitější pomoci a opory jsem právě postrádal — s tímto nedostatkem bylo počítati arcit' každému, kdo přišel po Kalouskovi a chopil se práce po Riegerově smrti.

Původně jsem chtěl postupovati jinak. Abych se vyhnul překladu novému, jenž musí přirozeně vystihovati vazby německé co nejvíce po česku v duchu jazyka a řeči, která se vyvíjí, chtěl jsem, srovnáv s originálem současný překlad, uveřejněný v listě Riegrovi nejbližším, spokojiti se tímto zněním. Nikoliv snad pro své pohodlí. Překlad by totiž pocházel od současníka, dobře znalého myšlenek i vazeb řečnickovi vlastních, avšak shledáv, že překlady tehdejší v novinách byly namnoze povrchní, protože pořizované bezprostředně hned nazejtří, musil jsem upustiti od tohoto hlediska a rozhodnouti se pro překlad věrný, ale nový. Čerpaje při tom výhradně z úředních zpráv, pokud šlo o proslovy, pronesené ve shromážděních, která dávala pořizovati těsnopisné záznamy, snažil jsem se všemožně, abych se vyvaroval toho, co se přihodilo Kalouskovi. Tento, spokojiv se totiž reprodukcí řeči v novinách, otiskl na př. o jednání s posly frankfurtskými roku 1848 text, který se neshoduje úplně ani věrně s oficiálním vydáním, pořízeným péčí samého Národního výboru. Ale mně šlo při tom ještě o více. Obíraje se životopisem Riegrovým poznal jsem, jaké mezery se objevují v publikaci Kalouskově vůbec a že by vzrostly ještě, kdybych se řídil jeho hlediskem. Uvědomil jsem si, že k poznání osobnosti Riegrovy a jeho kromobyčejných kvalit řečnických je nevyhnutelně potřeba, aby byl Rieger-řečník vydán pokud možno nejúplněji. To znamená, že do sbírky jeho řeči patří všechny, nejen parlamentární, jak je nazval Kalousek, t. j. ze sněmu a říšské rady, nýbrž i takové, které pronesl za třicetiletého členství ve sboru obecních starších města Prahy (1861—1891), dále řeči, po případě promluvy příležitostně, jako jsou volební, oslavné, pohrobní, přípitky, děkovné a j. Řídě se tímto hlediskem musil jsem se nevyhnutelně vrátiti k době starší a pojmuti tedy do prvního dílu svého vydání především též řeči z ústavního výboru r. 1848—49 a příležitostně řeči z doby 1861—67, kterým Kalousek podle plánu vytknutého nevěnoval pozornosti.

Při této reprodukcí řídil jsem se hlediskem jedině možným: pro řeči ze sboru obecních starších rozhodující jsou úřední těsnopisné protokoly, chované v rukopise v městském archívě — pohřichu s mezerou let, kde jest se nám spokojiti zprávou z novin —, pokud jde pak o řeči příležitostně, nezbyvá než uveřejniti je podle denních listů, Riegrovi svou dobou nejbližších. Pro první leta 60. užívám *Nár. Listů*, od roku 1863—1865 *Národa*, který mu byl pak ještě blíže, od roku 1867 *Skrejšovského Nár. Pokroku* (pozdějšího *Pokroku*), jehož se stal Rieger spolumajitelem (r. 1870), a posléze *Pokrokovou* nástupce *Hlasu Národa*. Musíme předpokládati, že buď vyslaly tyto redakce vlastního zpravodaje do schůze, nebo že si opatřily text nejúplnější a nejsprávnější jiným způsobem, v každém případě podle stenogramu. Další závažná otázka, která se vyskytla, platila stanovisku: které řeči by se měly vydávati? Mají se uveřejniti řeči všechny, bez výhrady a bez výjimky, i když jsou celkem bezobsažny, aniž skýtají příspěvku pro posouzení a ocenění osobnosti nebo poměrů? Původně jsem nemínil vypustiti ani jedinou řeč, ať byla sebe slabší — rozumí se, že se i takové mohou vyskytnouti, ovšem měřeno vždy poměrně —, aby bylo vydání nejúplnější a bylo lze posouditi, že i tak velcí duchové byli někdy prostřední. Ale i v tom, probíraje se přechytlými těmi proslovy, jsem dospěl časem k názoru jinému, který mi schválili dva z nejpovolanějších, jímž jsem předložil otázku tu k dobrému zdání, totiž Mattuš i Zeithammer. Oba dva a každý zvláště se vyjádřili souhlasně, že »není prospěšno pověsti řečníka, vydávaj-li se všechny řeči bez ohledu, mají-li významu trvalejšího čili nic« (Mattuš). Proto jsem menší řeči, celkem bezvýznamné, ať byly proslovy kdekoli, prostě zaznamenal, nebo, šlo-li o pouhé poznámky, přešel vůbec mlčením. Ve příčině způsobu vydávání podotýkám: při každé řeči je výslovně poznamenáno, byla-li pronesena česky nebo německy, odkud je čerpána, jest opatřena příslušnými poznámkami a vysvětlivkami pod čarou, aby ni jediná narážka nezůstala utajena, ani smysl řeči v nejmenším nejasný. Sněmovní protokoly z říšské rady jsou číslovány a stránkovány, protokoly sněmu českého i sboru obecních starších nikoliv, tu jest se spokojiti udáním schůze z určitého dne bez bližšího označení stránky. Čtenář nevěřící najde originál snadno. Jelikož pak každá řeč téměř tvoří sama sebou určitý celek, uchýlil jsem se od způsobu Kalouskova, jímž by též vydání bylo značně vzrostlo. Stručným úvodem se snažím seznámiti čtenáře s okolnostmi, které předcházely dotyčné řeči, ale nejdu tak daleko, abych rozváděl, jako činil Kalousek, řeči dopodrobna se všemi příčinami a případnými důsledky i účinky.

Vydání mnou pořízené je tedy miněno jako doplnění a ukončení Kalouskem započatého díla, které nebude už torsem, dohromady obě edice mají podávati ucelený obraz řečnických výkonů Riegrových. Než ani nyní není vydání doslova úplně a nemůže jím býti nikdy, nelze-li si opatřiti řeči, kterými Rieger působil

v přechytlých výborech sněmovních, před tím už jako přisedící zem. výboru, v Českém klubu na radě říšské i klubu strany národní ve sněmě, nemůžeme-li zachytiti řeči nejstarší, z doby jeho parlamentární školy, kdy se rozvíjel v řečníka v průmyslové Jednotě za let čtyřicátých. Ale i z pozdější doby se vyskytují četné mezery. Tak čteme nejednou i v *Pokroku*, že Rieger bude mluvití příštího dne o tom a onom, ale pak ani slova o jeho řeči, jindy se musíme spokojiti zcela povšechnými větami. Ježto se ztratily protokoly o schůzích sboru obec. starších z let 1877–1879, jsme odkázáni na bezobsažné zápisníky a stručné zprávy v novinách. Provždy budeme postrádati řeči, které pronesl ve spolcích a korporacích, jako v okr. zastupitelstvu chotěbořském, jehož byl prvním a dlouholetým starostou, v Ústř. Matici školské, ve Svatoboru, ve sboru musejním a j. Nezbylo než spokojiti se tím, co je možno vykonat a zaznamenat aspoň pro úplnost, již se chceme přiblížiti co nejvíce, na příslušném místě v souvislosti, že měl řeč toho a toho dne, po případě uveřejniti u výtahu i řeči nepřímé tak, jak je zachovaly noviny. Vydání Kalouskovo, jak již vzpomenuto, nebylo vlastně rozvrženo vůbec – aspoň ani při vydání druhého dílu není zmínky v předmluvě, kolik svazků bude následovati ještě – posléze obsahovalo čtyři celkem stejně silné svazky. Druhou část Riegrova života, zahrnující leta 1867–1903, s připojením proslovů z doby starší, jsem rozvrhl na tři díly, a to tak, že první svazek obsahuje leta 1868–1878 (s vypuštěnými řečmi z let dřívějších), druhý zahrne dobu 1879–1885 a třetí zbytek. Nakladatel hodlá pokračovati ve vydávání tak, aby celé dílo bylo na knižním trhu do tří let. Končím 1. svazek rokem 1878 ovšem nikoli nahodile, rok 1879 je důležitým mezníkem v dějinách českých vůbec a v životě Riegrově zvláště vstupem do říšské rady po dlouholeté nepřítomnosti. Roku 1885 pak nastává jistá změna po nových volbách do říšské rady. Chtěje ukázati čtenářstvu, jakým byl Rieger řečníkem, i když mluvil druhým jazykem dříve »zemským«, připojil jsem na konec v originále řeč z nejvíce velebených – i tupených druhou stranou – z parlamentu vídeňsko-kroměřížského, kdy jako 30letý muž se učinil jediným tímto výkonem řečnickým v dějinách bývalého soustátí habsburského nesmrtelným. Posléze budiž připomenuto, že každý svazek jest opatřen obsahem, že interpunkcí, chybící tu a tam i v stenogr. protokolech, jsem přidal sám pro větší zřetelnost i jasnost – Kalousek nechal tuto vadu celkem bez opravy – a že pravopis jsem volil zjednodušený a schválený pravidly, zvláště pokud jde při tom o psaní cizích slov, totéž platí o řeči německé. Že nebylo možno ani přípustno vydati řeči Riegrovy bez úvodu, jimž by se osvětlil význam Riegrův jako politika i řečníka, je na bíledni. Kalouskovo vydání postrádá profilu řečníkova, ale snad se tomu vydavatel vyhnul úmyslaě, jednak že Rieger byl tehdy uprostřed politického boje, jednak též že věděl o chystaném životopise Jahnově, jenž vyšel zároveň s posledním svazkem

Kalouskovy publikace. Působí-li podle Voltaira příklad velikých mužů jako oheň posvátný, jež Prozřetelnost rozžehne v hluboké noci občas ku blahu národa, pak to platí neméně o řečech Riegrových, zejména pak nyní, kdy zjistil Arne Novák, kterak je u nás patrný úpadek veřejné výmluvnosti. Průpravou v řečnictví místo chrámové kazatelny nebo katedry školní jsou a mohou býti velké vzory »klasika politického řečnictví českého, jež budoucí bystrozraký dějepisec bezpochyby přiřadí k velkým buditelům romantickým, jako oní v knize a v básni, tak on v řeči a v akci dovedl soustřediti a názorným gestem promítnouti právě to, čím kypěl životní pocit národa probuzeného« (A. Novák). Této školy by si neměl dát ujíti nikdo, ježto Rieger byl zároveň obratným a důmyslným Mirabeauem, hřimajícím Dantonem, nepoddajným Gambettou i houževnatým a přesvědčivým Thiersem.

Vraceje se z Vídně do Prahy s druhým poselstvím, k němuž se přidružil na cestě k domovu, mluvil Rieger 9. dubna 1848 v olomoucké aule universitní. O jeho vystoupení vypravuje podle očitého svědka Schebek: ¹⁾ »Mezi deputovanými byl jeden, jenž svou řečí vzbudil veliký dojem. Jak se Siegel ²⁾ vyjádřil, byl by ho mohl brzy líbat, brzy probodnouti. Jméno jeho však nedovedl udati, ale já jsem je uhodl ihned. Byl to Rieger. Myslím, že jsem slyšel od Riegra (nikoliv od Siegla), že volal vždy do shromáždění, když hlomoz příliš vzrostl: Styďte se do duše!«

Mimo plenum říšského sněmu Rieger pracoval v jeho ústavním výboru. ³⁾ Ve schůzi 24. srpna 1848 poznamenal, že návrh obsahuje výměr státu. ⁴⁾ Myslí zatím však, že v elaborátě, jako je ústavní listina, bylo by záhodno vyhnouti se vědecké definici pokud možno nejvíce, aby se tak předešlo jakékoli kritice. Ochrana vzájemných práv jednotlivců připadá mu nejpodstatnější úlohou státu. Tato a nikoli jinak vedlejší účely jeho mají tu tanouti na mysli. Když se pak někteří poslanci vyslovili, aby se první tři paragrafy o suverenitě lidu vypustily jako zbytečné, podotkl Rieger jako zpravodaj, ⁵⁾ že působily na tříčlenný výbor tyto příčiny, pro které pojal dotčené paragrafy: 1. Protože práva v nich obsažená dosud nebyla uznána v našem státě. Jenom tam, kde je svoboda domovem, není třeba, aby byla tato práva výslovně vyjádřena, avšak dosud se tak stalo i v nejnovější ústavní listině francouzské, 2. na základě tohoto paragrafu byl vybudován celý systém předložené osnovy, a 3. zdá se býti prospěšným, aby tato práva byla všem třídám státních občanů jasná a běžná.

¹⁾ H. Traub, *Schebek's Erinnerungen aus den Jahren 1848-49*, Čech. Revue, 1912, str. 335.

²⁾ Zpravodaj Schebkův.

³⁾ Říšský sněm sestavil 30členný výbor (po 3 z každé země bez rozdílu) na zřízení ústavy. Tento výbor zřídil dvě subkomise (po 5 členech), jednu pro návrh základních práv, druhou pro ústrojí říše. Vše, co podávám z ústavního výboru, je český překlad německého originálu, vydaného jednak Alf. Fischelem v *Die Protokolle des Verfassungsausschusses über die Grundrechte*, jednak Springrem. Cituji v budoucnu stručně jen Fischel nebo Springer.

⁴⁾ Fischel, 14.

⁵⁾ Fischel, 16.

Ve schůzi ústav. výboru 26. srpna t. r. Rieger se vyslovil v ten rozum, ¹⁾ že § o občanství ²⁾ jest utvořen podle belgické ústavy. Zákon belgický zná velkou a malou naturalisaci. Tato je ona, kterou i my již známe ve svých občanských zákonech. Velká naturalisace platí však účasti v politických právech Belgičana a uděluje ji parlament. Tříčlenný výbor vložil oba druhy získání naturalisace do jednoho paragrafu, vycházejce z hlediska, že nemáme uznávati rozdíl mezi velkou a malou naturalisací. — V debatě se prohlásil rozhodně proti vypočítávání jednotlivých druhů nabytí i ztráty občanství, protože se to může změnit podle času a okolností, avšak ústavní listina jest určena pro delší dobu. Uvážil-li se, že o paragrafy občanského zákona, které jednájí o státním občanství, jsou mezi právníky rozmanité spory, pak se musí pochybovati, že je možno v základních právech několika slovy vyčerpati všechny případy získání a ztráty občanství státního.

Ve schůzi ústav. výboru dne 28. srpna 1848 Rieger mimo menší poznámky ujal se slova ³⁾ k větě, že »šlechta se zrušuje«. Nemá za to, aby se uplatňovala velkodušnost vůči šlechtě. Byl proti tomu, aby se otázka tato rozhodla v jediné schůzi, chtěl se vyvarovati zdání, jakoby se věc měla odbýti chvatně a bez rozvahy. Nyní je příležitost ke zralé rozvaze a k pojednání o této otázce. Musí se vysloviti pro bezpodmínečné odstranění šlechty, jelikož je to nevyhnutelně spojeno s pojmem o demokratickém státě. Především však se musí vysloviti proti tomu, aby dosavadní šlechta zůstala a nová se již neudělovala. Neboť tím, že každý občan se mohl dotud státi šlechticem, byla přece poněkud moc šlechtická zlomena. Tu platí: buď — anebo, střední cesty není. Dokud stát propůjčuje těmto lidem šlechtictví, vyznamenává je. Mají-li však všichni státní občané býti sobě rovni, nesmí zákon uznávati vyznamenání. Zděděné tituly jsou přímo anomálií v demokratickém státě. Konečně, vezmeme-li šlechtě pouze nadpráva, bude jí titul připomínati na to, že měla kdysi nadpráva, a drážditi ji, aby jich opět nabyla. Udržela by se tak tato třída v neustálém revolučním jitrění proti demokracii.

Po mnohých řečnicích, kteří se vyslovili střídavě pro šlechtu i proti ní, poznamenal ještě Rieger, že někteří nepovažují za nutnou větu: »Šlechta je odstraněna«, protože závěrečná věta paragrafu praví, že není dědičného vyznamenání. Avšak to není dosti zřetelné, protože jsou jiná vyznamenání než je šlechtictví, která

¹⁾ Fischel, 24.

²⁾ Slo o § 32. osnovy.

³⁾ Fischel, 39.

jsou dědičná. Připojuje se k posl. Goldmarkovi ¹⁾. Že by tituly šlechtické byly jmény, je nesprávné; neboť se přihází, že členové téže rodiny mají označení kníže na př. pro nejstaršího, mladší však slovou hrabaty. Další zákonná opatření, která posl. Palacký ²⁾ považuje za nutná, sem nenáleží, kde se mají stanovit pouze práva základní. V Haliči jest ovšem šlechta, jež může býti odstraněna. To dokazují názory, které projevili haličtí deputovaní, již zajisté dobře znají tyto poměry své země. Jestliže se chce již zachovati šlechta, pak musí doporučiti ruskou, vlastně jenom ustanovení, že ten, kdo neslouží státu během určitého počtu let, pozbývá šlechtictví.

Dne 30. srpna t. r. se pokračovalo v ústav. výboru v rozpravě o rovný přístup ke všem úřadům. Po opravných návrzích a doplňcích poznamenal zpravodaj Rieger ³⁾, že se rozumí samo sebou, že nutná kvalifikace ⁴⁾ je prvním požadavkem pro veřejný úřad, ale že se chce jenom také zde říci, co dává přednost. Tak bude na př. kadet, jež se vyznamená zvláště, ihned důstojníkem, aneb zvláště schopný a znamenitý muž ihned státním podsekretářem, jak učí zkušenost. Správnost však není předností, nýbrž nutnou vlastností. Kdo není správným, ten nemůže a nemá dostati úřad. Nesouhlasí ostatně s míněním posl. Turco ⁵⁾, že v zásluhách je obsažena schopnost, ovšem že však je nepostradatelná v úřadě. — 2. září se projednávalo v ústav. výboru ustanovení o soudnictví. Po některých poznámkách a opravných návrzích Rieger míní ⁶⁾, kterak se rozumí, že soukromník musí zadržného dodatí ihned soudu. Při stilisaci tohoto odstavce chtěla komise tříčlenná jen čeliti vůli policejního úřadu a po-
minula její zvláštní pojmenování pouze proto, protože je nejisto, zdali za takového stavu může vůbec tento úřad zůstatí. Zkušenost učí, že policie držela osoby ve vazbě týdný, ano měsíce, než byly odevzdány řádným soudům. Čeho by si mohl teprve dovoliti v stejných případech obecní nebo vesnický soudce, aby si schladil po případě záhu? Aby se nemohlo státi něco

¹⁾ Goldmark navrhl: »Všechny druhy označení šlechtictví jsou zrušeny a nemohou býti již uděleny. Totéž platí o těch titulech, s nimiž není spojena úřední působnost.«

²⁾ Fr. Palacký podotkl, že zrušením šlechtictví rozhoduje se zásadně, že nemá nikdo nadpráva před ostatními. Bude tedy též nutno stran mnohých ustanovení učiniti nová zákonná opatření, podle nichž na př. určité stáky mohou býti jenom v rukou plnokrevných šlechticů a ježto jsou ústavy, kam přijetí závisí na šlechtické zkoušce.

³⁾ Fischel, 47.

⁴⁾ Posl. Kavčíč si přál, aby se výslovně řeklo ještě: »způsobílost«.

⁵⁾ Turco navrhl: »K veřejným úřadům, vyznamenáním a odměnám opravňuje pouze schopnost a osobní zásluha«.

⁶⁾ Fischel, 58.

takového, aby se neposkytlo volného pole nenávisti stranické nebo soukromým naruživostem, bylo pojato ustanovení přitomné. Dobu 24 hodin považuje k tomu za dostatečnou, aby se mohla vykonati opatření k odevzdání soudu. Skutečně odevzdání neměli v podvýboru na mysli, neboť případně delší době cesty k rádnému soudu nemůže se zabrániti. Doufá však zároveň, že nová uspořádání soudů způsobí, že se opatření dá provést.

Následovala debata o posledním odstavci paragrafu, zejména pokud šlo o výklad »těžkých« zločinů. Rieger,¹⁾ přihlásiv se o slovo, připomíná smutné toho následky, zjištěné zkušeností, že v našem dosavadním trestním zákoně nebyla uplatněna zásada, která je vyslovena v odstavci projednávaném. Právě že je však u nás důležitou zárukou osobní svobody, přijala ji tříčlenná komise již do základních práv, aniž však chtěla dodatí tím trestní soudní řád. Proto se také nepustili do vymezení všech bližších ustanovení. Výše záruky se řídí zvláště důležitostí zločinu a obviněného, nedá se však předem vůbec ustanoviti. To se musí, jako je tomu všude, přenechati soudu. Nezřetelnost nelze vytýkati stilisaci, protože je vzata z německých návrhů, a jestliže se v našich dosavadních zákonech nevyskytoval pojem »těžké zločiny«, pak platí totéž o označení »zneuctivající zločiny«, jež bylo pojato do nejnovějších zákonů.

Ve schůzi Slov. Lípy v Praze 12. října 1848 podával V. Vávra zprávu jménem deputace, odeslané k zjištění poměru do vzbouřené Vídně. Po něm mluvil Brauner a pak Rieger, jenž pravil:²⁾

»My nejsme baby, skety, stav náš byl takový, že tam nebylo dalšího stání, k Polákům měli se Němci, zvláště Löchner, zcela jinak, i navrhovali jim, by měli svůj zvláštní samostatný sněm a tak pak na říšském sněmu Čechové v poměru k Němcům seslabeni byli. I žurnalisté chovali se zcela jinak k Čechům než k Polákům i prokazovali těmto zvláštní jakousi šetrnost. Konečně Poláci zůstali tam proto, poněvadž nemohou doma provolati vládu prozatímní, obávající se zakročení ruského. Celé povstání vídeňské je způsobeno penězi maďarskými. Měli jsme na sněmě zůstat a hlasovat, aby se proti Jelačičovi³⁾ Uhrům poslalo vojsko na pomoc? Ostatně jsem přesvědčen, že dvůr chce zachovati konstituci, ani hanění arcikněžny Žofie⁴⁾ nesmí nás másti, oni ji proto pronásledují, že chce, aby se dostalo Slovanům stejného práva

¹⁾ Fischel, 64.

²⁾ Slov. lípa, 16. října 1848.

³⁾ Bán chorvatský Jelačić se postavil v čele vojenského odporu proti Maďarům.

⁴⁾ Byla to energická matka mladého Františka Josefa, která způsobila, že se do konce roku ujal vlády.

co Němcům. Budme opatrní při vytrubování německých listů, ony jsou napřed německé a pak demokratické, i naše listy budtež napřed slovanské a pak teprv demokratické.«

Dne 13. října t. r. promluvil Rieger zejména k studentstvu ve velké síni Karolina o poměrech ve Vídni, kteroužto řeč polouřední *Praž. Noviny*¹⁾ charakterisovaly slovy: »Rieger je řečník, jakých je málo. Jeho slova nutí k víře a nic neodolá jeho železné logice.« Havlíčkovy *Nár. Noviny*²⁾ píší o tom vzhledem k tomu, že vyslancové studentského výboru pražského do Vídně odeslaní prohlásili tamní boj za boj svobody s reakcí, vyzývající proto druhy v Praze k pomoci pro Vídeň: »V shromáždění včerejším ale vyložil posl. Rieger, osvědčiv se svobodomyšlností své, široce důkladnými, vážnými slovy příčiny a povahu vzbouření vídeňského, že to nikoli není boj proti reakci, nýbrž boj mezinárodní, boj způsobený penězi a slovy maďarskými, že je to nad pochybnost spor maďarsko-německý proti Slovanstvu k potlačení tohoto, jenž vyhledávalo rovnoprávnost všech národů rakouských v říši federativní, což však ani Maďarům ani Němcům není po chuti, ač se již přemnozí poslanci němečtí hlásili k této spravedlivé zásadě a oučelu. Pravil, že podle bezpečných vědomostí byly spolky demokratické ve Vídni v žoldu Maďarů, že Löchner byl ve spojení s Maďarem Pulszkým a jinými maďarskými emisary, a že se brojilo nejvíce proti těm poslancům říšským, jenž byli proti tomu, aby deputace maďarská tehda před sněm byla předpuštěna. Nám Slovanům v Rakousích ale že musí nade všechno záležeti na tom, bychme zachovali Rakousko v celosti, jehož rozpadnutí povede za sebou evropský boj, ne národů, ale celých plemenů, celých ras, slovanské rasy totiž s germánskou a maďarskou. My Slované musíme zachovati Rakousko celistvé, bychom se strany jedné nepodlehli despotismu ruskému, s druhé pak převládě národů německého a maďarského. Rakousko, složeno z tak rozmanitých národů, buď jako svobodný přístav všech, aby v něm každý národ nemýlen mohl obcovati. My vyhledáváme svobodu všech, zatracujem ale svobodu jedněch nad druhými.«

Po něm mluvili v témže smyslu Slováci Štúr a Hurban, načež znovu vystoupil Rieger uváděje pohnutky, proč poslancové čeští opustili sněm, že ne z bázlivosti o svou osobní bezpečnost, nýbrž proto, že by daremné bylo, dávat život v šanc bez potřeby, jímž na jiném místě a v jiné době lépe mohou sloužit národu. Na to jmenoval některá fakta na důkaz, že se opravdu jednalo

¹⁾ *Pražské Noviny*, 15. října.

²⁾ *Nár. Noviny*, 14. října.

o bezživotí některých, kterážto fakta přislíbil, že poslanci co nejdříve uveřejní.

Když na to si přál nejmenovaný studující veřejné osvědčení a jiný se obával důsledků z pádu auly vídeňské, Rieger mluvil opět: »Legie vídeňská nezáleží jen ze studujících, nýbrž z lidí rozmanitých stavů, do auly všelijak se vedralých, jenž tam nyní velké slovo vedou. Myslím sám, že aule vídeňské bude konec učiněn, z toho však nenásleduje nic na bytí auly pražské, dokud se totiž v mezích zákonných zachovává. Jakmile by ale vykročila z nich a začala se chovat jako vídeňská, pak jsem pivní, jenž o zrušení jejím na sněmu se zasadím.« – Napomíná studenty, aby nebyly více studenty nežli syny národu. O smýšlení našich poslanců pak tolik doložil, že se svobodou stojí a vládu jen potud podporují, pokud stojí ke svobodě, že jsou hotovi opustiti ji, jak náhle by odejímati chtěla národům svobody, kteréž jim byla udělila.¹⁾

Ve schůzi ústav. výboru v Kroměříži dne 12. prosince 1848 se ohlašovaly výsledky z jednotlivých porad o §§ 1. a 2. základních práv, Rieger²⁾ pravil, dostav se k slovu (po Mayerovi, Palackém, Vacanovi, Heinovi a Lasserovi):

»Hlasuji pro zachování §§ 1. a 2, neboť vrozená práva jsou prameny všech ostatních práv státního občana, které jsou omezeny vstupem do státu. Tyto paragrafy vyslovují soustavu práv, další obsahují přirozené důsledky. Neobsahují dále ani něco nového, ani něco nebezpečného. Neboť již rakouský občanský zákoník mluví o nezadatelných právech. V § 2. je vyjádřena důležitá zásada, totiž negativní hranice státní moci, v čemž tkví také závory proti klamným i nebezpečným teoriím socialismu a

¹⁾ J. A. Helfert (Ze dnů říjnových z r. 1848, *Osvěta*, 1890 str. 451) píše o tom takto: Rieger ujav se slova, tázal se shromážděných, zdali chovají k němu důvěru? Zdali jsou přesvědčeni o jeho lásce k svobodě? Zdali mu tolik znalosti a rozhledu přisuzují, aby věcem vídeňským dobře rozuměl a dovedl si utvořiti zralý a pravý o nich úsudek? Když se mu dostalo odpovědi obecným potleskem a provoláním »Slávy«, vykládal: »Nynější boj ve Vídni není bojem proti reakci, které nikde nestává, nýbrž bojem frankfurtské a maďarské strany, jejichž politika nikam jinam nečelí, než aby Rakousko bylo roztrháno, nejlepší důkazem toho skutku jsou blízké styky, jež jsou mezi Löhnerem a Pulszkym. Sněm říšský zvolen byl na nejšířším základě, ani nádeníci z volby nebyli vyloučeni, každý útok na trvání, autoritu a sebeurčení sněmu říšského, ať vychází od absolutismu nebo z jiné strany, musí považován býti za útok na svobodu. Ne z hanebného strachu opustili čeští poslanci Vídeň, nýbrž jedině proto, že další jejich pobyt ve Vídni byl by jen zradou na vlastním národě. Rakousko musí býti svobodným přístavem pro všechny národy, ve Vídni však chtějí rovné právo nohama šlapati, nadvládu jednoho kmene národního nade druhým vztyčiti.«

²⁾ Fischel, 75. Tato řeč, z Riegrových jediná, je podána přímo.

komunismu, které stát zavazují k něčemu, k čemu není. Ochraňují od zneužití státní moci a od podobných ustanovení, jako byla spartanská a drakonická.¹⁾ V těchto paragrafech je vyslovena přizorená svoboda, t. j. právo ke všemu, čím se nedotýká stejných práv jiných, ius, quod natura omnia animantia docuit²⁾, základní zásada a hlavní pramen všech práv.

Ve věci rakouského státního občanství promluvil ještě jednou (po Mayerovi, Violandovi, Heinovi, Vacanovi, Lasserovi a Palackém):

»Ústava mluví častěji o vykonávání práva státního občana, jako na př. tam, kde je řeč o volebním právu. Zvláštní zákon o státním občanství není však podstatnou součástí ústavy, nejsme tedy vůbec oprávněni sestaviti jej. Musíme se rozejíti po ukončení ústavy, která je našim jediným úkolem. Kdybychom chtěli, překročivše svůj mandát, sestaviti všechny zákony, které mají býti nyní vyhlášeny pro ústavní Rakousko, pak bychom museli býti pohromadě nejméně ještě tři leta«.

Dne 13. prosince t. r. byl v ústav. výboru na programu dřívější § 5, nově 3. o šlechtictví. Lasser navrhl nové jeho znění³⁾, proti čemuž doporučil Rieger⁴⁾: »Všechny přednosti stavovské jsou zrušeny. Označení šlechtická jakéhokoli druhu stát ani neuděluje ani neuznává«. K tomu dodal: Arciť že bylo šlechtictví stav, vyznačující se jen výsadami, jež zneuctil svým výjimečným postavením, jehož charakteristickou známkou bylo nic nedělat, stavy ostatní. A jak spočíval tento stav na privilejiích, patrně dostatečně z toho, že nemanželské děti šlechtických matek jakož i šlechticové, kteří se dopustili zločinu, museli býti degradováni na občany. Těmto zlům však možno jedině tím způsobem odpomoci v občanské společnosti, že vymýtíme též označení šlechtická.

V ústav. výboru 14. prosince t. r. jednali o zrušení trestu smrti. Po četných řečnicích promluvil Rieger:⁵⁾ Připomíná, že sice navrhl znění, jak je přijalo šesté oddělení, přesto však bude hlasovati podle svého přesvědčení pro naprosté odstranění trestu smrti. Tento je přece pouze zůstatek, odkaz dřívějšího barbarství, a jistě bude museti nastat v několika letech odstranění

¹⁾ Má na mysli starověký stát řecký ve Spartě a zvláště přísná ustanovení zákonná v Athénách, jak je doporučoval zákonodárce Drakon.

²⁾ Po česku: Právo, kterému naučila příroda všechno živoucí.

³⁾ Návrh zněl: Všechny stavovské přednosti, také šlechtictví, jsou zrušeny.

⁴⁾ Fischel, 81.

⁵⁾ Fischel, 98.

tohoto trestu. Kde se ukázal v některém národě kdy vyšší rozmach v náboženském anebo politickém vzdělání, tam se objevilo také úsilí odstraniti trest smrti. Toto a další zřetel k okolnosti, že se v této otázce, kterou se tolik obírají učitelé trestního práva, strana protivná zmenšuje den ze dne, ukládají mu za povinnost, aby hlasoval pro odstranění trestu smrti. Že stát nemá práva ukládati takový trest, vysvítá mu již z toho, protože stát vykonává pouze práva, která převzal státní smlouvou, nemůže však se nikdo vzdáti práva sebezachování. Lasserův důvod, že trest smrti musí býti též proveden, když se jím jednou hrozí, neodůvodňuje ani hrozby ani provedení jich. Je-li kdo jiného mínění, a kdyby mu chtěl druhý proto hroziti smrtí a pak po vyslovené hrozbě ho chtěl skutečně zabít, aby zůstal důsledným, přece nebude nikdo v pochybnosti, že hrozba jakož i skutek je nemravný, že je nespravedlivý.

K poznámce Lasserově: »Individuum není zákon!«, odpověděl, že příklad přesto přese všechno se hodí. Ostatně platí ustanovení mezi lidmi, o čemž si nemůžeme složit počet a jichž nejsme pány. Pro opětovné zhárství byl zjištěn a volán k zodpovědnosti jako pachatel v Kolíně mladý hoch. Když po požáru, který tam vypukl později, matka ho navštívila ve vězení a zmínila se o tom, nešťastník tančil radostí a zároveň litoval, že neviděl ohně. Řečník se táže, zdali bude kdo míti odvalu odsouditi takového člověka k smrti, a přece dokazuje věda soudního lékařství, že se lékaři nemohou vůbec vysloviti o skutečnosti nebo neskutečnosti monomanie.¹⁾ Pro deportaci²⁾ bude hlasovati, protože deportovaný může ještě žíti jako člověk a dosáhnouti svého určení, musí se však vysloviti proti odstranění trestu smrti na zločiny pouze politické. Neboť je-li zločin, na př. Latourovo zavraždění, vražda politická nebo prostá, závisí na účelu, jehož se chtělo tím dosáhnouti. Tento účel nelze však zjistiti vůbec, pročež není možno stanoviti tak přesně hranice mezi politickými a prostými zločinci, aby nebylo poskytnuto zvláštního pole.

Ve schůzi ústav. výboru dne 17. prosince t. r. byla projednávána národní rovnoprávnost. Když byl přijat návrh na konec debaty, mluvil k věci ještě Rieger:³⁾

»Nebojím se, že se chtějí prosaditi politická nadpráva jedné národnosti. Všechny návrhy tu učiněné jsou příliš neurčité. Co znamená převaha?⁴⁾ Ze stílisace Turcovy nepoznávám praktického

¹⁾ Rozumějí se tím duševní choroby, vyznačující se jediným příznakem, jako pud krásti nebo snaha zhárská.

²⁾ Navrhováno, aby se zločinci odváželi do Dalmácie.

³⁾ F i s c h e l, 151.

⁴⁾ Mluvil o ní Turco.

výsledku. Naopak bylo by možno odtud čerpati podnět k rýpání. Ostatně, jak chcete popřiti všechny rozdíly mezi jednotlivými národy teorií o státním právu? Jeden národ čítá 5 milionů, druhý 2 miliony lidí, jeden národ je vzdělanější než druhý. Již tím vzniká přirozená převaha. Toho nelze odstraniti zásadami. Má-li se už v té příčině přijmouti určitě ustanovení, hlasuji pro (dodatečně podaný) návrh Gorjupův: »Žádné národnosti se nedostává na úkor druhé politického nadpráva.«

Pak následovalo jednání o ochraně vlastnictví. Rieger¹⁾ podotkl proti návrhu Halterově²⁾, že rozeznává trojí duchovní majetek: 1. to, co náleží kostelu jako takovému, 2. co náleží klášteru, 3. co bylo nadáno k určitému zbožnému účelu, na př. na udržování kostelního světla. Na všechny tyto druhy statků může sáhnouti stát, zvláště vidí-li, že se jich neuzívá k původnímu účelu, podle dominium eminens³⁾. Je tudíž zbytečno, přijímati tu ustanovení stran ochrany nebo neochrany duchovních statků. Vracím se nyní ke svému návrhu ve příčině duchovního majetku. V teorii se mnoho debatovalo o tom, je-li vůbec nějaký duchovní majetek nebo ne. Jsem toho názoru, že existuje a že musí býti chráněn státem již z ohledů kulturních. Tutéž nutnost vyslovily také jiné ústavy. Umění, pak umělecký průmysl, na př. vzorkové kresby v továrnách, potřebuje zvláštní ochrany. Neboť jinak byl by umělec oloupen o svůj majetek, jenž tkví v duchu a v předběžném vzdělání.

Ve schůzi ústav. výboru téhož odpoledne se rokovalo o poměrech v obci. Rieger poznamenal k tomu:⁴⁾ Společnosti, a to je obec, musí⁵⁾ býti přiznáno právo, aby mohla vylučovati nové členy, jinak přestává býti společností. Tím není nikterak ještě znemožněno nové osídlení v obce. Ve zvláštních obecních zřízeních mohou zůstatí otevřena omezení tohoto práva, jako je odvolání k obec. krajské radě do zamítnutí přijetí atd. Proti užívání slova »obecní zákon« musí se vysloviti rozhodně. Neboť jestliže má býti pro obce jen jediný⁶⁾ zákon, pak to znamená skutečně, aby mluvil s Borroschem,⁶⁾ že se jim navlékne svěrací kazajka, kterou přece dříve nebo později rozrazí. Poměrům, různicím se tou měrou co do národnosti, počtu obyvatelstva atd., může býti náležitě vyhověno pouze různými též obecními řády. Také neznamená slovo »pořádek«, obvyklé

¹⁾ F i s c h e l, 154.

²⁾ Tento navrhl: Majetek jak fysických tak mravních osob je nedotknutelný a stojí pod ochranou státu.

³⁾ Po česku: Majetek toho, jenž stojí výše.

⁴⁾ F i s c h e l, 161.

⁵⁾ Proloženo v tisku.

⁶⁾ Al. Borrosch, knihkupec pražský a Němec, byl též zástupcem Prahy.

v němčině od staletí, též nic jiného než soubor více zákonů, jako na př. čelední řád atd.

Ve schůzi ústav. výboru 18. prosince t. r. projednávána otázka složení vojska. Rieger¹⁾ se vyslovil proti návrhu posl. Vacana,²⁾ neboť tato zásada se neuplatňuje ani v nejsvobodnějších státech. Sama Francie použila s dobrým prospěchem cizí krve v Africe. Myslí, že by se to mělo spíše přijmouti s díkem, když se cizinci věnují našim službám. Co by si přál viděti, aby bylo navždy odstraněno, to je protekce, která se prokazovala doposud obyčejně cizincům v naší armádě. Tím se bez tak prakticky provede vyloučení osob, o které není co státi. Kdyby se tedy měla uplatnit opačná zásada, pak je v každém případě proti návrhu Pinkasovu, protože by mohl vésti k nesrovnalosti, že by i ženy anebo také mrzáci se mohli považovati za oprávněné, aby konali vojenské služby.

Ve věci zákona o národní gardě Rieger se prohlašuje proti návrhu posl. Goriupa,³⁾ ježto v tomto paragrafu je zaručena jedna z nejdůležitějších vymožeností. Že potřebujeme národní gardu, je nadevší pochybnost, a aby nám nevzali toto právo, musí se tu vysloviti. Co prohlásil posl. Mayer jako ústupek, že se pojmy »majetek a inteligence« nedají určití a že pozdější zákonodárství bude muset býti liberálnější, vede jej k tomu, aby nepojal zbytečného omezení do tohoto paragrafu. Jestliže ostatně posl. Mayer myslí, že se upevněním ústavy rozmnoží inteligence rovnoměrně s majetkem, pak se toto aspoň nepotvrzuje zkušenostmi, kterých nabyli nejposlednější dobou.

K zavedení výjimečného soudu (stanného práva) promluvil poté Rieger:⁴⁾

Tento paragraf, stilisován všeobecněji, vyhrazuje pouze zodpovědné moci vládní právo vyhlásiti stav obležení. Nemyslím, že je možno, aby byl proto svolán říšský sněm, avšak s druhé strany nemůžeme připustiti, aby si osoboval generál právo, vyhlásiti stav obležení nebo prohlásiti, jako učinil Windischgrätz, že první ránu z děla dlužno považovati za vyhlášení stavu obležení. Proto by se mělo říci: Zákonodárna moc, anebo, není-li to možno, zodpovědné ministerstvo má míti právo atd.

¹⁾ Fischel, 165.

²⁾ Vacano navrhl: »Cizinci jsou vyloučeni ze služby v obraně lidové«.

³⁾ Fischel, 170. Goriup chtěl, aby se celý § vypustil, ježto je těžko určití, kdo vlastně náleží ke službě v lidové obraně.

⁴⁾ Fischel, 172.

K návrhu svému se ještě vrátil a děl:¹⁾

Tento návrh se mi zdá liberálnější než všechny ostatní, protože přiznává uvalení stavu obležení jenom výkonné moci. Zvláštní případy budou obsaženy ve zvláštním zákoně. Dodatečným ospravedlněním výkonné moci byl by stanoven druh zákona o indemnitě. To je více než pouhá zodpovědnost, protože se nenajde vždy někdo, kdo volá ministry k zodpovědnosti. Ostatně, ačkoli mluvím ve svém návrhu pouze o částečném zastavení základních práv, musím doznati, že by pravděpodobně byla většina paragrafů pozbyla platnosti, dokonce i tisk, neboť kde byl kdy stav obležení se svobodným tiskem? Avšak nepředbíhal jsem a ponechal jsem věc zákonu zvláštnímu.

Ve schůzi ústav. výboru 24. ledna 1849 se pokračovalo v debatě o novém rozdělení říše habsburské. Po Madonizzovi (Přímoří) a Gobbim (Přímoří) mluvil k věci Rieger.²⁾ Poznamenává, že rozdělení nedá se ovšem zcela důsledně provésti až do nejmenších malíčků ani s hlediska historického ani národního, to však je jisto, že jednotky, z nichž má pozůstávati budoucí říše rakouská, nesmějí býti ani příliš veliké, ani příliš malé. Proč na př. má se rozdělit země rakouská v Dolní Rakousy, Horní Rakousy a Salcbursko, nechápe. Čechům by nenapadlo, aby rozeznávali Čechy s této a s oné strany Vltavy a podobně více, a Rakousy jsou nadto daleko ne tak veliké jako Čechy. Mělo by se tím dosáhnouti lepšího zastoupení, než se chce přiznati Čechám?

Budto se postavíme při posuzování jistých choutek po rozluce na historickou půdu z r. 1814 nebo ne. Postavíme-li se na ni, pak nemají na př. Salcbursko a Inská čtvrt nároků na požadovanou samosprávu. Nepostavíme-li se však na ni, nýbrž na starší půdu, proč se chce pak na př. odpírati Jihotyrolským nebo Vorarlberčanům požadovaná autonomie? Kde jsou tu hranice? Důvody, které uvádí p. posl. Scholl pro odloučení Korutan od Kraňska, nejsou směrodatny. Jen se držme půdy z roku 1814 a neříkejme, že Korutanci nenávidí Krajince. U jednotlivců z obecného lidu může to platiti. Jestliže chcete ještě také přihlížeti k takovýmto nevraživostem, pak odpovídám na př.: Tyrolané a Bavoři se nenávidí navzájem³⁾ (hlas: Oh! Oh!), neshledávám jedním slovem rozdělení Rakouska podle dosavadních provincií více za přiměřené, vidím, že některé jsou příliš veliké, jiné příliš malé, požadavkům času odpovídá pouze rozdělení podle gubernií, podle nichž jsme byli zvoleni my, kteří tu

¹⁾ Fischel, 174.

²⁾ Ant. Springer, *Protokolle des Verfassungsausschusses im oesterr. Reichstage 1848-49*, str. 29-32.

³⁾ Dokladem toho bylo povstání Tyrolských proti nadvládě bavorské 1809.

sedíme (hlasy: Byli jsme zvoleni podle provincií!). Proto souhlasím s rozdělením podle zemských skupin, jak je navrhuje Palacký,¹⁾ a dovoluji si poznámku, že neprospěje německému živlu, jestliže budou rozkouskovány německo-rakouské provincie. Znam také jenom jeden arciknížecí klobouk.²⁾

Rozhodně však se musím vyslovit proti řeči, kterou včera pronesl zde posl. Ziemiałkowski, která byla z devíti desítn správná, avšak z jedné desetiny nesprávná, pokud totiž popírá vlastní národnost Rusínů³⁾ a nechce přiznat jim samosprávu odsoučením od Poláků v provincii haličské. Miluji Poláky, jako miluji Čechy, neboť jsme bratřími, avšak Rusíny uznávám za samostatný národ! Znam Halič z vlastního názoru,⁴⁾ znám též jeho literaturu a mluvím zde zcela nestranně! Národopis a filologie rozeznávají, jak známo, dvě větve slovanské v Evropě, západní a východní Slovany. K oněm náležejí Čechové, Moravané a Poláci, k těmto Jihoslované a Rusové. Jazyk, jímž je charakterisována národnost jedna od druhé, je jiný u Poláků, jiný u Rusínů. Oba jazyky se liší podstatně od sebe, obě národnosti jsou v zásadě různé. (Ziemiałkowski ho přerušuje: »Já jsem se nemíchal do věci, jímž nerozumím. Čiňte totéž, nerozumíte tomu naprosto!«). Prosím, abyste uvážili, že znám oba jazyky, že chci mluvit zcela nestranně a zakročiti mezi oběma smířlivě! Rusínská řeč má dvojí literaturu, jednu s latinskými, druhou s řeckými literami. Obě nejsou velmi bohaté a podaly jen nepatrná díla, ale to je vždy vlastní literatura! Tři miliony Rusínů žijí v Haliči, 13 milionů v Rusku. Pánové, národ zůstane 16miliónový, ať už ho odloučíte od Haliče nebo ne. Takový národ nedá se popřiti – nedá se škrtnouti z mapy mně nic tobě nic. Svoboda tisková přivede rusínský živel úplně k platnosti. Jeho literatura, dýšící svobodou, rozpustí tuhý led ruského absolutismu – bude Archimedovým šroubem,⁵⁾ který promění v trosky carství, ježto způsobí odpadnutí nevolnických Rusínů v Rusku. To, pánové, je nejdůležitější na věci – pád evropského despoty, nenávidějícího svobodu, je přede dveřmi, jestliže tento kmen vstoupí do řady ostatních kmenů slovanských.

Mluvil jsem s Rusy. Také oni popírají rusínský živel z příčin, které netkví tak hluboko. Jím je všechno ruské, Halič je jím ruská, také Uhry jsou jím ruské. Nedejte se, pánové, svěstí, jestliže polská šlechta se snažila potlačiti co nejvíce rusínské vědomí. Rusíni neměli

¹⁾ Učinil tak právě den před tím.

²⁾ Odznakem moci vévod rakouských byl zvláštní vévodský klobouk.

³⁾ Polák Florian Ziemiałkowski tvrdil, že národ rusínský byl minulého roku objeven a proti Palackému popíral, že by Rusíni byli Rusové. Směle ujišťoval, že Rusíni mají s Poláky jeden jazyk a jedny dějiny.

⁴⁾ Roku 1837 tam cestoval.

⁵⁾ Archimedes, nejproslulejší matematik a fysik starého věku (žil v 3. stol. př. Kr.), vynalezl mimo jiné šroub – po něm nazvaný, též šnek, zabíhající svými zábyhy do zubů kola, na jehož hřídeli působí břímě.

doposud ani šlechty, ani měšťanstva – měšťané a sedláci se u nich ještě neuplatnili –, pročež pokládána šlechta polská za nositelku jejich osvěty; avšak nepovažujte rusínský živel proto za neschopný. Muže, jako byli Napoleon, Kléber,¹⁾ bez ohledu k italskému nebo německému původu, jmenují ve Francii Francouzi. Pan Ziemiałkowski se nazývá sám, nedbaje svého rusínského původu, Polákem – já bych se nazýval, jako mnozí moji krajané, snad Němcem, kdybych, jako oni, pozbyl národního vědomí českého; avšak já volám hlasitě: »Jsem hrd na toto vědomí!« Usmívali se, když se před čtrnácti až patnácti lety Jungmann a druzí obírali českou literaturou, a přece můžeme dnes založiti znamenitou českou universitu a pěstovati odvětví německá touto řečí. Totéž bude platiti záhy také o Rusínech.

Čtete národní snahu tohoto národa, pronásledovaného dosud jak Poláky, tak Rusy, a povoláného k samostatnému bytí – i když je to pro vás jako Poláky, kteří jste si dovedli dobytí své země duševně, sebe bolestnějším: také Němec lituje ztrátu své převahy v Čechách. Časy minuly, kdy vzdělané třídy udávaly směr národním masám. Znáte nenáviděný význam slabiky »lach« pro Rusína – krvavé důkazy o tom z našich nejnovějších dějin budete znáti neméně. Ústupky, kterých bylo poskytnuto ve věci vyučování náboženství na vesnických školách, nepostačují ani zdaleka. Poláci a Rusíni se dorozuměli na Slovanském sjezdě v Praze navzájem ještě nejlépe. (Ziemiałkowski: »O tom mi není nic známo – nerozumím také, co chcete!«) O tom, zda-li jsem mluvil se znalostí věci, nechť rozhodnou páni kolegové, filologicky a statisticky vysoce vzdělaní – zejména Palacký, Miklosi²⁾ a jiní. Je mi líto, kdyby nebylo dbáno mých jenom zprostředkujících slov, a kdyby se nemělo dostati Rusínům zvláštních ústupků. Nebude-li jim odpomoženo v tom, dovedou se obrátiti někde jinam – a vezměte si to k srdci, pánové, ohrozíte tím ztrátou nejen polský živel, netoliko Rakousko, nýbrž též svobodu!

Co se týče s počátku dotčeného návrhu stran rozdělení Rakouska, nenahlíží, proč by se neměly přijmouti skupiny země České, Moravy a Slezska atd.? Jisté okresy tím jenom získají. Všechny otázky, které přijdou na přetřes ve sněmě zemském, nejsou národního rázu (jako na př. o robotě, o daních atd.), a objeví-li se národní otázky, mohou býti rozhodnuty smířčími soudy podle kurií, odvolání je volno k říš. soudu. Že země musejí sloužiti za základ a že v malých krajích nelze vyhovovati národním živilům, o tom se přesvědčil, když se nedávno nedalo provésti při soudních okresích jenom o 4 čtver.

¹⁾ Jean B. Kléber, nástupce Napoleonův v Egyptě, byl Alsasan, Napoleon Bonaparte, rodem z ostrova Korsíky, původem Ital.

²⁾ Fr. Miklosi^ć, zástupce již. Styrska, slavný filolog slovinský, byl zakladatelem vědeckého studia slovanských jazyků.

mílách a musil se v Praze zříditi také český a německý apelační soud. Kdyby bylo možno provésti šťastně odloučení německého území v Cechách – přijal by to s radostí. Neboť slovanský Čech chce býti jenom samostatným, nechce však dobývatí a potlačovati jiné živly, sám to pocítil více než dosti, jak to bolí národ, je-li potlačován. Nebude-li jeho návrh přijat, neví, který by jmenoval druhý, a vzdává se pro svou osobu ustavení jednotného Rakouska.

Ve schůzi ústav. výboru 29. ledna 1849 se projednávala působnost zemských sněmů i navrhovaných sněmů krajských. K věci mluvil mimo jiné Rieger, řka: ¹⁾

V každé zemi jdou z hlavního města všemi směry silnice, jimiž jsou spojeny značnější místa provincie jednak s hlavním městem svým, jednak mezi sebou, touto sítí silniční by se měla rozuměti zemská komunikace. Naproti tomu silnice atd., jimiž se zprostředkuje spojení hlavního města země s oním jinou zemí, ať se počítají mezi říšské dopravnictví. Ono by se mohlo přikázati zákonodárství zemskému, toto pravomocí říšské.

Když někteří řečníci (Laufenstein, Kavčič a zejména Vacano) ²⁾ se domáhali přesné definice působnosti, pravil Rieger:

Kdyby byl tento dodatek ³⁾ v jednom bodě přijat, musilo by se připojiti ke každému ustanovení zvláště, »pokud se to nevyhrazuje moci říšské«, což by bylo však přirozeně směšné, a pro každý případ by se doporučovalo vyčkati, co přenechá p. Stadion ³⁾ provinciím. Nenahlíží nikterak, proč by se opatření dopravních prostředků, jichž je třeba pouze pro jednu zemi, nemělo přenechatí zemi. Stejně tomu tak je s úpravou řek a s jinými toho druhu veřejnými stavbami, které v případech, kde se dotýkají zájmů veškeré říše, tedy jsou důležitý pro celou říši, se mohou přece přikázati pravomocí říšské. Nevidí také obtíží, které by mohly vzniknouti z připojení dopravního prostředku jedné země na onen druhé země a z nedostatku dozoru. Zemské vlády budou přece svěřeny zástupcům, kteří znají zájmy svých zemí a dovedou je oceniti, zájem společný bude rozhodovati v takovýchto případech.

Poté se rokovalo o zemědělském zákonodárství. Po zpravodaji mluvil Brestel a pak Rieger:

¹⁾ Springer, 55 ad.

²⁾ Vacano navrhoval, aby se připojilo na konec, »pokud se tyto podniky nedotýkají celé říše nebo dvou či několika jednotek říše«.

³⁾ Fr. Stadion byl ministrem vnitra v kabinetě Schwarzenberkově, jenž se ujal vedení státních záležitostí v listopadu 1848.

Nemůže si představití v Rakousku jednotné agrární zákonodárství. Poměry severních provincií se liší od jižních podstatně, vždyť jsou v těchto zemích také zcela jiné druhy kultur. V Istrii se stává, že hospodář uživí rodinu s kusem země o měřici setby, jak by bylo možno užiti takového měřítka v severních provinciích? V továrních krajinách je zase štěstím pro továrního dělníka, má-li sebe menší zahradu nebo sebe menší korec půdy, třeba na sázení brambor. V Haliči je zase zcela jiný druh pěstění, jsou naprosto různé poměry. Bylo by tudíž nutno říci, že za takových okolností má platiti to, za jiných ono atd., t. j. jinými slovy, že v každé zemi má platiti něco jiného. Synové země budou však zajisté poměry její znáti lépe než cizinci, kteří by musili vydávati patrně zákony do větru. Ostatně nechápe, jak by mohla býti jednota státu ohrožena různostmi v zákonodárství agrárním, a více než je nutno, aby byl zachován stát nedotčen ve své jednotě, nemělo by se přikazovati ústřední moci.

O zásadě, jsou-li státní statky též zemskými, vyměnili názory stručně Hein, Brestel a Ziemiałkowski, načež prohlásil Rieger:

Téměř každá země má své zemské fondy, statky zemské. Čechy mají stavovské fondy movité i nemovité (statky a obligace), pak korunní statky, kterých užíval král od staletí jako součásti koruny, na př. panství Pardubice, Poděbrady a j. v., konečně zemské fondy, které vznikly ze statků, zabavených při zrušení klášterů. Tyto zvláště byly určeny pro blaho zemských příslušníků, pročež není možno odniti je zemi, byly také doposud spravovány jako zemské fondy náboženské a školské. Čeho se stát dosud dotkl a prodal, anebo zastavil po případě věřitelům, to je fakt, který nelze odčiniti, avšak bezprávi jednou způsobené neopravňuje k tomu, abychom se dopustili nového.

Ve schůzi ústav. výboru 30. ledna 1849 projednávala je pravomoc zem. sněmů, především pokud se týče zemské policie. Rieger ¹⁾ vysvětloval, že se tím rozumí činnost vládní, která se obírá ochranou veřejné bezpečnosti skrze opatření preventivní. Což pak má bezpečnost majetku, života atd. náležeti k ústřední moci? Nemá o to pečovati každá země zvláště? Zdravotněhasičská stráž byla doposud součástí zemské vlády, rovněž tak četnictvo, které znali doposud pouze v jedné provincii. ²⁾ – K některým námitkám (Brestlovým a Heinovým) odpověděl:

¹⁾ Springer, 64 ad.

²⁾ Toliko v Lombardsku=Benátsku.

Poslanec Brestel se diví, že tuto věc přikazujeme moci zemské, a dovozuje, že náleží buďto říšské moci nebo obcím, avšak což není možno, že by tu byl také střední člen? Přikážeme-li místní policii obcím, pak musí důsledně země se starati o zemskou policii. Je dále nesprávné, že tu mluvíme pouze o pravomoci zemského sněmu, mluvíme všeobecně o pravomoci zemí, pak se musejí přece vydávati zákony o správě. Všude jsou na př. pořádky požární, jestliže to chcete ponechatí jednotlivým obcím, pak bude nepravdělností v nařízeních ohrožena veřejná bezpečnost, a můžete se dožítí toho, že se budou v městech stavěti dřevěné domy. Dále se praví, že rozličným dělením moci bude tížena administrativa, avšak ona se právě tím usnadní, že se tolik nepřikáže ústředí. Vracím se opět k tomu, co jsem řekl již jednou, totiž že chyba je ta, že chceme velké provincie narážeti na jedno kopyto s malými.

V jeho smyslu mluvili Pinkas a Palacký, proti tomu Fischhof, Vacano, Meyer a Brestel, načež poznamenal Rieger ještě:

Dovozuje se proti mně, že zemská policie náleží buď říšskému sněmu nebo obcím, proč by právě tu neměl nastoupiti prostřední člen, nechápu. Země bude právě těmto věcem lépe rozuměti a vyřídí je snadněji než kdokoli druhý. O mnohých nemocech, na př. v Uhrách, o spílštění vlasů v Haliči, nemáme ponětí, zvláštních vědomostí o těchto nemocech, zvláštních zákonů nepotřebujeme o tom. Jestliže posl. Fischhof míní, že bychom se mohli učiti od druhých, pak pravím, že všeobecné vědomosti budou mítí naši lékaři také a zvláštních znalostí můžeme postrádati. Není správné, že obec bude mítí pouze správu policie, ona bude stejně vydávati nařízení stran administrativy, jako země vydává pro celou zemi požární pořádek. Způsob stavby domů v Čechách a v Tyrolích je nestejný, proč nás chcete uniformovati? Proč nás nechcete nechati, abychom byli šťastni svým způsobem? Zaráží mne, že právě ti pánové, kteří jinak bojují pro svobodu, staví se proti mně, centralisace přinesla Francii špatné, Americe federace dobré ovoce, co trpí přece panovník, má-li každá země svůj požární pořádek? Chcete vložití do ústavy zárodky revoluce?

Po odmítnutí návrhu jeho přistoupil výbor k projednávání soudnictví a administrativy. Po Pinkasovi, Vacanovi, Heinovi a Brestlovi pravil Rieger:¹⁾

Bylo tu řečeno, že ti, kdož hlasují pro decentralisaci, centralisují více než centralisté, to je snad vtíp, v každém případě

¹⁾ Springer, 68.

contradictio in terminis.¹⁾ Mohu říci proti tomu, že ten, kdo by chtěl přikázati obci všechnu moc státní, je stejně centralistou jako ten, kdo klade vše do ústředí. My Čechové nežádáme jiné spravedlnosti, avšak nepodstatná zařízení soudů nechť jsou zústavena každé zemi, myslíme, že spravedlnost může býti vždy ještě pronášena jménem panovníkovým, i když projde náš návrh. Myslí se: Co pak zůstane ministru spravedlnosti v ústředí, tu táži se raději dříve sám, zdali vůbec musíme mítí takového ministra? Napadá mne bajka, že někdo našel podkovu a že si proto koupil koně, tedy protože máme ministra spravedlnosti v ústředí, musíme mu vše přikázati. Tomu ministrovi však by ještě zbylo dosti: celé hmotné právo, formální zákonodárství, říšský soud atd. Jmenování úředníků budiž zústaveno každé zemi, neboť mají býti jmenováni pouze lidé domácího původu. 8. dubnem²⁾ byly nám přislíbeny ústavodárný zemský sněm a odpovědné úřady ústřední, co jiného máme jimi rozuměti než ministry zemské, kteří jsou odpovědní sněmu? Pánové, nejmenujte tuto přípověď neústavní, neboť jinak je také 16. květen³⁾ neústavní. Říká se, že třetina naší země se prý postavila proti 8. dubnu, avšak není to pravda, toliko 4 okresy nechťely voliti, a to následkem agitací.⁴⁾ Srovnání s Uhrami odmitám, jen tolik říkám, že si nedáme vzítí bez násilí 8. duben, chcete-li tedy revoluci v zemi, pak nám vezměte 8. duben.

Divíte se, že chceme vlastní kasační dvůr, ale když ne, jak to pak vypadá s rovnoprávností národů? Aby byl každý soudce jediného kasačního dvoru znalý všech jazyků, to je nemožno, a chcete-li z každé řeči přijmouti určité členy, pak máte místo jednoho deset kasačních dvorů, a tu je lépe, že je rozdělíte mezi země. Mluvílo se o provinciích národnostních, avšak o tom tu není ani řeči, mluvíme pouze o Čechách, tam umí téměř každý vzdělanec německy a česky, tam může se též k německé národnosti bráti náležitý zřetel. Nejvyšší soudní dvůr bude museti zajisté jednati ve všech jazycích, neboť jsou dokonce procesy, které se vedou dvěma jazyky. Nahlížím zcela dobře, že není možno zřizovati zvláštní kasační soud pro malé provincie, ale u nás je to možno, proto ho žádáme. Dostali jsme slíbenou rovnoprávnost národností již dávno, také Obnoveným zřízením zemským Ferdinanda II.,⁵⁾ nyní čekáme už tak dlouho, a měla by zůstatí opět bajkou?

¹⁾ Po česku: »Odpor v jménech«.

²⁾ Míni vydání kabín. listu z 8. dubna 1848.

³⁾ Dne 16. května 1848 vídeňská ulice si vynutila na vládu, že byla vyhlášena císařská proklamace o říš. sněmě s jedinou komorou.

⁴⁾ J. Heidler (*Český sněm ústavodárný r. 1848, Český časopis historický, 1907*) poznamenává, že protestovala proti volbám do sněmu českého pouze 4 města, ale nejmenuje jich.

⁵⁾ Srov. o tom dále více.

Ve schůzi ústav. výboru 6. února 1849 projednáván poměr jednotlivých zemí navzájem. Po zpravodaji Meyerovi¹⁾ pravil Rieger:²⁾ Považuje za nesprávné, že jednotlivé země jsou k sobě v poměru úplné rovnoprávnosti, neboť čím větší je počet obyvatelstva té které země, čím větší hmotné bohatství její, tím větší je také souhrn příslušejících jí práv. Nepřihlíží při tom k tomu, jakým způsobem bude rozřešena otázka dvou komor, avšak jestliže se předpokládá soustava dvoukomorní a že komora zemí by měla býti obesílána třemi poslanci z každé země, bez rozdílu její velikosti, pak se táže, jak to vypadá v této příčině s rovnoprávností jednotlivých zemí mezi sebou, a zda-li je pak tato pravdou. Co se týče druhého odstavce tohoto paragrafu, bude rakouský stát tvořiti buď organický celek a pak se rozumí samo sebou, že jsou země organické součástí celku, anebo bude aglomerát, pak neznamena tato věta zcela nic. Proto navrhuje, aby se škrtil tento paragraf.

Proti Lasserovi a Heinovi pak podotkl: Je proti dvoukomorní soustavě. Bude-li však přijata a dostane-li se provinciím navrženého zastoupení v komoře zemí, pak musí opakovati, že to není žádná spravedlnost. Právo velikých provincií je pak šalbou, neboť je vloženo do rukou provincií malých. Pravda, kdyby rozdíl mezi jednotlivými provinciemi nebyl tak obrovský, bylo by to ovšem něco jiného. Kde však, jako v Rakousku, je nerovnost tak veliká, tam se prohlásí rovnoprávností, které se tak rozumí, revoluce za trvalou a tam bude revoluce majority v právu zkrácené velikých provincií proti menšině malých provincií zákonná, spravedlivá.

V téže schůzi šlo o rozdělení zemí v kraje³⁾. Po Ziemiałkowském se ozval Rieger⁴⁾. Vyslovuje přání, aby rozhodl o tom říšský zákon, čím by se předešlo křivdě na národnostech, které jsou na sněmích zemských v menšině. Ostatně doporučuje bez postranních úmyslů, aby se v paragrafu tom řeklo místo se »zvláštním zřetelem« raději »s nejmožnějším zřetelem«. Po poznámce Strobachově dodal ještě:

Ohled na národnost není jediný, kterého by se mělo šetřiti při tomto rozdělení, musí se také přihlížeti k historickým tradicím, jako na př. ve Vorarlberku, pak na rozsazení, hustotu obyvatelstva atd.

¹⁾ Návrh dotyčný zněl: Každá z těchto 13 korunních zemí stojí navzájem v poměru úplné rovnoprávnosti, k celému císařství však v poměru nerozlučitelného organického celku.

²⁾ Springer, 119.

³⁾ § 5. zněl: Rozdělení korun. zemí v kraje se zvláštním zřetelem k národnosti se stanoví říšským zákonem.

⁴⁾ Springer, 125.

Když se má pamatovati na to vše a pak také na hmotné zájmy, pak jest ovšem nezbytně potřebí zralého uvážení, jak se mají sestrojiti kraje.

Dne 7. února 1849 se v ústav. výboru projednávalo rozdělení státní moci mezi říši a země. Proti Vacanovi, jemuž byla moc zemí a krajů »nesmyslem«, poznamenal Rieger:¹⁾

Posl. Vacano se ohání výrazy jako nesmysl, šílenství, manie, nezdá se mi to ani vtipným, ani duchaplným, nemůže to také mysliti vážně. Vidí nesmysl v samosprávě zemí, když však byla zde usnesena, pak žádám, aby na základě tohoto usnesení dále se hlasovalo. Kdyby mělo býti každé usnesení tak napadeno, musil bych vystoupiti z výboru. Co se týče rozdělení moci, souhlasím s Lasserem, soudní moc je zrovna tak částí výkonné moci jako moc vojenská i policejní.

Dne 8. února t. r. platila rozprava říšskému sněmu a jeho složení.

Návrh zněl na zřízení parlamentu o dvou komorách, komory lidu a komory zemí. V tom smyslu mluvili stručně Ratz, Hein, Ziemiałkowski a Lasser, načež prohlásil Rieger:²⁾

Pánové! Nejde tu o to, abychom zřídili soustavu o dvou komorách, jako je v jiných zemích. Tam má tato soustava zcela jiné složení. Nepředloženým usnesením bylo by možno zabrániti též ustanoveními, aby se návrhy činily delší dobu před rozpravou, aby bylo zavedeno troje čtení atd., také nechce zajisté nikdo z nás založiti vyšší komoru ve smyslu ústavy Pillersdorfovy³⁾ se zřetelem k většímu velkostatkáři atd., nikoli, dvoukomorní soustava má býti výplodem samosprávy provincií. Chce se přece hořejší komorou zříditi zastoupení zemí, dolní pak zastoupení národa. Já pro svou osobu posuzuji dvoukomorní systém s hlediska federalisace. Vyslovil bych se beze všeho pro komoru zemí a komoru národů, protože mám na mysli příklady ze Sev. Ameriky a Švýcarska, avšak považují zavedení říš. sněmu na základě ryzího zastoupení národa v Rakousku za nesmysl. Již na našem nynějším říšském sněmě je třetina poslanců neznalá německé řeči, a přece se musí na konec na každém říšském sněmě jednati v jednom jazyku. Každý nemůže rokovati ve vlastní řeči a žádnému jazyku nesmí se dáti přednost podle vyslovené zásady o rovnoprávnosti. Chceme ovšem mluvit na říšském sněmě německy, avšak kdyby se to mělo státi zákonem, budeme protestovati proti tomu. Tak bude na konec každý říšský sněm planý! Ital nepřivolí nikdy, aby se učil německy, opovrhne řeči barbarů, také polští a čeští deputovaní

¹⁾ Springer, 132.

²⁾ Springer, 136—137.

³⁾ Míni tím t. zv. ústavu dubnovou z r. 1848, kterou vyhlásil ministr Pillersdorf.

budou za 15–20 roků ještě méně znali řeči německé než nyní. Poukazují pouze na příklad Uher, kde péče o domácí jazyk povznesla maďarskou řeč zakrátko na jazyk parlamentu¹⁾, takže nyní v zatykačím listě, jímž je hledán jejich president sněmu, jest uvedeno jako zvláštní znamení, že mluví pouze velmi špatně německy.

Poukazují zvláště na Valachy²⁾ v Sibiňsku. Tak se dostaneme na konec tam, že polovina deputovaných říš. sněmu nerozumí německy a že říšský sněm, zvolený podle demokratické pouze zásady, se stane nestvůrou, jejíhož usnesení už vůbec se nedbá. Vydejte dnes zákon, »že každý deputovaný říš. sněmu musí býti znalý německého jazyka«, a uvidíte, jak se největší část národa postaví proti tomuto jazykovému censu. V Rakousku mluví pouze 7 milionů německy, 31 milion naproti tomu nemluví německy. Vyslovují se proto pro návrh Palackého a doplňují § 43, jenž zní: »Členové říš. sněmu jsou poslanci, které jmenují veškeré zemské sněmy říše ze svého středu, a to jednoho na 150.000 duší veškerého obyvatelstva každé země«. Do sněmu zemských se volilo na demokratickém základě přímými volbami. Když tedy zvolíme z každých 10 poslanců zemských jednoho do říš. sněmu, dostaneme výkvět (crème). Zemský sněm zastupuje 15.000, poslanec říš. sněmu pak 150.000. Již pro tento náš říšský sněm vyzněly tímto způsobem volby pro Čechy dobře, a byly by zajisté dopadly ještě lépe, kdyby se nebyla dostala otázka robotní na denní pořádek, čemuž dlužno připsati několik českých deputovaných seelských. Protože haličští sedláci vystoupili jako volitelé, zvolili opět sedláky za poslance do říš. sněmu, kdyby byli volili do sněmu svého, byly by volby připadly na vzdělance. Do výboru nevolil již žádný sedlák opět sedláka, protože ho pokládal k tomu za neschopného. Namítne se, že jsou tam zastoupeny jenom většiny. On rozeznává však národní a politické menšiny. Co se týče prvé, pak ať jen se usnese, aby se zřídily jenom určité národní kurie, a národní menšina si nebude zajisté stěžovati. Pokud jde o tuto, pak se sjednotí, je-li značnější, na kandidátu, je-li zcela bezvýznamná, netřeba jí dbáti. V zemi rozhodují na konec vždy většiny. Namítne se dále, že se tím omezí zásada demokratická, že se nechá volba sněmům a ne lidu. Co se tkne této námítky, tož volí se v nejvíce státech nepřimo, voliteli, a lze to také velmi doporučiti, zejména pro národy méně politicky vzdělané, a je to velmi praktické. Zemské sněmy, jichž členové vyšli z původních voleb, zastupují podle jeho názoru pouze místo volitelů o volbách pro říš. sněm, a možno je proto doporučiti rovněž. Jestliže vyjdou říšské sněmy ze zemských a nespočívají-li oba na různém základě, nebudou se oba též tak mnoho různiti ve svých názorech, neoctnou se nikdy v boji, snešou

¹⁾ R. 1843 se usnesli Maďari na sněmě, že jediné přípustnou řečí jednací je maďarština místo latiny.

²⁾ Rozuměj Rumuny.

se ve všem, což jsou okolnosti, které jsou toliko v zájmu jednoty Rakouska.

K věci promluvíli četní řečníci (Pinkas, Vacano, Goldmark, Fischhof, Brestel, Lasser, Strobach), načež se znova ujal slova Rieger.¹⁾

Vzpomíná, že i on je smýšlení rakouského, ne ve smyslu šlechtetného pána posl. dra. Wildnera²⁾, nikoli z dětinné lásky pro dům Habsbursko-Lotrynský, nýbrž protože ví, že jeho vlast nejlépe pochodí v tomto svazku. Ale právě v zájmu rakouském mluvil hned s počátku. Přijali jsme národnostní rovnoprávnost, dejme tomu, že si všichni postavíme nyní hlavu a budeme mluvit každý svou mateřtinou, pak není Rakousko již jedno. V Uhrách a zejména mezi Valachy jsou velmi vzdělaní lidé. Avšak oni neumějí všichni německy. Podíváme-li se na polské zajisté velmi vzdělané poslance Borkowského, Lubomírského a jiné v této komoře, je vidět, jak jim připadá za těžko německá řeč. Jak je to k politování, že dokonce v našem výboru je více členů, kteří nejsou mocni německého jazyka. Viděli jsme u příležitosti debaty o rozloučení a nerozloučení Quarnerských ostrovů,³⁾ jak znamenitě a elegantně se dali slyšeti o tom poslancové Madonizza a Filippi⁴⁾ svou mateřtinou. Všechny tyto kapacity unikají nám pro komoru lidu, kdežto se nám objevují na zem. sněmích nejvýše dvě nebo tři řeči – obtíž, která se dá mnohem lehčeji odstraniti, neboť se jedná na př. pouze ve dvou jazycích, jak se dalo na sněmě moravském. Není to přece šest až osm řečí jako v říš. sněmě.

Goldmarkovy námítky proti volbám většiny na zem. sněm nechápe. Majorita musí se uplatniti v ústavním státě na konec přece, anebo měly by snad dokonce většina a menšina rozhodovati střídavě, asi tak, jako vyhrává při hře dámou brzy ten, jenž podrží větší počet kamenů, brzy onen, který postoupí větší část svému odpůrci? Fischhof potíral více názor Ziemiałkowského pro kongres státu, volby sedláků není třeba naprosto zamítati, vždyť jsou také mezi nimi, jak se možno přesvědčiti v klubech, osoby velmi vhodné.

Co se tkne ostatně voleb deputovaných ze zem. sněmů, je toho pevného mínění, že jediné tam lze poznati kapacity a že pouze z nich přijdou důvěrníci národa i celé země zároveň do říš. sněmu. Také se tím více přeje menším provinciím, než

¹⁾ Springer, 143.

²⁾ Právník Jg. Wildner, rodák z Č. Krumlova, zástupce města Kremže v D. Rakousích, člen pravice. O něm viz Helfert, »Osvěta«, 1895.

³⁾ Quarnero slove sev.=vých. záliv moře Jaderského s otrovy téhož jména.

⁴⁾ Oba dva mluvili italsky.

aby se tím zkracovaly, vidí ostatně, že s návrhem svého přítele posl. Palackého, jakož i s názorem svých a mnohých krajanů zůstane pohříchu v menšině.

Dne 9. února 1849 se rokovalo v ústav. výboru o volitelnosti úředníků do sněmu říšského.¹⁾ Mluvili Pinkas, Madonizza,²⁾ Filippi, Cavalcabo a Lasser, načež poznamenal Rieger:³⁾

Mám veliký sklon k dodatku posl. Madonizzy, ale je stejně pro to jako proti tomu, je naprostou nutností, že nehlasuje nikdy proti ministrům, protože je kdo úředníkem. Pak nesmíme zapomenouti, že nemáme mnoho kandidátů ministerství, jestliže připustíme, aby byli poslanci zvoleni do komory, najdou mnozí z parlamentu cestu do ministerstva, kteří by jinak zůstali neznámými. Dále dávají přece jisté okresy přednost a volí právě takové lidi, kteří jdou vždy s vládou, chtějí voliti konservativně, jakým právem chceme je v tom omezovati? Z těchto důvodů hlasuji proti Madonizzovi, vyňal bych však ministry z nové volby, neboť důvody, které mluví pro opětnou volbu těch, již přijali místa úřednická atd., odpadají u ministrů, portefeuille se nepřijímá přece pro zaopatření, ministr nebude chtít povýšiti někoho, kdo se chce sám státi ministrem, pak se berou přece obyčejně ministři z oposice, usedne se na levý střed, to jsou přece mužové před střikačkou, má muž z oposice, jestliže zvítězí jeho strana a on se stane ministrem, pozbyti důvěry lidu?

Dne 10. února t. r. bylo na programu další jednání o vzájemném poměru obou sněmoven. Po Brestlovi, Lasserovi a Fischhofovi děl Rieger:⁴⁾

Přednost soustavy dvoukomorní před jednokomorní, kterou doporučuje Lasser, je přece velmi pochybná. Spor o tom připadá mu vůbec tak, jakoby vznikl spor, zdali štít nebo meč je lepší zbraní. On považuje meč za důkladnější zbraň, protože se jím může také sekati. Ježto už jsme jednou dali přednost dvoukomorní soustavě, musíme se toho držeti a mít na paměti podstatné rozdíly mezi komorou lidu a komorou zemí, nesmí se tedy, vyjímaje případ, týkající se volby regentství a nástupnictví, dovoliti sestoupení obou sněmoven. Takovým jejich sestoupením mohly by býti snadno zájmy právě malých provincií »hozeny přes palubu«.

¹⁾ § 54. zněl: Přijme-li člen říš. sněmu placený státní úřad, je-li povýšen mimo pořad a dostane-li osobní přídavek, musí se podrobiti nové volbě.

²⁾ Učinil dodatečně návrh: »Žádný nepřeložitelný úředník nesmí býti zvolen za poslance«.

³⁾ Springer, 150.

⁴⁾ Springer, 157.

neboť v nejčastějších případech bude případná většina malých provincií v komoře zemí potlačena. Podle jeho mínění nezbude jiného prostředku pro případ různicích se usnesení, kde je třeba výsledku, než smíšená komise. Ovšem naskytá se pak otázka, jakým způsobem mají býti vyjádřeny v takovéto komisi většina a menšina obou sněmoven. Aby byly zastoupeny obě strany, o to jest se starati pro všechny případ.

Za projednávání otázky v eta¹⁾ podotkl (po Vacanovi a Fischhofovi) Rieger:²⁾

Nejpodstatnější na věci jest, aby se mohla koruna odvolati k lidu, neboť když sněmovna přijme dvakrát jedno usnesení, jemuž koruna považovala za nutné odmítnouti svůj souhlas, pak může císař říci zajisté plným právem, že chce viděti přece, co soudí lid o věci, a zdali usnesení zástupců je skutečnou vůlí národa. I když pravidlem vůle zástupců lidu představuje vůli lidu, pak je to jinak v otázkách stranických, které se objevily teprve po volbách. Volby, provedené za příčinou takových stranických otázek, poskytnou záruky pro pravý výraz vůle lidu, neboť při těchto volbách předloží volitelé svým kandidátům otázky, aby zjistili jejich smýšlení o dotčené otázce stranické, a v tom tkví též podstata odvolání k lidu. Říšský sněm, vyšedší z takovýchto voleb, bude představovati svou většinou skutečnou vůli lidu, pak nebude už moci býti řeči o opětném odmítnutí sankce korunou.

Dne 11. února t. r. jednal ústav. výbor o komoře lidu. Rieger³⁾ promluvil, vystřídáv Brestla a Pinkase:

Nesouhlasím s návrhem Brestlovým, není především účelno, aby se tu vsunovalo do jednotlivých paragrafů ustanovení, která náležejí do volebního zákona, kdybychom to chtěli dělati, nebyli bychom dlouho hotoví. V každém ústavním státě je zvláštní volební zákon, který se musí lišiti podle počtu národa a podle různicích se potřeb, scházejí nám k tomu také nutné předlohy, ztrácíme mnoho času, a přece je žádoucí pro nás, abychom předstoupili brzy před sněmovnu s vypracovaným návrhem, aby svět viděl, že říšský sněm jest »plodný Adam«. Není třeba jmenovati přesně počet zástupců. Stačí ony nepřímé hranice, které se vyskytují též v návrhu, totiž ustanovení maxima jako základ zastoupení lidu. Navržené zvláštní zastoupení větších míst se mi zdá nedemokratickým. Nemá

¹⁾ Příslušné paragrafy (62. a 63.) zněly: »Jestliže je též návrh v následujícím řádném ročním zasedání přijat opět beze změny a jestliže se mu nedostalo potvrzení, musí býti říš. sněm rozpuštěn.« A druhý: »Přijme-li nový říšský sněm též návrh znova beze změny, nesmí mu býti odepřeno cis. potvrzení«.

²⁾ Springer, 165.

³⁾ Springer, 175.

se činití mezi státními občany vůbec žádný rozdíl, jestliže zrušíme census¹⁾, je zastoupením měst zaveden nový, utvoří se privilej pro města, nová šlechta, měšťan bude shlížeti s patra na obyvatele venkova, a přece je tak žádoucí a teprve od pokroku kultury lze očekávat, že se budou všichni občané jimi cítiti. Že máme nyní tolik sedláků v říši. sněmu, pochází jen odtud, že se bude rozhodovati o zvláště důležitých otázkách urbaniálních²⁾, odpane-li tato příčina, bude sedlák už vědět, koho má voliti, nemusíme se tedy starati zvláště o městský živel. Je také omyl, jestliže se soudí, že průmyslový živel je doma jedině v městech, u nás v Čechách je to skutečně klamně, na př. ve Varnsdorfu, v Mikulášovicích atd. je 20 i více továren, a tato místa by měla podle návrhu posl. Brestla³⁾ méně zástupců než punčocháři v Liberci. Třebá povážiti, že byly mnohé továrny zřízeny právě tam, kde se vyskytuje síla poháněcí, na př. voda, což bývá někdy v místech jinak méně obydlených a často neschůdných. Navrhuje, aby se rozprava o Brestlově návrhu odročila až k debatě o volebním zákoně.

Když se vystřídali četní řečníci (Cavalcabo, Vacano, Goldmark, Pinkas, Ziemiałkowski, Goriup, Fischhof, Lasser, Strobach, Halter), promluvil Rieger ještě jednou:

Bylo řečeno, že města nezkrátí venkovského lidu. Pro to nemám ještě dokladu, zato však z opačné strany, neboť sedláci vyslali do našeho říši. sněmu přece jen zástupce městské. Říká se, že zájmy měst a venkova se rozcházejí, pročez musí býti zastoupení zvláštní, pak musíte však důsledně přiznati každému zvláštnímu zájmu zastoupení, anebo veškeré zastoupení rozdělití v kurii měst a venkova. Myslíte opravdu, že najdete průmysl pouze ve městech? Což nejsou veliká města, která se zaměstnávají zemědělstvím, a zcela malá místa průmyslová? Když se říká, že sedláci budou budoucně voliti své vrchnosti, šlechtice, pak podotýkám, že velký velkostatek nebude pouze v rukách šlechty, budou-li zrušeny šlechtické výsady a svěřenství. Chcete chrániti zájmy obchodu a průmyslu, ale veliký velkostatek ne – a přece je Rakousko podstatně stát agrikulturní. Chcete dáti v zájmu demokracie převratnému žvilu městskému větší zastoupení, ale já říkám, že chcete osíditi stálý živel na venkově, ačkoli rozum požaduje stejné zastoupení pro všechny.

Posléze byla řeč o počtu obyvatelstva. Táže se však, má 50.000 lidí více práva, protože bydlí na menším prostranství? Jestliže to zavedete, činíte trvalou nestejnost kast a musíte důsledně zastoupiti všechny stavy. Myslí se, že ve městech by byly všechny

různé živly zastoupeny, na př. vojsko, duchovní byli by tam voleni. To je nesprávně, lid pozná všude své lidi, každý okres venkovský je hrd, jestliže zvolil zdatného zástupce, ať už náleží zvláště tomu nebo onomu stavu. Říká se, že se v městech shromažďuje inteligence, avšak jest inteligence proto živel městský? My Čechové bychom podle vašeho návrhu pochodili nejlépe, protože máme nejvíce měst, museli byste nám přiznati nejméně třetinu 80 zástupců městských, avšak nepřijmete návrh ten, sice vrháte jablko sváru do sněmovny.¹⁾

Dne 12. února 1849 rokoval ústav. výbor o aktivní volitelnosti, o čemž promluvil Brestel, Fischhof a Goriup. K tomu poznamenal Rieger: ²⁾

Dodatek Brestlův obsahuje dva návrhy: 1. všeobecného volebního práva, 2. aby byli vyloučeni všichni, kdož neumějí čísti ani psátí. V tom tkví veliký rozpor. Francouzští sedláci jsou zajisté vzdělanější než naši, a přece dovedou málokterí z nich čísti a psátí, kdežto u nás v Čechách jsou téměř všichni sedláci znalí čtení i psaní. Zastoupení Haliče jest zajisté nyní liberální, což pochází však pouze odtud, že tam trvá po leta hnutí povahy národně-politické. Kdybychom chtěli nyní všechny sedláky, kteří neumějí čísti ani psátí, zbavití aktivního práva volebního, pak by se staly skutkem ponejvíce zpátečnické volby, neboť polská šlechta je jen zdánlivě liberální, v srdci však smýšlí zpátečnicky. Při nepřímých volbách bylo by možno požadovati zajisté znalosti čtení a psaní po volitelích, nikoli však od každého původního voliče při přímých volbách. Jsem sice s Brestlem pro bezpodmínečnou volitelnost, ale nesouhlasím s jeho případným odůvodněním. Neprispívá podle mého přesvědčení nikterak k ustálení zákonů, neboť velká část těch, kdož jsou bez majetku, je vždy nespravedlivá a komunistická, aniž je třeba poštvati ji. Proletáři budou voliti stejně smýšlející a soudruhy svých snah, čímž získá nikoli stálost zákonů, nýbrž převrat. Přesto jsem pro to, aby byli připuštěni.

Dne 13. února t. r. jednal ústav. výbor o požadavcích pasivního volebního práva. Žádal se stáří nejméně 30 let a »řádné« bydlení nejméně po jeden rok. Po Brestlovi promluvil k věci Rieger: ³⁾

Navrhuje s Brestlem vypuštění odstavce 3.⁴⁾ On sám je teprve 30 let od několika dní.⁵⁾ Říš. sněm by snad nebyl tolik ztratil na něm, tolik však soudí, že může tu prospěti jako

¹⁾ Přece však byl přijat návrh většiny s doplňkem Brestlovým.

²⁾ Springer, 185.

³⁾ Springer, 195.

⁴⁾ Že musí býti poslanec nejméně 30letý.

⁵⁾ Dne 10. prosince 1848 dovršil Rieger 30. rok života svého.

¹⁾ Volební právo podle výše daňové.

²⁾ Rozumějí se tím věci, platící seelskému stavu.

³⁾ Brestel navrhl, aby se komora lidu skládala z 350 členů, z nichž 80 připadlo by na velká místa. S ním souhlasil Pinkas.

mnohý padesátník a šedesátník, jenž je členem říš. sněmu. Věk 24 let postačí pro deputovaného. Tím větším můžeme být soudci, profesory, kněžími, vůbec vstupujeme tu v požívání všech státoobčanských práv. Určitá mez se musí přijmouti, to uznává, mladé muže mladší 24 let nechce také viděti v parlamentě, protože by jinak voličové se dali snáze zlákatí ohnivou řečí kandidátovou a podobně. Další omezení nemůže připustiti.

Dne 14. února 1849 se obíral ústav. výbor volbami do komory lidu. Mluvili k věci Pinkas, Cavalcabo, Lasser, Halter, Hein, Ziemiałkowski, načež se ujal slova Rieger.¹⁾

Je v zásadě pro přímé volby, ale nikoli pro volební způsob, jak jej navrhuje Brestel²⁾. V Čechách už mají zkušenost s přímými volbami, byli nuceni učiniti opatření, aby se volba provedla na více místech volebního okresu. Brestel však navrhuje opak toho a chce, aby jednou volbou bylo zvoleno více poslanců najednou. Jak se má však státí opak toho? Kdyby ne tak jako v Anglii, kde odevzdává každý volič před volebním komisařem svůj hlasovací lístek, pak by nevěděl o jiném prostředku, než aby každý volič zaslal v dopise svůj hlas, což by však bylo zřejmě neústavní. Jestliže však rozdělíme volební okresy v okresy menší, objeví se opět totéž zlo, které mělo být odstraněno, totiž to, že vyjdou z voleb lidé podezřelí. Podle dosavadních výpočtů připadne poslanec na 62.000 duší, jestliže však si myslíme kraj podle politického rozdělení, jak se má státí skutkem, pak bude čítati asi 40.000, takže se tudíž na takový kraj nedostane ani jediný poslanec. Musí se tudíž ptáti posl. Brestla, které kraje má na mysli svým návrhem. (Brestel: Jako v konstituci!) S tím se nemůže rozhodně srovnávat, neboť je možno, že připadne na takový volební okres 5 poslanců, tu bude však záviset nejvíce na náhodě, kdo bude zvolen. Patrně bude chtít každý volič voliti jen takové muže, které zná. Je však již mnoho, předpokládá-li se, že volič zná pět mužů, jimž chce dáti svou důvěru. Tyto napíše na hlasovací lístek a to jméno kohokoliv, jak mu je jiní řeknou. To je praktické, to viděl v Čechách. Liberální strana sestavila tam na př. pro volby porotců volební listiny, rozdala je mezi lidí a lidé byli rádi, že jich mohli užiti. Myslí však, že volbami přijde více politického života mezi lid, že kandidáti musejí konati řeči o volebních shromážděních jako

¹⁾ Springer, 199.

²⁾ Z debaty vysvítá, že Brestel navrhoval přímé volby a místo jednotlivých voleb společně, při nichž rozhodnutí přísluší poměrně většině hlasů.

v Anglii, tím se budou názory tříbiti, lidé budou viděti, že ten nebo onen kandidát je přece jen chytřejší než třeba jejich rychtář, jemuž chtěli dáti původně své hlasy, a že odevzdají pak hlasy své lepšímu řečníkovi. Myslí dále, že příliš velké volební okresy nejsou účelné, protože se sejde příliš mnoho lidí, jichž je těžko ubytovati na jednom místě, protože se mají lidé dostaviti ze vzdálených krajín, zůstanou zhusta raději doma, konečně též z národohospodářských příčin, ježto lidé příjezdem i odjezdem a delším trváním volby ztratí mnoho času. Myslí tedy, že by bylo účelnější, kdyby se shromáždění rozhodlo pro menší volební okresy, tedy pro volby jednotlivců, než pro hromadné volby, které podmiňují větší okresy volební. Spíše by bylo možno rozhodnouti se pro tyto, kdyby lid byl politicky vzdělanější, takže by se dala předpokládati živější účast o volbách, takto však nikoliv. Další nevýhoda, již se při tom obává, je též ta, že budou mladé talenty z voleb zcela vyloučeny. Mladý muž nebude mít možnost, aby se učinil známým ve velkých okresích, nenaskytne se mu tedy příležitosti, aby mohl udělati politickou kariéru.

Dne 16. února 1849 projednával ústav. výbor složení komory zemí¹⁾. Mluvili o tom zejména Brestel, Ziemiałkowski, Pinkas, Kavčić, Krainz a pak Rieger. Děli²⁾

Není možno, aby se bral zřetel k poměrům různých provincií při počtu zástupců do sněmovny zemí. Má-li rozhodovati počet obyvatelstva, pak jsou zkráceny malé provincie, přijme-li se smíšené měřítko podle počtu obyvatelstva a zdanění, nedá se to lehce a spravedlivě provésti. Nezbyvá tudíž nic jiného, než aby se jednalo se všemi provinciemi stejně, je to také důsledek zásady, přijaté v § 3., proti níž jsem rozhodně bojoval, protože jsem se obával o svou provincii. Protože možno nechat platiti kraje pouze za správní jednotky, aby se vyhovělo národnostem, a jelikož nemohou tedy mít zájmy odlišné od provincie, proto hlasuji proti zastoupení podle krajů³⁾. O zájmy národnosti chci se starati tím způsobem, že na př. v mé zemi Čechové a Němci budou voliti stejný počet zástupců do sněmu podle národních kurií. Můj návrh zní: »Komora zemí se skládá vždy po 6 poslancích z každé země, které volí zem. sněmy podle národních kurií, a to tak, že připadá na každý národní kmen země stejný počet zástupců«.

¹⁾ Návrh zněl: Komora zemí se skládá: 1. ze 3 poslanců každé jednotlivé země korunní, které zvolí zem. sněmy ze svého středu, 2. z poslance každého říš. okresu, který bude zvolen krajským sněmem, 3. z následníka trůnu, 4. ze všech členů říš. rady (poradního sboru panovníkova).

²⁾ Springer, 213–215.

³⁾ Navrhoval to původně Pinkas, když však ten návrh odvolal, vzal jej Vacano za svůj.

Po poznámkách jiných poslanců (Heina, Ziemiałkowského, Strobacha, Ratze, Goriupa a Pinkase) podotkl ještě:

Rozumí se samo sebou, že národnosti, které se táhnou do země jako pruh¹⁾, nemohou žádati národnostní kurie v zem. sněmu, nýbrž jen takové, které žijí skutečně národním životem, a to nebude těžko stanovit. Slované ve Štýrsku na př. tvoří třetinu obyvatelstva, musí se jim tudíž přiznati národnostní kurie. Posl. Ratz²⁾ byl by učinil lépe, kdyby byl navrhl, že se musí o volbě zástupců do zem. sněmu přihlížeti též k dřívějším historickým poměrům (na př. Appenzell se dělí ve vnitřní a vnější Rhoden).³⁾ Co se týče pojmu národnosti, projednali jsme a vyslovili se již přece při základních právech, že přede vším jiným je jazyk rozhodujícím znakem, na př. Slované v sev. Německu jsou poněmčeni a proto nejsou pokládáni za Slováky, kromě jazyka jsou ovšem ještě jiné okolnosti, které zakládají národnost, avšak může výbor, může sněm rozhodovati o tom? To jest a zůstane statistické faktum. Každý zástupce může býti považován za příslušníka té národnosti, která ho zvolila. Vidíte to též prakticky na našem říšském sněmě: Hauschild⁴⁾ — Čechomělec náleží ke straně české, protože zastupuje český okres, Löchner má českou matku, je zvolen za německý okres a smýšlí též po německu.

Ve příčině dalšího složení komory poznamenal (po Fischhofovi):

Jakým právem náleží nástupce trůnu do komory zemí? Nezastupuje země žádné, nýbrž nejvýše svou civilní listu a nároky na trůn. Ani nástupce trůnu ani říšští radové nenáleží do sněmovny zemí, na osnově visí ještě vejce Pillersdorfovy horní sněmovny, komora zemí by byla pak mixtum compositum⁵⁾ federace a starého senátu⁶⁾.

Skutečně dodatek ten padl. — O sněmovním období komory zemí⁷⁾ prohlásil (po Pinkasovi, Strobachovi a Brestlovi) Rieger:

¹⁾ Goriup zastával názor, že se má přihlížeti k národnostem »poměrně«.

²⁾ Zástupce Vorarlberka, obává se přehlasování v Inomosti, chtěl, aby se dbalo též hmotných zájmů kromě národnosti.

³⁾ Appenzell je sev.-vých. kanton švýcarský se stejnojmenným městem hl.

⁴⁾ Dr. Ig. Hauschild, člen Nár. výboru r. 1848, zástupce okresu Vysokomýtského, podepsal se sám na projevu českých poslanců, rokujících po odchodu z Vídně v Praze v říjnu 1848, Dr. Hynek Hausild (srv. Toužimského, *Na úsvitě nové doby*, 733).

⁵⁾ Tolik co michanina, směs.

⁶⁾ Pillersdorffem oktroyovaná ústava z 25. dubna 1848 zaváděla dvě sněmovny, z nichž vyšší sluša senát.

⁷⁾ V návrhu se žádalo pro první komoru volební období 6 let.

Souhlasím se stejně dlouhým obdobím zákonodárným s komorou lidu, přál bych si, aby každý zemský sněm mohl každoročně obnovovati třetinu svých členů v komoře zemí, aby byl s to vyslati tam zvláštního výtečníka, jehož zvláštní vědomosti by byly užitečny při zvláštní otázce, která by se právě projednávala. Co se týče předepsaného věku, vyslovuje se proti tomu¹⁾, protože je to census, proč by nemohlo býti vysláno do sněmovny zemí zázračné dítě, požívá-li důvěry země?

Téhož dne večer pravil Rieger²⁾ ve věci ministra-governéra:³⁾

Proti tomu paragrafu mám dvě pochybnosti: 1. mají podle toho dvě nebo více korunních zemí moci tvořiti říšský kraj, a 2. má týž guvernér sloužiti a býti odpovědným dvěma nebo více zemským sněmům? Oboje není možno. Každá země musí míti svůj vlastní zemský sněm a svého guvernéra. Ba bude účelno, aby byl guvernér ve velkých zemích, jako na př. v Haliči, podporován odpovědným kolegiem. Aby bylo možno dostati tuto zemskou radu v poměru k radě říšské, musí předseda její býti odpovědným zemskému sněmu a jako exponovaný člen říšského ministerstva říšskému sněmu. Navrhují tedy: Samospráva, přirčená každé zemi ústavou, se přikazuje odpovědnému ministru guvernérovi, jemuž v říš. zemích, které se skládají ze čtyř nebo více krajů, stojí po boku pro jednotlivá odvětví zemské správy odpovědní zemští radové, ministerští radové, jichž počet a okruh působnosti ustanovuje zemské zřízení.

Pak mluvili k věci četní řečníci (Vacano, Cavalcabo, Hein, Kavčič, Strobach, Ziemiałkowski, Brestel), načež prohlásil Rieger:

Vracíme se již opět k otázce federace a centralisace. My zástupcové dvou větších zemí⁴⁾ jsme povinni, abychom vystoupili zde pro zásadu samosprávy jejich. Jsme sice ve výboru v menšině a můžeme býti tedy lehce přehlasování zástupci malých provincií, které tvoří zde většinu. V komoře je to jinak, tam si již vydo= budeme potřebný ústupek. Nedosáhneme-li toho, pak budeme již věděti, jak se dostaneme k svému dobrému právu. Jestliže neuspokojíte velikých provincií, neudržíte Rakouska pohromadě. V podobě centralisace nemůže se Rakousko udržeti. Dává-li zemský sněm zákony, pak mu musí býti guvernér také

¹⁾ Pinkas navrhoval dovršený 35. rok.

²⁾ Springer, 220.

³⁾ § 79. zněl: V čele správy každé ze dvou nebo více krajů se skládající korunní země nebo dvou či více jeden říšský kraj představujících korunních zemí má státi odpovědný ministr-governér.

⁴⁾ Rozuměj Čech a Haliče.

zodpovědným za jejich provedení. Zdali však má každá provincie svého vlastního guvernéra, to přenecháváme potřebě jednotlivých provincií. Kolegium, které navrhuje, jest odpovědná osoba hromadná, avšak nikoli pouhý úřad správní jako naše dosavadní gubernia. My máme v ústředí také sbor ministrů, z nichž každý jest odpovědný. Jen tam je celý sbor odpovědný, kde jedná jako takový. Připustíte mi, že záležitosti země, jako jsou Čechy, jsou důležitější a obsáhlejší než Hesenska a Hanoverska, a přece mají jmenované menší země a to každá více ministrů. Ministr-guvernér musí státi a padati s říšským ministerstvem, že však proto nemusejí padnouti všichni ministři, to vidíme na Krausovi,¹⁾ jenž právem sebe sama nazval »trvalé v pomíjejícím«. Nechci nikterak upíratí krajům samosprávu, ale nedáme jim přece práva, aby mohly své zákony předkládati císaři k sankci. Nemají-li toho práva, pak nepotřebují také zodpovědného šéfa. Jestliže se zdráháte učiniti z provincií státy, nebudete přece chtítí proměnití ve státy kraje. Naše požadavky neznamenaají pro malé provincie újmy. Nikoli počet úředníků, nýbrž jejich okruh působnosti tu rozhoduje, tento má býti však ve všech provinciích týž. Máme dosti ustanovení, která mají za účel, aby držela provincie pohromadě. V Americe volí každá země guvernéra, a přece to neuškodilo celku.

Dne 17. února 1849 projednával ústav. výbor ustanovení o říšské radě.²⁾ O tom promluvil (před ním se vystřídali Pinkas, Cavalcabo, Ziemiałkowski, Fischhof, Vacano, Laufenstein) Rieger³⁾ takto:

Musí býti jasno o účelu říšské rady. Myšlenka, jak je provedena v osnově, je zárodek, člověk neví, kam směřuje. Byl dříve pro říšskou radu, ale pro říšskou radu v jiné formě. Navrhoval, aby byla volena říšská rada ze zem. sněmů, aby byl menší sbor, jenž by měl podávati ministrům zprávu o potřebách země a raditi se s nimi. Předpokládaje, že by byla přijata toliko jedna komora, myslil si, aby byli vysláni tři mužové z každé země do říšské rady. Osnovou navržená říšská rada neslibuje mnoho. Nyní máme komoru zemí, již je ministerstvo odpovědné a která zastupuje zájmy jednotlivých zemí, k ní musí ministerstvo přihlížeti. Říšská rada naproti tomu je nyní takové dvojníče, zpola těleso reprezentativní, zpola úřední. Z části má říšská rada právo, aby byla příbrána ministerstvem

¹⁾ Ministr Filip Kraus, člen kabinetu Wessenbergova, přešel s Bachem do vlády Schwarzenberkovy.

²⁾ Osnova navrhovala: Říšská rada se skládá z poslanců po jednom z každé korunní země. Každý zemský sněm navrhuje 3 osoby, z nichž císař jmenuje členy říšské rady na 6 let. Vždy po 3 letech se obnovuje sbor z polovice.

³⁾ Springer, 239.

k jeho poradám, z části závisí to na vůli ministrů. Vlastní působnost říšské rady v podobě tu navrhované je vyslovena § 118,¹⁾ ta je jediné a výhradně praktická, protože, ježto máme již jednou ústavu a musejí býti slyšeny potřeby národů, se věc nemůže dělati ještě jako dříve, t. j. nelze dávatí již zákony, aniž by se kdo staral, budou-li zemím milé. Bude třeba míti někoho, koho by se mohly zeptati na věc. V této příčině byla by říš. rada praktická, jinak však nikoli. Co se totiž tkne dobrého zdání osnov zákonních, má každá země jen jediného člena říš. rady, bude při svém návrhu dbáti snad historika nebo politika. Ten bude snad málo právník, kriminalista nebo judicialista, snad vůbec ne průmyslník, ekonóm, obchodník, montanista aneb lesník, žádný znalec lékařské policie, žádný školský odborník. Čím bude pak takový muž při podávání dobrého zdání o zákonech? Takovému radovi předložiti zákon k poradě bude míti stejně směsný úspěch, jako mělo usnesení komory v záležitosti Kaimově.²⁾ Pokud jde o působnost říš. rady, jak je vytčena § 119³⁾, táže se, předpokládaje, že říš. rada na to stačí, zdali si kdo může mysliti, že by si kterékoli ministerstvo dalo líbiti takový dozor, když je samo zodpovědné a bez toho musí skládati počet říšské radě. Říšská rada ve Francii je něco zcela jiného. Za prvé je tam pouze zástupce národa, za druhé, pokud ví, čítá 30 členů. Ve sboru o 30 členech možno ovšem nalézti kapacity všeho druhu, nikoli však v říš. radě, jak se tu navrhuje, jež není složena podle odborů, nýbrž podle provincií, a která by nečítala tudíž odborníků, nýbrž čítala pouze muže z provincie. Proto by se mohl takovému sboru jenom přikázati obor působnosti podle § 116,⁴⁾ říšští radové byli by pak vlastně ministry bez portefeuille. Ostatně je toho názoru, že tento ústav sem nenáleží, aby se tedy věc přenechala zvláštnímu zákonu. Ministerstvo se poradí již s odborníky, neboť jakkoli bylo by žádoucím, aby naše ministerstvo bylo koalici se zřetelem k národnostem, přece se to nedá vždy provésti.

¹⁾ Tento zněl: Kdyby byla vyhlášena válka nebo uzavřeny smlouvy mírové, obchodní či jiné, nebo zavedeny nařízením prozatímní zákony, musí říšské ministerstvo vyslechnouti předběžné dobré zdání říšské rady, aniž je jím vázáno.

²⁾ Německý poslanec Kaim z Čech urazil v podnapilém stavu za říjnových událostí vídeňských panovníka, byl udán pro velezradu a soud si vyžádal, aby ho parlament vydal. Po týdný se vlekla věc, až bylo 15. února 1849 v bouřlivé tajné schůzi rozhodnuto, aby byl vyslýchán v Kroměříži, ale aby podržel mandát a nebyl vydán.

³⁾ Říšská rada má dozírati na to, jak se používá říšských financí, na hospodářství se státním dluhem, s umořovacím fondem a na výdej i ničení papírových peněz.

⁴⁾ Říšská rada má při svých dobrých zdáních, s úspěchem podaných, přihlížeti především k zvláštním poměrům všech korunních zemí a k hranicím mezi zákonodárnou mocí říše a zemí.

Dne 23. února t. r. jednali v ústav. výboru o zem. zřízení a ústavě. Mluvili k věci Brestel, Fischhof, Pinkas a Hein, načež poznamenal Rieger: ¹⁾

Nelze zemské sněmy, pokud dotud zasedaly v jednotlivých provinciích, pokládati za ústavodárné, neboť zastoupení postrádalo tam demokratické základy. Volební řád musí být týž pro všechny provincie, proto mohu zaslané návrhy považovati pouze za práce předběžné i činím tento dodatek k § 88: »Změny Zemských zřízení, o kterých se usnesou zem. sněmy, nenabývají platnosti dříve, dokud nejsou před tím potvrzeny říšským sněmem a pak panovníkem«.

Když se vystřídali ještě další mluvčí (Brestel, Vacano, Strobach a Lasser), podotkl Rieger:

Mně je nápadna starostlivost a zářlivost, s kterými se tu malicherně posuzuje každé slovo. Ústava a konstituce jsou výrazy velmi všeobecné, tak se mluví též o konstituci člověka. Vy jste, pánové, bez tak přistříhli samosprávu a ústavu zemí, že to sotva stojí za to, aby se o tom ještě mluvilo. Má-li země zákonodárnou moc, pak má také ústavu, která není nic jiného než listina, v níž je řeč o dělení veřejných mocí.

Posl. Goriupa, žádajícího, aby se provinciím přiznaly ústavodárné zem. sněmy a ústavy, přerušil Rieger slovy:

Ohlašuji zde co nejslavnostněji protest proti tomu, že se nám chce vzít ústavodárný zem. sněm. Takovému usnesení, čímž by Čechy pozbyly svého ústavodárného sněmu, nemohli a nesměli bychom se podřídit, jestliže bychom nechtěli být zrádci vlastní své.

Dne 24. února 1849 jednal ústav. výbor o veřejném rokování na sněmích. Rieger²⁾ poznamenal k věci (po Brestlovi), že je téhož mínění, že nemůže škodit, vyslovili se též při tom zásada veřejnosti, co se týče zem. jazyků, musí se rovněž zde státi o nich zmínka, avšak nemusí se vysloviti nucením následkem často dotčené zásady o rovnoprávnosti všech národností.

O rovnoprávnosti národní mluvili zvláště Pinkas, Strobach, Vacano a Brestel, načež odpověděl tomuto Rieger:

Přijatým zřízením o komoře zemí je menšina stejně chráněna jako většina, neboť má malá provincie stejně obesílati jako velká, nenahlíží, proč by také neměla národní menšina v zemi požívatí stejné ochrany. Zřízením krajů není tomu odpomoženo. Jen ať se

¹⁾ Springer, 280.

²⁾ Springer, 285.

kdo podívá na mapu Čech. Nehledě ke kompaktnějšímu německému obyvatelstvu na západě, které připouští ještě rozdělení v kraje, jsou Němci v okrese stranou Hradce Kr., Něm. Brodu atd. roztroušeni. Jejich počet činí asi 600.000, a kdyby jich nebraly v ochranu smírčí soudy, byli by českým živlem zcela jistě umačkáni.

Dne 25. února t. r. rokoval ústav. výbor o pravomoci sněmů. Po Kavčičovi, Strobachovi, Pinkasovi a Brestlovi promluvil Rieger: ¹⁾

Především musí říci, že jsou na omylu pánové, kteří myslí, že by nedosáhla podpisu panovníkova konstituce, kdyby dopadla podle návrhu Strobachova.²⁾ Ministerské orgány se vyslovují všechny pro mírnou federaci, včerejší Correspondent³⁾ požaduje pro ústřední moc pouze ministerstvo zahraniční, války, financí a obchodu. Maďari vyslovili požadavky, jaké nenapadly nikdy jemu ani jeho přátelům, protože věděli, že by stát musil přestat být státem, jsou-li v něm dvě ministerstva zahraniční a války. Jejich požadavky jsou asi tytéž, které činí Chorvatsko a Slavonsko a jež si budou muset dát líbiti také Maďari. Má všechnu příčinu věřiti, že ministři chtějí méně centralisovati než výbor. Musí dále upozorniti na manifest z 15. března 1848, jímž slíbilo J. V. dáti ústavu se zřením k různým zřízením zemským. Zdá se, že tato slova byla všeobecně přehlédnuta. Důsledek jejich je však 8. duben, a v tomto smyslu má ovšem cenu, táže se pak, zdali má ještě říš. sněm právo odstraniti pouhý dvor. dekret z dřívější doby, a myslí, že nikoli, aspoň ne bez souhlasu císařova, protože může dáti zákon toliko s císařovým souhlasem, císař však nemůže odvolati 8. duben, nechce-li být věrolovným. Němci v Čechách protestovali ostatně proti způsobu volby a ne proti 8. dubnu. Tento však se nelíbí ani jemu, protože obsahuje ještě šlechtické živly, pak nemyslí, že se císař zalekne ústavodárných zem. sněmů, a neobává se toho také. Vždyť císař svolal již v Čechách ústavodárný zem. sněm.⁴⁾

Co se však týče soustavy centralisační a federalisační, poznamenává jen, že ústava pro Čechy nemá ceny, jestliže nedostane země, čeho může požadovati právem. Ochutnají-li

¹⁾ Springer, 300.

²⁾ »V zájmu jednoty Rakouska« navrhoval Strobach pro zemskou správu: školství mimo university, kult, vědy a umění, péči o bezpečnost a majetek, pokud není vyhrazena soudnictví říše, obecní zřízení mimo domovské právo, podporu obchodu a průmyslu s vyloučením cla, mincovnictví, i regulace řek.

³⁾ Mínen je Beckův Der österr. Correspondent, vycházející v Olomouci.

⁴⁾ Hr. Lev Thun svolal jej v červnu 1848, ale nesešel se, zmařen byv bezprostředně poté svatodušními bouřemi.

malé provincie dobrodiní samosprávy, budou jistě uspokojeny, kde ne, nebrání jim v tom nic, aby postoupily samosprávu ústřední moci. Decentralisace má být dosaženo svobodnou obcí. Jestliže však svobodná obec není nebezpečná, pak by to měl být svobodný zem. sněm? V Sev. Americe to aspoň neplatí. V Čechách ostatně nic se tou měrou nestalo požadavkem národa jako přání po samosprávě, v tom jediném se spatřuje svoboda. Jestliže se toho nedostane Čechám, pak se jim dává tolik jako nic. Musí se ohradit proti domněnce, jakoby Čechy hledaly v decentralisaci prostředek, aby se odtrhly od Rakouska. To je nerozvázná výčitka. Jen ať se každý podívá na mapu a shledá, že Čechy jsou obklopeny kol dokola německým živlem, že musejí zůstat při Rakousku, aby nebyly pohlceny živlem německým. Uznává jen jediný důvod, který poskytuje ústřední moci práva, aby omezila zem. sněmy, totiž v tom případě, kde toho žádá jednota veškeré říše. Tímto směrem nechť se moc zemí omezí nyní, a když se toho objeví potřeba, také v budoucnosti. Velké provincie nedosáhnou ve výboru ničeho, protože jsou malé jako velké provincie stejně zastoupeny, proto se má přihlížeti k oprávněným přáním velkých provincií, aby se zabránilo sporům v komoře, neboť čeho nedosáhnou zde, toho dosáhnouti budou hledět v komoře. Nemohou-li však se státi svobodnými podle přání svého národa, pak jim na říšském sněmě nezáleží zcela nic. Konstituci musí nyní ministerstvo dát také; bude-li centralisáčnická, pak se ovšem ničeho nedosáhne, ovšem však v opačném případě. Ale v každém případě učiní dějiny z Rakouska stát federativní, anebo se musí Rakousko rozpadnouti,

Ve schůzi ústav. výboru 26. února 1849 se pokračovalo o témž e předměť, když posl. Mayer podával zprávu jménem komise o jisté změně dotčených dvou paragrafů. První poznamenal k tomu Rieger: ¹⁾ Navrhuji, aby byly do 2. odstavce § 92 pojaty podle dřívějšího usnesení ústavy pro vědu a umění. Jejich přikázání k oboru samosprávy nebude zajisté na škodu jednotě Rakouska.

Po přijetí toho pravil:

Samosprávě zemské jsme přenechali právo zdanění, je daň, která je tísnivější než všechny ostatní, to je daň z krve neboli rekrutýrka. V této příčině má téměř každá země své zvláštnosti, nejsou tedy jednotná pravidla pro všechny provincie ani žádoucí ani nutná. Rozvrhování nováčků musí se díti podle počtu a fyzické

¹⁾ Springer, 305-6.

povahy obyvatelstva země nebo často i kraje, tak na př. jsou u nás celé trati, které jsou obydleny téměř veskrze tkalci. Že pak lidé, kteří od svého 10. roku sedí denně šestnáct hodin, jsou ponejvíce slabí a mrzáky, je pochopitelné. S takovými krajinami nelze přece nakládati stejně při rekrutýrce jako s druhými, které mají silný druh lidí. Jako bohatý musí platit více daní než chudý, stejně musí země, která je bohatší schopnými rekruty, dodávat jich více, proto chci rozvrhování obránců přenechatí zemím.

Odpoledne se pokračovalo v rokování o zem. sněmích a sněmích krajských. V debatě o krajských sněmích promluvil první Rieger. Nepovažuje způsob volby, vyslovený v § 101a)¹⁾, za nevhodný. Sněmy krajské musejí být pro všechny obecní záležitosti úřadem odvolacím, jakýsi druh bureau, k tomu není potřeba nikterak lidí, kteří sedí v říšských a zemských sněmích, nýbrž třeba je praktických mužů, zkušených v pracích obecních. Takovým způsobem budeme mít špatné zemské poslance nebo špatné krajské deputované. Pak není možno platit poslancům kraj. sněmů diety, neboť by se tím zatížila příliš kapsa dotyčných obyvatelů. Taková místa budou rádi zastávat zadarmo tovarníci, značnější živnostníci a lidé podobného druhu. Taci mužové mají k tomu nejlepší schopnost. Ti ze zemských poslanců, kteří nebudou zvoleni do jedné z obou komor, nebudou značnější kapacity a kraj. sněm v nich mnoho nezíská. Vyslovuje se ještě spíše pro návrh Mayerův,²⁾ sám nenavrhuje ničeho.

K tomuto předmětu mluvili ještě Mayer, Fischhof, Strobach, Cavalcabo a Lasser, načež dodal Rieger:³⁾

Míní, že kdyby musil jako zemský deputovaný vzít na sebe povinnost, aby šel také na krajský sněm,⁴⁾ rozvážil by si vše důkladně, snad by se zřekl dokonce místa na zem. sněmě. Stejně budou souditi mnozí mužové velikých kapacit, kteří by mohli být pro svou vlast na zem. sněmě velikým užítkem, avšak nepůjdou rádi z hlavního města, kde se obyčejně sdržují, do krajského. Pittové a Mirabeauové,⁵⁾ jakkoli se stkvěli v zemských

¹⁾ Sněmy krajské podle návrhu mají tvořiti: a) zemští poslancové z dotyčného kraje, b) stejný počet zvláště zvolených poslanců tímž způsobem a na stejnou dobu jako zem. poslanci.

²⁾ Mayer navrhoval prostě, aby kraj. sněmy obesílaly obce podle počtu obyvatelstva zvolenými zástupci.

³⁾ Springer, 317.

⁴⁾ Lasser soudil, že v menších provinciích spadnou v jedno zem. a krajské sněmy, čímž prý odpadne »obávaný dualismus«.

⁵⁾ Mínen je Gab. Mirabeau, přední řečník ve velké revoluci francouzské, a William Pitt st., proslulý politik a státník britský z prvé polovice 18. století, po případě jeho jmenovec, úhlavní odpůrce Napoleona I.

parlamentech, bývali by se vyjímalí na krajských sněmích snad méně dobře. Souhlasí se Strobachem¹⁾ a přál by si nejraději deputované na kraj, sněmích z okresů, ale ne hned zvolené na 3 leta.

Pak se debatovalo o působnosti krajských sněmů. Po Brestlovi a Pinkasovi promluvil k věci ještě Rieger:²⁾

Poznamenává, že nenamítá tolik proti věci jako proti stílisaci,³⁾ je mu příliš neurčitá. Kdyby návrh měl ten význam, aby kraj, sněmy měly v rozličných bodech moc zákonodárnou, netoliko administrativní, pak by to neznamenal nic jiného, než zničití samosprávu provincií, proti čemuž by se musil vysloviti rozhodně. Prosí o jasný výklad. Kromě toho žádá, aby bylo na každý způsob náležitě šetřeno říšských a zemských zákonů v tomto případě a ve příčině hypotečních bank, jichž zřízením by mohl kraj, sněm způsobiti zmatek v celém zemském úvěrnictví, se připojuje k Pinkasovi.⁴⁾

Po poznámkách Brestla, Strobacha a Vacana podotkl Rieger:

Je nemožností, požadovati pro kraj, sněm nejen správu, nýbrž i zákonodárství v dotčených věcech. Nehledě k tomu, že se nedají v Cechách a na Moravě zříditi ryze národní kraje, pečováno je dále o národnost zajiště správou a dozorem školním, nikoli však tím, že se toto tak důležité odvětví přikáže zákonodárství krajskému. Což možno si představití zákony krajské, které se předkládají císaři k sankci? Není to výsměch pro zem. sněm? Což se myslí, že kraje budou míti v sobě více inteligence než zem. sněmy? Jestliže se chce to, co bylo Čechům přiznáno pro zem. sněm, opět nyní odvolati, je to výsměch pro ně, pak ať se jen zřekne výbor práva dělati ústavu. Od bodů, které byly dříve již přiznány, nemůže více upustiti. Když sněm vypíše zem. daň a kraje mohou se zříci zemských prostředků, co z toho budou za zvláštní účty? Zemské školy musejí býti v celé zemi stejně podeřeny, právě tím, že se chce krajům přiznati ve věcech školských právo zákonodárné, budou národnosti nejvýše ohroženy. To znamená na konec, že rozdělujeme země a kraje.

¹⁾ Tento navrhl: Krajské sněmy se skládají z poslanců dotyčného kraje, kteří jsou voleni zároveň s deputovanými na zem. sněm tímž způsobem a na stejnou dobu dvojnásobným počtem.

²⁾ Springer, 320.

³⁾ § 102b) stanovil, že přísluší kraj, sněmu právo projednávatí určité věci v témže rozsahu jako zem. sněmu, jestliže se usnesení stane dvěma třetinami a kraj se vzdá podpory zemské.

⁴⁾ Pinkas si přál, aby se zřizovaly takové ústavy peněžní jen ve větších obvodech, aby nabyly tím více důvěry.

Dne 27. února 1849 se rokovalo v ústav. výboru o právu komory lidu na rozpočet. Mluvili mimo zpravodaje Pinkas, Fischhof, Lasser a Brestel, načež děl Rieger:¹⁾

Obává se, že by návrh, kdyby byl přijat, mohl vésti jenom k zmatkům. Hofejší komora neboli komora zemí má právo dbáti zájmů provincií, kde se o nich nemluví, nemá co činiti. Finanční otázky však se dotýkají pravidelně veškerého Rakouska. Musíme rozeznávatí mezi otázkami, které se vztahují k tomu, aby byl povolen úvěr, zaveden nový způsob zdanění, a mezi rozpočtem. První nemohou býti přikázány jediné komoře lidu. Poukazuje jen k Německu, kterýžto rozpor tam způsobila otázka tkalců a přádlářů. Podobným způsobem mohl by býti ubit zcela průmysl země, kdyby se nepřihlíželo k zvláštním poměrům v komoře lidu. Považuje tedy za spravedlivé, aby v takovýchto případech bylo komoře zemí vyhrazeno právo, zabrániti podobným ukvapeným usnesením komory lidu. Musil by býti rozhodně proti počítání hlasů dohromady, protože obě komory jsou složeny podle zcela různých zásad.

K návrhu zpravodaje Mayera a pak Lassera²⁾ podotkl Rieger:

Kdyby nebyl poctivý federalista, t. j. kdyby nechtěl upřímně, aby se jednota Rakouska zabezpečila, přijal by návrh Mayerův a Lasseraův, protože by tím byla vzbuzena naděje, že usnesení komory lidu budou zrušena komorou zemí. Protože tomu nechce, trvá na tom, aby otázky finanční byly výhradně přikázány komoře lidu s jedinou výjimkou ve příčině nového zdanění. Ostatně se musí opět rozhodně vysloviti proti smíchání obou komor, obě komory mají představovati gravitaci, podobnou dvěma závažím, jichž středem je koruna, dáme-li závaží dohromady, váha se poláme. Obě komory mají míti dále stejné právo. Jestliže je dáme dohromady, bude komora zemí ve své menšině potlačena v první komoře.

V dalším se rokovalo o postavení zemského správce. Po Brestlovi a Vacanovi prohlásil Rieger:³⁾

Přání posl. Vacana⁴⁾ mohlo by se ještě vyhověti, kdybychom nebyli dali provinciím <pohřichu pro posl. Vacana a na štěstí pro

¹⁾ Springer, 331.

²⁾ Tento navrhl: Každá osnova, týkající se daní, musí býti předložena v komoře lidu a jen se souhlasem jejím může se dostatí do komory zemí. Pro případ nesrovnalosti sestoupí se obě komory.

³⁾ Springer, 338.

⁴⁾ Kdežto Brestel nesouhlasil s tím, aby místopředseda byl odpovědným jako ministr a slul ministr-gubernér, Vacano poukazoval k tomu, že pak říšští ministři budou ministři »in partibus infidelium«, t. j. v oblastech nevěřících, jako jsou arcibiskupové titulární, rozuměj tedy ministři jenom podle jména.

ně) dvojité zákonodárství. Je však zřejmo, že země, mají-li jednu samosprávu, musejí mítí též lidi, kteří provádějí zákony, a že musejí býti zodpovědni za to, jestliže to učiní špatně. Bude-li zemský správce prohlášen za zodpovědného člena ministerstva, pak se tomu nemá rozumětí tak, jakoby zasedal vždy v ministerstvu, jakoby byl odpověden za jednání ministerstva, na nichž neměl účasti. Je však ovšem bezprostředním radou koruny, jakmile jde o potvrzení zemského zákona, tu působí jako rádce koruny, je tudíž skutečným ministrem. Pak je také za provedení říšského zákona v zemi skutečně odpověden, buďto nepřímou, dostaví-li se do říšského sněmu, anebo prostředně skrze předsedu ministerstva. Tento má bdíti nad poměry provincií k ústředí, tedy též nad zemským šéfem. Bude proto interpelován pro případ, kde tito nekonají svých povinností, nedovede-li dáti odpovědi, pak se prostě obrátí k dotyčnému zemskému správci.

Když promluvili k věci Pinkas, Hein, Cavalcabo a Laufenstein, vyžádal si slovo Rieger a pravil:

Vracíme se vždy k tomu, že považujeme věci za nemožné, pro které nemáme vzoru. Tu však nemůže přijíti nic nového. Veškerá soustava naší ústavy je něco nového, avšak také naše poměry jsou něco zcela nového, nikdy nebývalého. Nesmíme tudíž měřiti své poměry obvyklým loktem. Nenahlíží, proč by zemští radové nemohli býti zodpovědnými za něco, zač nejsou zodpovědni říšští ministři. Bude-li říšský ministr dotazován po něčem podobném, tak odpoví prostě, že mu není nic po tom. V Sev. Americe jmenuje zem. sněm guvernéra, a státu se daří při tom lépe než kdekoli jinde. Protože máme monarchii, bude jmenovati guvernéry císař, a nenahlíží, proč by to mělo býti proto horší. Neosvědčí-li se zemský správce, bude donucen, aby vystoupil jako každý jiný člen ministerstva. Byl by ovšem hlasoval raději pro titul »ministr-guvernéra«, nechce se však přiti o jména, proto souhlasí s návrhem Brestlovým, bude-li přijat jeho dodatek,¹⁾ neboť kdyby byl krajský přednosta jmenován bez dorozumění se zemským správcem, ocit by se tento vůči onomu v divném postavení. V dvojitém postavení, v němž se ocitá krajský správce, musí býti jmenován říšským ministerstvem pouze po návrhu anebo přece v dohodě se zem. správcem.

Dne 28. února t. r. se pokračovalo v debatě o témže předměť. Podav určitý návrh k § 79¹⁾ pokračoval Rieger:²⁾

¹⁾ V čele zem. správy stojí »zodpovědný místodržitel«, v čele kraje přednosta krajský, který, jsa jmenován od ministerstva, je podřízen místodržiteli.

²⁾ Navrhl toto: V čele správy říš. země stojí císařem jmenovaný zodpovědný ministr-guvernéra. Pokud se mu přidělují zodpovědci, rovněž císařem jmenovaní zemští radové, je vyhrazeno jednotlivým ústavám zemským, které potvrzují říšský sněm. Ministr-guvernéra je zodpověden ve vykonávání moci říšské vlády říš. sněmu, za vykonávání moci zemské vlády je zodpověden zároveň zem. sněmu.

³⁾ Springer, 342.

Říká se, že se nehodí, aby zem. správce byl ministrem. Já to pokládám nejen za vhodné, nýbrž také za užitečné, ano za nutné. Jelikož zem. správce podle § 81 má býti zároveň zodpověden jak říšskému tak i zemskému sněmu, musí býti již proto vybaven jako ministr zemským portefeuillem. Jeho dorozumění s říšským ministerstvem, které s ním musí zacházeti jako s kolegou, je nutnou zárukou jednoty a svornosti vládní moci. Máme pak jak dvoje zákonodárství, tak také dvojí vykonavatele zákonů. Ať se mi nenamítá, že se nemůže činiti zemský správce zodpovědným za to, o čem se usnese ministerská rada, protože není přítomen v poradách ministerských. To není překážkou, abychom ho neprohlásili vůbec zodpovědným, neboť je odpověden jako každý ministr pouze za to, co spolupodepisuje. Tak nebyl také Kraus ve Vídni zodpověden za to, co činil kolega jeho Wessenberg¹⁾ v Olomouci. Říšské zákony má zemský správce sám spolupodepisovati, jinak by mohl říšský ministr ve smyslu samosprávy zemské učiniti opatření na vlastní pěst a mohl by se vymknouti případné zodpovědnosti, protože není odpověden zemskému sněmu, anebo by se tím stala samospráva zemská ilusorní, že by říšské ministerstvo odepřelo kontrასignaci zemského zákona. Nenahlížím též, co by mělo býti na překážku zodpovědnosti zemského správce, jakmile má po boku zodpovědné zemské rady, neboť je pak mezi ním a jeho rady zcela týž poměr jako mezi ministerským předsedou a ostatními ministry, je zodpověden za všechna opatření, která podepisuje spolu.

Odpoledne téhož dne se projednávala odlička Bukoviny od Haliče. Po zpravodajích mluvili k věci Pinkas, Fischhof a pak Rieger.

Míni, že přání po odluce Bukoviny pochází pouze od šlechty a byrokracie, nikoliv od lidu. Slyšel od očitých svědků, že právě rumunští šlechticové utlačují nejvíce své sedláky, více ještě než židé. Proto protestují též někteří říšští deputovaní z Bukoviny proti odluce. Mezi 340.000 asi obyvateli v Bukovině je na 100.000 Rusínů, ostatní jsou zčásti Rumuni, zčásti Valaši, kteří budou potlačovati Rusíny. Rusíni musejí býti uznáni za národnost a ochráněni též v Bukovině, což se stane daleko lépe, jestliže bude spojena Bukovina s Haličí, než když se Bukovina osamostatní, kde je vydána na pospas tureckému hospodářství a může snadno býti ztracena na Muftansko a Valašsko, které jsou snad jednou určeny, aby se staly sekundogeniturou ruskou.²⁾

¹⁾ Když 6. října 1848 vypukla revoluce ve Vídni, utekl dvůr a s ním předseda ministerský do Olomouce, z celé vlády setrval neohrožen v městě min. financí Kraus.

²⁾ Snahy ruské po těchto knížetstvích podunajských, spojených s nimi nábožensky, jsou známy. Sloučením obou zemí vzniklo později Rumunsko. Sekundogeniturou se rozumí pobočná větev.

Dne 12. března 1849 navštívil Rieger Akad. čten. spolek v Praze, kde se debatovalo o násilí vlády, spáchaném rozehnaním parlamentu a oktroyováním ústavy. Rieger dokazoval, že vláda tímto svým skutkem odvrátila myslí všech od sebe, že dynastie ztratila mnohé sympatie a zavdala tím spolu příčinu k novým převratům a nepokojům. Ke konci rokování vystoupil znova na řečníště a mluvil ke studentstvu hojně shromážděnému »dojímavou řeč českou«. Nejdříve odpověděl všem těm, kteří udávají, že čeští poslanci, zastávající nad míru národnost, podali příčinu, aby naše politická svoboda byla ztenčena. Právil: ¹⁾ »Všichni národové mají rovné právo; však nejsou všichni národové svými od Boha jim udělenými právy spokojeni, i přiosobují si utlačováním jiných národů jakéhosi nadvládní. Nejsou tedy ti národové vinni, kteří rovné právo brání, ale ti, kteří rovné právo utlačují«. Dále mluvil hořkými slovy o pracích, které podnikl výbor pro vypracování ústavy v Kroměříži, často pracoval od rána až do pozdní noci, namáhal všechny své síly, aby vypracoval ústavu takovou, která by pojistila zemím rakouským svobodu a rovné právo. Skončil: »A nyní, kdežto jsme byli hotoví s prací, přišel jiný a pravil k nám: Vaše práce jest zbytečná, nadarmo jste pracovali! Já však doufám, že naše práce přece nebyla zbytečná. Neb ústava od nás vypracovaná jest uveřejněna, národové dovedou posouditi ji i uznají naši práci za dobrou. A budou-li národové rakouští úsilně žádati ústavy této od nás vypracované, pak nebude žádná moc s to, aby jim ji odepřela«.

Dne 14. března 1849 uspořádalo pražské studentstvo s nár. gardou a Svorností pochodňový průvod k oslavě Riegrově, Borrosche a Palackého. Když se po dlouhé námaze utišilo nadšení a volání Slávy, mluvil Rieger ²⁾ českým jazykem »srdečná slova«. Mezi jiným řekl, že, jako i dříve jednou se vyjádřil, že není vítězství reakce, i nyní totéž pevně doufá, že reakce nikdy nezvítězí, neboť nynější chování Prahy, které bohda i dále zachováno bude, jest nejlepší zbraní proti reakci, poněvadž tím se svoboda zachová.

* * *

Vydáním únorového patentu r. 1861 se projevila teprve ústavnost v Rakousku. Srb vzpomínaje návštěvy Riegrový a Palackého v září 1861 v Rokycanech píše o Riegrovi: ³⁾

Vidím jej, jakoby to bylo včera, když se bouře jáso tu utišila a on, vzpřimiv se ve voze, jal se mluvit k zástupu: Vidím

¹⁾ Nár. Noviny, 14. března 1849.

²⁾ Nár. Noviny, 15. března 1849.

³⁾ A. d. Srb, Z půl století, I. 12.

tu jeho mohutnou postavu, ty oči, z nichž sálal oheň, tu výraznou, černým vousem lemovanou tvář, slyším ten jeho kovový, lahodný hlas. A když promluvil k lidu několik vět, byli staří i mladí okouzleni. Co Rieger tehdy mluvil, již nevím, ale vím, že dlouho, dlouho mi zněl v duši mohutný a lahodný jeho hlas.

Ve sboru ob. starších, konaném 30. října 1861, byl na denním pořádku návrh na zřízení vyšší dívčí školy české. Po zpravodaji Wenzigovi a jiných řečnících (Fürst, Dotzauer, Schubert, Dudek, Rezáč, Palacký, Tempsky) pravil Rieger: ¹⁾

»Myslím, pánové, že jest to věc vůbec uznána, že ženské pohlaví u nás přílišnou vzdělaností neopývá, a to, co se jmenovitě v zemích jiných »blue stockings«, neb »Blaustrümpfe« ²⁾ nazývá, jest u nás právě řídký úkaz. Krom toho myslím, že škola vůbec a ta, která se má zřídit zvláště, jest vzdálena toho účele, vyvolat jakousi generaci učených ženských; právě směr její zdá se mi býti praktickým a aby byl praktickým, musíme hledět zvláště ustanovením takových učitelů, kteří směr taký na zřeteli míti budou. To již jiní řečníci přede mnou pověděli, že vzdělanější mužstvo i vzdělanějšího žentstva žádá a jsou-li mužové, kteří se s ženami méně vzdělanými spokojí, kteří se spokojí, aby jen kuchyni a prádlu rozuměly, jsou také mezi nimi takoví, a já náležím mezi ně, kteří se nespokojí a znám na štěstí takových paní mezi svými přáteli, které mají vzdělání vyššího, které ale pro to svého hospodářství nezanedbávají a které jsou správně hospodyně. Myslím, že škola ta není příliš vysoce rozvržena a s druhé strany připomínám, že mnozí páni mezi námi běrou příklady své z jiných zemí a jmenovitě od sousedů našich v Německu. Já myslím, že bychom měli toho učiniti, co slušné jest a následovati, co u sousedů dobrého. Všude v německých krajinách mají školy, které se podobají této naší škole, které jsou tedy všechny »zu hoch gegriffen«. Já myslím, že to ku škodě není, bohda že i nám škodit nebude, budeme-li mít dítky vzdělané podle příkladu našich sousedů.

Konečně jest jedna námitka a sice zdá se dosti důležitá, že obec snad nebude míti dosti prostředků a že především má se starati o velikou masu děvčat, tudy především o nižší školy. Já myslím, že škola tato tomu nebrání, že dobré nemá býti nepřítelem lepšího a lepší nepřítelem dobrého. Jestli že se tato škola zřídí, proto se triviální školy ani nezanedbají ani mají zanedbat, já myslím, že dohlídka obecní i tam přihlížeti bude, aby uvedeny byly v lepší stav triviální školy, které mají uděliti nižšího vzdělání

¹⁾ Podle těsn. protokolů u schůzích obec. starších. V měst. archivě pražském.

²⁾ Po česku »mudrlantka«.

nižšímu obecenství našemu. Avšak myslím, že měšťané zámožnější, kteří také daň platí, mají jakési právo, aby také o jejich dcery bylo postaráno, aby došly vzdělání, jaké jest v nynější době všem dcerám potřebné, a tu tedy bude slušno, aby se to stalo. Výdaje zde navržené a náklady nebudou velké, nahradějí se na mnoze školním platem. Já ukazuji pánům, kteří proti tomu se vyjadřují, na př. na naši obchodní školu, která jest pro obchodnický spolek takřka pramenem příjmů – aspoň jak jsem slyšel, zde právě můj soused to praví. Bude-li navštěvována tato škola, jak se myslí dá, poněkud hojně, a já myslím, že bude velice hojně, že by dle školního platu navrženého vynášela naše škola, totiž nižší 4 třídy, 4800 zl., a 3 vyšší školy 7200 zl. školního platu, což dělá v plné míře oněch 12.000 zl., která ta škola státi má. A když se tím způsobem tak veliké potřebě vyhová, myslím, že bychom se nesměli rozpakovati a takové námítky činiti«.

Ve schůzi sboru obec. starších 23. prosince 1861 projednáván rozpočet města Prahy a zejména přírážky k dani z příjmů. Po zpravodajích Bělském mluvili Schubert, starosta Pštros a pak Rieger. Tento pravil: 1)

Pánové! Ta věc byla považována z kolika stran, co se především ekonomického stanoviska týče, myslím, že každá daň je špatná, která sama sebe stráví. Pakliže vypadá 50 procent na vybírání daně samé, tedy jsme obtížili platící o 50 procent, neboť jsme obrátili daň v takový způsob, že se 50 procent ztratilo a že se nedocílilo toho účele, který se dani dosáhnouti měl na osvětlení města, čistotu ulic, zdravotu, školy atd. To platí o Praze, kde se až posud 100 procent daně obracelo na odpisování, na uživení úředníků a diurnistů, kteří jsou zbyteční, patrně, že se tou daní nedocílilo účele. Jiná otázka je, má-li obec právo, daně vypisovat a takým způsobem vybírat. Co se toho týče, již páni řečníci přede mnou dodatečně toho odůvodnili. Jinak se má s pochybností p. dra Schuberta, zdali obec může obtížiti občana i prací aneb, jak se vyjádřil, robotou, aby musel nejen platit, ale i robotovat. Tu, pánové, pravím bez rozpaků, že to obec může. Může uložit práci, může uložit i robotu. Obec jest právě jako stát, ústav k veřejnému dobru, k veřejnému pořádku, a právě jako stát může i obec práce osobní ukládat a ne toliko daně, pak-li toho potřeby obce nevyhnutelně žádají, a sice rovným právem jako stát. Stát ku př. ukládá na lid povinnost sloužit ve vojště, i mohl bych se tázat, jakým způsobem, jakým právem může ukládat robotu válčení? Ukládá jí však právem potřeby. Když nastanou doby válečné, když ku př. Praha již obklíčena jest nepřítelem, když v městě není vojska, tu

1) Podle těsnopisných protokolů o schůzích obec. starších.

nastane povinnost, aby se občan postavil do zbraně, by pomáhal odrazit útoky nepřátelské. Prám se, zda-li obec bude moci požadovat služeb těchto a zda-li občan má povinnost toho? Myslím, že ano, že má povinnost. Když ku př. v malé obci, v městě venkovském, nastanou požáry a hrozivé listy paličské se rozhazují, tu uzná obec zapotřebí, aby z každého domu jeden neb dva občané místo strážili, na strážii byli, tu jim ukládá robotu. Komu, pánové, napadne, že by to nebylo právem? Když tedy obec za potřebu pokládá, aby občan i svou osobností nějaké příspěvky dával, aby veřejnou osobní osobní robotu, vybírání daně, tedy úřad výběrčí na se vzal, jedná zajisté právem a nikomu nenapadne, aby jí chtěl právo to upírati. Já, pánové, jsem též jaksi domácím pánem a vím, že to bude mít své obtíže, ale myslím, když se jedná o 15.000 zl. ročního výdaje, že nemůžeme a nesmíme se rozpakovat a každý má mít tolik občanského ducha a občanské obětavosti, aby tu službu vykonal. Ta okolnost, abychom se ohlíželi na udržení úředníků více nebo méně – ta je poslední. Mně připadá anekdota o jednom čínském císaři. Mezi Pekingem a Susingem bylo ostré pohoří. Poněvadž v obou městech kvetl znamenitý obchod, ukázala se potřeba, aby veškerá břemena byla přenášena nosiči aneb pomocí mezkův a jiných k slézání hor potřebných zvířat, ale přišel jeden moudrý císař, který obtíže takového spojení nahlížel a dal prokopat ostrý hřbet pohoří toho. Ale považte, pánové, co tu mezkův a nosičův o výdělek přišlo! <Veselost.> Ti od té chvíle nařikali na toho císaře, ale moudří občané pravili, že dobře učinil, i myslím já, že i my moudře učiníme, když takových zbytečných úředníkův se sprostíme a jinam je obrátíme. <Bravo!>

Ve schůzi sboru obec. starších dne 28. dubna 1862 projednáván návrh měst. rady o subvenci pro zamýšlenou průmyslovou školu i opatření místností. Dotzauera a mag. radu Urbana vystřídal Rieger a děl: 1)

Chci jen promluvit několik slov ohledně toho, co se týká změn stanov. Jak jsem vyrozuměl z referátu p. rady, jest věc taková, že statuty navržené jsou od průmyslové Jednoty, že průmyslová jednota školu zřizuje a že jen průmyslová Jednota může statuty změnit. Nezáleží tedy na nás, abychom jakýchkoli změn v statutách učinili, dána nám volnost, dáno nám právo, bychom činili návrhy, na něž průmyslová Jednota všechen ohled brátí chce. Prosil bych, aby se mi ještě jednou to místo přečtlo. <Starosta čte.>

Tedy 2), jak jsem řekl, chtěl jsem jen uvéstí na pravou míru naše stanovisko, nezáleží na nás, abychom prováděli svým usnesením

1) Podle těsn. protokolů o schůzích obec. starších města Prahy.

2) Odtud do konce mluvil řečník německy.

jednostranné změny ve stanovách, máme jenom právo, činiti návrhy průmyslové Jednotě, v jakých zásadách a jakým směrem si přejeme změnu stanov, anebo jí pokládáme za nutnou, Jednota nám slíbila, že bude toho dbáti s nejmnohemžším zřetelem. Myslím tedy, jestliže stojíme na tomto stanovisku a nezřídíme ústavu sami, že by nebylo přiměřené, abychom se pouštěli do malých výtek a oprav jednotlivých slov. Pánové! Při všech takových věcech musí platiti určitá míra důvěry, jde-li o to, aby byla chráněna rovnoprávnost. Máme co činiti s dvěma korporacemi, které by mohly přijíti v úvahu: Je to průmyslová Jednota sama a pak, jak slyším, byl také zemský výbor pořádán, aby přispěl k tomuto účelu. Měly by se tudíž, kdyby šla věc podle přání, jak navrhne Jednota průmyslová, korporace dělití o školu téměř jednou třetinou a také jednou třetinou o vliv na školu. Předpokládejme, že by buď třetina členů, zvolená sborem obecních starších, nebo třetina, vyslaná od průmyslové Jednoty, nebo třetina, zvolená zemským výborem porušila rovnoprávnost. To, myslím, nemůžeme předpokládati o žádné z těchto korporací, byla by to do jisté míry urážka pro každou z těchto tří korporací, které přicházejí v úvahu. Mám za to, že není nutno, abychom se pustili do malicherné vinkulace jednotlivých paragrafů, která prozrazuje přílišnou obavu. Myslím, kdyby mohla míti některá národnost obavy ex praeterito,¹⁾ byla by to spíše česká než německá. (Výborně!) Myslím, že se můžeme uklidnit v té věci a nemáme potřeby, abychom provedli změnu ve stanovách. Nenahlížím vůbec, proč kolega Dotzauer chce škrtnouti větu: »Má platiti jako pravidlo, jakmile se přihlásí nejméně 6 žáků pro takovou přednášku.« Jestli jde panu kolegu Dotzauerovi o to, aby se škrtl tento dodatek: »jakmile se najde nejméně 6 žáků«, a aby se tyto přednášky konaly také tehdy, když se přihlásí k nim jeden nebo dva žáci: pak ať navrhne výslovně škrtnutí tohoto dodatku, je-li to jeho přáním, aby se zůstalo při tomto pravidle, pak opravdu nenahlížím, proč je třeba změny slov »má platiti jako pravidlo«. Rovněž nenahlížím, proč by se mělo připojit, že se zkoušky mají konati v německé a české řeči. Pánové, to je zbytečné; neboť jestliže se vyučování koná českým jazykem, skládá se zkouška jazykem českým. A rovněž naopak. Kdybychom to chtěli přidati, bylo by to zrovna tak, jako kdybych řekl: Inkoust a to »mokrý inkoust«, protože se rozumí samo sebou, že je inkoust mokrý.

Rovněž tak, co se týče žáků, myslím, že stačí, řekne-li se: »Každému žákovi je volno, aby se dal zapsati do české anebo německé školy,« kde totiž míní, že může míti nejvíce výhod z přednášek. Jsou žáci, kteří budou moci snad lépe vykonati přijímací zkoušku německým jazykem, kteří však získají více z českých přednášek, protože se jim dostalo doposud pochybené výchovy, což

¹⁾ Po česku: Z minulosti.

se děje velmi zhusta. Byl jsem sám přítomen přijímacím zkouškám, kde nám řekl žák: psáti umím po německu, ale mluvit ne, a naopak; znám český jazyk, ale psáti ne. To nerozhoduje. Hlavní věcí je, aby se dal žák zapsati tam, kde nejvíce získá, a ať je mu to ponecháno na vůli. Je přece mnoho synů z měšťanských rodin, kterým se dostalo od mládí vychování v obou jazycích; ať záleží pouze na jeho volbě, ke kterému profesorovi chce jíti, snad se domnívá, že získá více u českého, protože rozumí více česky, anebo bude poslouchati přednášky na německé škole, ježto má za to, že je německý profesor dovednější, že vyloží věc srozumitelněji, právo k tomu nemůžeme mu vzíti a nechme mu je. Snad může poslouchati přednášku z mechaniky v německé řeči, z chemie v české, a naopak. Nedělejme tudíž v této příčině žádných závor.

Dovolil bych si připomenouti ještě jednu věc, totiž bod v § 17. Navrhuje se, aby školní výbor se skládal z jedné třetiny ze členů sboru obec. starších. Nevíme dnes, jak se tato škola asi vyvine. Dejme tomu, že by zem. výbor odepřel jakýkoliv příspěvek, že by se také jiná korporace nejevila k tomu ochotnou, aby učinila něco pro školu, pak se může státi, co navrhl p. kol. Dotzauer, že budeme snad navrhovati více než 1500 zl., že však přesto uznáme za vhodné, aby zůstala škola v rukou dřívější, s věcí obeznalé průmyslové Jednoty. Neměli bychom v tomto případě míti právo, vysílati do výboru snad polovici členů? Nemyslím, že máme vysloviti nárok na třetinu, nýbrž žádati, jak právě školní výbor navrhuje, že si vyhrážujeme zvoliti do výboru tolik zástupců, jak toho žádá poměr příspěvku, který platíme, asi tak: je-li náš příspěvek větší než třetina, pak ať můžeme voliti také více zástupců, jestliže platíme méně, pak nemáme práva žádati více. To je moje mínění.

Poté následovala debata, mají-li se vyslati odborníci do ciziny, aby studovali poměry odborného školství. Rieger přihlásiv se k slovu pravil:¹⁾

Novější dobou se stalo obecným heslem: praktické školy, průmyslové školy, školy, z nichž si lidé odnesou něco pro život, avšak my nemáme nikde příkladu pro takovou školu, která by odpovídala zcela tomuto přání. Všude a řekl bych ve všech zemích se konaly pokusy – u nás bohužel nejméně –, ale nelze říci, že by kterýkoliv pokus úplně vyhovoval a že by dopadl po každé stránce uspokojivě. Nezbyvá než činiti pokusy dále, musí se hledati tu, hledati tam, všude, kde lze nalézt něco dobrého. V této příčině učinil jsem ve školském výboru návrh, aby byli vysláni dva kandidáti učitelství anebo dva odborníci do Stávnice, aby tam studovali po jistou dobu vyučování. Vycházím od názoru, že se má člověk

¹⁾ Tamže str. 41–44. Rovněž německy.

učiti všude, kde se lze něčemu naučit, a kde mají lidé něco chytřejšího než my, bez ohledu k tomu, nalezneme-li se to u té nebo oné národnosti. Městská rada rozšířila myšlenku a čerpala k tomu zcela správně podnět z průmyslové výstavy v Londýně,¹⁾ aby pojala také tuto v okruh pozorování a zpravodajství, jak předpokládám. Starosta a jiní řečníci poukázali k tomu, že bude arcí možno poučiti se na londýnské výstavě ve věcech školských. Pořádala se, jako známo, ve Vídni samé předběžná výstava školních a vyučovacích pomůcek, odeslaných do Londýna, které se dostalo nejvyššími autoritami v čele s J. Veličenstvem samým zevrubného pozorování a ocenění. A mohu vysloviti naději, že na londýnské výstavě Rakousko a zvláště naše vlast nebudou na posledním místě, co se týče znamenitých vyučovacíh potřeb. Jsem také přesvědčen, že se tu budeme moci učiti od pokročilejších zemí mnoho, ba velmi mnoho, jestliže budeme mít dosti předběžného vzdělání. Jestliže vyšleme zdatného odborníka, jenž konal v tomto směru studii, do Londýna, pak se tam může za jeden až dva týdny tolik naučiti, pokud jde o některé pomůcky, jak by se jinak nenaučil za rok až za dva, protože by musil, aby poznal tyto předměty, konati cestu po Evropě, kdežto tak může vše nalézt a prohlédnouti tam v museu.

Jak jsem řekl, myšlenka není nová, nová je jen pro toho, kdo jí nezná, a tak je to se všemi věcmi na světě (Smích). Co se týče škol, učinil kterýsi předřečník výčitku, že jsou to ústavy soukromé. Pánové! To je »neštěstí« Angličanů, že nejsou všude poručníkování vládou, že směji mít vlastní rozum (Výborně!) Při tomto »neštěstí« dospěli dále než my, které poručníkuje ve všem všudy vláda. O to jde, když vydržuje školu soukromá společnost, je to obyčejně jeden muž, jenž vidí v provedení myšlenky svůj životní úkol. Takový muž vykoná pak něco zcela jiného než byrokrat nebo školský byrokrat, neboť jsou i takoví. Takový muž pracuje 5, 10, 15 hodin, aby zanechal ve světě památku po sobě a od takového člověka můžeme se naučiti něčemu. (Výborně!) Navštíví tedy výborné ústavy belgické, pak anglické, francouzské, ústavy v Alsasku a na zpáteční cestě ve Švýcarsku, takže cestou uvidí celkem asi vše, co lze nalézt znamenitého v Evropě, a chcete-li to nazvati výpravou novarskou,²⁾ budíž, není to výprava k divochům, je to mezi vzdělané, a také na novarské výpravě jsme se něčemu naučili.

Co se pak tkne ústavů obecních, aby jeden z našich delegátů³⁾ byl dbalým především obecních institucí, souhlasím i tu, že je možno učiti se po této stránce velmi mnoho v Bělgii a zejména

¹⁾ Právě toho roku se konala velká průmyslová výstava v Londýně, kam zajel též Rieger.

²⁾ Má na mysli výzkumnou cestu kolem světa, kterou vykonala rakouská regata jménem Novara v l. 1857–59.

³⁾ Navrhován byl dr. Ant. Frič, univ. profesor.

v Paříži. Paříž je, jak známo, největší komuna v Evropě, neboť Londýn se skládá z 8–9 nebo 10 komun, kdežto Paříž čítá jen jednu, kde jsou všechny ústavy obecní vyvinuty v největším měřítku, takže tam lze se naučiti velmi mnoho. Avšak myslím, že se musí hleděti k tomu, aby to byl muž, který se vyzná v architektuře a ve stavitelství a je s to studovati vše, co náleží do tohoto oboru, a to je moment nejdůležitější. Až přijde řeč na osobnosti, dovolím si vysloviti své mínění. Jednu věc postrádám v návrhu a to je, že se má žádati po pánech, které obec vyšle, ježto požívají podpory od obce k tomuto účelu, jelikož dostanou odměnu od obce, též jistý výkon, aby totiž po svém návratu podali zprávu o tom, co viděli a čemu se naučili, a zvláště o tom, co by v této věci mohlo býti užitečno obci a jejím zařízením. (Výborně!)

Za jednání o vhodných osobnostech (městská rada navrhovala profesory Friče a Krejčího, jako třetí přicházel v úvahu prof. Niklas) pravil Rieger:¹⁾

Po tom, co bylo řečeno o pánech, nezbyvá mi mnoho co říci. Již předřečník²⁾ pravil, že p. prof. Krejčí má dokonce v cizině znamenité literární jméno a myslím, že se mu dostane od anglických i francouzských učenců velmi přátelského a přívětivého přijetí, nebude scházeti, že bude opatřen doporučujícími listy, takže bude v stavu poznati a viděti vše, co chce viděti. Co se tkne jazyka, je mi soukromě známo, že zná též něco anglicky a francouzsky, aspoň tolik, že se všude vyzná. Pokud jde o prof. Niklasa, navrhuje se pro něho tak nepatrná částka, že nestojí za řeč, abychom o tom mluvili. 200 zl. na tuto cestu, kterou musíme odhadnouti nejméně na 600 zl., stačí sotva k tomu, aby se krylo ažio, a to byla také myšlenka prof. Niklasa, chce podniknouti cestu na vlastní útraty a žádá jen, aby mu obec přispěla a nahradila ažio, to je zajisté velmi chvalitebný požadavek, zač se nabízí, že bude působiti pro obec, co se týče vyučování, že zhotoví předlohy pro kreslení a architekturu. Kdybychom žádali po něm více, aby se zdržel déle v Paříži, v Bruselu, ve Štrasburce, kde jsou znamenité ústavy obecní, aby je poznal a podal zprávu o tom, byla by to úloha zvláštní. Jsem téhož názoru jako vážený předřečník, aby se to ponechalo pro dobu pozdější, aby se mu tudíž nedával takový příkaz, nýbrž aby vzal s sebou, co je možno vzíti s sebou, a takový muž, jak se vyjádřil p. Dotzauer, naučí se mnoho a vidí mnoho. Může s 200 zl. mnoho viděti, poznati, o čemž nám může podati zprávu. Byl bych toho názoru, aby se navrhlo v městské radě, aby byl odeslán do věci zasvěcený muž, jenž by studoval obecní ústavy jiných, velikých komun, zejména kanalisace, zdravotnictví, čištění

¹⁾ V těsnop. protokolech z téhož dne, str. 61–62. Mluvil německy.

²⁾ Německý nakladatel B. Tempsky.

ulic a podobné věci více. V této příčině musíme mnoho doháněti. Čištění ulic je v mnohých městech jeden z největších příjmů obce, jmenovitě má Amsterdam z čištění 6000 hol. zl. Zajisté musí čištění ulic, které vynáší tolik, záležeti v takovém zařízení, od něhož bychom se mohli leccčemu naučiti, avšak to se nemůže poznati za 2 týdny a za 200 zl. K tomu je třeba zvláštní cesty a doby nejméně 6 měsíců. Jsem toho mínění, abychom ponechali věc na pozdější dobu a omezili se pouze na to, co navrhuje městská rada.

Dne 22. dubna 1862 se konalo v K. Hoře odhalení pomníku J. K. Tyly, k němuž se dostavil též Rieger. Následovala hostina, o níž proneseny přípitky. Po místních řečnících ujal se slova Rieger¹⁾ a poukázal v delší řeči na minulost města, kteráž jest nám jako obraz dějin národa českého, v dobách, kdy národ náš slýnul slávou a blahobytem po veškeré Evropě, byla i Hora proslavena, sláva národa českého klesla, s ní i Hora, národ náš se vzkrísil a v popředí měst, jež život nový objevují, stojí po Praze K. Hora, kteráž na nastoupené cestě neochabne, ale jako někdy kov stříbrný těžila z bání svých, tak nyní i dále těžiti bude z národní statečnosti svého měšťanstva, ze závodů průmyslových a dobře zařízených škol nový blahobyť, ze řad synů jejich vyjde zajisté ještě mnohý statečný bojovník pro vlast a národ, jako byl Tyl — sláva Hoře.

Na konci hostiny promluvil Rieger ještě jednou.²⁾ Poukázal, jak před dvaceti roky K. Hora první své národní přesvědčení projevila, slavivši památku slavného českého malíře Brandla, kdežto on též přítomen byl, pak že přijala za syna svého přátelským pohostinstvím z Prahy vypuzeného K. Havlíčka, ježto on u vyhnanství tam byl navštívil, konečně že mu popřáno očitým svědkem býti oslavě, jižto Hora Kutná památce svého slavného rodáka a prvního křesitele beletristiky české připravila, jejížto zvěst rozléhati se bude po veškeré vlasti: protož že provolává slávu Hoře Kutné a památce rodáka jejího J. K. Tyly, což hlučným ohlasem se opětovalo.

Dne 17. května se konala ustavující schůze Svatoboru, o níž Rieger³⁾ »ve vřelé řeči věnoval peníze od rolníků do jeho rukou složené ve prospěch ústavu pro ty, kteří národ náš po dlouhém spánku vzkrísili k životu v té míře, že zaujímá čestné místo mezi národy evropskými, vyslovil, že v žádném koutě Evropy nenajde se takového lidu rolnického jako u nás: uvědomělého,

¹⁾ *Nár. listy*, 24. dubna 1862.

²⁾ *Nár. listy*, 29. dubna 1862.

³⁾ *Nár. listy*, 18. května 1862.

vzdělaného a obětivého. Nikde posud nebyla pravda tato pronesena tak vřelými a pravdivými slovy.«

Dne 7. září 1862 se konala slavnost Hankova¹⁾ v rodné obci Hoříněvsi, již se účastnil též Rieger. K rozjařenému lidu promluvil posl. Klauďy a po něm Rieger řka:²⁾

»Jest pověst po Čechách o Blaníku a rytířích v něm spějících, kteří probudí se v den nejvyššího nebezpečí a sklíčenou vlast opět osvobodí. Pověst ta jest již vyplněna. Otevřela i otvírá se země a vycházejí bojovníci ozbrojení mečem nadšení, brněním národnosti, štítem práva a pravdy. Bojovníci ti nevycházejí najednou, objevují se tu i tam, jak jich právě zapotřebí. A již blíží se zase věk zlatý našeho štěstí a naší slávy!«

Dne 5. listopadu 1862 byl ve sboru obec. starších projednáván rekurs úředníka J. V. Müllera, jenž jsa propuštěn ze služeb v Uhrách považoval se za příslušníka pražského. K tomu promluvil Rieger:³⁾

Myslím, že je ta věc jednoduchá. My můžeme pochybovati o tom, zdali zákon, kterého se držela městská rada, je dobrý nebo ne, ale o tom nemůže býti pochybnosti, že jí nepřínáleží právo zákony měniti. Ptám se, jestli pán, o kterém se jedná, a jehož osoba se mimo postavití musí, je definitivně ustanovený úředník? Zákon užívá právě těch slov: »definitivně ustanovený úředník«. Jestli není, tedy mu právo nenáleží, on tedy může jen žádat, aby se zákon změnil pořádnou cestou, ale aby městská rada sama zákon ten změnila neb rozšířila, k tomu práva nemá. (Starosta: On je definitivně ustanovený úředník v Uhrách, v Bystřici.) On musí býti definitivně ustanoveným úředníkem tam, kde chce provozovat právo voličské, on ale, jak z akt vysvítá, není v Praze definitivně ustanoven. Snad má právo voličské někde v Řezně neb Báňské Bystřici, kde byl definitivně ustanoven.

Znova promluvil k věci vystřídav dra Hauschilda:⁴⁾

Dovolil bych si naproti tomu poznámku, že není přece nikde dokázáno, že žadatel pozbyl své obecní příslušnosti v Báňské Bystřici. Musím tudíž předpokládati, že podržel ještě své domovské právo tam, kde byl ustanoven definitivně. Teprve kdyby bylo odtamtud prokázáno, že tam pozbyl domovského práva, pak by teprve vznikla

¹⁾ V. Hanka († 12. list. 1861) byl tehdy v národě veleben jako domnělý objevitel Rukopisů Královského a Zelenohorského.

²⁾ *Nár. listy*, 11. září 1862.

³⁾ Podle těsn. protokolů sboru obec. starších.

⁴⁾ Tuto řeč pronesl německy.

otázka, zdali od té doby nezískal zde obecní příslušnosti. Ale i to by jenom dokazovalo, že tu je mezera v zákoně o tom, kam má být vřaděn přebytečný úředník, nedokazuje tedy, že p. petent je příslušný právě do Prahy. Ostatně praví zákon: »Definitivně ustanovení dvorští a státní úředníci nabývají . . .« To, co tvrdil p. dr. Hauschild, dokazovalo by příliš mnoho. Praví totiž, že každý jednou ustanovený úředník — úředník je ustanoven definitivně, když si odbyl rok zkušební — je příslušný všude, kde se mu zdá, aby se usadil, kam je přidělen, tam se mu také přikazuje domovská příslušnost. Jsou však, pánové, mnozí úředníci v příkaznosti, kteří nejsou přiděleni vůbec nikam, kteří se volně pohybují a usazují, kde a jak chtějí. Z toho následuje, že každý uherský úředník v příkaznosti, není-li opět ustanoven definitivně, má volební právo všude tam, kde se usadí. Stálý pobyt je vůbec bydliště, pročez může p. Müller, jestliže se zítra usadí v Jičíně, v Ml. Boleslavi anebo bůhví kde, mít všude tam volební právo, může mít v jediném¹⁾ roce na desíti¹⁾ místech právo domovské! Qui nimium probat, nihil probat!²⁾

Když promluvili k předmětu ještě Hauschild, starosta, rada Kučera a Fr. Palacký, ozval se ještě jednou Rieger řka:

Já myslím, pánové, co některý³⁾ přede mnou mluvil, že, jakmile je Pražan a jakmile se navrátil, se stal opět Pražanem, to není pravda, to je blud, poněvadž jakmile příslušenství ztratil, a když je chce opět nabyt, musí se o ně právě tak ucházet, jakoby je byl jakživ nemíval. P. rada pravil, že není žádná pochybnost, že úředníci uherští v příkaznosti jsoucí mají práva domáckého. V tom, myslím, jest p. rada vrchního soudu na omylu. P. rada mně připustí, že příslušenství úředníka řídí se dle toho, kde je ustanoven a kde běře plat. Nyní je ale známá věc, a komu není známa, ten to věz, že úředníci uherští běrou plat z uherských kas, a když tam běrou plat, jsou tam definitivně ustanoveni, mají tam příslušného práva, že tam neúradují, plyne z nejmil. listu císařského. Z toho nenásleduje, že je císař pán neustanoví opět v Uhrách na jiné místo. Z našich kas se neplatí.

Po několika dalších řečnicích promluvil opět k věci Rieger:⁴⁾

P. dr. Schubert⁵⁾ je toho názoru, abychom rozhodli ve věci, aniž bychom se ohlíželi po zásadě. Tu jsem toho mínění, že o návrhu kolegy Fürsta se musí nejdříve hlasovati ze zásady. Ohradil bych se s důrazem, maje viděti v této příčině před sebou osobnost. Je

¹⁾ Podtrženo v originále.

²⁾ Po česku: Kdo málo schvaluje, neschvaluje nic.

³⁾ Byl to Palacký.

⁴⁾ Tato řeč je německá.

⁵⁾ Předřečník bezprostřední.

možno, že by obec měla v p. stěžovateli zcela výborného člena' což je dokonce pravděpodobno, neboť si ho vyžádala obec Břesnohána za starostu, jsem však dalek toho, abych hledal v tom záležitost osobní, že snad stěžovateli prokazujeme laskavost nebo milost, co mu dává zákona,¹⁾ ať má, avšak nemáme tu snad rozdělovati milost. Názor p. kolegy Fürsta je ten, abychom dali zákonu tento výklad. Jestliže však, jak pravil zcela správně p. dr. Brauner, a jak myslím sám, věc je novelou, musíme ji dříve předložiti na vyšších místech k právoplatnému schválení. Jsem zcela toho názoru, abychom nej- dříve rozhodli věc v zásadě, a tím je také rekurs p. Müllera buď přijat nebo nepřijat.

Dne 3. ledna 1863 se konalo valné shromáždění sboru pro zřízení Nár. divadla v Praze, které vyvolilo Riegra za předsedu. Ujímaje se předsednictví po Palackém, jenž si nepřál býti volenu, pravil:²⁾

Jakkoliv se cítím počtēna důvěrou vaší, již jste mi, pánové, projevíli, přece mne zarmucuje volba tato. Mužové, jimž jste za loňské volby důvěru vaši prokázali, mužové to, kteří náležejí k prvním rodinám šlechty české,³⁾ nevytrvali v úřadu svém. Zarmucuje mne volba tato, že jste zvolili mne, jenž příliš zanepřázdněn jsem. Přijímám, pánové, úřad mi svěřený a ubezpečuji vás, že konat budu, seč síly mé stačí. Vás pak, pánové, prosím, abyste měli strpení, šly-li věci posud volněji, než jsem si přál, bylo toho příčinou přílišné mé zaměstnání. Záleží nyní mnoho na tom, aby do výboru zvolen byl energický jednatel.⁴⁾

Dne 5. března 1863 jednalo se ve sboru obec. starších o pronajmutí obec. hřiště Lannovi a Brabcovi, k čemuž mluvili starosta, Dotzauer a pak Rieger, jenž děl:⁵⁾

Dal bych p. kol. Dotzauerovi v mnohých ohledech za pravdu a těšilo mne velice, že jsem slyšel poznámku, že by bylo úkolem obce založiti t. zv. dětské zahrádky. Je to opravdu veliká potřeba našeho města. Máme tak málo volných míst, kde se mohou chudé děti zotaviti, že je po této stránce smutně postaráno o zdravotní potřeby, a skutečně není většího města tak špatně vybaveného jako Praha. Kdybychom nevděčili činnosti hraběte Chotka⁶⁾ za naše sady

¹⁾ Podtrženo v originále.

²⁾ Nár. listy, 4. ledna 1863.

³⁾ Propadl kníže Rud. Thurn-Taxis, jenž nebyl zvolen ani náměstkem, nýbrž Fr. Pštross. Před rokem byli ve výboru hr. Jan Harrach a kníže K. Schwarzenberk.

⁴⁾ Zvolen byl dr. Jan Jerábek.

⁵⁾ Podle těsn. protokolů. Rečník mluvil německy.

⁶⁾ Hr. Karel Chotek byl v l. 1826 — 1843 nejv. purkrabím (místokrálem) v Čechách a zasloužil se velice o všestranné zvelebení země a zvláště Prahy.

na baštách, skutečně nevím, kam by obecnstvo mělo jít, aby se zotavilo procházkou. Můžeme se přesvědčiti o tom, přijdeme-li tam. Bašty jsou nacpány. Po té stránce má p. obec. starší Dotzauer úplně pravdu, míní-li, že by bylo povinností obce, aby se starala o takové dětské zahrádky, a jsem úplně srozuměn s tím, že by se toto místo velmi dobře k tomu hodilo. Avšak nemohu přece souhlasiti s ním úplně, zejména potud, jestliže jde o to, abychom se vzdali místa již nyní. Mám za to, že toto místo je možno proměnit účelně v sad nebo v nějakou zahradu jen tehdy, je-li opatřeno vhodnými přístupy. Jak se věci mají dnes, je toto místo přímo nepřístupno. Kdo zná jeho polohu, ten ví, že se musí jít kol Broscheovy továrny nebo koželuzny. To je však příšerný výpar, takže se každý slušný člověk má na pozoru, aby nevstoupil do této krajiny. Myslím tedy, kdyby mělo býti z toho něco, že by se muselo počítí v pokračování nábřeží od mostu dolů a vybudovati tak spojení od mostu a Karlova chrámu dolů snad až k budoucímu mostu, jenž, jak doufám, nezůstane také v daleké budoucnosti. Pak by byla věc úplně v pořádku, pak by skýtalo toto místo žádoucí odpočinek na této dlouhé promenádě. Pokud toho však není, nepomohlo by nic, kdyby se místo toto proměnilo v zahradu, a z této příčiny si dovedu vysvětliti, že si měst. rada vyhrazuje půlletní výpověď, neboť jinak bych se musil vysloviti pro výpověď celoroční, anebo snad ještě delší, neboť kdybychom neměli vyhlídky, že uskutečnime toto spojení, bylo by lépe dosáhnouti většího výnosu.

Ostatně p. Dotzauer mluvil o Florencii. Byl jsem náhodou ve Florencii a mohu říci, že, co se týče čistoty ulic, si nemůžeme činiti výčitky (veselost), neboť nikdo nenajde v italských městech více špíny a spatřujete tu vedle nejkrásnějších památek stavitelských bídné baráky i nečistotu a co jen chcete (veselost). Avšak s krásou, pánové, je to zvláštní věc. Co se nezdá národnímu hospodáři a humanistovi krásným, to připadá malíři úchvatným. Přijdete-li do okolí Říma a podíváte-li se na Campagne ¹⁾, je to jistě smutný pohled, vidíme-li, že tak ohromný kus země je pokryt pouze travou. Avšak malíři to připadá neobyčejně krásné a tato krása je příčinou, že se zdržuje v Římě mnoho malířů. Tedy stanovisko krásy, jak jsem řekl, by na mne nepůsobilo, avšak hledisko humanity, zdraví je tu rozhodující a z toho stanoviska jediné bych se připojil k návrhu p. Dotzauera, aby se městská rada postarala v budoucnosti o to, aby tam vznikl sad, avšak pro okamžik bych mluvil pro krátké pronajmutí na půl roku.

V téže schůzi předložil náměstek starostův Bělský petici připravenou pro sněm, aby přiznal Praze četnější zastoupení, než se jí dostalo volebním řádem r. 1861. V debatě se vystí-

¹⁾ Myslí krajinu Kampanii.

dalo několik řečníků (Worowka, Brauner, Raudnitz, starosta, Herbst a Hasner), načež se dostal k slovu Rieger, jenž pravil: ¹⁾

Pánové! Konstatuji, se zvláštním a velkým potěšením, že p. prof. Herbst vyslovil, kterak je účelný a časový požadavek pražské obce, aby se uvedl ve správný poměr počet jejích zástupců s jejími veřejnými výkony, že je to zároveň spravedlivý požadavek městské obce, rozdělit jí připadající počet zástupců spravedlivým způsobem mezi jednotlivé části města. Lituji jen, že prohlásil, že bude hlasovati proti celé této petici. Pozoroval jsem též s potěšením, že p. prof. Herbst tolik pokročil ve svých studích češtiny, aby mohl srovnávat český text s německým a opravit chyby. A musím mu v tom dokonce dáti za pravdu. Je správné, že se vyskytuje úchylnka v textech naší petice a že je žádoucí oprava. Avšak, pánové, takové okolnosti, jak je zdůraznil p. prof. Herbst, nemluví proti žádosti vůbec, předpokládaje, že požadavek obce jest odůvodněn, aby bylo dosaženo spravedlivého počtu zástupců města a spravedlivého zastoupení jeho, nýbrž pouze proti formě petice. P. prof. Herbst také nepochopil správně názoru p. dra Braunera. P. dr. Brauner nenavrhoval, aby se o tomto návrhu hlasovalo per acclamationem, ²⁾ byl by jen rád viděl, kdyby byl návrh, který mu připadá povznesen nadě všechny pochybnosti, přijat bez debaty. Bylo to tedy pouze přání a nic jiného, zbožné přání, kterého může každý z nás dbáti nebo nedbáti. Rozumí se samo sebou, že každý má právo, aby se ujal slova proti nějakému návrhu. Je zahájena všeobecná rozprava, totiž debata o zásadu, zdali se má vůbec podati petice, a v této věci, zdá se, že p. prof. Herbst úplně souhlasí. Zdůraznil toliko vady petice a musím doznati, že některé z nich jsou skutečně opodstatněné. Má v jednom bodu pravdu, že celý konec je zpracován nemírným pátosem. Jsem rovněž toho názoru. Byl bych rád viděl a dal jsem za pravdu p. starostovi, že postavil debatu na hledisko, kam vlastně náleží. Máme se přesně držeti toho, čeho požaduje zájem města. Zájem města požaduje však přiměřeného zastoupení, vyžaduje též, aby toto zastoupení bylo stejnoměrně rozděleno. Dále nemáme jíti. Myslím, že můžeme nechat klidně nerozhodnuto, zdali názory p. prof. Hasnera jsou správné, jsou-li názory jeho o zájmovém zastoupení pravé a ústavní. Zůstal nám dlužen každé vysvětlení, nadtož pak aby byl podal důkaz, že to, co rozumí sbor obec. starších zájmovým zastoupením, vlastně není zájmovým zastoupením. Je vůbec ještě spornou otázkou, zdali zájmové zastoupení v naší ústavě je skutečně to pravé. Myslím však, že toho můžeme klidně pominouti. Nemáme prozatím jiného měřítko na vyměření jeho, než je počet obyvatelstva a síla daňová. Kdybychom

¹⁾ Podle protokolů o sboru obec. starších z téhož dne. Mluvil německy.

²⁾ Rozuměj zvednutím ruky.

chtěli nalézt jiná měřítko, tak by to byla snad větší inteligence, větší aktivita obyvatelstva – nevím, jací činitelé by se ještě tu dali vypočísti, avšak není možno dáti nám toto měřítko, tyto činitele na vyměření. Myslím, že sl. sbor obec. starších, jenž se nechce pustiti do příliš vysoké politiky, se spokojí klidně obyčejnými pojmy o právu a bezpráví a že se odvolá k tomu, čemu rozumí obyčejný zdravý rozum. Nevím, co by jinak ještě jiného bylo zastoupení podle zájmů. Avšak, pánové, nechceme se pouštět do další diskuse.

Řekl bych, pánové, ještě slovo o otázce oportunity. P. prof. Hasner, ačkoliv je zástupce města¹⁾ – musím to říci s politováním –, vyslovil se mnohem rozhodněji proti zájmům města než p. prof. Herbst, jenž právě není zástupcem města v českém sněmě. P. prof. Hasner podotkl, že by nebylo vhodné, kdyby se v tomto okamžiku podal tento návrh resp. tato petice vys. sněmu, protože by se tím vykonával jistý nátlak. Avšak, pánové, mám za to, že vys. sněm je příliš povznesen, aby si dal líbiti nějaký nátlak byť i od samé pražské obce, jakkoli je veliká a vlivná. A ať pražská obec řekne, co chce, má aspoň český sněm učiniti bez ohledu na to, co je správné – a o to jde tu. A rovněž tak málo je mi jasným důvod jiného pána²⁾, jenž praví, že by nebylo přiměřeno důstojnosti vys. sněmu, kdyby se přišlo zároveň, když je podán ve sněmě návrh,³⁾ s peticí směřující k těmž cíli. Pánové! O to neběží. Můžeme to zcela pominouti, zdali byly ve sněmu podány návrhy. Pražská obec řekla hned v prvním okamžiku, jakmile vyšel únorový patent, a podnikla kroky u vlády, aby rozdělení bylo spravedlivější. Myslím, že si dobře vzpomínám, že bylo zakročeno u místodržitelství, aby rozvržení bylo spravedlivější. Byl učiněn dotaz u ministerstva a dostalo se nám odpovědi, že při tom musí zůstat. Tedy již od prvního okamžiku se hlásila obec o své právo. Že se to nemohlo státi v prvním období sněmovním, bylo na bíledni, protože sněm zasedal pouze několik dní,⁴⁾ že by však obecní zastupitelstvo se dopustilo zajisté veliké chyby, kdyby něco, co se uznává za všeobecnou potřebu města, ještě nyní v druhém zasedání opomělo provésti, to tuším, je jisto. Že by však vážnosti vys. sněmu nikterak se nedotýkalo, bude-li předložena petice, která je vybavena tak pádnými důvody a nežádá nic jiného, než co je pouze spravedlivé, že by se to mohlo dotknouti vážnosti sněmu, to nemohu nikterak připustiti. Naopak: Sněm by se dotkl sám své vážnosti, kdyby nechtěl přijmouti rád takovou petici, a kdyby odepřel obci, jako je Praha, aby se jí dostalo její právo (Výborně!).

¹⁾ Univ. prof. Leop. Hasner, pozdější ministr, byl v l. 1861–66 s dr. Fričem zástupcem Starého města pražského na sněmě, kdežto prof. Ed. Herbst zastupoval Sluknov-Hanšpach do r. 1882.

²⁾ Byl to prof. Raudnitz.

³⁾ Šlo o návrh Palackého.

⁴⁾ Rokoval od 6.–21. dubna 1861.

Po přijetí se jednalo o stilisaci petice. Proti návrhu Raudnitzovu, aby se k tomu cíli zvolil zvláštní výbor, namítl Rieger:¹⁾

Musil bych se vysloviti proti tomu, ježto myslím, že by se tím věc protáhla, když se rozhodl sbor obec. starších rozhodnou většinou proto, aby se podala sněmu petice, a soudím, že by bylo lépe, aby se neprotahovala na dlouho, protože, jak je známo, sněm už nebude dlouho zasedati a snad se ani k tomu nedostane, aby mohl přihlédnouti žádosti obce. Soudím, že z toho důvodu návrh p. dru Raudnitze naprosto není účelný. Myslím, že by se mohla celá petice tu předčísti po odstavcích, nebo aby bylo dovoleno jednotlivým členům činiti své poznámky o jednotlivých paragrafech, předpokládaje, že jejich poznámky jsou zásadního rázu, bude se moci o nich zahájit debata a může se o tom hlasovati, myslím, že další stilisace se může pak po přijetí takových zásad přenechat s úplným klidem sboru obec. starších. Avšak musím se přiznati, kdybychom hned bezprostředně, aniž jsme vyslovili své mínění o petici, přikázali tuto ihned komisi, řekli bychom tím, že nám městská rada dodala špatnou práci, že to nemůžeme navrhnouti, to by byl druh pojmu nedůvěry k městské radě, která nám skutečně nedodala práci špatnou,²⁾ práce může mít vady, avšak myslím, že to, co vytkl dr. Herbst, je tak asi všecko a k těmto poznámkám, které pronesl p. dr. Herbst, může se velmi snadno přihlédnouti. Činím návrh, aby bylo volno každému členu navrhopati podle svého ke každému pasu a hlasovati o tom, pokud by v tom byla otázka zásadní, a přenechatí stilisaci městské radě, protože se nehodí, aby znění sestavovalo gremium.

Proti námitkám Herbstovým i návrhu dra Braunera, aby návrh byl přijat najednou, poznamenal Rieger:³⁾

Musil bych se proti tomu velmi ohraditi. Ať se mají věci jakkoliv, jestliže se dostanou komisi, nebo budou vráceny měst. radě, musí býti přece dovoleno každému členu slav. sboru, aby mohl vysloviti svoje mínění. Tážu se vás, na jakém podkladě by mohla sborem zvolená komise postupovati nebo městská rada při super=redakci, kdyby nemohl tu každý vysloviti svoje mínění. Měst. rada sestavila tuto petici v určitém směru, v určitém přesvědčení. Tento směr a toto přesvědčení zachová i v budoucnosti, a jestliže zítra počne s prací, bude zase tam a usjednotí se na tom, co učinila nyní. Je to tedy marná práce, protože by nemohla vésti k jinému výsledku. Teprve kdybychom dospěli zde k přesvědčení, že práce je vadná, a kdyby sbor vyslovil mínění, že jsou tu nedostatky, pak teprve se může práce vrátiti městské radě s příkazem, aby ji revi-

¹⁾ Mluvil německy.

²⁾ Petici vypracoval dr. V. Bělský.

³⁾ Mluvil německy.

dovala podle usnesení našich a předložila znova. Avšak kdybychom měli postupovati jiným způsobem, musil bych se rozhodně ohraditi proti tomu.

Ve zvláštní debatě poznamenal Rieger ještě:

Podporuji návrh p. prof. Herbstu vzhledem »verfassungsmässige Vertretung.«¹⁾ To je chyba, protože to zastoupení, které ústava nám dává, to máme skutečně. To se musí zde poopraviti a říci, že město Praha je zkráceno ve svých politických právech a svých nárocích spravedlivých na zastoupení. To se může říci, a proto myslím, aby se to v tom způsobu poopravilo. (Předseda: Vy se vyslovujete proto, aby se vynechala jen slova: »Kteréz ústavou jemu náleží?«) Ano, to jest skutečně chyba. To zastoupení, které ústavou jemu náleží, to má, ale které jemu dle spravedlivého rozdělení náleží, to nemáme a o to žádáme, protože jsme zkráceni v politických svých právech, ale ne v tom, co ústava dává. My si stěžujeme na to, že nám dala ústava tak málo.

V debatě o text podotkl:

Já připomínám, že slovo »křivda« se nemůže překládati »Unrecht«, »bezpráví« je Unrecht, »křivda« jest, co je křivé. My se budeme dlouho namáhat, abychom v každém jazyku našli slovo kongruentní.

Když šlo poté o volební právo ve sboru za velký statek, ježto obec byla majitelkou statku libeňského, poznamenal k tomu Rieger po Herbstovi:

Já myslím, že důvody tyto nejsou podstatny. Je pravda, co p. prof. Herbst povídá, že toto právo voliti mezi velkostatkáři není v porovnání s právem napřed uvedeným, poněvadž tím by město dostalo jen mezi 300 neb 400 voliči právo voliti také poslance, nebo mezi 400 a asi 600. To je ovšem něco, ale ne mnoho, nevím, proč by někdo, kdo má velké právo a malé právo, to malé právo zavrhnul. Myslím, že pražské obci není nic bez ceny. Myslím dále, že prodej daně se nezmenší, jak p. prof. Herbst tvrdil, poněvadž ty pozemky větším dílem nic nevynášejí. A kdyby daně se zmenšily, pak nastane to, co může každého velkostatkáře potkat, když se totiž jeho statek v ceně zmenší a padne pod 250 zl., pak ovšem přestává i jeho právo voliti mezi velkostatkáři. Tu ale jedná se o princip, že se nemá korporace vylučovat z velkostatkářů. Jestliže jiná města se budou hlásiti o to právo, to nevím, to jest jejich věc, my se staráme o sebe. Neptáme se, co budou dělati Rokycany, Budějovice, Plzeň; my víme, že máme právo, které by nám příslušelo, kterého se nám ale nedostalo. Myslím tedy, že ten článek

¹⁾ Po česku: »zastoupení podle ústavy«, rozuměj únorové, vydané Schmerlingem.

může zůstat státi. Co se týče toho, že se uvádí 660 zl. co daně z příjmů, jest to jen doklad, z kterého se vidí, že to není daň nepatrná, poněvadž se platí skoro 1000 zl. Ovšem ale může se to vynechat, poněvadž se volební právo neměří dle daně z příjmů.

O hostině všech českých poslanců, konané na rozloučenou po zkončeném sněmování dne 19. dubna 1863, byly proneseny přípitky. Po Tonnerovi (připil svornosti), starostovi Pštrosovi (na zdraví trojici vůdců, Paľackému, Riegrovi a Braunerovi) pravil Rieger:¹⁾

Sněm království Českého požíval, jak nás děje jeho učí, velikou moc, a sláva jeho šla daleko za hranice země naší. Zloba času zničila moc tuto a nepřátelé již již těšili se, že národ náš přestal žiti. Avšak národ český procitl zas, sláva jeho zkvétá opět, máme opět sněm v království Českém a národ náš nedá se nikdy více položití v hrob. (Volání ze všech stran: Nedá! Nedá!) Vznik této slávy děkovati dlužno svornosti, obětavosti a vytrvalosti národa našeho a zástupců jeho. Doufám, že i dále pracovati budeme na zesílení a zvelebení národa našeho, a to zajisté přístě s větší ještě odhodlaností a rázností,²⁾ a co my nevykonáme, vykonají zajisté ti, kteří přijdou po nás, a protož platí přípitek můj všem nynějším i přístím zástupitelům národa českého!

Když se vystřídali další řečníci (Klaudy, Jul. Grégr, Tomek, Paľacký a Sladkovský), ujal se slova opět řka:

Slyšeli jsme, pánové, jak umírající již národnost naše k životu opět probuzována byla, a slyšeli jsme, kdo byli hlavní křisitelé její, netoliko ti,³⁾ ale i jiní mužové národa našeho pilně se přičinili k dílu tomuto. Byli to kněží, z národa našeho vzešli, a pánové, vy zajisté znáte všichni jména mužů těchto, stkvící se v dějinách literatury naší. Pánové! Slavný representant duchovenstva našeho nalézá se právě ve středu našem, i jemu náleží nemalý díl zásluh o národnost naši, míním totiž mileného biskupa našeho Jirsíka,⁴⁾ a jemu i národnímu duchovenstvu vynášim přípitek svůj!

Pak mluvili Skřejšovský, Purkyně, Klaudy, Škarda a Zeit-hammer, načež Rieger zvedl číši a pravil ještě jednou:

Bývá to obyčej můj zabíhati v duchu do minulosti národa našeho, a tu napadá mi, že bylo jednou dvě bratrů, ježto hádali se

¹⁾ Nár. listy, 20. dubna 1863.

²⁾ Proloženo v novinách.

³⁾ Paľacký jmenoval Dobrovského, Jungmanna a Šafaříka.

⁴⁾ Jan Val. Jirsík, biskup v Č. Budějovicích, proslul jako upřímný český vlastenec, založiv svými prostředky č. gymnasium tamní.

o dědictví otcovské, takže oba předstoupili před knížecí Libušin soud. Chrudoš chtěl všechno sám a to dle práva německého, Stáglav ale žádal mítí vlastnictví společné, jak to v obyčeji bylo dle práva staročeského. Kněžna pak pronesla soud skutečně dle práva tohoto, aby oba bratři společně vládli dědictvím otcovským. I nyní hádají se dva o dědictví otců našich, o vlast naši milou, Čech a Němec. Čech přeje Němci, aby společně vládli dědictvím naším, avšak, pánové, vidíme to patrně, jakých nároků činí Němec. Jsou mezi Němci mnozí, kteří přejí Čechovi a řídití se chtí dle starého práva. Těmto spravedlivým Němcům, kteří uznávají právo naše a upřímně přejí rovnoprávnosti národní v království Českém, přináším přípítek tento!

Ve sboru obec. starších byl 13. srpna 1863 na programu návrh na pronajmutí libeňského rezervátního práva honebního. K věci promluvil Rieger (vystřídav Palackého a Friče)¹⁾:

Já té věci rozumím tak: Král český má právo v okolí tří mil kolem města Prahy na všech gruntech bez rozdílu honiti. Není to právo rezervátní samo o sobě, neboť nevykonává král práva toho, nýbrž odevzdati je mohl, komu mu líbí, a učinil také, že odevzdal je obci pražské, ne co obci pražské, nýbrž co majetníku panství libeňského. Já myslím, že se na tom změnití nic nedá a jsem toho mínění, že i sněm nemůže toho práva měnití, poněvadž jest to právo majestátní, na němž může jen majestát sám změnu učinití. Jestliže tedy mají obce, jichž se to týče, stran toho nějaké obtíže, musí se obrátití přímo k Jeho Veličenstvu a žádati, aby právo to bylo změněno. To se mně zdá, že si také přejí, oni žádají, aby stáli k panovníku v tom poměru, v jakém stojí jinde obec, tak aby, nevykonával-li král sám práva toho, bylo jim dáno k vykonávání, aby mohli ve svůj prospěch myslivost provádětí neb pachtovati, ale když by přišel král sám, že mu milerádi právo to zase postoupí. To nezáleží tedy na nás, my jsme jako mandataři královi, jako by byl řekl: vy, obec pražská, vezměte si právo to na obec libeňskou. My právo to jim dátí nemůžeme, ale myslím, že chtějí-li, že mohou obrátití se k Jeho Veličenstvu. Kdyby tuto cestu zvolili a Veličenstvo jim dovolilo, že každá obec může to propachtovati, pak bychom byli v nesnázi, kdyby právo rezervátní bylo zrušeno, nebo jiným způsobem upraveno neb obmezeno. My tedy můžeme říci, že právo to propachtujeme tím způsobem, kdyby ale císař pán povolil každé obci, aby si sama je propachtovala, pak bychom nemohli propachtovati nic více, než pokud máme grundy.

¹⁾ Podle stenograf. protokolů o schůzích sboru obec. starších města Prahy.

Dne 25. srpna 1863 se pořádala pěvecká slavnost Cyrilometodějská v Brně. Rieger účastniv se jí navštívil hrob J. Dobrovského, »kde promluvil důtklivá slova rekovný muž, vzpomínaje zásluh Dobrovského o literaturu a národ vůbec«¹⁾ Večer se konala, hostina, o níž se ujal slova »velikán mezi řečníky a z parlamentu světoznámý Rieger«. O jeho řeči píše se tamtéž: »V delší řeči promluvil o politickém působení věrozvěstův Cyrila a Metoda, a když končil významným: věčná naše!, nebylo v dvoraně, než jakoby bůh jáсотu sám byl se objevil a z každého posluchače se ozýval«. K. Adámek (Z mých styků s Moravany, Čas. Matice Mor. 1910) vzpomínaje tohoto vstoupení Riegrova dí: »Rieger duchaplně promluvil o politickém a národním významě věrozvěstů slovanských«.

Dne 29. října 1863 se jednalo ve sboru obec. starších o obsazení far u sv. Trojice a sv. Vojtěcha. Po kanovníku Küfferovi, P. Klauďisovi a starostovi Bělském pravil Rieger:²⁾

Já myslím, že náhled p. P. Klauďise, který práva se dovolává, jest mylný a podstatně v té věci, že se domýšlí, jakoby někdo z kněží na zdejším patronátu jsoucích měl jakési právo. Pánové! Naproti každému právu stojí povinnost, jestliže tedy kněz na patronátu městském má právo býti ustanoven na beneficium, následovně má sbor starších povinnost, ustanovití ho na to beneficium. Pak ale se táží, co jest patronát? Víme, že v privátním patronátě se stává, že kolikrátě konsistoř navrhne 20 kandidátů a že patron vezme právě toho dvacátého, poněvadž se mu líbí. Kdyby patron v té věci byl povinen, nemohl by to učiniti, ale patron v té věci jedná podle svého svědomí, v tom svědomí a v té věci se řídí podle svého poznání osob, o které se jedná. Nyní pánové, nesmíme si to tajit, všichni kněží, kteří byli navrženi, jsou vesměs od sl. konsistoře pochváleni co řádní kněží, proti žádnému z nich ani nejmenší námitka se nepostavila, takže nemůžeme pochybovati, že každý z nich jest místa úplně hoden. Jestli jest každý toho místa úplně hoden, tudíž má každý člen sboru obecních starších právo, volit podle svého osobního poznání, podle svého citu, podle své náklonnosti, jsa přesvědčen, že nechybí, poněvadž všichni byli pochváleni. Co se chvály takové ouřední týče, víme, jak to obyčejně bývá; jsem přesvědčen, že sl. konsistoř s úplnou svědomitostí pokračovala, že nechtěla křivdu nikomu učinit, ani koho přechválit. Přijímá-li někdo privátního ouředníka nebo služebníka, nebo vychovatele, bude žádat na něm vysvědčení a přinese-li vám 20, můžete býti jisti, že všech dvacet bude pochvalných. Ale jak někdo si bere člověka do služby,

¹⁾ Mor. Orlice, 28. srpna 1863.

²⁾ Podle stenogr. protokolů o schůzích sboru obec. starších města Prahy.

nepřestane na tom, aby četl tato privátní vysvědčení, nýbrž se bude ptát na vhodném místě, co se praví o tom člověku, jak se chová v té věci, o které se ve vysvědčení ničeho nepovídá, a doplňuje si privátní známosti vysvědčení, která pohybují se ve všeobecných známkách podle jisté šablony. Nevím, jakkoli jsem pravil, že konsistoř podle nejlepšího poznání pokračovala a doufám, že sl. měst. rada svědomitě postupovala, když pořádek, v kterém kandidáti jsou postaveni od konsistoře, převrátila, k tomu musela mít příčiny, nevím, hodí-li se, aby sl. měst. rada byla požádána, aby podala v širším kruhu příčiny, proč onen pátý a šestý kandidát na první a druhé místo byl položen a onen z druhého na páté a šesté. Víím, že, poněvadž bez příčiny to neudělali, museli mít příčiny, ale tady, pánové, ostýchám se navrhnouti, sl. měst. radu žádat, aby zde ve veliké veřejnosti podala příčiny, proč učinila to, proč posledního napřed postavila, snad by pánům, o které se jedná, nebylo milé, kdyby se malíčkosti osobní přiváděly k řeči, které zajisté morální povahu jednotlivce nesnižují silným způsobem, ale poněkud ujmou čini, myslím, že by jim to nebylo příjemné. Já bych to pravil jako interpellatorium panu purkmistrovi, chce-li nám to sdělit nebo hodí-li se pro všeobecnost, aby se příčiny, proč se to dělo, uveřejnily.

Zvolení byli P. Starý k sv. Trojici a k sv. Vojtěchu P. Nikles.

V téže schůzi se projednávala otázka zbudování třetího mostu přes Vltavu. Rieger vystřídav starostu a dva další řečníky pravil: ¹⁾

Myslím, že je to celkem jedno, zdali povolíme nejdříve 500.000 K na plynárnu a dalších 500.000 K na most, anebo naopak, avšak, ježto panuje, jak nelze zapřít a jak jsem také doslechl, v místě mnoho obavy, že tento projekt s plynárnou byl opuštěn, a jelikož není možno jednou upřít, že tento projekt je v celém městě velmi populární, a že by tuším, pánové, přispělo k uklidnění obyvatelů, kdybychom schválili především půjčku 500.000 K pro plynárnu, tak myslím, že není příčiny, proč bychom to neměli učiniti a neměli změnit v této věci program. Soudím, že další provedení věci musí býti beztak zůstaveno zcela měst. radě, my, jako sbor obec. starších, nemáme říci co jiného, ostatek provedení usnesení se svěřuje mou=drostí měst. rady. Myslím však, že by to, co p. kolega Martin řekl, abychom se totiž usnesli, že se nepustíme na žádný pád do vy=jednávání, nebylo moudré. Jakkoliv jsem proto, aby se plynárna stavěla, a jakkoli jsem rozhopně toho názoru, aby byla ústavem obecním, mám přece za to, že by nebylo moudré, kdybychom mohli dosáhnouti lepších podmínek, abychom toho nepřijali. Myslím, že bychom nejednali v zájmu města, kdybychom byli přesvědčeni,

¹⁾ Mluvil německy.

že můžeme vlastním ústavem vyráběti plyn jen za 4 zl. a kdyby nám jej společnost soukromá nabízela za 2 zl., když bychom řekli: a přece ne, raději platíme 4 zl., než bychom odebírali plyn od společnosti. Nemyslím, že nastane tento případ, avšak bezvýjimečně se jaksí zapřisahati, že za žádnou cenu ne, to přece není nutno ani moudré. Avšak, jak jsem řekl, jak se věci mají, jsem toho názoru, aby se plynárna stavěla a podporuji návrh p. Martina, abychom se dříve usnesli o tom, že si vypůjčíme 500.000 zl. pro plynárnu.

Ve vlastní debatě o zbudování mostu pravil: ¹⁾

Vyslovil bych se proti poslednímu bodu. ²⁾ Myslím, že není nutno, abychom se usnášeli o materiálu, myslím, že to bude železný most, avšak nebylo by nemožno, že by došel projekt na kamenný most, a nejsem názoru p. starosty, že by stál 2 mil. zl., kdyby byl zbudován z kamene. Dovolávám se svědectví několika našich stavitelů, pp. Šebka, stavitele Novotného a Koury. Myslím, že je možno velmi dobře postaviti velmi veliký most za milion zl. nebo za 600.000 zl. Myslím to, ač nejsem znalcem, avšak, pánové, to je jednou jisto, že kamenný most má výhody před železným, protože je nezníčitelný. Nemáme ještě zkušeností, jak budou vypadati železné neboli řetězové mosty po stu letech, protože žádný tak dlouho ještě netrvá, a je otázka, jak budou pak vypadati. O jiných projektech nemáme zkušeností, zdali se hodí na tak veliká napětí a vzdálenosti jako v našem případě, neboť, pokud víím, jsou všechny takové umělé mosty zbudovány na malou vzdálenost. Byl bych toho názoru, a jsou též výroky odborníků, že se takové mosty nehodí pro větší rozměry. Avšak o této otázce nechci rozhodovati, myslím však, že není nutno a že je lépe, nevyslovíme-li zde úsudku o materiálu a k posouzení hmoty si vyžádáme dobré zdání odborníků. Dojde-li nám nabídka na kamenný most za 800.000 nebo 600.000 zl., pak nevím, zdali se nevyslovím pro kamenný most. Myslím, že se to nestane, avšak chceme to přenechati uchazečům. Mám za to, a to je nejvyš pravděpodobné, že zůstaneme při železném. Avšak nezmožňujeme projektů jiných. Pokud se týče bodu, od něhož má most začít, mám za to, že není také třeba usnesení. Tento bod je tak jasný, že nemůže býti jiný volen podle mého názoru, avšak myslím, že také zde není nutno odmítnouti všechny ostatní již předem.

Ve schůzi sboru obec. starších 21. března 1864 bylo na programu jako třetí bod zakoupení domů č. 68. a 86. v I. k úpravě hřiště. Po Dittrichovi (proti) ujal se slova Rieger a děl: ³⁾

¹⁾ Mluvil německy.

²⁾ Aby se most postavil jako železný.

³⁾ Podle stenogr. protokolů o schůzích sboru.

Myslím též, že ta věc je na pováženou. Jedná se tu o obtižení obce znamenitým dluhem neboli znamenitým vydáním. Já myslím, že si musíme rozvážit a abych tak řekl položil otázku na dvě strany, co tím získáme a co ztratíme a jestli to, co získáme, se rovná tomu, co chceme obětovat. Jest zajisté věc žádoucí, aby se rejdíště neboli tak zvaný tummelplatz připojil k městu, poněvadž, jak nyní stojí, je takřka za městem, neboť není k němu žádný přístup, jen úzkou Valentinskou ulicí, průchodem pro jednoho člověka, z druhé strany pak Kaprovou ulicí. Nedá se zapřít, že kdyby se to náměstí přiměřeným způsobem zřídilo, aby se tam udělaly sady, že by to také ze zdravotních ohledů bylo pro naše město prospěšné. Víme, že tato část města nevyvíká výtečným zdravotním stavem. Dá se dokázat, že všechny tyto strany, které leží kolem Vltavy, nevykazují dobrý zdravotní stav, že je tam smrtelnost větší než v jiných dílech města. V tom ohledu myslím, že je žádoucí, aby se pro uzdravení a vyčištění té strany něco učinilo, aby se tam sady zařídily. Konečně je plán, který se už delší čas přemítá, aby se stalo spojení od mostu starého až snad k tomu mostu, který se tam dále nově postaví, že, má-li se to státi, musí být od starého mostu někde nějaký příchod k tomu náměstí. Tyto důvody byly všechny proto, aby se taková možnost obcí získala koupením toho domu.

Z druhé strany jsou oběti veliké a přál bych si, aby nám rada městská, která tu věc uvážila, předložila důvody na všechny strany, aby nám řekla, jakým způsobem toho koupeného místa chce užítí, která je možnost, že by se to místo koupilo s prospěchem, že by to byla spekulace, kdyby se tam otevřela ulice a stavební místa se tam prodala, kdyby tam obec domy postavila a prodala atd. Mohlo by se státi, že by výloha, která se zdá velká, se scvrkla a ztratila. Máme už podobný případ s domem na Malém rynečku, kde se nový dům postavil na místě několika domů zakoupených a zbouraných a facit byl, že celou tou věcí obec získala několik tisíc na penězích a že mimo to otevřela se široká ulice a okrášlilo se celé náměstí. Kdyby něco podobného se dalo očekávat, myslím, že bychom přesto všechno, co náš místopřednost¹⁾ moudře pověděl, mohli se ke koupi odvážit. Kdyby ale toto otevření ulice mělo státi nepřiměřených obětí, pak bychom nemohli také pro to hlasovat. Proto bych si přál (Bravo!), aby nám bylo dáno od sl. rady větších vysvětlení, jakým způsobem ulici tu regulovat chce, co se dá z toho získat, co dostaneme nazpět (Výborně!).

Ještě jednou promluvil k věci, když se vystříдалo před tím několik řečníků, a pravil:

¹⁾ Dittich byl náměstkem starostovým.

Co se týče nízkého položení toho místa, to by mně nehrozilo, poněvadž myslím, jestliže to místo má zůstat zahradou, jak bych si to přál, může se snadno vyvýšiti a to je jen potřeba domluvit lidem, kteří skládají šterk při stavení, aby ho tam složili, třeba sáh aneb výše, bude-li toho potřeba. Ale to by bylo i z druhé strany žádoucí, poněvadž, když se nábřeží postaví, krom toho všechno se musí zvýšiti. Ale já nemyslím, že by postavení nábřeží bylo podniknutí tak kolosální, jak obyčejně se myslí. Záleží na tom, co vlastně se nábřežím rozumí. Pánové! Chceme-li takové hradby žulové neb granitové postaviti, jako na našem nynějším nábřeží od mostu až k Žofínu, pak taková věc náramně peníze stojí, ale takové nábřeží za moudré nikdy nepokládám a neradím, aby obec takové nábřeží postavila. Nábřeží není nic jiného než břeh a břeh, který činí vodu nepřístupnou, je nesmyslný břeh, on má býti tak zřízen, aby se mohlo k vodě přistoupiti. Dejme tomu, že se budou řeky regulovati a že parní plavba, ke které se činily pokusy tak nešťastné, půjde do srdce našeho města. Těžko najdeme příhodnějšího místa než právě to, o které se jedná, kde by lodě přistáti mohly, ale vedle toho, kde by lodě přistávaly, přistávaly by i jiné obchodní lodě. Kdybychom ale udělali nábřeží vysoké, aby lidé museli po žebříku nahoru choditi, to by bylo nesmyslné. Nábřeží musí býti takové jako ve všech přímořských městech, kde nábřeží postupuje, aby se z vody mohlo všude vystoupiti, a jestli to zřídíme tak, nebude nás to tolik státi. Již nyní částečně je to tak zřízeno a měl by se učiniti počátek tím, aby se získala svoboda, aby se všude podle nábřeží mohlo přejíti, aby se mizerné domy při nábřeží koupily, zbořily a planirovaly. Tím samým by bylo nábřeží hotové a mohlo by se přejíti. Bude-li chtíti město větší náklad na to dělati a skvostnější nábřeží zříditi, může to svým časem udělati. Myslím, že ta eventualita, že by se to nábřeží postavilo, není tak daleká, ale vracím se k tomu, co jsem dříve řekl, když jsem pravil, abychom věc tu nekoupili dříve, dokud nevíme, co na to vydáme. Dnes víme, co vydáme: 75.000 na jeden a 11.000 na druhý dům, ale za co to obětujeme, to nevíme. K tomu bych musel mít dříve plán, na tom plánu by se nám musela nějaká regulační linie navrhnouti. Muselo by se říci: až potud se ten plac zastaví, zdc získáme tolik stavebního místa, to prodáme za tu a tu cenu, 75.000 vynaložíme, 60.000 za to utržíme, tedy vydáme 15.000, pak víme, že jsme na to 15.000 obětovali a já řeknu: za 15.000 to stojí. Tedy bych činil návrh, abychom nejdříve zřídili komisi ze stavitelů a jiných znatelů, kteří by takovou regulační linii, takový plán navrhli pro regulování celého místa, kteří by učinili návrh, jak by se to mělo zpeněžit a prodati, a pak teprv by se učinil návrh, máme-li to koupiti. Řekne se ovšem, p. Muk stojí nám v slovu jen do konce března. Přiznám se, že se toho nebezpečnosti tak velice nebojím. Myslím, že ta cena není nikterak malá, více že mu nikdo

nedá, a jestli ho požádáme, aby nám ještě 2, 3 měsíce v slovu stál, myslím, že to rád učiní, pak abychom to do měst. rady přinesli a teprv se o to rozhodli.

Ve schůzi sboru obec. starších 29. března 1864 se dostala věc znova na přetřes. Mluvili starosta, jeho náměstek a jiní, načež se ujal slova Rieger ¹⁾:

Pánové, já se vidím přinucena v této věci se slova uchopiti, poněvadž v tom, co byl p. náměstek přednesl, byla, abych tak řekl, skrytá obžaloba proti všem nám, kteří jsme jedenkráté program »strany pokroku« ²⁾ podepsali. My jsme žádali pro obecní zastupitelstvo moudré hospodářství a to chceme i nyní, ale moudré hospodářství není vždy skrbivé, nýbrž moudré hospodářství jest: vydávat tam, kde se z vydání dá očekávat užitek. (Výborně!), proto jsem se v posledním sezení ptal, může-li se z této koupi užitek očekávat, a to bylo příčinou, proč jsem navrhl, aby se jmenovala komise znalců, která by věc tu vyšetřila a udala, co by se z těch míst dalo pro obec stěžiti, a hned jsem řekl: kdyby byl náklad na to nepoměrně veliký u porovnání se ziskem, hlasoval bych proti tomu, kdyby se ale ukázalo, že by se ten náklad na regulování nábřeží viděl býti proti užtku z něho malý, hlasoval bych pro to. Nyní jsme slyšeli komisi znalců, pozůstávající z mužů spolehlivých nejen ve středu našem, nýbrž i v celém městě důvěru a vážnost používajících, jest to přednosta spolku stavitelského p. Koura, p. arch. Ulman, p. stav. Čermák a p. Finger, ředitel staveb obecních. To jsou mužové, kteří byli schopni věc tu zrale uvážiti a kteří jsou poctiví, aby pověděli pravdu, jak uznávají. Tito pánové řekli, že se z podniknutí toho dá utržit pro obec 88.000 zl., to by bylo více, než celá ta věc bude stát. Ale dejme tomu, že by se byla (komise) přepočítala o celou čtvrtinu, což jest již dosti znamenitá částka, tak pravím: ani potom toho nebudeme litovat, poněvadž to za 22.000 zl. stojí, když se takovým způsobem věc tak důležitá pro obec, jako je to regulování, může provést. Však, pánové, je zde ještě něco: jak z těchto plánů vidím, jsou zde obsažena místa stavební, která by se mohla prodat a která by mohla vynést 80.000 zl. Avšak jest zde ohled vzat ještě na jiné regulování a sice navržena jest nová ulice z rejdíště na Valentinský plácek, tedy druhé regulování, o kterém dříve nebylo ani jednáno. Dále je zde navrženo třetí regulování, t. j. zřízení velké ulice vedle Křižovnického kláštera až k vodě. I na to brala komise ohled a při tom všem zbylo ještě tolik míst, že se z nich dá utržit 88.000 zl., a kdyby jsme od

¹⁾ Podle stenogr. protokolů sboru obec. starších.

²⁾ Když se konaly v březnu 1861 první volby podle obnoveného řádu obecního, sdružili se Čechové s přístupnějšími Němci ve »stranu pokroku«.

něčeho upustili, dalo by se získat ještě více! Ale my máme zde ještě jedno prostranství veliké, o kterém se komise ani nezminila, t. j. městský stavební dvůr; rozumí se samo sebou, že kdyby se to regulování takovým způsobem provedlo, by se stavební dvůr též na stavební místa prodal a z těch by se daly veliké sumy utržit, neb to je patrné, že otevřením této ulice nejkrásnější místa na »tumeplacu« by se získala, tak že můžeme říci, že ten dvůr bude stát o 20–40 tisíc více, než má cenu dnes, a těchto 20–40 tisíc, pánové, těch by se muselo k tomu připočítat. Já tedy, pánové, vidím z toho všeho, když věc zrale a svědomitě uvážím, že při této koupi není pro obec nejen nižádné oběti, nýbrž patrný zisk, poněvadž vskutku se dá peněžité zisk a prospěch předzvídat. Konečně, pánové, musíme uvážiti, že povinnosti obce a jmenovitě tak velkého města, jako je král. hlavní město Praha, nejsou k porovnání s hospodářstvím malého hospodáře soukromého, tento hledí na osobní užitek, ale obec tak velká jako hl. město Praha musí hledět také ku prospěchu obecnímu, ku zlepšování komunikace a cirkulace a poněvadž tím se velké části obyvatelstva zase zisk přivádí, když v těchto stranách domy se stavěti budou, poněvadž se obchod v těchto stranách pohybovatí může, musí všechny ty věci tak velká obec též uvážiti a kdyby to neučinila, muselo by se říci, že se postavuje na stanovisko, abych tak řekl, malicherné, které může náležeti hospodáři soukromému, nikoliv ale reprezentaci hlavního města Prahy. (Bravo!). Já nejsem, jak jsem věc tu nyní slyšel, proti zakoupení domů, nýbrž budu hlasovat rozhodně pro něj a navrhuji též, aby se hlasovalo vyvoláváním jmen, a myslím, pánové, že žádný z nás se nebude stydět za to, když propůjčí své jméno k tomu, co jest pro obec naší čestné a důstojné. (Výborně! Bravo!).

O valném shromáždění sboru pro zbudování Nár. divadla v Praze, které se konalo po dvouleté přestávce 15. ledna 1865, pravil Rieger k dotazu J. Baráka, proč se neodbývala val. hromada tak dlouho: ¹⁾

Lituji, že p. Barák není členem zem. sněmu, jinak by uznati musel, že téměř každodenní sezení sněmu a tudíž každodenní práce v sněmovních komisích poslancům k jiné činnosti neposkytovaly času. Za druhé nemohl přece výbor v jiném směru činným býti, než sbíratí příspěvky na nár. divadlo. Pouhým nadšením nedá se stavěti, pročež, chceme-li stavět, musíme sbírat peníze, a k tomu zapotřebí jest sběratelů, o které jsme se museli starat. Tak jsme také učinili, my rozeslali vyzvání nejen k jednotlivým soukromým osobám, alebrž i k představenstvům obcí. A tu jsme se dočkali špatného výsledku, páni, které jsme vyzvali, dokonce se o věc ne-

¹⁾ Nár. listy, 16. ledna 1865.

starali, ano někteří i příspěvky sebrané zadrželi. Sluší vzít též ohled k tomu, že nynější doba pro sbírání příspěvků je velmi nepřívětivá, dále že zapotřebí jest k práci takové mnoho času a především mužů poctivých, spolehlivých a obětavých, kteří si i odmrštění na mnohých místech dají líbit. My potřebujeme především muže, jimž svěřiti můžeme sběratelské listiny. Předseda sboru nemohl na ten čas činiti ničeho, pokud mu komise, kteréž uloženo bylo získání sběratelů, nepodařila referát o svých pracích, komise však nepředložila žádné předlohy, pročež musela se nová komise zvolit, a jak již v jednatelské zprávě podotknuto, nezdařila se práce ani této druhé komisi. Z těch příčin nemohla se svolati valná schůze sboru.

Na konci schůze před provedením voleb promluvil Rieger (po poznámkách V. Náprstka, J. Malého, Strakatého, Vávry a Sladkovského) znovu takto: 1)

Pánové! Je tomu nyní již alespoň 25 let, co se já starám o záležitosti českého divadla. Již v době, kde mnozí z těch pánů, kteří nyní o věc velkého národního divadla se zasazují, 2) ani ještě nevěděli, že jsou Čechové, v době té jsem toho co student ze škol vystoupilý způsobil svým namáháním, že se sešlo v Praze shromáždění měšťanstva a i valná část šlechty, v kterémžto shromáždění bylo uzavřeno postavit národní divadlo na akcie. Avšak uzavření to se nepotkalo s úspěchem, poněvadž žádost taková nebyla vyřízena ve Vídni, nýbrž zůstala tam někde ležet. Od té doby přičiňoval jsem se všemožně o české divadlo i hleděl jsem v té době také kde možná podporovati divadlo Stögerovo. 3) Byl jsem to já a zesnulý můj přítel Slavík, kteří jsme se postarali o návštěvovatele divadla, kteří jsme sehnali abonement. Od té chvíle působil jsem vždy ve prospěch českého divadla, byl jsem mezi prvními členy tohoto sboru i neustal jsem v činnosti své ani sbíráním ani spisováním. Myslím, pánové, že tím způsobem osvědčil jsem, že jsem přítelem divadla a že mně na tom záleží, aby se postavilo důstojné národní divadlo, postaral jsem se o divadlo z kamene, 4) poněvadž jsem věděl, že v tak krátké době nelze postavit velkého divadla. Myslím, že podstatně a dobře jsem učinil. Však ale nicméně zdá se, že v poslední době rozšířilo se mezi obecností mínění, jako bych já byl překážkou velkému divadlu. Ubezpečuji vás ale, pánové, na svoji čest a na své dobré svědomí, že jsem velkým přítelem divadla velkého, národa našeho důstojného, a že, jako až dosud, hodlám se i na-

1) Podle *Národa*, 16. ledna 1865. Text tento se nekryje plně se zněním v *Nár. listech*.

2) V *Nár. listech* stojí: »kteří nyní za probudil se považují.«

3) J. A. Stöger, v l. 1834–1846 ředitel stavovského divadla v Praze, se pokusil 1842 o zřízení samostatného divadla českého, ač Němec, zbudoval pro ně zvláštní útulek (v Růžové ul.), ale divadlo zaniklo pro nedostatek obecnstva.

4) Především jeho zásluhou vzniklo Prozatímní divadlo r. 1862.

dále starati o divadlo naše. Avšak vidím, že tak rychle, jako se některým členům tohoto sboru zdá, nedá se divadlo to postavit. Nejsem tak pošetilý, že bych si myslet mohl, s 15 – 20 tisíci zlatých dát se do stavby, položit na nejvýš základy a pak nechat věc neukončenou. Mám za to, že důstojné divadlo bude vyžadovati nejméně 500.000 zlatých. Jak já mám zkušenosti, jak já znám nynější stísněný stav našeho lidu, jak seelského tak městského, jak já znám účastenství v těch kruzích, kteréž nám mají přispívati, jako toho znám, že zejména účastenství v šlechtě jest obmezeno, jak já tedy znám všechny ty poměry, netroufám, že věc se dá provést v tak krátké době, jak si toho mnozí myslí. Poněvadž ale právě mnozí myslí, že lépe toho dovedou mne, nechci já, pánové, býti nikomu v cestě, ačkoliv mne mnozí pp. údově tohoto sboru požádali, abych ještě nadále vedl záležitosti jeho. Vyjádřil jsem již všem svým přátelům, že na žádný způsob ani presidentství, ani členství výboru přijmouti nemohu.

Myslím, že přijde ještě doba, kde i já celou silou a mocí svou budu moci k tomu přispěti, aby se skutečně velké národní divadlo vystavělo. Myslím, že by se věc měla vésti tím způsobem, aby se všichni členové zasazovali o sbírání příspěvků jak na venkově, tak i v Praze, a aby vybrały se příspěvky slíbené. Tu mohl bych doufat, že, půjdou-li věci dobře, ve 3 až 4 letech, nanejvýš i 100.000 zlatých sebrati se může, bude-li výsledek takový, musel bych jej pokládati za velmi šťastný. Avšak divadlo národní nedocílíme bez přispění našeho sněmu, mám za to, že zastupitelstvo zemské povinno jest, dáti nám našeho vlastního národního divadla, když povážím, že toliko na opravu německého divadla před několika lety předsevzatou více než 200.000 zlatých se dalo, tu myslím, že národ český toho může žádat, aby z fondu, do kterého se dostávají příspěvky z rukou českých, přispěno bylo i na stavbu velkého národního divadla. Ale aby se ta věc na sněmu provedla, k tomu potřebí jest věcí dvou: předně musí se ukázat, že to nynější divadlo není více dostatečné, a k tomu tedy jest zapotřebí, aby se návštěva podporovala, a ne aby se lid zrazoval od návštěvy. Když po dvou, po třech letech bude manifestně dokázáno, že nynější naše divadlo nestačí více, pak musí se dáti za druhé zastupitelstvu zemskému důkaz, že jest to přání celého národu, aby zřídilo se velké divadlo, horlivost tu dokážeme hojnými příspěvky, dokážeme toho, že v celém národě jest mocná touha dostavěti divadlo a že touhu tu osvědčíme skutečnými obětmi. A, jak pravím, bude-li toho zapotřebí, přinesu ještě další oběti, ale po ten čas jest mi to naprosto nemožné. (Pochvala).

Předsedou zvolen náměstek praž. starosty Fr. Dittrich.

Dne 19. ledna 1865 zvolen byl Rieger starostou okres. výboru chotěbořského, a po volbě měl »dlouhou řeč«. (*Národ*, 21. ledna 1865).

Dne 5. února 1865 konal sbor pro zbudování Nár. divadla v Praze opět schůzi valnou. V době skrutinia pronesl Rieger tuto řeč: ¹⁾.

V poslední době projednává se u nás otázka o zřízení velkého divadla národního – abych tak řekl – s nějakým rozjítřením, kteráž, abych se upřímně vyznal, ani pochopit nemohu. Pánové! Ptám se vás, je-li při této záležitosti příčina, aby se pro ni mezi námi nějaké strany tvořily, ptám se vás, je-li proto nějaké příčiny, aby jedni proti druhým nevrážili, je v pochybnost uvozovali a jim rozličné nešlechtné úmysly podkládali? Oč se jedná? Jedná se o zřízení důstojného národního divadla. Ptám se vás, pánové, je-li kdo mezi námi a je-li vůbec který poctivý a upřímný Čech, kterýž by si nepřál důstojného divadla národního? Ptám se vás, je-li někoho mezi námi, kterýž by si nepřál, aby divadlo stálo co možná brzy? Není a myslím, že je ho nejméně v našem spolku. Myslím také, že když by se nám podařilo postavit velké divadlo národní v době nejkratší, že bychom všichni stejně zaplesali. Jedná se pak o to, jakou cestou k cíli přijdeme. Vždy jsem býval mínění, že jest nejlépe starati se sám o sebe, té zásady držím se v životě politickém, neboť z ní plyne autonomie, a té zásady držím se také v otázce národního divadla. Přeji si, aby národ náš obětmi, sbíráním atd. potřebné prostředky v době co možná nejkratší zaopatřil na národní naše divadlo. Pánové! Jestliže v posledních letech u nás sbírky se zastavily, stalo se to k vyzvání tehdejšího místodržitele a nynějšího ministra policie J. E. p. barona Mecséryho, který žádal, abychom ustali v sbírání, poněvadž v tom čase byly jiné důležité od státu nařízené sbírky, o kterých se zdálo, že bude lépe, když nebude nikdo současně naléhat na kapsy naše. (Veselost).

Druhá příčina, že sbírky se zastavily, byla, že nebylo dost sběratelů. V stanovách našich máme, že v obcích venkovských sbíratí smějí pouze představení obce; jestliže mnohý představený neodepřel nám naprosto každé své působení v tom ohledu, zůstaly listiny sběrací buď v aktech ležet, buď nám nebyly ani vráceny, ano jedna obec nám i odpověděla, že ji – myši sežraly! Ačkoliv výbor se v posledních letech velmi namáhal, aby se alespoň přesvědčil, zdaž a moc-li bylo sebráno, avšak nebylo lze se o tom přesvědčit, a tuším, že i nový výbor nabude zkušeností v tom ohledu. Výbor tedy nabytí přesvědčení, že tou cestou to nadále nepůjde i nahlédl, že by sbor musel si jmenovat sběratele, kteří mají lásku k věci, sběratele, o kterých lze se nadíti, že budou sbírky jimi konané dobrého výsledku, výbor tedy pečoval o to, aby dovoleno mu bylo starati se o sběratele, kteří by národní věci nám všem společně horlivě a úsilovně se ujali, a to také bude věcí nového

výboru, aby v každé obci vyhledal mužů poctivých, spolehlivých a upřímných, kteří by s dobrým výsledkem mohli se věnovati účelům našeho sboru.

V poslední době mluví se i o jiných prostředcích k dosažení cíle nám vytknutého, jmenovitě o loterii, já pro svou osobu příznám se, že pro mou mysl by byl dojem mnohem čestnější a krásnější, kdyby se divadlo mohlo postavit ze samých obětí a ne z loterie, u které přece působí skutečně jaksi u mnohého ne tak vlastnectví, jako spíše naděje na zisk. Již jednou jsem se vyslovil, že k tomu plně důvěry nemám, a to také byla příčina, proč jsem všem svým přátelům oznámil předkem, aby mne nevolili více do výboru tohoto sboru, poněvadž nemaje naději v resultát šťastný, kterýž se obmyslí, nechci překážet jiným, kteří tu naději mají. Zkušenost nás učí, že časem velmi rozumní lidé pochybují o výsledku některé věci a že resultát proti veškerému očekávání bývá šťastný, a, jak pravím, já bych na žádný způsob nechtěl býti někomu jinému v cestě. Máme neunavovat se ve sbírání, byť by i věc šla pomalu, vždyť praví říkadlo: »Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo,«¹⁾ docílíme-li, čeho si přejeme, dříve, nebude, pánové, mezi vámi nikoho, který by sobě k tomu více gratuloval než já. Mám za to, že se budeme museti obrátit na zemský sněm o podporu. Musím vysloviti plně přesvědčení své, že k tomu máme plně právo a že by jsme se práva toho nikdy vzdávat neměli. Národ náš nemůže lasku svou k divadlu národnímu osvědčit jiným, lepším způsobem než zavedením sbírek; docílí-li se to v nynějších smutných časech – ať jen 1–200.000 zl. – bude to, pánové, nejslavnějším dokladem pro sněm náš, že si český národ divadla svého skutečně přeje, a my, kteří jsme zástupcové národa na sněmu, budeme moci s hrdostí na to se odvolávati: Ejhle, tuto osvědčil národ náš obětavost svou, osvědčil, že zbudování velkolepého divadla národního jest jedním z prvních toužebných přání jeho, a my tedy máme za to, že by sněm měl podporovat ho v brzkém dosažení tohoto cíle jeho! Přeji, aby všecko snažení nového výboru mělo resultáty co nejlepší a s tím, tuším, souhlasiti budou všickni členové sboru našeho. Je-li pak tomu tak, nevím skutečně, je-li příčina, aby bylo – abych tak řekl – nějaké nepřátelství mezi námi, je-li, pozoruji v tom jakousi chorobnou rozdrážděnost, chorobnou, poněvadž nemá podstatných důvodů. Národ náš není v tak skvělém postavení, aby vzbuzovati mohl uvnitř sebe nějakých různic. Myslím, že mimo sebe máme ještě nepřátel dosti, proti kterýmž můžeme a máme obrátit zbraň a celou sílu svou, a že není zapotřebí vyhledávat sporu mezi sebou. (Výborně! Výborně! Hromový potlesk na galeriích). Přeji sobě, aby v tom duchu právě vlasteneckém,

¹⁾ Národ 6. února 1865. Čteme tam, že Rieger mluvil, »jsa patrně dojat«.

¹⁾ Po česku značí latinské přísloví: Kapka nehloubí kámen sílou, nýbrž ustavičným padáním.

kterýž obrací všechny síly své k věci a ne proti osobám, aby v tom směru dílo naše dále se vedlo a aby šťastně se zdařilo! (Hlučná pochvala, potlesk, trvající několik vteřin).

Ve schůzi archaeologického sboru musea království Českého dne 3. března 1865 se jednalo o památkách. Rieger, ujav se slova poukázal¹⁾ v delší řeči k tomu, že máme mnoho kancionálů po Čechách, které opatřeny jsou krásnými, na mnoze mistrovsky vyvedenými miniaturami, že však všechny nejsou mu známy ani dobře oceněny. Tohoto však možno jen docílití srovnáním, a nejsnadnější k tomu cesta byla by výstava všech kancionálů, z Čech miniaturami opatřených. Položil otázku, nebylo-li by radno, aby se sbor archaeologický o takovou výstavu přičinil.

Dne 30. dubna 1865 zahájil Rieger²⁾ jako okresní starosta první schůzi okres. zastupitelstva v Chotěboři »jadrnou řečí poukázav, kterak svědomitě a poctivě, nezištně, v duchu zákonodárném a konstitučním a kterak konečně i svorně, byť i otevřeně, přičiňovatí se má zastupitelstvo a výbor okresní ku cíli tak blahodárnému. Že sluší v zasedání a nikoli mimo ně mínění své vyjádřiti a bez ohledu na osobu ve prospěch všeobecný mluvití, by se neopakovalo přísloví, že páni moudřejší jsou, když jdou z rady, že svoboda nezakládá se na tom, by každý dělal, co by chtěl, ba že spíše za vlády absolutistické než konstituční se odchylka od zákona vymluvití dá — a podobně objasnil při všeobecném účastenství našich venkovanů co nej-mistrněji«.

Dne 17. května 1865 se konalo valné shromáždění Svatobora, o němž promluvil Rieger toto:³⁾

Jak známo, vymínil sobě nejmenovaný šlechtný vlastimil, jenž společnosti naší věnoval 10.000 zl., jakýsi zvláštní statut, dle kterého by se měly vynakládat úroky z věnované jistiny k účelům literárním. Statut ten, jenž srovnává se s duchem a směrem Svatoboru, bude co nejdříve ředitelstvu ku schválení předložen. Vlastimil ten vymínil si z věnované jistiny do své smrti 4⁰/₀, poněvadž pak celá ta jistina subskribována byla s přivolením dárce na půjčku města Prahy, z kteréž plynouti bude 6⁰/₀, případnou z toho Svatoru ještě 2⁰/₀. Z úroků jistiny té odměňovány býti mají výtečné literární práce ze všech odvětví literatury, kteráž rozdělití se má na větev slovesnou, na větev historicko-filosofickou a na větev tak řečených věd

¹⁾ *Národ*, 4. března 1865.

²⁾ *Národ*, 2. května 1865.

³⁾ *Národ*, 18. května 1865.

exaktních; vždy ob tři leta připadala by cena na jedno každé z těchto odvětví, kteroužto cenu přisoudil by zvláštní sbor k tomu zvolený. Zároveň bude také k tomu přidáno jakési promemoria od zakladatele samého, kteréž však zůstati má zapečetěno až do smrti onoho vlastence a zároveň posledním býti má jeho slovem k národu.

Jiný skromný a šlechtný přítel naší národní věci, který též podobně nechce býti jmenován a který by svým jméním rád přispěl vlasti a národu, vyjádřil mi v soukromí svůj úmysl, že věnovati chce as 5.000 zl. na založení pomníku našemu Jungmannovi (Pochvala). Jungmanna považovati můžeme takřka za representanta celého znovuzrození našeho národu. Již před několika lety jsme se někteří ctitelé Jungmannovi zasazovali o to, aby postaven mu byl pomník, a dosáhli jsme také potvrzení stanov našich, však tehdejším proudem věci politických byla záležitost ta až do nynější doby zdržena. Onen vlastenec, jenž k daru tak znamenitému nabízel se, žádal mne, abych ve věci té vyjednával přímo s p. Levým¹⁾ v Římě, jemuž také ihned jsem psal. P. zakladatel přeje si, aby také hlavní město Praha k takovému pomníku něčím přispělo, aby, když on litou sochu zřídí, dala obec pražská k pomníku tomu podstavec, pročez já, až čas k tomu přijde, obrátím se s prosbou tou k městské radě šlechtné matičky Prahy, hlavy tohoto království.

Ve schůzi sboru obec. starších 2. června 1865 šlo mimo jiné o zakoupení několika domů. Rieger promluvil o tom (po starostovi, Herbstovi a Worowkovi):²⁾

Já mám pochybnost, jestli je to pro obec pražskou tak veliká výhoda, když neplatí hned hotovými. Pro člověka, který nemá hotové peníze, je to výhoda, když nemusí platiti hned, když může platit jen ouroky, když se ale někdo nalézá v takovém postavení jako obec pražská, která nyní půjčkou dostala do rukou takovou masu peněz, že ani neví, co s nimi dělat (hlasy: Oho!), ano, tak jest to, pánové, skutečně, my platíme z půjčky 6⁰/₀ a ukládáme peníze zatím do eskomptní banky na 5⁰/₀ (hlasy: na 5¹/₄⁰/₀!), tedy na 5¹/₄⁰/₀, ztrácíme tedy ³/₄⁰/₀, táži se, pánové, jestli by nebylo lépe, p. Portheimovi hned zaplatit. To je pořád jedno, my mu máme platit 6⁰/₀ jako jinému a od eskomptní banky dostáváme 5¹/₄⁰/₀. Ještě při tom uvažují, co již p. purkmistr řekl, že veliká část toho kapitálu nám přijde nazpět, neb jakmile tu realitu vezmem, hned ji rozdělíme na parcely a budeme prodávat stavební místa. Co s těmi penězi za to budeme dělat? Zas je uložíme do eskomptní banky a dostaneme 5⁰/₀ a p. Portheimovi budeme platit 6⁰/₀? Není to lepší, když p. Portheimovi dáme hned 4.000? Já nejsem obchodník, tomu ale takto rozumím.

¹⁾ Václ. Levý, nar. 1820, byl svou dobou přední český sochař.

²⁾ Podle stenogr. protokolů o schůzích sboru obec. starších.

Rád bych se zmínil ještě o druhé věci, o které jsem si již při jiné příležitosti dovolil učiniti návrh, aby, jakmile obec přijde do případnosti, aby musela k prospěchu veřejné komunikace nabýti některého místa, některé reality, když by je nemohla dostati dobrou cestou za slušnou cenu, užila práva expropriace. Zde, jak v jiném podobném případě, mohlo by se toho práva užítí, a přál bych si toho velice, aby jednou skutečně pražská obec toho práva užila. Až by se jednou lidé přesvědčili, že se s takovými věcmi nemá hrát a že, pakli neudali slušnou cenu, může obec užítí expropriace, pak by byli vždy ochotnější, když ale nikdy obec nepřijde do opravdy a nikdy toho práva neužije, pánové, budou lidé se domýšletí, že mohou žádati cokoliv a že jim to obec zaplatí. Já jsem tu realitu neprohlédl, ale mně ručí slovo páně purkmistrovo, který pravil, že sestavil k odhádání té reality zvláštní komisi a že jí přísně na svědomí uložil, aby odhadla tak spravedlivě, aby hleděla se vši spravedlností na interesity p. Porthelma a obce. Tato komise, která, abych tak řekl, pod vlivem spravedlnosti tuto věc odhádala a také na prospěch p. Porthelma hleděla, řekla, že ta realita nestojí za víc než za 125.000, a nyní mu máme dáti přece 164.000. Táže se vás, pánové, jestli by snad, kdyžby se byla úřední cestou expropriace děla, ten odhad nebyl vypadl nižší a obec laciněji by k tomu nebyla přišla? Ale ať je to jakkoli, draže by to obec sotva zaplatila než za 124.000, měli bychom jednou opravdu ukázati, že můžeme našeho práva použití a neměli bychom se dáti takřka napáliti.

Dne 27. září 1865 se pořádala hostina po ukončení sjezdu česko-moravských záložien. Při této příležitosti pronesl Rieger (po předsedovi schůze, starostovi Bělském, Trojanovi, Komárkovi, Skrejšovském a Demelovi) připítek. Dotknuv se¹⁾ velmi vážné a významné stránky prvního valného sjezdu záložien českomor. přeje si, aby netoliko sjezdy takové, které radí se toliko o jedné, hmotné potřebě národu, často se opakovaly, nýbrž aby země koruny české, jako druhdy bývalo, brzy zase sjížděly se ku společným poradám o všech²⁾ svých potřebách, a povolal slávu! generálním sněmům³⁾. Řeč způsobila neobyčejnou nadšenost v shromáždění a hlučné opakování Slávy.

Dne 15. října 1865 se pořádala slavnost při zahájení dráhy Turnovsko-kralupsko-pražské a při té příležitosti hostina v Turnově. Mluvil hr. Valdštejn, Němec Banhaus, hr. Lažanský a poté Rieger. Ukazoval³⁾ ke starému věku, v kterém byli za polobohy vyhlášovani a ctěni ti, jižto vykonali velká, neobyčejná

¹⁾ *Národ*, 28. září 1865.

²⁾ Proloženo v novinách. Gener. sněmy byly sněmy za účasti zástupců všech zemí českých.

³⁾ *Národ*, 16. října 1865.

díla, praví, že i naše doba hcnosí se takovými heroy, kteří podmanivše hrubé síly přírody, zejména sílu páry, k sblížení a blahobytu člověčenstva jich užívají. Další řeč byla přerušena voláním a střelbou i hudbou, která spustila »Hej, Slované!«

Dne 19. října 1865 se konala hostina na radnici pražské, když byl vysvěcen základní kámen k třetímu mostu i k nové plynné obecní. Vystřídala se řada řečníků (starosta, náměstek jeho, místopředseda, nejv. maršálek, Brauner), načež pravil Rieger¹⁾:

Vzpomenuto, kterak nově vzbuzenou samosprávou obecní začíná i nový rozvoj matičky Prahy. Pánové, dovoďte mi, abych vzpomněl na toho, za jehož vlády po prvé se ozvala zásada: »Svobodná obec jest základem svobodného státu«, ozvalo se po prvé »svoboda« a uznána jest potřeba ústavnosti pro celé Rakousko. On žije mezi námi, my všichni věnujeme mu lásku – jest to císař a král Ferdinand Dobrotivý a jemu trojnásobná Sláva!²⁾

Po starostovi a náměstkovi pronesl Rieger zdravici novou:

Pochováváme-li drahé zemřelé, nepochováváme zároveň jejich památku, nepřestáváme vzpomínati na jejich zásluhy. Již prve vzpomněl jsem zásluh minulosti a vzpomínám jich i nyní. Památce nesmrtelného purkmistra Pštrosa, ze středu občanstva zvoleného, jenž ujal se s největší vělostí myšlenky obecní plynárny – památce jeho věčná Sláva!³⁾

Ve schůzi sboru obec. starších dne 28. března 1866 šlo o rozšíření působnosti měst. pojišťovny proti ohni na všecken obvod pražský. K tomu promluvil Rieger takto:⁴⁾

Přiznávám se, pánové, že jest těžko o věci, která má tak mnoho stránek do sebe a tak praktického dosahu, vyslovit se, abych tak řekl, ze třemenu, ale musím se přiznat, že mám některé pochybnosti proti návrhu měst. rady, ačkoliv mám za to, že tu věc všestranně uvážila, mám ale za to, že pochybnosti moje snad budou vyvráceny. Pojišťovací premie u nás je velmi malá, mnohem menší, než u jiných podobných ústavů. Jestli tomu tak, má to příčinu v rozličných věcech a okolnostech, máme hasičský sbor, který je rozdělen po jednotlivých částích města, takže, když oheň vypukne, hned při ruce jest. Sbor tento je mnohem dokonalejší než kde jinde,

¹⁾ *Národ*, 20. října 1865.

²⁾ Ferdinand V. jako král český, I. jako císař rakouský, vzdal se trůnu r. 1848 na prospěch svého synovce Františka Josefa a uchýlil se do Prahy na Hradčany, kde žil až do smrti († 1875).

³⁾ Fr. Václav Pštros, první český starosta měst Pražských od r. 1861, zároveň poslanec a průmyslník, zemřel r. 1863.

⁴⁾ Podle stenogr. protokolů sboru obec. starších.

on se dovede každému ohni hned opřít, poněvadž zde důstatek potřebných k tomu sil. Z těchto příčin mohla obec zajisté prémii asekurační mnohem níže postavit než kterákoliv jiná asekurace. Jiné příčiny k tomu měla obec ve zvláštní konstrukci našich staveb, neb nenajdete, pánové, mnoho měst ve světě, kdež by se stavělo tak pevně jako v Praze, nenajdete, pánové, mnoho měst — znám to ze zkušenosti —, kdež by bylo ještě posud tolik domů ze 14. a 15. století jako v Praze. To má příčinu svou jednak v důkladném způsobu stavení, jmenovitě co se klenutí dotýče, jednak ale také v důkladném materiálu, jakého Praha má. Všechny tyto okolnosti jsou toho příčinou, že ohně v Praze nejsou ani tak časté, ani tak rozsáhlé jako jinde a proto také jen mohla obec premií tak nízko postavit. Jestliže bychom ale chtěli poskytnouti premií, která se ukládá zde, při všech uvedených výhodách, jestliže bychom, pánové, chtěli toho uložit a poskytnout i domům, které v zcela jiných poměrech se nalézají, které na hodinu a více odtud vzdáleny jsou, kde ani hasičské stráže ani jiných hasících prostředků naprosto není a které konečně daleko tak pevně nestojí jako stavení pražská, kde tedy nebezpečí mnohem větší: tu myslím, že by obec velmi neopatrně jednala, kdyby chtěla tyto domy, v nestejných poměrech, asekurovat stejnými výhodami, se stejnou asekurační premií jako domy pražské. Já v tom vidím náramný rozdíl.

Připomínám dále i to, že zde ve městě jest dohlídka na ohně mnohem větší, neb zde i policie k tomu hledí, aby se každému nebezpečí ohně předešlo, jinak ale jest na venku, jmenovitě při hospodářských staveních, kde není dohlídky žádné, kde možná stavení zapáliti, abych tak řekl, s každého konce. Když venku se ku př. nahodí tak zv. »paličské listy«, hned se toho celá obec zhrozí a lid dlouhý čas ani nespí, poněvadž jest vsutku ve velikém nebezpečí, my zde v Praze bychom se tomu takřka zasmáli, poněvadž to ani možno není, aby někdo Prahu zapálil na všech koncích, jinak tomu však venku, ku př. ve Vršovcích, kde mnoho hospodářských stavení, kde ve stodolách mnoho slámy nahromaděno, a kde tedy jen třeba strčit do některého konce sirku, aby okamžitě celé stavení v plamenech se octlo. Myslím, že to patrné, že tu v mnohém ohledu patrný rozdíl, a dle mého zdání, jestli se mi v tom ohledu nějaké vysvětlení nepodá, nemohl bych nikdy k tomu přistoupiti, aby se taková stavení přijímala do asekurace městské. Má-li se však v tom směru přece něco státi, tedy bych myslěl, aby se to obmezilo na předměstí pražská: Smíchov, Vyšehrad a Karlín, ale nikdy dále. Jsou ovšem i v Bubenči vily a jiná stavení tu a tam pevně a důkladně stavěná, ale přece ne tak jako v Praze, neh toho ani jejich rozsáhlost ani jejich účel nevyžaduje, aby se tak důkladně stavěla, a krom toho jsou pro hlavní města ve stavebním řádu zvláštní ustanovení, že se má stavět zde pevněji než na venkově. Slovem: bezpečnost proti ohni jest tedy na venkově

mnohem menší než v Praze a v tom samém poměru mohou býti tedy premie asekurační v Praze mnohem menší. Mám tedy za to, aby se obmezil rajon asekurace naší pouze jen na ty domy, které jsou ve stejných poměrech jako pražské, tedy jen na Smíchov, Karlín a Vyšehrad.

Po vývodech ob. st. Martina, Bláhy a starosty poznámenal ještě:

Prosím ještě za slovo. Myslím, že by to bylo velmi těžké, kdybychom chtěli pouze některým stavením to privilegium udělit. Měst. rada o tom nerozhoduje sama, nýbrž její úředníci a tu by se mohlo lehce stát, že, když by někdo poprosil — prosím, to se může pak při vši poctivosti úředníkově stát, nemusí tu být žádný úplatek, pouze ze známosti se to může stát — že by se mohlo přijmouti stavení nebezpečné do asekurace. Myslí bych tedy, aby v pádu, že by se měla zvláštní výminka stát, se to ponechalo uznání měst. rady a tedy že by se sice mohla v polic. rayonu Prahy některá stavení asekurovat, avšak pouze se svolením měst. rady. Jinak bych toho neradil. Myslím, že v okolí Prahy, jako na př. v Bubenči atd. přece jen stavení nejsou tak bezpečna jako v městě samém, poněvadž k nim ze zahrady lehčí přístup. Ostatně bývá u každé vily kůlna, hospodářské stavení, stodola atd., kterážto stavení, jak známo jest, lze nadmiru snadno zapálit. K tomu ještě přispívá i ta okolnost, že naše měst. stráž¹⁾ nemůže být na př. v Bubenči tak brzo při ruce jako v městě samém neb na předměstí některém, a my tam přece nemůžeme udělat zvláštní hasičskou stanici. Myslím tedy, abychom z uvedených příčin, které se změniti nedají, na to nepomýšleli, a když by se měla výminka státi, jako v případech dříve uvedených, aby se to ponechalo rozhodnutí měst. rady. Pak ale připomínám ještě, že jsou v okolí pražským domům není přece v nížádném poměru. My bychom pak byli přinuceni přijmouti všechny místnosti, pročez právě myslím, aby se to nechalo vždy na rozhodnutí měst. rady. Jmenovitě by se i takové závody průmyslové, kde se zachází mnoho s ohněm, kde však právě proto nebezpečí je větší, nemusely vylučovat, měla by se ale z nich bráti větší premie.

Já bych si dovolil učiniti následující návrh: Předně aby se působnost měst. pojišťovny obmezila na Prahu, Vyšehrad, Smíchov a Karlín. Za druhé aby měst. radě bylo dovoleno ve zvláštních případech, kdyby výslovně bylo za to žádáno, aby i jiné domy v okolí pražským měly býti pojištěny. Za třetí aby mohla býti vybírána větší premie z místností, kdež je větší nebezpečí ohně.

Věc odkázána znovu měst. radě k uvážení.

¹⁾ Tehdy byla totiž v Praze policie ještě obecní.

Ve schůzi sboru obec. starších 1. října 1866 byl na programu návrh, aby některé věci policejní byly převzaty do působnosti obce pražské. K věci mluvilo několik řečníků, načež prohlásil Rieger: ¹⁾

Pánové, nebude, tuším, nikdo pochybovat, že i moje upřímné přání jest, aby se autonomie obecní mohla uchopit a uchopila moci policejní. Nemůžeme si zajisté nikdo z nás přát, aby ta moc, to právo, které v každém městě přísluší obci zastupitelstvu, jeho výboru, nepřislušelo jedině Praze. Bylo by to smutné, aby se jí nemělo dostat tolik práva, aneb aby se nedostávalo tolik rozumu zastupitelstvu kr. hlav. města Prahy, mnoho-li se ho předpokládá u jiného každého města. Pánové, rada nám povídala a uznává zapotřebí, klást sobě jednu výminku, aby také policie ohlašovací zůstala při městě, poněvadž se tato patrně nedá oddělit od všech předmětů, které i dle vyslovené vůle ministerstva mají býti odevzdány samosprávě obecní. Já jsem úplně toho mínění a myslím, že by bez policie ohlašovací policie místní ničím nebyla, že je naprosto nemožná a nepraktická. Ale, pánové, já v této věci jdu dále. Já mám za to, že policie místní, policie bezpečnostní a ohlašovací nemůže býti bez policie spravedlnosti. Pánové, já myslím, že je ta věc tak na bíledni, že každý, kdokoli o těch věcech dost málo přemýšlel, uzná, že se ty věci nedají dělit a já nemohu utajit své podivení nad tím, kterak ministerstvo mohlo návrh ten přijmout, aneb samo to navrhnout a domýšlet se, že je to možné. Já to upřímně pokládám za naivnost domýšlet se, že policie bezpečnosti se dá oddělit od policie ohlašovací a od policie od veřejného pořádku. Pánové, k tomu netřeba dělat velikých studií, aniž číst spisy znamenitých ředitelů policejních a vůbec takových, kteří se zabývali se samými zloději, kteří z toho učinili, abych tak řekl, vědu, vypátrat, jak zločincové své skutky vykonávají a přenášejí z jednoho města do druhého, jak ta samá banda umluví se dnes ve Vídni o zločinu, který spáchají v Lipsku. Pánové, vždvi je to uznaná věc a právě v tom okamžení vyjednává se ve Vídni pře s jedním zločincem, který se ujednal ve Vídni o zločin, který druhý den spáchal v Lipsku a hned na to zajel do Berlína, aby dokázal alibi. Pánové domýšlet se, že tyto věci dají se odtrhnout, zdá se mi nemožné. Nám se má odevzdat opatrování všech osob zatčených pro podezřelé toulání, pro zahálku. Pánové, je to známé přísloví, že zahálka jest matkou všech zločinů, tedy my máme hledět na osoby bez výkazu domova, na opilství, rušení nočního pokoje, na výtržnosti a prostopášnosti, na žebrotu, máme zabráňovat pouliční nezbednosti, přihlížet k zjištění příslušnosti cizincův, dbát na veškeré hnanstvo, vzít policii mravností řízení proti nevěstkám, dozor

¹⁾ Podle stenogr. protokolů o sboru obec. starších.

k rozhlášeným soukromým obydlím, to jest k místům, kde se zločincové obyčejně scházejí a umlouvají, máme mít dohled na osoby i pro jiné chování, pánové, nechci to pronásledovat, na to na všechno máme brát ohled. Když to přehlédneme, když budeme vědět, kde se scházejí, kteří to jsou, kde a jak se umlouvají o zločinech, o vraždě, loupeži, pak sobě řekneme, »ted' to víme, že jsme chytří chlapi«, podržíme si to ale, ať si státní policie to hledá! Není-li to nesmysl? K tomu, co jsme sami vyšetřili, bude mít státní policie detektivné orgány, bude hledat po nás. Není to nesmysl, k tomu samému dva orgány držet? To mi připadá, jako kdyby sobě držel někdo dva kuchaře, jednoho, který by mu vařil polévku a hovězí maso zahodil, druhého, který by mu zas maso vařil a polévku vyřil. Budeme mít dva kuchaře. Pánové, já se přiznávám, že bych se učinil směšným, kdybych přistoupil k návrhu měst. rady. Já bych tedy kladl za potřebu, by se obec obrátila k stát. ministerstvu a řekla: Chcete-li nám dát autonomii, tedy nám ji dejte, ale nesudte se s námi o takové maličkosti, o věc, při které i my i vy budete mít škodu a veřejnosti neposloužíme. Když nám policii chcete odevzdat, dejte nám ji celou, pak ale, poněvadž mám za to, že se ty věci oddělit nedají a policie bezpečnostní s ohlašovací, jak jsem dost názorně ukázal, od policie soudní obstat nemůže, bude slušné, abychom zrovna jedno i druhé obdrželi, tehdy i to, co p. Dotzauer navrhoval, nastane, že vys. ministerstvo, když to, co se rozumným způsobem dělit nedá, nerozdělí a nám celou policii odevzdá, též roční příspěvek nám poskytne, poněvadž tím budeme vykonávat, co náleží státu, státní moc policie, totiž příslušnému kriminálu a veřejným soudům. Pak bude slušné a spravedlivé, aby nám stát k tomu příspěvek dal a proto myslím, aby se ta věc neměla za ukončenou a aby ještě v tom smyslu se vyjednávalo dále. Já pokládám tu věc za velmi důležitou a prosím, aby všichni páni, kteří mají zkušenost, se o tom vyslovili, aby ministerstvo nemělo pochybnost, že je to mínění obecní celého města a že to, co bez nebezpečnosti mohlo být odevzdáno všem městům českým, může také už osvědčené inteligenci, opatrnosti a statečnosti zastupitelstva našeho hlav. města odevzdáno býti. (Hlučná pochvala.)

Po něm promluvil Herbst a náměstek Dittrich (v témže smyslu), načež Rieger dodal k odůvodnění svého návrhu:

Já navrhuji jakýsi způsob odročení. Já myslím, že nemůžeme dosud rozhodnout o budžetu policie, dokavád nebudeme vědět, jak velká rozsáhlost tohoto úřadu, jak velká kompetence jest a dokavád nevíme, zdali ministerstvo v uvážení všech důvodů, které zde výmluvně předneseny byly, zejména od p. prof. Herbsty, zdali v uvážení všech těch důvodů se nedá naklonit k tomu, aby učinilo podle našeho návrhu, aby policie soudní a ohlašovací odevzdala se obecnímu zastupitelstvu. Jestliže pak tyto dva sbory nerozlučitelně dle mého zdání se

odevzdají, myslím, že rozumným způsobem a s právem nemá nám odepřít také příslušné podpory ku vydržování těch úřadů, a teprve až budeme mítí jedno i druhé, budeme moci ustanoviti, jak velkou obět má nésti obec sama. Protož činím návrh, aby se dnes o budžetu, totiž o dotaci policie úřední nehlasovalo, nýbrž aby se ještě jednou učinila důtklivá představení k ministerstvu státnímu, aby učinilo věc celou, aby policii v Praze nedělilo, nýbrž ji celou odevzdalo do rukou obce, a aby si zachovalo to, co jmenujeme »haute policie«, policii vyšší nebo státní, policii směru čistě politického, aby tedy celou policii odevzdalo obci a na základě toho aby dalo obci přiměřené podpory. A proto navrhuji, aby se takové důtkladné představení učinilo k stát. ministerstvu a aby se vypravila deputace k J. V., která by věc podporovala. As v ten smysl zní můj návrh. A já mám, pánové, za to, když ministerstvo a J. V. uhlídá, že jest věc ta žádostí obecnou v Praze, žádostí všech stavů a obou národností zemských v Praze společnou, stejně ode všech cítěnou, že ji uzná a tak spravedlivé žádosti neodepře, a mám pevnou naději, že žádost naše bude vyslyšena, a poněvadž mám naději, že v krátkém čase J. V. zavítá do kr. hl. města Prahy, mám za to, že při té příležitosti obec pražská tuto žádost soukromnou deputací J. Veličenství může přednést a aby do té doby již si obec pražská udělala důtklivé promemoria, aby stát. ministerstvu tuto žádost odůvodnila. Já navrhuji odročení hlasování o budžetu a vypracování obšírnějšího promemoria, ve kterém by se dovedlo, že policie bezpečnosti sama od policie ohlašovací a od policie soudní oddělití se nedá, že když to od ministerstva uznáno, aby k tomu cíli přiměřená podpora ze státního fondu se udělila.

Načež opakoval závěr též po německu a návrh přijat jednomyslně.

O sjezdě okr. starostů českých 15. října 1866 K. Adámek, starosta hlínecký, odůvodňoval potřebu vyličití přímo pamětním spisem veškeré tužby národní a odevzdati projev císaři za jeho návštěvy v Praze. Proti tomu poznamenal Rieger, ¹⁾ »že, jakkoli uznává oprávněnost a váhu důvodů pronesených, přece se musí prohlásiti proti návrhu tomu co do stránky formální, poněvadž etiketa dvorní nepřipouští, aby se J. Veličenství podávala přání neb spisy pamětné přímo, dříve než byly podány a schváleny příslušným úřadem dvorním, a tu že nemá za možno, aby se návrh ten provedl. Proto tedy navrhuje, aby byl zevrubný spis pamětný podán státnímu ministrovi a J. V. aby bylo toliko osloveno přiměřenou stručnou řečí, v níž by byly zahrnuty nejdůležitější odstavce promemoria.« Odůvodňoval »velmi obšírně« nepřislušnost zastupitelstev okresních »k děláni« politiky.

¹⁾ Nár. listy, 17. října 1866.

Za návštěvy císařovy v Praze byl Rieger 28. října 1866 mluvčím poselstva okresních starostů obou národností, jichž jménem pravil: ¹⁾

Vaše apoštolské Veličenstvo! Nejmilostivější císaři a králi! Starostové okresních zastupitelstev království Českého, kterýmž je ponejprve popřáno přiblížití se společně posvátné osobě svého legitimního panovníka, skládají tímto povinný hold, vyslovujíce Vašemu Veličenstvu neobmezenou úctu, upřímnou oddanost a nezlomnou věrnost. Tyto city své tím rázněji vyslovujeme, poněvadž, jsouce zvoleni z obou národností zemských, z rozličných stavů společenských, rozličných vyznání ze všech končin země, můžeme směle říci, že citové, ježto plápolají v srdcích našich, také po celé vlasti a ve veškerém obyvatelstvu jejím stejně se ozývají. Tyto city své vyslovujeme tím vroucněji, tím pohnutěji v tuto chvíli, jsouce přesvědčeni, že to byla jediné láska otcovská a péče panovnická, kteráž uvedla V. Veličenstvo mezi nás, že to bylo přání navštívití lid náš po těžkých ranách a zkouškách, ježto ho potkaly, ohledati stav jeho a kde možná přinéstí pomoc a útěchu. Vaše Veličenstvo vyslovilo spravedlivě a velkodušně, že, kdokoli v této trudné době přinesl obět pro celou říši, má dostati náhradu plnou a neodkladnou, ale ještě výše než toto ceníme vyslovenou upřímnou vůli svého milovaného mocnáře a mnohoslibné přiblížení se jeho k lidu věrně oddanému.

Starostové ²⁾ okresních zastupitelstev království Českého, vyjádřivše své pocity nehlubších díků a nezvratné věrnosti, musejí vyplniti ještě jednu zvláštní povinnost, totiž vysloviti své hluboce pocítěné díky za to, že V. Veličenstvo nejv. schválením Svým přivedl Jste k platnosti blahodárné zřízení okresních zastupitelstev, které slibuje zemi tolik prospěchu a že V. Veličenstvo takto zjednatí Jste ráčil samosprávě pevnou půdu a základ. Na této zákonné půdě podle nejlepšího vědomí a schopnosti své pro bláho lidu našeho působiti jsme slíbili a slibujeme to zde nyní opětně před V. Veličenstvem, jehož nejv. ochraně a zvláštní blahosklonnosti si dovoluujeme doporučiti toto nové zřízení a vývin v duchu samosprávy. Před V. Veličenstvem stojí mužové obou kmenů zemských, mužové nejrozličnějšího povolání a stavu ze všech končin království tohoto, ale všichni tito mužové jsou sjednoceni v lásce k drahocenné vlasti a jejím příslušníkům, jak se to také nedávno tak krásně, tak dojemně a tak všeobecně osvědčilo, když se jednalo o to, aby těm, kteří válkou byli postiženi nejkрутěji, byla poskytnuta rychlá pomoc. Mužové ti nejsou méně sjednoceni v oné věrně oddanosti k svému milovanému mocnáři a v oné vytrvalé a obětavé

¹⁾ Nár. listy, 29. října 1866.

²⁾ Odtud pokračoval řečník německy.

přichylnosti ke koruně a říši, jakou království České vždy osvědčovalo a kterou V. V. nejnověji tak milostivým a každého věrného syna vlastní potěšujícím způsobem uznati Jste ráčil. V tomto duchu budíž nám dovoleno, abychom, jakkoli rozdílného jazyka, přece jednoho smyslu a jednoho srdce jsouce provolali Vašemu Veličenstvu Hoch! a Sláva!

Cestou do Petrohradu o tak zv. moskevské pouti pronesl Rieger ve Vilně 19. května 1867 při obědě tento český přípitek:¹⁾

Bratří Slované! Dovoďte, abych vám vyslovil poděkování za bratrské a za srdečné přijetí vaše. K pozvání vašemu sebrali jsme se a shromáždili se ve středu vašem. Jest to po prvé, co kráčíme po půdě slovanské, na které Slovan jest svým pánem. Všichni doufáme, že také i jiným Slovanům vzkvete budoucnost lepší, aby byli také doma pány! <Sláva!>. K tomuto účelu jest potřebí, abychom povznegli se duchem lidskosti a smíření, abychom takto všichni byli šťastni. Tomu zdarbůh! <Daj to bog! Sláva! Urá! Živio!>.

V Petrohradě při večeři na uvítanou 20. května 1867 pravil Rieger:²⁾

Největší národ na světě počtem jsou Slované. Však skutkem bohužel nejsou nejpřednější. Příčinu toho musíme hledati v tom, že jsme byli posud rozptýlení členové jednoho kmene, tak že každý musel zápasiti zvláště s nepřítelem, jeden s Maďarem, druhý s Němcem, třetí s Tatarem. Ale tu zasvitne nám slunce vzájemnosti slovanské i seznaří jsme, že jsme jeden národ a že, budeme-li podporovati se vespolek, budeme národem velikým, že budeme rovněž tak velicí skutkem, jako jsme velicí počtem. <Sláva! Sláva! Urá!>.

Při hostině v šlechtické besedě petrohradské dne 22. května 1867 po zdravici ministrem vyučování Tolstým mluvil prof. Lamanskij, načež promluvil Rieger:³⁾

Bratří Slované! Synové velikého Ruska! Dovoďte, abych vám jménem všech Slovanů, kteří s námi přišli, poděkoval a blahorečil za srdečné pohostinství vaše a ruské chlebosolstvo. Přišedše po prvé z dalekých slovanských krajín k vám do země ruské, poznali jsme srdečné a bratrské smýšlení vaše k nám všem, poznali jsme, jak myšlenka slovanství utvrdila se u nás. Poznali jsme také, že jsme zde doma, že jsme svoji mezi svými. Národ slovanský, který mnoho obětí krví svou přinéstí musel Evropě, nenalezí toho štěstí

¹⁾ Nár. Noviny, 26. května 1867.

²⁾ Nár. Noviny, 27. května 1867.

³⁾ Nár. Noviny, 31. května 1867.

jako národové jiní, aby během historie rozvinul se v jediný celek, ale byl od dávna rozdělen na rozličné kmeny, které samostatně se vyvinují.

Co nám činiti zbývá jest, abychom vespolek sblížili se k sobě duchem, abychom zachovali spojení mezi sebou a takto bránili se a podporovali, trvající v myšlence, že jsme přece jen národ jediný. Osudy naše byly nešťastny, museli jsme zápasiti jedni s Mongoly a Turky, druzí s Němci, třetí museli pracně hájiti samostatnosti své proti sousedům mocným, avšak mnohověký zápas ten nebyl pouze za jejich existenci, byl to boj za civilisaci veškeré Evropy. Cokoli jsme činili, bojovali a trpěli, veškeré strasti naše podstupovali jsme za úspěch osvěty evropské a člověčenstva, že jsme tím zeslábli a poněkud za ostatními národy se opozdili, to nešlo vinou naší a Evropa měla by nám být vděčna, že jsme jí byli hradbou a obětí proti nájezdům barbarským. Nejen proto zeslabena jest síla naše, ale i z té příčiny byli jsme dosud slábi, že jsme nebyli sjednoceni ani hmotně ani duševně. Nemůžeme-li se již sjednotit hmotně, budme sjednoceni aspoň duševně. Jsme-li národem v Evropě nejčtenějším, dá Bůh, že svorností a osvětou dospějeme také k tomu, abychom stáli v popředí v práci duševní. Jen svorný duch – a velikost dá ke mnohosti Bůh! Vy, bratří Rusové, máte při tom první úkol, vy jediní z nás máte úplnou samostatnost,¹⁾ vy jediní jste úplní páni osudů svých, vy můžete nejsnadněji vyplniti úkol ten. Buďte, bratří, pamětlivi tohoto povolání svého netoliko k vůli prospěchu všeho Slovantva, jehožto velikou částí jste, ale i k vůli pokroku všeho člověčenstva, a v tomto duchu pokroku, osvěty a svobody volám z plného srdce Nazdar! velikému národu ruskému! Urá! <Sláva! Urá! Živio!>.

Cestou z Petrohradu do Moskvy se zastavilo 29. května 1867 poselstvo české v Lubani, kde je očekávala deputace Velkého Novgorodu. Jím poděkoval Rieger českým přípitkem:²⁾

Pánové, litujeme, že nemůžeme navštívití staroslavné město Novgorod, kdež nedávno slavili jste památku tisíciletého trvání říše ruské a památku sv. apoštolů Kyrila a Metoděje. My slavili památku tu v duchu s vámi a rok na to odbývali jsme i my na Moravě slavnost založení říše velkomoravské a tisíciletí zavedení křesťanství u nás skrze sv. apoštolů Kyrila a Metoděje. Tak byli jsme sobě duchem blízcí a vzájemní. Ať žije vzájemnost mezi Rusy a západními Slovaný!

¹⁾ Tenkrát nebylo ještě státu bulharského, ba ani nezávislého Srbska.

²⁾ Nár. Noviny, 4. června 1867.

V Moskvě na uvítací večeři mluvil Pogodin, Srb Subotić a po něm Rieger řka:¹⁾

Slavně vítá nás staroslavná stolice Rusi. My shromáždívše se v jejím pohostinském lůně přibyli jsme z rovněž starožitné a staro=slavné naší Prahy. Praha rovněž tak jako Moskva oplývá památkami a slávou. Jest to zjev pozoruhodný v dějinách slovanských národů. Vše soustřeďuje se v jedno místo. Veškerá minulost, veškerá historie českého národa je v Praze, veškerá historie Rusi soustředila se v Moskvě. Praha je chránitelka slávy české, Moskva slávy ruské. A tak jest Praha rodná sestra Moskvy. Dávno již připravuje budoucí slovanskou ideu a my, synové její, přinášíme nyní myšlenku z rodné Prahy do matušky Moskvy. <Sláva!>

Dne 1. června 1867 byla v moskevském parku »Sokolniki« velická hostina, při níž pronesli zdravice Ščerbatov, Pogodin, Subotić a Aksakov, načež promluvil Rieger:²⁾

Bratří Slované! Zde držím prapor svatých bratrů a apoštolů slovanských Kyrila a Metoděje, kteří vedeni jsou láskou bratrskou přišli nám Slovanům zvěstovati evangelium milosti a lásky. Jen tento cíl měli na zřeteli a proto dosáhli slavně účelu svého, neboť Bůh požehnal dílu jejich. Národové jimi pokřtěni zachovali se, národové slovanští, kteří přijali křesťanství od Němců a Italů, ztratili bytnost svou a vyhynuli. Polovice Německa, pánové, je krve slovanské, a tam, kde Italové zvěstovali evangelium, tam Slované pozbyli národnosti své a proměnili se v Italy.

Pánové! Velevážený přítel můj, jeden z mužův, jichž jméno se vším snažením Slovanstva v Rusku úzce jest spojeno, pan Aksakov <Sláva! Živio!> pravil, že Rusko jest Bohem povoláno, aby uskutečnilo bratrství slovanské v duchu svobody. <Sláva! Živio!>. My všichni, kdož jsme přišli mezi vás, z plného srdce i z plné duše zajisté cítíme váhu i vznešený význam slov těchto. <Sláva! Pravda!>. My všichni radujem se zde vespolek radostí čistou, šlechetnou, avšak, bohužel, každá radost lidská chová v sobě aspoň jednu krupěj trpkosti. Bůh ví, že je to u mne moment těžký, musím-li dnes já kaliti radost obecnou vzpomínkou snad mnohým nemilou, takovou krupějí trpkosti. Velevážený p. profesor Pogodin, jeden z prvních zástupců Slovanstva zde v kruhu, muž, jehož zásluh velice sobě vážím <Živio! Sláva!>, pronesl zde dnes to krásné bratrské slovo, že Rusové i Polákům přejí štěstí a blaha <Živio! Sláva!>. Já, pánové, s žalostí to pozoruji, že v tomto bratrském kruhu všech Slovanův jedině Poláci chtěli zůstatí stranou a nepříšli

mezi nás, aby se pocelovali s námi <Živio! Sláva!>, mám však za to, že skutek i čin tak nápadný nemůže být beze vsí příčiny.

Když zuřila u vás válka poslední,¹⁾ válka, bohužel, bratrská, tu jeden z vašich rodákův apeloval k nestrannému mínění Čechův, neboť v té době celá Evropa proti Rusům postavila se <Sláva! Živio!>. Pánové! Můj otcovský přítel Palacký i já v té době, kde celá Evropa, kde všichni národové západní proti Rusům prohlašovali se, osvědčující své sympatie pro toto povstání: tu my jsme směle vyřknuli, že počínání Polákův pokládáme za velikou křivdu, páchanou proti bratru svému <Sláva! Živio!>. Pánové, jakožto bratři i Polákův i Rusův stáli jsme stranou a chtěli jsme souditi spravedlivě jednomu i druhému, my z dějtn uznali jsme, že se činila velká křivda od šlechty i vlády polské kmenu ruskému, když odcizovali národu ruskému jeho kmen maloruský <Sláva! Živio!>, když uváděli mezi ně prostředky často nešlechetnými tak řečenou unii²⁾ <Sláva! Živio!>. My to prohlásili zjevně za křivdu a uznali jsme, že máte právo odzískati opět tuto krajinu násilím vám odňatou. Opět my pravili, že kmen maloruský má právo hlásiti se opět k vám, kteřížto jste dle úsudku vědy jeden národ. <Sláva! Živio!>. Ale tajiti toho nemůžeme, že též Poláci, kmen západního Slovanstva, od národa ruského jsou jazykem i dějinami rozdílný, a slova veleváženého přítele mého profesora Pogodina jsou mi rukojemstvím, že všichni vzdělání i spravedliví Rusové Polákům toho práva také přiznávají. Spatřujeme ve svornosti té přední záruku lepší slovanské budoucnosti <Sláva! Živio!>. Neboť, pánové, láska Slovanů vespolek, bratrství všeslovanské nebylo by pravdou, ale jen lichým slovem, kdyby, jak pravil velevážený pan Aksakov, egoismus jednoho kmene chtěl se vynasaziti nad druhé, neřku-li pohlítni ostatní kmeny. Pravá láska bratrská mezi námi, ten pravý šlechetný panslavismus jest možný, jen když každý Slovan druhého za stejnorodého a rovnoprávného svého bratra uzná. <Sláva! Živio!>

Pánové! Když nastalo povstání polské, pravili jsme, že jest to neštěstí Polákův, uznali jsme, že se i v něm děla mnohá křivda Rusům v celém světě. Nyní pak pravím: povstání to bylo zároveň neštěstím pro celé Slovanstvo. <Sláva! Živio!> Srdce dvou národův slovanských strpčila se proti sobě více než kdy před tím. Pánové, dokud bude trvati tato nenávisť nesmířená a neukojená láskou bratrskou, pokud jediný národ slovanský bude státi za dveřmi shromáždění všech Slovanův, pokud jediný kmen stavěti se bude v bázni o svůj byt proti jiným Slovanům a bude kaziti jejich snahy: potud nebude shody mezi námi ni zdaru díla našeho. <Sláva! Živio!>

¹⁾ Míni povstání polské r. 1863.

²⁾ Král Zikmund vyhlásil r. 1596 církevní unii pravoslavných s katolíky v Břestu.

¹⁾ *Nár. Noviny*, 5. června 1867.

²⁾ *Nár. Noviny*, 17. června 1867. V č. ze dne 9. června je řeč pouze u výtahu.

Pánové, přijměme jednu nauku z historie Slovanstva! Staří Slované polabští, kteří zaujímali někdy polovici nynější Germánie, byli rozdrobeni mezi sebou a jedni druhých válkou sobě podmaňovali. V bojích těch povolávali německé sousedy a nepřátele své proti svým bratrům slovanským na pomoc, a tak podvracující jedni druhých jeden za druhým přišli všichni v porobu i zahynuli. <Sláva! Živio!> Pánové! Kdo nám za to ručí, že se toto nebude opakovatí, nepoučí-li nás minulost a láska bratrská. Jestliže boj mezi Rusy i Poláky déle trvati bude a má-li v těchto bojích býti boj o existenci národní, kdož za to ručí, že Poláci svým časem nepovolají Němce, dospěvší k jednotě a veliké moci válečné, proti Rusům na pomoc? A já předvídám s žalostí, že v boji takovém bude opět jeden veliký kmen slovanský tak neb jinak zahuben. A kam se má dostatí touto cestou dále Slovanstvo naše a velké povolání, kteréž má pro osvětu člověčenstva, tak ohromný národ, který zaujímá polovici Evropy? Toho bohdá nebude a já pevně doufám, že historie bude nám naukou a že, jsouce proniknuti opravdově vzájemností a láskou bratrskou, poznáme, že musíme jinou cestou kráčetí, nežli kráčeli někdy nešťastní Slované polabští. <Sláva!>

Pravil jsem již, že Poláci po čas války mnoho křivdy činili netoliko vládě a vojsku, ale i samému kmenu ruskému, viděli jsme, jak mnozí z nich snažili se uvéstí v potupu a v nenávisť jméno ruské před celou Evropou. <Sláva! Živio!>, my pak soudili jsme o všem tom srdcem bratrským, my viděli jsme, že mnohá se vám děje křivda. My pochopíme i hořkost, kteráž z toho v srdci vašem vznikla, že se vám děje křivda. Avšak svede-li se někde boj mezi bratry, že bratr bratru ukřivdil, a když pak jeden z bratrů zvítězí, což tu nastává? Má trpkost, má nenávisť mezi nimi trvati na věky? Já myslím, že tu nastala chvíle, kde se má projevití bratrská láska skutkem a že vítěz má velkomyslně bratru svému říci: »Vidíš, já jsem tě porazil, jsi zcela v moci mé a já mohu nyní s tebou činití, co se mi líbí, ale já jsem spravedlivý a já se k tobě osvědčiti chci co bratr a chci tobě dáti právo tvé a přáti tobě existenci.« <Sláva! Živio!>

Pánové! Shromáždění, jako jest dnešní, není ustanoveno k tomu, aby se v něm vyjednávaly otázky politické. Ptáte-li se mne, jakou cestou, kterakým způsobem dítí se to má, tož pravím: jest to předmětem klidného, nepředpojatého vyjednávání hlav politických, především péče vašeho velkomyslného, vznešeného i šlechtetného mocnáře. Úkol ten zajisté milý jeho šlechtetnému srdci a hodný muže, který tolika milionům vašich sedlákův dal svobodu!¹⁾ <Sláva! Živio!>, muže to, kterýž pro historii celého Slovanstva na věky zůstane památným, ale jemuž netoliko že jest velikým mocnářem, nýbrž zvláště proto, že jest šlechtetným Slovanem, z celého srdce zde provolávám Sláva!

¹⁾ Car Aleksandr II. zrušil 1861 nevolnictví, pročež slove Osvoboditel.

<Hlučné Sláva! Živio!>. Jak pravím, o cestách k urovnání tohoto sporu zde mluvit není mým úkolem, ale důvěřuji pevně, že kde bude s obou stran dobrá vůle, tam se najde i pravá cesta k cíli. Pánové! K těmto slovům mne vedla v den dnešní oslavy našeho bratrství upřímná vůle a čistá láska k vám i k Polákům, vedlo mne při tom též přesvědčení, že naše veliká věc slovanská nemůže dojítí zdaru, pokud mezi námi všemi nebude souhlasu. Já o tom nezoufám, pánové, poněvadž důvěřuju v šlechtetnost srdce slovanského vás obou a v rozum lidský, důvěřuji v to, že Poláci poznají a se přiznají, kde chybili a kde vám činili křivdu. <Sláva! Živio!>. Já nechci, aby Rusové jen píď země postoupili, kde čest jejich národa a národní právo jejich jim zakazuje postupovati, ale přijde-li ten moment, kde Poláci uznají upřímně a loyálně v plné míře i vaše práva, práva vaší národnosti, a zvláště kmene maloruského, pak myslím, že i na vás bude, kteří jste vítězi a mocnější, ukázati, že nestojíte o jejich vynárodění, že i vy chcete ochotně k nim se zachovati jako bratří láskou bratrskou. <Sláva! Živio!>.

Pánové! Víím, že to, co jsem zde řekl, mnohému z vás nebude se zdáti pravé a milé, ale Bůh jest mi toho svědek, jedině z upřímné lásky k vám a z celého všem Slovanům oddaného srdce tato slova jsem pronesl a pravím, abyste je chladnou myslí uvážili. Bůh mi dopřeje toho štěstí, aby padla na půdu úrodnou. Víím, že srdce vaše jsou ještě roztrpčena a rány posud nezaceleny tu i tam, ale, bohdá, přijde doba uvážení klidného a nestranného a pak bude čas, abyste se o tom pronesli. Jak jsem již řekl, právu ruskému nesmí se uškodití v ničem, ale uznají-li toho Poláci poctivě a loyálně, pak doufám, že Rusové jakožto dobří Slované, jakožto národ velikodušný a síly své vědomý a věrní stoupcenci těch svatých apoštolů všech Slovanů první vysloví to krásné slovo lásky křesťanské: smíření! <Sláva! Živio!>

<Slova Riegrova, dodává zpravodaj, padla u většiny shromáždění na půdu úrodnou. Uprostřed hlučné pochvaly objímali mnozí ze shromáždění řečníka za jeho slova míru a bratrství.>

Na hostině universitní, konané téhož dne, mluvil z ruské strany rektor Baršev a prof. Sergějevskij, z české Janko Šafařík, Brauner, Hamerník a pak Rieger. Pravil:¹⁾

Bratří Slované! Sešli jsme se z dalekých krajín, sebrali jsme se ze všehomíru slovanského na veliký prázdník čili svátek slovanský. Pánové! Jest to událost, jaké historie naše ještě nepamatuje. Ptám se vás, pánové, má-li den tak slavný, velevýznamný minoutí beze činu, beze stopy v dějinách našich? Pánové, zdaž jsme se sešli

¹⁾ *Nár. Noviny*, 9, června 1867.

jen proto, abychom pozdravili se bratrsky, abychom navzájem se pocelovali a sobě připili zdravici? Nikoliv, ne pouze proto sešli jsme se zde v tomto ústavě naukovém. Jestliž to universita moskevská, která nás sem pozvala, i nás zde pohostila a pročez zdá se mi, že nám náleží pomyslíti zde o interesech naukových všech národů slovanských (Sláva! Živio!), kteřížto vespolek činí a činiti mají jediný spolek duševní (Živio! Sláva!). Nářečí naše slovanská jsou sobě tak blízka, že, kdyby byla bývala taková vůle boží, byli bychom nyní jediným národem (Sláva! Živio!) literárním. Avšak Bůh i osudy naše, tisíciletá historie i neštěstí naše tomu tak nechtěli, byli jsme rozděleni na různé sirany, na rozličné osobnosti národní a každý svou vlastní drahou musili jsme hledati svou vzdělanost, zvelebovati svou osvětu a humanitu. Pánové, mně se zdá, že historie tisíce let rozličných národů i při nejbhahodárnější vůli nedá se zapomenouti a jediným skutkem odčiniti. Avšak jedno jest lze docílit, abychom my Slované všichni spojili se vespolek mocně duchem i láskou vzájemnosti (Sláva! Živio!), abychom nezapomínali nikdy, že jsme skutečně synové jediné matky (Živio! Sláva!), že jsme bratři a že jako bratři musíme milovati se a vzájemně podporovati se v snahách svých (Sláva! Živio!). V minulosti každý z nás vedl zvláštní svůj duchovní život, my Čechové měli jsme svého Husa, Komenského (Živio! Sláva!), Poláci měli svého Kopernika, Niemcewicze, Srbové měli svého cara Dušana a Gunduliče, Rusové svého Nestora i Lomonosova¹⁾ (Sláva! Živio!), ale jediné slovanské nauky, vedené duchem všem nám společným a vědomím, že jsme všichni bratři, té jsme až do našich dob neměli (Sláva! Živio!).

Pánové! My všichni cítíme, že toto rozdělení naše, toto nevědomí společného bytu i rodu nás v minulosti učinilo slabými, cítíme, že jako nejmladší národ mezi všemi národy světa brzo budeme musiti vystoupiti činněji na dějiště světové (Živio! Sláva!), blíží se naše doba, doba, již netřeba se báti Evropy, kde budeme rovnati se jiným národům osvětou (Sláva! Živio!), kde každý Slovan s povznesenou hlavou bude moci vystoupiti mezi vzdělanými národy řka: Já jsem Slovan, i já neméně nežli vy přispěl jsem k velikému kapitálu člověčenstva (Sláva! Živio!), k bohatému pokladu osvěty lidské! Pánové, když nyní okem nestranným uvážíme, čím jsme až posud přispěli k tomuto společnému kapitálu člověčenstva, musíme vyznati se, že posud v porovnání k jiným národům světa jest toho málo, ale jestli posud minulost naše více než

¹⁾ Jul. Ur. Niemcewicz (1758–1841) byl známý polský státník a spisovatel, jenž se účastnil povstání r. 1831, car Štěpán Dušan Sílý (14. stol.), vrstevník Karla, Otce Vlasti, za něhož nabyla říše srbská největšího rozsahu i moci, Ivan Gundulič († 1638) byl nejslavnější básník jihoslovanský, rodem z Dubrovníka, Nestorův letopis není spísem mnicha Nestora, nýbrž sestaven od několika osob a ukončen na začátku 12. století, Mich. Lomonosov († 1765), slavný učenec a básník, otec novoruské gramatiky, řečený »Petr ruské literatury«.

neštěstím, než vinou naší byla malá, tož jen mějme vůli a budoucnost naše musí býti veliká (Sláva! Živio!). Pánové, veliké budoucnosti této dojdeme zajisté nejrychleji a nejjistěji, budeme-li se vzájemně podporovati a síliti se vzájemně a pracovati jednomyslně k tomu cíli.

Nyní nám nastává otázka, jakým způsobem dojíti cíle svého? Pánové, v tom ohledu dvě cesty okazují se nám: dráha úplné jednoty a dráha rozmanitosti v harmonii. (Živio! Sláva!). Pánové, jest to pro nás všecky otázka veliká i třeba, abychom ji zrale uvážili, jest to otázka, kteréžto rozhodnutím ustanoví se budoucnost veškerého Slovanstva. Já v tom ohledu vždy sobě připomínám vzor starých Řekův, kteřížto, jakkoli rozlični svými dialekty, přece vyvinuli nejspanilejší, nejkrásnější rozkvět osvěty. (Sláva! Živio!). Tyto květy civilisace starých Řekův rozvinuly se v jich rozmanitosti, oni scházeli se občasně ku hrám olympickým, zde každý kmen řecký předváděl, co nejkrásnějšího měl v nauce, v umění i v poesii, jeden druhému vzájemně se divili, vzájemně se podněcovali a sobě radili, závodíce o palmu největší vzdělanosti.

Pánové, tato jest dle mého zdání cesta, kterouž také Slovanstvo nyní kráčetí musí. Mnohému snad se zdá, že by bylo lépe, kdybychom mohli slíti se v jediný celek hmotný i duševní, ale tisíciletá historie, jak pravím, nedá se odčiniti, já pak myslím, že když květy staré vzdělanosti řecké jsou tak vznešeny a spanily, že posud za vysoce pokročilé doby naší nejvzdělanější národové nemohli dostihnouti jich, budíž nám útěchou, neb jest to důkazem, že i tato druhá dráha rozmanitosti, ale vzájemnosti kmenové, může pojistiti nám velikou budoucnost. Však i staří Italiáni, jakkoli rozdílní sídly svými a panováním politickým, přece dospěli šlechetným závoděním vespolek k nejkrásnějšímu květu umění za doby Rafaela (Sláva! Živio!). Nyní ovšem jest Itálie spojená a jedna říše, avšak jest pochybno, bude-li míti ještě nových Rafaelů a Leonardů.²⁾ Pánové! Já mám za to, že rozmanitost členů nevyklučuje jednotu, ale jednota spočívá v harmonii jejich. Pouhá jednota bez článků může zavěsti k jednostrannosti a bezživosti, jako pouhé rozdrobení bez vedoucího ducha vede k slabosti a záhubě. Kdybyste vy, pánové, zde všechny kolokoly svoje slili v jediný kolokol, větší než jest Ivan Veliký³⁾ (Sláva! Živio!), hlas jeho byl by ovšem veliký, ohromný, ale nebyl by to zajisté ten milý dojem, který vám činí jich harmonie, když všechny současně vám hlásají vzkříšení. Jaká to krása v tom, že

¹⁾ Raffael Santi z Urbina († 1520), stavitel, sochař a především malíř-virtuos, tvůrce čarovných madon (nejznámější je Sixtinská v Zwingeru dráždanském), Leonardo da Vinci z Florencie, († 1519), fysik, sochař, básník a zvláště malíř (nejproslulejší práce jsou Večeře Páně a Mona Lisa v Louvru pařížském).

²⁾ Proslulý ohromností zvon v moskevském Kremlu, jenž slove po Ivanu III., který zbavil Ruska nadvlády tatarské (1480).

zvony moskevské všechny naladěny jsou jedním duchem, to činí tu harmonii, zajisté i to je jednota. <Sláva! Živio!>.

Pánové, jsou zvláště dva momenty jak v samém člověku, tak v každém díle jeho, jak v politickém životě, tak v nauce, tak i v materiálním zjevu. Tyto dva momenty jsou síla i krása, síla dociluje se hlavně jednotou, krása pak hlavně harmonií částí <Sláva! Živio!>. Souměr a lad v působení všech údů téhož těla činí krásu. Lípa slovanská, kdybyste všechny větve otesali a nechali pouhý kmen, byla-li by krásnější? <Sláva! Živio!>. Každý kořen ať se drží své půdy, ve kmenu lípy musí býtí celek i jednota, avšak v koruně i rozvětvení, život a květ i krása. Člověka méně vzdělaného nejvíce ohromí a k obdivu přivádí síla, veliké rozměry. Národové, kteří chtějí v dějinách působiti mocí válečnou, směřují hlavně k jednotě a sestředění s věmu. Němci na př. za našich dob jsou zvláště dychtívi slávy válečné a dobývání, ale nevím, zdali tato jejich nynější činnost válečná podporovati bude umění a nauku německou v té míře, jak jí sloužilo posavadní jich rozdrobení politické; neboť Němci při této rozdrobenosti své měli vždy jednu mysl národní, jedinou, všem společnou snahu duchovní a v této rozdrobenosti své postavili se učenosti, společnou duchovní práci svou mezi první národy světa. Pánové, jak pravím, člověk méně osvícený přiváděn bývá k nadšení a obdivu zvláště silou a velikostí ohromující, ale člověk vzdělanější hledí k rozdrobenostem, k částem věcí, k oduševnění hmoty, on cení nejvíce krásu, spočívající v souměru a souhlasu. Pyramidy a kolosy, skulptury egyptské jsou sice též díla umění, která oslavují národ i celou jeho minulost, ale jsou to především díla síly a vůle mocné, vzbuzující obdiv svou velikostí. Však ptám se vás, co jest větší v očích vašich, zdali pyramidy egyptské, aneb Apoll Belvederský?¹⁾ <Sláva! Živio!>

To jsou některé myšlenky, kteréž představují se mi před oči v této hromadě učených Slovanů vzhledem na úkoly, jež máme položití sobě a civilisačním snahám našim; myslím, že bychom především měli hleděti, abychom v menších hromadách i kruzích poradili se o rozličných interesech našich vzájemných a společných <Sláva! Živio!> a abychom sobě pověděli navzájem, čeho nám tu neb tam potřebí. Při veliké hostině k tomu ovšem místa není. Myslím, že bychom měli nyní již pomyslit na to, abychom zařídili pro budoucnost naukové sjezdy slovanské, sjezdy přírodopysků slovanských, historiků slovanských, umělců a ekonomistů slovanských! Tak na rozličných stranách a v rozličných sbo-

¹⁾ Apollon, bůh slunce starých Řeků a Římanů, byl nejkrásnější z bohů a ideál mužské krásy. Původce proslavené sochy Apollona Belvederského (slove tak podle umístění v Belvederu neapolském), která byla nalezena v 15. století, je neznám. Pyramidy jsou proslulé ohromné hrobky faraonů egyptských, kolosy byly mocné sochy králů zakladatelů chrámu, vroubíci vchod do nitř a dosahující výšky až 15 m..

rech zároveň bude šířiti se naše bratrské vědomí a slovanská věda a tudíž také osvěta veškerého světa slovanského. <Sláva! Živio!>. Však jedna myšlenka musí vésti nás ve všem počínání našem, že musíme pracovati k jednomu cíli, k mravnému povznesení všeho Slovanstva společnou vzájemnou prací duševní <Sláva! Živio!>, bratrskou láskou a svorností, a že musíme hleděti, abychom sílu svou docílili svorností jednotlivých kmenů velké rodiny naší, abychom dospěli krásy¹⁾ duchovního celku svobodným, ale souhlasným závoděním. Vznášim přípitek jednotě Slovanstva, založené na jeho svornosti, a volám Slávu! harmonii Slovanů. <Sláva! Živio!>.

Dne 5. června při obědě v anglickém klubu v Moskvě proneseny byly opět přípitky. Mluvil Šiškev, Villani, Davydov, Sokolov a pak Rieger:²⁾

Pánové! Národové evropští jeden za druhým kráčeli drahou osvěty: Řekové, Italové, Francouzové a posléze Němci. My Slované jakožto nejmladší národ přišli jsme poněkud později, nyní však nastala doba naše <Sláva!>, přišel čas osvěty slovanské <Sláva!>, kde i my Slované budeme mocí říci, že jsme la grande nation, netoliko počtem, ale i duchem a osvětou <Sláva!>. K tomu však je potřebí také práce duševní a v tomto vzhledě největší úkol náleží vám, bratři Rusové. Vy, jsouce největší počtem, musíte být také největší práci svou. Vy jste byli první v ohromnosti své, vy jste odrazili nájezd Napoleona³⁾ <Sláva!>, vy jste odolali, když celá Evropa vyřítla se na vás⁴⁾ <Sláva!>. Nyní ale vám nastává také práce výbojná. Vám Rusům náleží, abyste osvobodili Slované jižní¹⁾ <Bouřlivé Sláva!>, aby kmen slovanský neupěl děle pode jhem tureckým <Bouřlivé Sláva!>. Když vykoná Rusko úkol svůj, pak všichni ostatní Slované pokloní se před ním.¹⁾ Sláva Rusku! <Hřímavé Sláva!>.

Na zpáteční cestě mluvil Rieger 12. června t. r. ještě v zeměpisné společnosti petrohradské, o čemž píše Nár. Noviny (19. června): »Rieger tázal se, v jaké míře bylo by možno obrátit české stěhování se místo do Ameriky do jižního Ruska«. Na to řečník, »jehož co národního hospodáře velice zajímají obchodní a průmyslové poměry Čech k Rusku, tázal se, nebylo-li by výhodněji pro český trh, kupovat své zásoby lněného semínka nikoliv v kraji pobaltickém, jakož se to posud dělo, nýbrž v Rusku jižním«?.

¹⁾ Proloženo v novinách.

²⁾ Nár. Noviny, 14. června 1867.

³⁾ Tažení Napoleona I. do Ruska 1812.

⁴⁾ Míni t. ř. válku krymskou (1853–1856).

Dne 13. června 1867 dlel v Kronštadtě, kde řečnil z hostí první. »Promluvil několik slov o Petru I., o okně, jakž car tento prolomil do Evropy, která od té doby poznala Rusko a jeho sílu i mohutnost. Na Kronštadt a baltické loďstvo poukázal pak jako na strážu slovanského světa na severu evropském.«¹⁾

Dne 27. července 1867 jednal sbor obec. starších o rozšíření komunikace i nádraží na t. zv. novoměstských baštách (v nynější ul. Hybernské). K věci mluvilo více řečníků (Makovský, prof. Kořistka, starosta Bělský, Martin a dr. Sladkovský), načež prohlásil Rieger:²⁾

Já, pánové, si přeju tu věc uvážiti objektivně a myslím, že máme dva interesy proti sobě postavené, na jedné straně leží interes jmenovitě obchodnickému stavu prospěšný a samé železnici, které na tom záleží, aby se nádraží rozšířilo a místo 2 neb 3 kolejů asi 6 neb 8 položilo, to jest jistá věc, že celý obchod v nádraží provázený půjde mnohem snadněji, že se budou moci magaciny lépe zříditi a pak se zajisté obchodníkům stanou velké výhody. V tom ohledu, pánové, jsem rozhodně pro to, aby se železnice a společnost co možná nejvíce podporovaly, aby se překážky odstranily. Na druhé straně je interes komunikace veřejné, aby jedna část města s druhou svobodně zacházeti a zboží se tam převážeti mohla, jak to nyní stojí, na té komunikaci mnoho nezáleží, kdyby se mi jednalo o to, abych měl jménem obce jednat a postoupit tu komunikaci, která nyní je, řekl bych, že za mnoho nestojí, neb kdo tam vlastně nyní komunikuje? Několik lidí, kteří se tam procházejí, ale ani ti ne, neb tam žádný nejde a ten kus až k Poříčské bráně za nic nestojí, svět je tu skutečně prkny zabeđen. Obecenstvo chodí k nádraží, aby se zde dívalo na ten čilý život a bez toho by obecenstvo mohlo být, a když by se tam měla zříditi lávka pro pěší, aby se po ní mohli procházet, tak bych to pokládal za zbytečné, o to se hádat.

Mám, pánové, na mysli budoucnost, že zde vedle našeho nádraží má přijíti nové velké nádraží, ke každému nádraží je velký sběh lidu a zboží ze všech stran, tu zajisté velmi mnoho na tom záleží, aby kolem toho nádraží na všechny strany se mohlo svobodně projeti, nikde by nebyly překážky a závady, když by udělaly se u toho nového nádraží takové ulice, aby se tam volně projeti mohlo. Myslím, že by tam komunikace fakticky utrpěla a myslím, že jako opatrní otcové obce máme hleděti na to, abychom pro budoucnost komunikaci neztratili, alebrž získali, a jsem toho mínění, které vyslovil p. prof. Kořistka, který co výborný technik tu věc

dobře uvážil a posoudil, těšilo mne, že jsem — ne co technik — tu samou myšlenku dnes řediteli nádraží vyslovil. Ohledně té lávky, která by se měla vystavit, jsem rozhodně proti té samé, neb by byla nyní k malé potřebě a, až pak hradby padnou, k žádné, ovšem bych byl pro tunel, ale není to, pánové, tunel, kdo z vás jednou nádraží viděl, ví, že tam byl most, pod tím je příkop a tam potůček, kdyby pod tím mostem byl průjezd, chtěl bych tam tudy projeti. Myslím, pánové, že by se jen o to jednalo, ten příkop zase otevřít, aby tam mohly vozy projíždět, a bylo by 6 mostů, chtějí-li, 6 kolejů položit, aneb 8 mostů, chtějí-li 8 kolejů udělat, a bylo by to pod širým nebem, ale volíte-li viadukt, chcete-li překlenout, také můžete, ale pak se udělají všude okna. Víte, že se ve velkých městech překlenou celé dvory, pokryjou se sklem, po kterém mohou lidé pohodlně komunikovat. My bychom, pánové, jak pravím, na té komunikaci neztratili, nýbrž získali, a sice vozovou cestu, kterou nyní nemáme.

Pánové, věc je taková: od ulice Jezdecké až do cesty naproti Žižkovu proti Hellerové fabrice nemáme žádný příchod, musíte z Nového města do Karlína buď Jezdeckou ulicí, nebo novou branou ven, nyní bysme získali, měli bysme komunikaci, chcete-li, třebaš proti novému nádraží, přál bych si, aby se na onom místě, kde Hyberňácká ulice vráží do šanců, tyto se probořily a udělala cesta ven, aby se nemuselo na Senovážné náměstí zacházeti, cesta ta by přirazila k nové plynárně a k starovídeňské silnici a odtud do Karlína, od toho mostu by se ta cesta spustila asi 2 sáhy dolů do toho příkopu a do té by se lehce sjelo a v Karlíně vyjelo ven. Ta věc jest velmi důležitá pro budoucí nádraží, bude-li nádraží zřízené, povstanou nejen nové domy, nýbrž i veřejné sady, a do těch by lidé, jak bych si přál, z Karlína přicházeli. Tato komunikace bude jim vítaná. Já bych byl toho mínění, aby se ještě vyjednávalo ze strany obecní rady, jestli by se ta věc nedala takovým způsobem zadržeti, pak aby se ouvoz překlenul a sice kolik kolejů, tolik mostů, a aby se, možno-li, ty samé výminky získaly, co se týče plynárny, na těch 10.000 zl. bych tak velkou váhu nekladl, spíše nechat té společnosti tuto komunikaci zříditi a měli bychom pak komunikaci pro vozy, kterou nemáme, a v smlouvě s plynem bychom mohli žádat — neb kladu na to velkou váhu a připisuju tomu značnou cenu — v ten způsob, aby se společnost zavázala na celou budoucnost, naše plynárna by tím velice získala. Musím se přiznat, že návrh městské rady zde ve sboru nenašel žádného zastance, a jsem pro to, aby se společnosti co možná nejvíce povolilo, ale aby se zároveň též i jiným interesům zadosť učinilo, abysme tu komunikaci pro vozy získali a tak dvojího užítku dosáhli.

Pak se ujal slova k věci ještě jednou řka:

¹⁾ *Nar. Noviny*, 20. června 1867.

²⁾ Podle stenogr. protokolů sboru obec. starších.

Dovolím si přečísti návrhy. Já opakuji, že můj úmysl je podporovat všemožně francouzskou společnost, aby nádraží zvětšila, ale i zachovat možnost zřízení komunikace, bude-li potřeba, bude-li to technicky možná, a že jest to technicky možná, za to mi ručí můj soused p. Kořistka, který zejména, co se týče měření výšek, je autoritou. Když řekne, že to místo leží 6° výše než řeka, tedy se to může položit hloub, a já bych si troufal projet s vozem kdykoliv. Já návrh můj v tom směru činím, aby měst. rada tu záležitost vyřídila, my se nemůžeme do toho pustit, abychom dokázali, že se ta komunikace technicky provéstí dá, ani se pouštět se společností do vyjednávání, abychom řekli, 10.000 nevezmeme, dejte 15 neb 20 tisíc, možná, že 20 tisíc by dali, ale to musí p. purkmistr neb městská rada provéstí, když se všechny výminky, co se týče odebírání plynu a postavení kolejí přes tu cestu vyhradí. Já chci, aby městské zastupitelstvo celou věc přeneslo na městskou radu, aby uzavřela, jak nejlépe tomu rozumí, a my napřed dáme své schválení k tomu. (Čte své návrhy česky a německy).

Ve schůzi sboru obec. starších 31. července 1867 se projednával návrh na prodej stavebních míst na Letné i stavenišť, která povstanou upravením rejdiště. K věci pravil Rieger:

Dokázalo by se tím otevření nové ulice do ulice Křížovnické k Rejdišti a pak i to, že celé to prostranství by se mohlo změnit na tak zvané »squares« či veřejné zahrady. Pánové, kteří měli příležitost navštívit cizí země neb hlavní města ciziny, viděli a shledali, jak velká u nás nouze na veřejné sady, a že to na poměry zdravotní veliký vliv má, o tom by se daly provést mnohé důkazy. V Paříži na př. varíruje poměr smrtelnosti od 6 až do 32%. Poměr smrtelnosti je zde velmi rozdílný, jmenovitě se to ukázalo za časů cholery, že v jednom oddělení města, kdež byly ulice prostorné a kde byly t. zv. squares, umřelo toliko 6°/₁₀, kdežto naopak v ulicích úzkých a zavřených umíralo až 32%. Nu, já myslím, že, ač tato výhoda na zdraví lidském a delším životě se nedá tak přísně v číslech vypočítat, že přece to výhoda pro obecnost velmi důležitá. Zajisté, pánové, kdyby kdo z nás přišel do takového postavení, aby život svůj ceniti měl, že ho ceniti bude mnohem výše, než cokoliv jiného. A přece se upříti nedá, že lze ve zdravém, širokými ulicemi a veřejnými sadami opatřeném městě mnohem déle žítu býti než v městě, které toho všeho postrádá. Jmenovitě však, pánové, jest to důležitou věcí pro naši mládež, my v celém Starém městě nemáme místo, kde by chůvy a hlídači dětí mohli s dětmi se projít a nechat je trochu poskákat a podvádět. Máme zde v tom ohledu jediné místo okolo pomníku Františkova a všimněte si, pánové, jak veliký počet tam každodenně přichází, a přece to místo naprosto nepřekně a zvláště odpoledne velmi nepřijemné, není tam

ani trávníčka atd. Jak příjemná musela by však býti prostrannost na rejdišti, kdyby řádně upravena byla!

Ale já, pánové, vždy také rád hledím na užitek, kdekoliv to jen možno, a tu myslím, když něco z toho místa odprodáme a sice č. 1., vedle Podhorských,¹⁾ kde jsou budky rybářské, že to zajisté dobře zpeněžíme, podobně č. 2., 3., 4., 5., ač toto právě jen menší část. Číslo 6. jest pak Muckův, který staveniště činí. (Předseda: To jsou již jen zbytky!) Část toho však přibude do ulice, jak jsem se zde podle plánu na to díval, zdá se mi, že by bylo možno, kdyby obec toho potřebovala, mohla by ještě Muckův dům nechat stát, alespoň z polovice neb dvě třetiny. Zde by se toho dalo zajisté docílit, že by se jen to zbořilo, což již do ulice vpadlo. (Předseda: To by nám však škodilo!) Já myslím, že by to nepotrvalo dlouho a že by ulice vzdor tomu zůstala dosti svobodna, když by se prozatím jen část zbořila. (Předseda má jisté námítky.) Já jen k tomu cíli na to poukázal, poněvadž myslím, že by obec ještě na několik let místa toho potřebovatí mohla, a že není třeba najednou vše bořit. Když nám však p. purkmistr praví, že to ještě není žádný definitivní návrh, tož se do bližšího rozkladu o tom pouštětí nechci, přece však myslím, že by bylo nejmoudřejší, kdybychom to prodali. Mám také za to, že k tomu nebude ani sněmovního povolení zapotřebí, poněvadž to není žádné základní jmění obecní, ten dům obec nepovažovala nikdy co jmění základní, ona jej koupila pouze k tomu konci, aby jej zbořila a ulici tam udělala.

O slavnostní hostině, konané 17. května 1868 za příležitosti položení základního kamene k Národnímu divadlu, pronesl přípitek předseda sboru pro postavení divadla továrník Ferd. Urbánek, po něm Fr. Palacký a jako třetí se ujal slova Rieger. Pravil:²⁾

Pánové! Drazí rodáci a přišedší k nám Slované i z končin nejvzdálenějších! Včera kladli jsme slavným způsobem kámen k divadlu Národnímu pod stanem, na jehož temeni skvěla se koruna svatováclavská. Tato koruna jest nám symbolem práv národních.³⁾ K ní druží se kmen náš v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (Výborně!) Kmen krve naší, kmen slovenský, je sice za hranicemi koruny české, ale cit jednoty spojuje nás s bratry Slováky přece. (Sláva! Přítomní Slováci vstavše volají: Jedno jsme s vámi!) Kmen ten dal nám Kollára a Jafařika a bohdá, že i dále pracovatí bude s námi na poli literatury a osvěty. Koruna česká je dále obrazem historických práv³⁾ našich, která s korunou

¹⁾ Podhorský byl známý obchodník rybami.

²⁾ *Nár. Pokrok*, 1868, č. 150. S. Heřler (*Jubileum velké doby*, 55) reprodukuje tuto řeč poněkud odlišně.

³⁾ Proloženo v novinách.

touto národ náš propůjčil rodu Habsburskému z dobré vůle. <Výborně! Sláva historickému právu! Tak jest!> Koruna tato jest znakem svazku, ale také vzájemné povinnosti. <Výborně!> Koruna je také symbolem slávy naší. <Hlučné Výborně!> Nejslavnější děje minulosti naší připomíná nám koruna tato. Karel, Otec vlasti, dav korunu tu udělat, posvětil ji sv. Václavu, který je ctěn po celém Slovanstvu. Karel založil slávu národa našeho, povznesl jej na takový stupeň, že slaven byl a první místo zaujímal po celé Evropě, a položil k slávě té základ, že národ český v době potomní odolati mohl všem svým nepřátelům. <Potlesk a dlouhotrvající volání Slávy!> Národ náš odrazil útoky nepřátel krácel dále po dráze osvěty a vzdělanosti a vynikal tím v Evropě. Nespuštěme se cesty této a budeme i my mocní a slavní. Národ náš věru není posledním v Evropě. Národ český železným krokem prošel dějiny světa, nejen skutky ducha, uměním válečným může se vykázati, nýbrž i velkým utrpením. Cech jako starý bojovník může ukázati mnoho ran, z nichž krvácel, bojuje pro osvětu svou i celé Evropy. <Sláva! Živili Cechové!> Proto nejsme pariové¹⁾ mezi národy, jsme šlechtou mezi národy ostatními a diplomem k tomu je slavná naše historie. <Výborně!> Obrazem slávy této je nám klenot drahý po předcích zděděný, koruna svatováclavská, památka naše rodinná. Tento obraz, tuto naději budoucnosti naší chceme chovati <Ano!>, při ní chceme státi <Chceme a budeme!>, trpěti <Budeme! Sláva!> a kdyby potřeba toho kázala, i umřítí. <Umřítí! Bouřlivé a nadšené Sláva! Všecky ruce zvedají se k nebesům.> A kdybychom podlehnouti museli, ještě i potom do hrobu klesající volati budeme: Sláva koruně svatováclavské! <Bouřlivé, dlouhou dobu trvající volání Slávy! Všichni se hrnou k Riegrovi a připíjejí na slávu koruny české.>

Ve schůzi sboru obec. starších 4. června 1868 byl projednáván mimo jiné návrh, jak má býti zřízena správní rada obec. plynárny. K věci mluvili dr. Skarda, starosta Klauudy a po něm Rieger:²⁾

Já, pánové, mám za to, že podstatná věc, o kterou se má zde jednat, ta jest, má-li se nynější způsob administrace při plynárně ve své povaze změnití. Dosavadní povaha té administrace jest, abychom tak řekli, byrokratická, všechno musí býti černé na bílém a nikomu se nic nevěří na jeho čest, nýbrž všechno jen, jak daleko akta dokazují. To jest způsob byrokratický. Způsob kupecký je docela jiný, v kupeckém závodě jest podstatnou věcí důvěra šéfa k tomu, který vede prokuru, firmu a k tomu podobné. Kdyby

¹⁾ Pariové byla třída lidí ve Vých. Indii, původu nearijského, kterou Hindové opovrhovali.

²⁾ Podle stenogr. protokolů sboru obec. starších.

k němu důvěru neměl, musel by mu to nesvědčit. Kdyby v každém případě chtěl důkazů a dokladů, tu teprv by se musel na všechno tázat. Dálo by se takovému kupci podobně jako někdy rakouskému státu, když generál, který stál na hranicích tureckých, musel míti nařízení od hofkriegsrathu,¹⁾ má-li bitvu vyhrát nebo prohrát. Já ale myslím, že nesmí se čekat, až je prohráno, nýbrž že se musí hledět vyhrát. V tom ohledu zdá se mi myšlenka, o které se jedná, zcela zdravou; jedná se o to, aby obec naše tuto záležitost, která je čistě industriální, vedla se způsobem skutečně kupeckým, aby svěřilo se vedení lidem, kteří rozumějí věci a důvěry zasluhují, a slušno o to se postarat, aby to byli lidé poctiví, kteří by spojovali s poctivostí těž znalost věci. Pánové, nemáte-li takových, pak to nečinite, já ale myslím, že by to byla smutná věc, kdybychom takových nenašli ve svém středu. Jest to smutný stav demoralisace všech našich instancí, že u nás v Rakousku nic bez kontroly nemohlo býti, že se na osobní cit lidí nic nedalo. Pánové, jest to záhuba finančního úřadnictva, poněvadž se žádnému nemůže důvěřovat, na každého jednotlivého musí býti dohlídka a vzdor tomu přece všude – podvod a nesprávnost. Tím se stává, že se více než polovička příjmů na režii vydá a konečně stát zkrácen bývá.

Pánové! Myslím, že naše doba, kde veřejnost vládne, je k tomu uzpůsobena, aby se takové špíny, abych tak řekl, nemohly rozšiřovat. A kdyby se taková špína nalezla, může každý, kdo o tom se dozví, ve veřejnosti proti tomu vystoupit, buď v novinách neb i ve sboru obec. starších cestou interpelace. Kdo z vás který ví, že něco se vede neřádně, nechť vystoupí a řekne: »Já interpeluji, proč to neb ono takto se vede, mně nezdá se to býti v pořádku. Já žádám, aby měst. rada věc tu vyšetřila a patřičné vysvětlení podala.« Pak, pánové, myslím, že také přijdeme k poměrům, kde si budeme více zakládati na morálce a mravnosti lidí, kterým dáváme svou důvěru. Já jsem proto, aby se v principu ten systém zavedl, ale každému se musí vložit na svědomí, aby povinnosti své pečlivě zastával, a ten, kdo voliti bude, ať při volbě jest velmi opatrný, ať dříve dvakrát si rozmyslí, než rozhodne.

Co se dotýče těch předmětů, které se mají odboru přenechat, to myslím také, že dosti jasně pověděno. Jestliže měst. rada dílem ze svého středu, dílem ze středu obec. starších 5 mužů zvolí, kterým vedení odboru svěří, prosím vás, nemůžeme mít k nim tu důvěru, že při koupi a prodeji věc tak dobře uváží a znají, jak celá městská rada? Měst. rada jedná o věcech, jak říkáme, při zeleném stole. Žádný měst. rada nepůjde se podívat ku př. na uhlí, které koupiti se má, jaké jest dobroty a zdali více plynu dá, nýbrž votuje dle zprávy referenta. Když tento řekne, že uhlí jest dobré,

¹⁾ Dvorská rada vojenská, původně poradní sbor ve věcech vojenských, se stala časem jakýmsi ministerstvem vojenství.

tak vy všichni řeknete, aby se uhlí to koupilo. A, pánové, to měst. rada koupila to uhlí? Ne, pánové, to koupil ten referent, který snad dal k tomu ještě špatnou zprávu. Odborem ale, který se zříditi má, zavedena bude mnohem lepší kontrola, poněvadž každý z těch pěti musí se na to uhlí dříve podívat a je řádně ocenit. A tomu podobně i jinde zaveden bude lepší pořádek.

V jedné věci však dávám za pravdu p. dru Škardovi, co se týče plnomocenství. Mám za to, že námitka jeho jest podstatná, a že měst. rada nemá právo, to plnomocenství rozšířit neb zúžit. Pánové! Měst. rada sama o sobě žádnou moc nemá, nýbrž tu moc, kterou má, my jsme jí dali. Ze svých povinností nesmí nic uvalit na jiného, poněvadž by pak nekonala svou povinnost, tím méně smí právo, které jsme jí dali, snést na jiného. Když já někomu dám plnomocenství, aby něco za mě koupil neb prodal, může tento dát to plnomocenství na jiného zase? To není pravda. Já mu nedal práva k tomu, nýbrž speciálně jemu právo prodeje jsem přenechal. Mám za to, že se nyní vlastně o to jedná, abychom z oboru plnomocenství, které jsme dali měst. radě, něco vzali ven a přenesli na správu plynární, a kdykoliv by se mělo něco změnit, že by se to muselo stát zase s naším povolením. Muselo by se říci: »Dovolte, abychom té komisi zase něco dali neb vzali, co jsme jí byli dali.« Já myslím, že ta věc jest podstatná v celém svém právním poměru a přál bych si, aby ten návrh byl změněn tak, že ničeho v tomto právě té komise nesmí se změnit, ani rozšířiti, ani zmenšiti bez usnešení obec. starších.

Pak bych si také přál, aby, jestli ještě nějaká instrukce k provedení toho bude od městské rady dána, tato se alespoň zde předložila k vědomosti. Nebude-li proti ní námitky, bude se považovat za přijatou, bude-li ale něco v ní, co se nebude líbit, pak musí nám býti popřáno, učiniti zde patřičné námitky. Myslím, že tím se vyhová tomu, co p. dr. Škarda si přeje, aby se totiž instrukce zde přivedla k vědomosti, abychom učiniti mohli o tom kritiku, a, bude-li třeba, i podati opravy. Tím se věci zajisté neuškodí.

Znovu promluvil pak k věci řka (po Škardovi a starostovi):

Já myslím, že se jedná o to, jestli ta instrukce, která je daná, dostatečná jest, jestli dává sboru dostatečnou garancii, že věci správně se provedou. Nyní ale musím přiznati, že to není vlastně instrukce, jak byla ustanovena, nýbrž že se řeklo: Ta komise smí kupovat uhlí, prodávat dehet, koks, učinit obchod stranu instalace, neb zrušit instalaci, konečně že může žalovati jménem zastupitelstva, když se neplatí. To jsou ty věci, a to se mi zdá, že není instrukce, nýbrž jen agenda. Tedy je otázka, jestli by se nemohlo skutečně přání p. dra Škardy vyhovět v některých věcech. Zdá se mi, že jsou věci tak důležité, že by bylo povážlivé dát třem členům to

plnomocenství, a že by se mělo v některých případech ustanovit, že všichni musí býti pohromadě a že tam musí být paragraf, dle kterého purkmistr může ustanovit náhradníka, který by zastupoval toho člena, který by ku př. náhodou odcestoval. Jsou pak ještě jiná opatření, která by se mohla ustanovit. Pánové, jest rozdíl, když máme někomu prodat 100 centů koxu a hned neplatí, jestli máme mu kredit dát, dlouho-li, kolik procent, když se ale jedná o uzavření smlouvy o dodávání rour plynových, které smlouvy může dělat rozdíl kolik tisíc nákladu, může se uzavřít smlouva s jednou neb druhou ližárnou neb hutí. V takovém případě může býti potřeba, aby byli všichni pohromadě. Také myslím, že je možno, že by se do instrukce dalo mnoho věcí, které vlastně jsou zbytečné, kdyby se řeklo, aby kupovali co nejlaciněji neb dobré uhlí, to se samo sebou rozumí, že se do instrukce dát nemusí, ale některé věci by se tam mohly dát: stranu hlasování, stranu náhradníků, a to je potřebné. Myslím, že by měst. rada nechyběla, kdyby ještě jednou vzala to nazpět, a kdyby to vzala v uvážení, aby ještě některé věci se přidaly. Myslím, že si vlastně rozumíme a jak vidím, p. dr. Škarda nechce, aby se tam něco dalo, co by se před obecenstvem nemělo říci. Já bych navrhoval, aby vše se v příštím sezení předložilo, by se ještě ta komise svolala a aby se instrukce doplnila tím, co se tam ještě může bez škody dát a co obyvatelstvo může vědět. Tím by se debata nejkratěji ukončila. Navrhoval bych, aby snad ku př. pp. dr. Škarda, dr. Prachenský, neb někteří z pánů kupců, kteří ještě v komisi nebyli, do komise (se) vzali a tam své návrhy přednesli, poněvadž těžko v takových věcech v plném sboru jednat. Tím se snad vyhová.

○ banketě, pořádaném 14. června 1868 na oslavu 70tých narozenin Fr. Palackého, děl Rieger, ukončiv řadu připitků: 1)

Když vyvázne člověk z velikého nebezpečí, rád sobě připomíná strasti, které přestál. I národ náš vyvázl z velikého nebezpečí. Před 50 lety byla naše vlast a pole národní vzdělanosti pouští bohopustou. Prach zapomenutí kryl památku naší dávné slávy, nejúrodnější a nejdrazší šťávy života národního byly jako v bahno proměněny, na němž nepřítel sil rejží pro otroky své.²⁾ (Výborně!) Nestvůry závistí a záští nepřátelského požíraly každý pupenec života, který na té půdě vypučel. Při takovémto stavu bylo třeba býti polobohem tomu, kdo ujmouti se chtěl díla, aby obrátil pustinu v půdu úrodnou. Avšak národ náš našel takovýchto heroů, kteří práci Herkuleskou jali se vykli-

¹⁾ Ndr. Pokrok, 15. června 1868. Úvodem se poznamenává, že řeč »shromáždění nejmocněji uchvátíla«, a na konec se dodává, že »nekonečné Sláva! následovalo po velevýznamné řeči této«.

²⁾ Proloženo v novinách.

zovati Augiášův¹⁾ chlív. Věk heroický našeho národa, v němž dotčení mužové působili, nyní již přestává, žijí již poslední jeho památníci. Nyní nastane nám doba praktická, doba historická. Národ náš a celý svět nalézá se nyní na rozhraní dvou dob podstatně rozdílných. Příště budou již totiž o osudech svých národově rozhodovati sami.²⁾ <Výborně!>

Naši heroové byli mužové slavní a k vyvedení úkolu svého úplně schopní. Zbývá nám tedy jen jedno přání, aby totiž národ náš našel v nové době podobných mužův, rovněž důstojných velikého povolání našeho. Stojíme na prahu velké doby. Jest nám zpytovati hrudi své, abychom vstoupili na nový práh dějin s čistým srdcem a duchem. Velikou útěchu a posilu nalézáme nyní v slovanské vzájemnosti, vímeť, že za námi stojí zeď národa 80ti milionového.³⁾ <Výborně!> Ale, pánové, budme pamětlivi toho, že nesmíme složití ruce v klín. Především starejme se sami⁴⁾ o sebe, a národ takový, který se sám neopouští, také Bůh neopustí. <Výborně!> To však můžeme míti vždy na paměti, že, bude-li zle, svrchu dotčená bašta 80ti milionová za námi státi bude. Jiná věc jest, abychom novou dobu sebeurčování národů nastoupili s myslí čistou, abychom se vybavili z malicherného ducha koterii, z vzájemného očerňování a osočování sama sebe.⁵⁾ <Výborně! Výborně!> Neboť nám, pánové, jest nyní nutně třeba, abychom byli všickni jeden národ, ničím nerozdvojený.⁶⁾ <Výborně!> Bude-li šlechtic, měšťan, rolník, vůbec všechny třídy společenstva pracovati k jednomu cíli, budeme nepřemožitelní. Proto jest nutně třeba, aby nehleděl druh druhá zmenšovati, aby každý hleděl druhého postaviti tam, kam duchem i schopnostmi svými nejlépe se hodí. <Výborně!> Nesmíme býti také ani příliš troufalí, ani příliš malátní. Vězme vždy určitě, kam síly naše sahají, abychom v čas příhodný v plné míře mohli jich užití. Národové světa všimají si již snažení našeho. Národ náš je síce malý, ale to nic neškodí. I malí národově stali se velikými, poněvadž byli velcí činností duševní. Staré Athény jsou toho důkazem. Nová doba pohybuje již mocnými perutěmi vzduchem, čítáme již bližení se jitřenky, jež oznamuje spásu naši. <Výborně!> Tu jednu věc nám Bůh popřej, aby, až nadejde nám ta toužená doba spásy, národ náš našel takových mužů, jako byli Jungmann, Palacký a Šafařík. Po těchto mužích, kteří psali⁷⁾ první díl našich dějin, musejí následovati mužové, kteří druhý díl těch dějin udělají.⁸⁾

¹⁾ Herakles (u Římanů Herkules) byl nejslavnější ze všech bohatýrů řeckých. Musil prý vykonati dvanácte těžkých prací, aby se stal nesmrtným. Jednou z nich byla, když vyčistil králi Augiášovi chlív, znečištěný 3000 voly za dobu 30 let. Herakles provedl práci — za den a to tím způsobem, že zavedl tam blízkou řeku, která vše spláchna.

²⁾ Proloženo v novinách.

<Výborně!> Sláva tedy těm, kteří první díl našich dějin psali, i těm, kteří druhý díl udělají!¹⁾

Ve schůzi sboru obec. starších 8. října 1868 byl na denním pořádku návrh měst. rady stran žádosti k panovníkovi o český ústav polytechnický.²⁾ K věci mluvili Schwab (německy), Fr. Palacký, zpravodaj Wenzig, Ed. Grégr a pak Rieger. Pravidl:³⁾

Já, pánové, to skutečně považuji za nějakou nehodu, když se zde v tomto shromáždění mluví o otázkách politických a národních. Kdykoliv jdeme do městské rady, myslím, že by si měl každý z nás opakovat, že nejdeme do žádného sněmu, žádného parlamentu a že se máme omezovat pouze na jednání o otázkách obecních. Nicméně v této věci nelze naprosto se vyhnout některým politickým neb národním otázkám. Věc sama byla od jednoho p. řečníka dotknuta, proto také několik jen slov o tom i já chci promluvit. P. Schwab nám zde pravil, že, kdokoli jednání o této záležitosti duchem nestranným přečte, musí vyznat, že bylo vedeno naskrze duchem smířlivostí. Pánové, věru, abych toho přesvědčení nabyl z jednání letošního sněmu, zdali to možno, dovedete sami posoudit; tolik ale musím se vyznat, že moje city, kdykoli pomyslím na tuto věc, jsou příliš pohnuty, než abych mohl soudit o tom způsobem chladným a abych mohl užití k posouzení všech těch věcí slov parlamentárních <bouřlivé Výborně! ve shromáždění a na galeriích>, ale smířlivého v tom jednání ducha nebylo <Bohužel! Tak jest!>. Pánové, ta nešetřnost, kterou se urážely zájmy české, ten úchvat, s jakým se dělaly zákony na úkor národnosti české, jest věru v dějinách neslýchaný <dlouhotrvající bouřlivé volání: Výborně! na galeriích potlesk, volání Sláva! předseda zvoní, prosí obecnost, aby se utišilo>. Pánové, ten způsob, jakým representanté jedné pouze národnosti o zájmech národnosti druhé rokovali, jakým nová břemena na celou zem ukládali, ten chvat, jakým rozhodovali o věcech království našeho, jest věc velice žalostná, a myslím, že právě ten způsob věru nebyl, který by byl přispíval k smíření, tou cestou se brojí, nesmíruje <Výborně!>.

Pánové, o těch věcech jsme my všichni dobře zpraveni, my víme velmi dobře o té vaší smířlivosti⁴⁾ a oč se vám jedná, my víme velmi dobře, jak se tak rozličné věci na široké ulici upravují napřed, my víme, že rána na polytechnický ústav jest vlastně ranou na

¹⁾ Proloženo v novinách.

²⁾ Je to starší název vys. škol technických.

³⁾ Podle stenogr. protokolů sboru obec. starších.

⁴⁾ Mluví k zástupcům německým.

universitu českou, které přímo se chopiti se ještě boji. Tí pánové dobře cítí, že, kdyby se na polytechnice podal důkaz, že vědecký ústav, nejvyšší v zemi, vzdor rozličným národnostem velmi dobře může prospívat, kdyby důkaz ten byl podán na technice fakticky, že by nemohli na universitu tak brzy pomyslet. Poněvadž toho nechti dopustit, musejí vésti důkaz, faktický důkaz, že to na technice nešlo, následkem toho budou argumentovat dále, že to na universitě také nepůjde, a další argument bude: Vy, Čechové, zřídte si svoji universitu, pakli chcete sami, země nemá na to za nynějších finančních poměrů peněz, naše německá universita si ale podrží staročeské fundace a bude jich užívat. Co se týče interestu vědy a jak se museli osvědčit profesori, kteří dosazení býti chtěli, o tom, pánové, mohl bych více vypravovat, nežli mnohý z vás, nesluší mi ale odkrývat věci, jichžto jsem byl svědkem, toliko to pravím směle, že ne věda, ne výtečnost ve vědě, ale pouze národnost a sice korektní německé smýšlení jest ono kriterion,¹⁾ dle něhož se osoby na technický ústav dosazovaly. Exempla sunt odiosa²⁾ – mohl bych jmenovat osoby ty, avšak neučiním toho. Buďte ale přesvědčeni, že se tu nejedná o vědu, ale o to, aby ten, kdo jest nejzručivěji německého smýšlení, na ústav byl dosazen. Víím, že následkem tohoto směru vyloučení byli učenci, ba i znamenité capacity, a předpovídám vám, že žádný Čech, ba ani žádný Čechoněmec, neboť o Čechu beztoho nebude ani řeči, nedostane jakousi profesuru právě proto, že by snad takový Čechoněmec uměl náhodou také česky, uměl-li by česky, byl by snad náhodou také spravedlivým k Čechům. Pánové, známé jest pravidlo, že jsme nejméně spravedliví těm, které neznáme, jeden anglický státník pravil o jisté straně: »Já je nenáviděl, poněvadž jsem je neznal, jakmile jsem je ale poznal, přestal jsem je nenávidět.« Pravda-li jest to, pánové, že člověk nenávidí, čeho nezná, pak poznáváme, oč se zde oněm pánům vlastně jedná. Nepřejí si sjednocenosti, nechťejí svornost v zemi, žádají, aby byl ústav polytechnický rozdělen, by se lidé neznali, aby se vůbec ani neseťkávali. Když se neseťkají, nepoznají se, budou se o sobě vzájemně domýšlet těch nejhorších věcí, budou nevražit na sebe způsobem nejlítějším, kdyby se scházeli, museli by si zvýknout konečně.

Vy, pánové, pravíte, že jste se na sněmu poctivě a vřele namáhali proti rozdělení, proti roztržkám mezi národnostmi, ale co jest to, na čem jste se usnesli, jiného než organisovaná nesvornost, což jest to jiného než organisované rozdělení? Nebude toho jiný následek než ten, že dva ústavy rozličných národností vedle sebe nebudou moci v jednom domě, v jednom stavení existovat, jelikož by se tím již ustavičně třenicemi mezi studenty provokovaly. Pánové,

¹⁾ Kriterion, lat. kriterium značí zkušební znak, měřítko.

²⁾ Po česku: Příklady jsou nepřijemné.

když chcete oba ústavy v jednom domě umístit, pak tam postavte hned jenom hlavní stráž, poněvadž se pak hnedle technikové čeští s německými seperou. Tu zase pak nějaký hanebník v žurnálu některém napíše, že je p. Palacký navedl (veselost, Výborně! Výborně!) a že má tam p. Palacký jít, aby je opět smířil. Vy, pánové, se musíte starat, by nebyly příčiny k šrůtkám z vaší strany vyvolávány, lépe by vám slušelo, kdybyste se starali o to, aby ústav ten duchem vědeckým a praktickým veden byl, by se více věda pěstovala, zdali k tomu ale jediné cesta rozdělení ústavu vede, o tom pochybuji. Já se sám přiznám, jak věci nyní stojí, jsem sám na rozpacích, mám-li podporovat žádost měst. rady aneb onu strany protivné. Když chtějí oni páni tímto směrem jíti, pak upřímně řečeno, bylo by snad lépe to zkusit. Jsem toho přesvědčení, že, pakli ústav ten bude rozdělen, to zajisté tak daleko přijiti musí, že jeden z nich se musí z Prahy přenést, a oni páni, kteří si rozdělení přáli, si musí zajisté i toto přáti, jest to pouhá konsekvence, cíl jejich jest, by německá mládež vychována byla ryze jen duchem německým, aby se jistotně nenaučila česky, neboť to by bylo právě neštěstí pro ně. Avšak toto nebezpečí bude pro ně v Praze vždy, neboť, bude-li zde v Praze student německý po 4–7 neb 10 roků studovat, snad by se náhodou přece mohl česky naučit. Jelikož by se neštěstí toto mohlo snad přece stát, tož by bylo lépe, abyste raději tu svou techniku opatrně někam do Chebu, Liberce neb Litoměřic přesídlili, tak by jednou ranou všechny rozmišky přestaly.

Pánové, chtěl jsem podotknout, že skutečně se rozpakuji, mám-li hlasovat pro ten návrh. Ovšem ale to musím opakovat, že se mi zdá, že následkem toho se o nic jiného nejedná než o to, aby se uvalily na české obyvatelstvo nové a dosti znamenité berně, které alespoň půl krejcaru na každý zlatý daně obnášejí. Jednoduchá, sprostá slušnost žádala již, by se s tím počkalo alespoň, až budou representanti celé země a tudíž i obyvatelstva českého shromážděni dle zásad řádného a spravedlivého zastoupení. Pánové, něco takového se nestalo, vždyť vědí, že se jim to snadně poštěstí. Ale toho způsobu rovnoprávnost, jak se nyní vede, vypadá právě tak, jako kdyby si dva řekli: »Povedeme spolu menáži, já dám na ni groš a ty dáš tři groše a za to budu já jíst za tři groše a ty za groš.« Já se ale nechci postavit na takové stanovisko počtářské, ale jako poctivý Čech, který si přeje, aby oběma národnostem v zemi naší se stalo úplně po právu, aby jedné i druhé v každém ohledu se dostalo úplného vědeckého vzdělání, nechťel bych se handrkovat o několik grošů více, dopřál bych i to, by se na německé ústavy vydalo i více i z peněz českých, pak by ale musel býti duch ústavu toho politicky čistý a nesměl by býti veden úmyslem: rozdělovat národnosti v zemi a vést je k rozdělení!

Pánové, víte všichni, že nám Čechům se nemůže podkládat úmysl, jako bychom chtěli německé krajany naše utiskovat, neb jim jakkoli křivdu činit, jsme v tom ohledu zajisté dosti rozumní a víme, kde stojíme geograficky v Evropě, bychom mohli dělat takové experimenty a chtěli se na nějakou křivdu odvážit, tolik rozumu máme, ale ne všichni tomu tak rozumějí a proto jinak na věc tu hledí. Já tedy, pánové, jen to jsem chtěl podotknout, že si přeji, aby tyto věci, a to by byl obsah prosby k J. V., nepřišly ještě ku skoncování, doufám, že konečně se přece najde cesta, na které se budou moci obě národnosti v zemi srovnati, že otázka tato dojde náležitěho opravdového rozřešení, že ale ono rozřešení, které se nám denně připravuje, není ani moudré ani spravedlivé, o tom nerozpakuji se vysloviti ani na okamžik. (Dlouho trvajícím bouřlivým voláním Výborně! Sláva!).

Poslední bod programu byl návrh stran deklarace českých poslanců zemských. K tomu promluvil navrhovatel, Ed. Grégr a pak Rieger řka:

Já, pánové, povím jen kratičké slovo. P. kol. dr. Grégr pomlčel o té věci, zdali je poslancům slušno neb neslušno, zdali se to srovnává s jejich ctí nebo ne, aby v té věci hlasovali. Pánové! Co se týče ctí, tu můžeme v té věci nechat stranou, není to zajisté nečestné opakovati něco, co jsem jinde řekl, ač se mi zdá také, že je to zbytečné osvědčovati před světem, že jsem ještě dnes toho mínění, které jsem vyslovil před měsícem na jiném místě, poněvadž každý člověk sám to předpokládá, že své mínění za měsíc nezmění. Tedy zůstává v té věci jenom otázka slušnosti, a, pánové, o se slušností týče, to jest věc pouhého citu, jednomu se to zdá slušné, aby do pokoje vstoupil s poklonou, s klouboukem v pravé neb levé ruce, jinému se to zdá být neslušné. To se mění podle zvláštností osob, krajin, národů. Konečně co se týče slušnosti, tu musí dávat každému cit jako pravidlo. Mně a p. purkmistrovi dává cit na ruku, že nemáme hlasovat, t. j. že se mně zdá zbytečno a nepřipustno říci: »Já dr. Rieger, schvaluji to, co dr. Rieger řekl na sněmu«, tedy sebe samého pochváliti a dáti sobě votum důvěry. Tak mně to můj cit poradil, možná, že jinému jinak a já nikomu to za zlé nemám, cítím však, že mně to nepřisluší. Z této příčiny já bych o tom návrhu, který p. Žižka položil, pro svou osobu hlasovat nemohl a tuším, že i tak někteří jiní páni kolegové moji o tom soudí.¹⁾ V tom ostatně každý má svou vůli.

Ve schůzi sboru obec. starších dne 28. prosince 1868 projednáván byl návrh městské rady, aby si město vypůjčilo 2 mil. zl. na provedení různých projektů. K tomu mluvili ob. st. Fritz,

¹⁾ Míni ty, kdož byli zároveň poslanci, jako starosta Klauady.

Palacký, dr. Schubert, starosta Klauady, prof. Kořistka a p. něm Rieger:¹⁾

Já, pánové, rozumím návrhu měst. rady tak, že zastupitelstvo města vůbec něco podstatného k zvelebení našeho města učiniti hodlá a že k tomu potřebuje prostředků a že tedy od vás žádá plnomocenství, aby takové prostředky sobě mohlo opatřiti. Pánové! My všichni tomu rozumíme, že nejsou ty peníze, abych tak řekl, »na hřebíčku«, poněvadž zastupitelstvo města jest v tom případě vázáno zákonem a musí míti zákonné povolení k tomu, aby takovou půjčku uzavřítí mohlo. To se může státi buďto usnešením sněmu, aneb prozatímním zákonem, vydaným od ministerstva resp. od vlády. To na každý způsob žádá delší čas: musí se předložiti žádost, podati důvody, pak se to vezme v uvážení a tak uplyne snadno půl roku, než se povolení dá, provedení operace finanční opět vyžaduje jistý čas. Městská rada, uvažujíc tyto okolnosti, měla za nutno, aby od vás si vymohla povolení k větší vypůjčce. Měst. rada tomu nerozumí tak, aby peníze vzala hned²⁾ do ruky a hned²⁾ je vydala, nýbrž aby poznenáhla, jak poměry toho žádati budou, k provedení všech těch plánů a oprav přistoupila a dle potřeby ty peníze (tu půjčku, ty papíry²⁾, vydala. Jen v tom smyslu bych mohl ten návrh podporovat, neb i mně se zdálo, když věc přišla ponejprv k poradě, že by ta vypůjčka byla příliš veliká, ale kdybychom chtěli k tomu přistoupiti, čeho se dotknul p. prof. Kořistka, opravení celého systému vodařského, abychom vodu na vyšším punktu – někde u Vyšehradu – kde ještě není znečištěna výtoky z města, uchytili a vyvedli na vyšší stanovisko, aby tam byla proceděna a pak přirozeným tlakem pro město rozváděna: bylo by to podniknutí velmi spasitelné pro zdravotu města, ale také velmi nákladné, takže by snad k tomu ani celá ta vypůjčka nestačila. Na tento předmět by se mohlo 3,000.000 zl. projektovat, a také i ostatní věci jsou větším dílem užitečny, ale mám za to, že nemáme a nehodláme dnes hlasovat o všech těch návrzích dopodrobna. I já jsem toho mínění, že, budeme-li míti na mysli radikální reformování našeho vodárního systému, nebudeme vodárnu stavěti na ostrově, poněvadž bychom tím udělali jenom záplatu na špatném, starém systému: peníze by byly vyhozeny a proto bylo by lépe, začítí hned s tou velkou věcí.

Proto dovoluji si učiniti návrh a přídavek k návrhu měst. rady, aby všechny ty návrhy, o kterých se zde mluví a na které se tu vypůjčka žádá, speciálně ještě byly k usnešení zastupitelstvu městskému předneseny. Jest to sice již ve zprávě obsaženo, ale není to tam dosti jasně vysloveno, aby však žádná pochybnost nebyla,

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

²⁾ Podtrženo v protokolech.

činím tento zvláštní návrh. Pak se také ohledně toho, co p. obec. starší Fritz přednesl, pokud se to týká onoho kanálu okolo ostrova Kampy, ustanoví, jest-li prospěšný aneb ne, aneb kterak by se tento účel dal docílití snad i jiným způsobem atd., ale prozatím se jedná o to, aby měst. radě byla dána možnost, opatřití sobě prostředky a pojistití městu, že, až jich bude potřeba, také skutečně město si je bude moci hned zaopatřití, a v tom ohledu připomínám jen na jednu věc, které se referát jen běžně dotýká: jest totiž po delší čas mezi městem a vojenským erárem vyjednávání stran překoupení kasáren. Jest známo, že zdejší kasárny jsou v stavu velmi bídném a že jsou zdravotnímu stavu vojska ubytovaného na škodu. Žádá tedy velitelství vojska, aby byly postaveny nové kasárny na jiném místě a poněvadž se vidí, že staré kasárny jsou staré, zpusťlé domy, které za opravu nestojí, byla vyslovena žádost, aby byly postaveny nové kasárny dle nových principů, které by potřebám zdravotním vyhověly a byl učiněn návrh obec. zastupitelstvu, aby samo takovou kasárnu vystavělo a za to přijalo ty staré. Pánové! Věc ta jest pro obec velmi důležitá, může to býti podniknutí pro obec velmi užitečné, když se moudře provede, poněvadž všechny ty kasárny zaujímají veliké prostory, které se dají velmi dobře zpeněžití na jiná stavební místa, a jsou větším dílem postaveny na místech, kde z nich obchod bude moci dobře těžití. Když tím způsobem věc provedeme, budeme potřebovatí větší sumy a tedy jest potřebí, aby taková suma se hned tou vypůjčkou opatřila, aby byla obec vždy v stavu, vzítí tu věc do rukou a s vojenským erárem se smlúvití. To jsou příčiny, z kterých bych mluvil pro návrh.

O valném shromáždění podnikatelského a dělnického spolku Oulu dne 25. dubna 1869 pravil Rieger, pozdraven byv společně s Palackým a Skrejšovským jakožto čestní členové spolku:¹⁾

Jménem otcovského přítele svého²⁾ a jménem vlastním vyslovuji vám srdečné díky za čest, jakou jste nám prokázali tím, že jste nás jmenovali čestnými členy spolku. Pravím-li, že jste nám prokázali čest, není to holou frází, pravím to s úplným přesvědčením a opravdovostí. Kdo ve veřejném životě věnoval síly své pro věc národa, tomu také záleží na tom, jak národ o tom smýšlí a uznává-li snahy tyz a poctivé. Neposledním členem národa našeho je dělnictvo české. Z očí jeho září, jak zde viděti lze, intelligence a rozum, a takové dělnictvo dělá čest národu. Ne každý národ může o sobě říci, že má dělnictvo tak vzdělané, jako je má národ náš. Pravím-li tedy, že se nám stala čest tím, že učinili jste nás čestnými členy spolku svého, je to slovo upřímné. Odjakživa byli jsme všichni přesvědčeni,

¹⁾ Pokrok, 26. dubna 1869.

²⁾ Rozuměj Palackého, který mu byl otcem (jako tchán) i starším přítelem.

že národ jest jeden celek, že všichni musíme pracovatí k jednomu cíli, pracovatí k tomu, abychom se ctí stáli mezi ostatními národy. V národě každý jest dělníkem¹⁾ na svém poli. Jako římský senátor kdysi pravil, tak jest to posud pravdou, že národ zdravý je jako člověk, jehož všichni údové musí konatí svou povinnost,²⁾ aby celek mohl býti zdravý. Jestli tomu tak, není pochybnosti, že, kdo poctivě o národ smýšlí, musí především hleděti k tomu, aby předně dělnictvo, tyto ruce národa, byly zdravý. To našim přáním bylo vždy, jest posud a bude vždy, žádný z nás neopomene povinnosti své v tomto ohledu.

Pánové, připomínám vám — dovolu mi několik těchto slov —, abyste ve věci té hleděli tak jako my, abyste hleděli k celku, abyste se považovali za organickou část celku, abyste nezapomněli, že i vám nebude dobře, pakli celému národu dobře nebude. Bude-li celý národ šťastným, budete i vy šťastni. My hledíme s pravým potěšením na zdárné snahy vaše, vy dokážete mnoho spojenými silami. Radím vám upřímně, abyste tak v tom setrvali. Především nutno vám jednatí moci mravní¹⁾, tať vydatnější nežli jakákoliv moc hmotná. Mravní moc je jako slunce, které osvětluje a zároveň zahřívá, mravní moc je vítěznou pravdou z přesvědčení plynoucí. Hledte k tomu, aby pravda tato všude dobře pojata byla. Co hmotnou silou dnes se postaví, to hmotnou silou zase zejtra může býti poveleno, co ale mravní silou vzniklo v národu, to vzroste v silný a utěšený strom, který musí vydatí zdárné ovoce. V tom setrvejte a považujte se jako bratry a podporujte se. Nedávejte důvěry své těm, kdož lichými slovy připlouží se k vám, kdož marnými sliby, jichž vyplnití nelze, chtějí vás oslepit — nedávejte důvěry své bez rozvážení. Pakli ale jednou jste důvěru svou úplně v někoho složili, neodtrhujte jí od něho lehkomyšlným způsobem. Věřte, pánové, v mou zkušenosť, na základě jejímž vám takto radím. Lidé, kteří veškeré myšlenky ducha svého a veškeré city srdce svého věnovali věci národa, mužové ti mohou se snadně obejití i bez vděčnosti, kdo uvnitř má dobré svědomí, že činil, seč byl, a že pracoval dobře, ten obejde se bez zevnější okázalé vděčnosti a bez zevnější popularity mnohdy tak drahé. Ale muži takovému, který veškeré své síly věnoval šlechetné věci, tomu musí býti trpko, pakli podezříváním a pomlouváním šlechetných snah jeho proti němu se vystupuje.³⁾ Podezřívání a pomlouvání, nesvornost toho druhu, toť jedovatá bylina, která všude maně se vyskytne a se zmáhá, zalívána jsouc lidmi bez poctivé vůle. Pravím tedy: neza-

¹⁾ Proloženo v novinách.

²⁾ Míni Agrippu, jenž prý vtípnou bajkou o žaludku a údech zabránil tomu, že se lid nevystěhoval z Říma (v 5. stol. př. Kr.).

³⁾ Mluvil tak na ochranu vůdce hnutí dělnického a konsumního, jímž byl dr. Fr. Chléborad.

hazujte své důvěry, ale kde jste ji složili, tam ji zachovejte, abyste nebyli jako vrtkavým proudem, který dnes tam, zejtra onam se obrací. V tom hlavní vase důstojnost spočívá, abyste jednali důsledně. Nemějte mi za zlé, pakli z upřímného srdce těchto několik upřímných slov k vám jsem pronesl. Půjdete-li cestou vytknutou, dostanete se zajisté brzy k cíli, aby stav dělnický stal se silnou vrstvou v životě národním, aby také v politickém životě dostalo se mu tolik, mnoho-li mu přísluší, a aby také hmotný blahobyt jeho povznesl se na výši důstojnou. Ale mravní¹⁾ cestou musíte se toho domoci a pak budete šťastným dělnictvem v šťastném národě, a tomu volám srdečně Na zdar!

K deputaci, která mu jménem spolku »Oul« odevzdala díplom čestného členství, Rieger, jak čteme v novinách,²⁾ dal na jevo své uspokojení vzhledem činnosti, jakouž spolek Oul vyvíjí, a vyslovil se o prospěšnosti prostředků, jakýmiž se dělnictvo české blahobytu svého domáhá, načež pokračoval: »Jsem věrným přítelem dělnictva našeho a dlouhý čas a velkou píli věnoval jsem studiu otázky dělnické. Přál bych si a povždy pracoval jsem a pracuji k tomu, aby poměry drahé naší vlasti zlepšily se též v tom směru, aby i kapitál až dosud značně z vlastní putující u nás se soustřediti mohl, což by zajisté dělnictvu našemu značně prospělo. Bude-li dělnictvo naše kráčetí jednomyslně, svorně na dráze nastoupené, zajisté že se domůže žádoucího cíle. Vaše vyznamenání mne těší a buďte ubezpečeni, že vždy ku prospěchu vašemu dle možností působiti budu.«

O hostině, na počest hostů přibylých k slavnosti Husově do Prahy, 7. září 1869 promluvil Palacký, starosta pražský Klauďy, angličan Raiston, Sladkovský a pak Rieger. Pravil:³⁾

Přátelé! Rodáci! Dvakrát za svého života zasáhl nečetný národ náš do osudů veškerého člověčenstva. Dvakrát bojován na nivách českých boj veliký, boj světový! Byly to války husitské a válka třicetiletá. V prvním boji stál národ náš proti celé Evropě, háje svobodu svědomí a přesvědčení, již veliký mučedník náš hlásal a za něj v plamenech hranice kostnické umřel. V boji tom národ náš zvítězil a obdržel pole. V druhém boji podléhl, zasazen mu rány smrtelné. Na Bílé hoře takřka dokrvácel. Celé dva věky byl potom národ náš jako mrtvý. A proč zvítězil náš národ v bojích husitských? Stalo se to hlavně tím, že byla jednota v národě (Sláva!), že všechny třídy národa, všichni stavové bojovali za jednu věc. Lid sám¹⁾ zúčastňoval se velikého toho boje. Že ve válce třicetileté

¹⁾ Proloženo v novinách.

²⁾ *Pokrok*, 26. ledna 1869.

³⁾ *Pokrok*, 8. září 1869.

Čechové podléhli, toho příčinu sluší hledati v tom, že tenkrát byl boj veden jenom od jistých koterií, že se lid při něm nezúčastňoval. Tím národ náš klesl. (Výborně!). Za doby válek husitských měli jsme Husy, Žižky, Prokopy, kteří uměli za pravdu bojovat i umřít. Velikost Husa spočívá v tom, že bojoval za svobodu zkoumání, že vyhradil národu svému tu svobodu, že dovedl za ni i umřít. Národ, který takové muže splodil, ten nemůže umřít. Kéž bychom si vzali z doby Husovy naučení. Slyším již buráceti na obzoru politickém hrom, vidím již v duchu blížící se bouři. Za nedlouho snad již budou se zase na této půdě metati losy o národ náš. Tu třeba, abychom se ukázali důstojnými úlohy své. Třeba, abychom, až hodina rozhodná udeří, dovedli bojovati i umřít pro přesvědčení své! (Bouřlivá pochvala). I pak vyskytnou se dogmatikové, kteří nás budou vyhlášovat za kacíře, kteří budou nás chtít, jako toho máme četné důkazy, zase vrhat do žalářů, budeme-li ale podobni Husovi, který za přesvědčení své dovedl umřít, tož nad námi nezvítězí. (Bouřlivá pochvala. Hlasy: Nezvítězí!). Až přiblíží se doba vykoupení, neopustí nás lid náš, ale vystoupí jako mocný činitel na bojiště, celý národ tu bude státi jako jeden muž. (Hlasy: Bude!).

Posilu poskytnou nám také sympatié našich bratrů slovanských, kteří dobře pochopují, že my jsme předními strážemi Slovanstva, že věc naše je zároveň věcí jejich a proto nám nedají klesnouti. Přece však musíme se spoléhati především sami na sebe. Žaláře za posledních dob dokazují, že dovedeme pro vlast obětovat jmění, život i štěstí rodinné. (Bouřlivá pochvala). V tom právě spočívá vznešenost člověka, řekl bych jeho božství, že se dovede sprostit okovů interestů hmotných, v tom spočívá takřka nanebevstoupení člověka. Mám pevnou naději, že v čas potřeby bude mezi námi více a větších charakterů než za dob války třicetileté a že dovedeme zachovati samostatnost našeho národa k budoucí slávě. (Pochvala). Nazdar! bojovníkům a mučedníkům vlastního přesvědčení! (Nekonečné Nazdar! a Sláva!).¹⁾

Dne 19. září 1869 promluvil Rieger před volbami v Železném Brodě řeč, o níž má *Pokrok* jen v dopise odtamtud (23. září):

»Je potřebí podotknout, že řeč je ho, která 1½ hodiny trvala, nesčíslnými Výborně, Pravda, Nedáme se přerušována byla, že z očí shromážděných nadšení zářilo, a že po ukončení řeči každý z nás pozvnešeným se cítil teprve k výši důstojnosti Čecha, obyvatele koruny Svatováclavské?« V dopise ze Semí (29. září) se čte v téže řeči: »Rieger ujal se slova a líčil ve své velmi dojemné, 1½ hodiny trvající věci postupu našeho národního boje, objasnil

¹⁾ *Nár. listy* píše, že řeč byla přijata »s nesmírným nadšením« a že »způsobila veliký dojem na celé shromáždění«.

známou deklaraci a vyslovil se ku konci své s náramnou pochvalou přijaté řeči, že, dokud národu našemu nedostane se spravedlivého volebního řádu, nemohou se naši poslancové zúčastniti v nynějším sněmu«.

Ve schůzi sboru obec. starších 10. ledna 1870 byla na programu též koupě domů v Kotcích. Rieger ujal se první slova a pravil:*)

Musím se přiznati, že mám v té věci některé pochybnosti. Uznávám zajisté v plné míře a se mnou snad celý sl. sbor, že by bylo žádoucí, aby se ony krámy poznenáhla všechny zakoupily, aby se místnost ta někdy řádně zužitkovati mohla, mohlo by se tam postavit nějaké stavení k veřejným účelům, na př. bursa atd., které by poskytovalo velký výnos a sloužilo městu ku ozdobě. Avšak když přistoupíme k věci samé, zdá se mi, že jest třeba uvážiti několik ohledů a sice předně, není-li cena příliš vysoká. V tomto pádu zdá se mi, že není cena příliš vysoká, neboť jestli činže roční 2000 zl., representovalo by to kapitál 40.000 zl. a máme-li za to dáti 28.000 zl., není to předraženo. Jiná věc však, kterou musíme uvážiti, jest ta, bude-li obec míti prostředky, jimiž by tuto výlohu zapravila a může-li obec za to ručiti, že této povinnosti, kterou při koupi na sebe bere, dostojí! Pánové! Suma ta jest dosti značná a to, co jsem pravil, zasluhuje tím více uvážení, poněvadž hned následující článek něco podobného navrhuje, totiž zakoupení jiného domu blíže plynárny v ceně asi 30.–36.090 zl. To dělá dohromady 60.000 zl. a mně se, pánové, zdá, taková suma že není maličkost, a že by obec snadno mohla přijíti do nesnázi, když by po uzavřené koupi musela pak těmto povinnostem vyhověti a celou tu částku v čas zaplatiti. Dovolují si tedy otázku, jestli tu periculum in mora,²⁾ tak že, kdybychom to nekoupili hned, za 2 neděle aneb později bychom koupili tu již uzavřítí nemohli, aneb hrozí-li snad nebezpečí promeškání příznivé doby? Myslím, že ta věc pro velikost sumy, o kterou se zde jedná, v plné míře zasluhuje, aby důkladně byla vzata v uvážení a připomínám, že v této věci jest při naší obci zřízen finanční odbor. Nebyl jsem sice tyto dny v Praze, ale není mi známo, že by tato záležitost byla dána fin. odboru k posouzení a podání dobrého zdání; má-li však tento fin. odbor míti nějaký účel svého bytí, mají se mu návrhy, které za hrnují v sobě vydání 60.000 zl., předložiti, a nemá-li tedy takový účel, mají-li se tedy zakupovati pro obec domy v ceně 60.000 zl., aniž by fin. odbor byl tázán, pak radím, abychom ten fin. odbor naprosto zrušili. Mně se tedy, pánové, zdá, že by dle toho, co o věci té vím a pokud nemám lepší informace, bylo záhodno,

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

²⁾ Po česku: nebezpečství v prodlení.

abychom odročili rozhodnutí o koupi této jakož i o článku následujícím a celou věc odkázali ještě jednou fin. odboru. — Po vysvětlení náměstkově pokračoval: Musím se přiznati, že tím, co p. náměstek pověděl, nejsem přesvědčen. Měl jsem čest býti přítomen poradám fin. odboru, když se jednalo o ustanovení našeho budžetu, a vím, že jsme byli při tom v nesnázích, že nám nic nezbyvalo a že jsme budžet jen tak tak vyrovnali pomocí přírážek, jaké jsme museli vypsat. Divím se tedy tomu, jakým způsobem nám nyní hned pro letošní rok zbývá 14.000 zl., kdežto přece při sestavení rozpočtu jsme sotva vystačili, aniž by nám bylo něco zbylo. Avšak těch 14.000 zl. není ani dost: vždyť hned v následujícím článku jest navržena koupě druhého domu (u plynárny) asi za 36.000 zl. Odkud těch 36.000 zl. vezmem? Nevím sice, jaké jsou platební modalitty, ale zaplatit to musíme, ať dříve nebo později. Kdyby tomu vskutku tak bylo, musel bych vyjádřiti své velké potěšení nad tím, že se finance obce tak skvělým způsobem zmohly, že, kdežto při sestavení budžetu sotva jsme vystačili, nyní máme 14.000 a 36.000 zl. na vydání. Mám za to, že celá ta věc není dosti jasná, a myslím, i kdyby tomu tak bylo, že přece měla se dáti dříve fin. výboru k vyjádření se. Neboť dle mého mínění učinil by se celý výbor ilusorním, kdyby se mu ani takové věci nepřenechaly k podání dobrého zdání, a my, kteří máme čest býti ve finanč. sekci a nikoliv v měst. radě, museli bychom, má-li vůbec náš titul a naše povolání míti nějaký význam, prositi, abychom buď od tohoto úřadu byli dispensováni, když nás měst. rada nepotřebuje, aneb abychom přece v takových věcech, které do našeho oboru zasahují, byli také tázáni a slyšeni.

Když promluvili v stejném smyslu k věci Zeithammer, Sladkovský a Turek, pravil Rieger ještě:

Vysvětlení, které nám p. měst. rada Turek podal, jest věru zajímavé: On pravil, že máme koupiti pozemek, který nám co nejdříve železnice zase vezme. (Turek vysvětluje.) Vy tedy uvádíte to co nový důvod pro to, aby se ten pozemek koupil. (Přerušen Turkem.) Připomínám, pánové, že nepopírám ani užitečnost ani potřebnost zakoupení toho neb onoho pozemku. Já jsem předeslal, že ihned, co se týče požadavku páně Rollova, myslím, že je záhodno o té otázce nediskutovati, ale o tom diskutovati, jestli je ta věc dosti zrale uvážena a sice od těch, kteří jsou k tomu povolání a finance městské znají. P. dr. Sladkovský, který je nyní v měst. radě, má za to, že ti páni v měst. radě mají rozumu dost a to všecko dokonale znají, že se tedy fin. sekce ptáti nemusí. Já bych tedy navrhl, abychom tu fin. sekci jako zbytečný aparát, jako páte kolo u vozu, odhodili. (Veselost.) Jestli fin. sekce je k tomu, aby se o financích radila, pak já tomu nerozumím tak, aby se brala

s ní rada jen tenkrát, když se jedná o to peníze dobývatí, a nikterak, když se jedná o to peníze vydávatí. Pánové! Ta fin. sekce by hrála roli hospodářského jednoho rady u jistého kavalíra, který se vždycky radil jen, když potřeboval peníze, tu přišel »pumpovat«. Hospodářský rada zaopatřil peníze, kavalír dal na směnku akcept čili svůj podpis a bylo dobře. Tak to dělal ten kavalír. Když se ale jednalo o to peníze probítí, tu se kavalír hospod. svého rady neptal. Měst. obec, myslím, jednala také tak s fin. sekcí, jako ten kavalír s hospodářským radou. »Probítí peníze, utratit, tu se vás neptáme, ale když bude zle a budeme potřebovatí peníze či radu, jak bychom se k nim dostali, půjdeme k vám a požádáme vás o radu.« Pánové, myslím, že je vydání rovněž tak důležité a důležitější ještě, aby se důkladně uvažovalo, než se co vydává, než jen pouze to, jak by se peníze zaopatřily. Myslím, že to nemůže nikomu býti v pochybnosti, že fin. sekce, má-li mítí rozumný účel, musí ten účel mítí, aby se radila nejen o příjmech, ale i o vydáních. P. kol. Sladkovský připomenul, že za dřívějších dob se to nestávalo. Pánové! Proti tomu já připomínám a uvádím na paměť p. kol. Sladkovskému, že toho dřívějšího času nebylo z té jednoduché příčiny, že fin. sekce vůbec nestávalo. (Sladkovský: Byla.) Byla, ale asi od dvou let, co fin. sekce existuje a co se svolává, jindy jí nebývalo. Prosím, pánové, já se pamatuji dobře na to, když se jednalo o zakoupení Mukova domu, já jsem to byl, který tu věc také v pochybnost uvozoval, když se jedná o koupi velikého domu a je třeba velikého vydání, zajisté věc ta zaslouží, aby se vzala v dobré uvážení. Tenkrát jsem také učinil návrh, aby věc ještě jednou se odkázala k měst. radě, aby vyšetřila, (bylo to ještě za purkmistra p. dra Bělského), jakým způsobem by se mohlo ubezpečiti, aby obec pražská ty lhůty řádně mohla platiti a svým povinnostem zadost učiniti. Bylo to tehdáž přijato a věc odkázána znovu k poradě měst. radě, finanční komise tehdáž, jak se pamatuji, ještě nebylo. Tím způsobem byla věc tehdáž vyřízena. Nyní ale, když již fin. komise jest, myslím, že je k tomu utvořena, aby se jí věc dala. To jsem chtěl jen podotknouti.

Co se týče toho, že se posledně fin. sekce velmi kulantně obešla s budžetem, resp. že to brzy vyřídila, je to pravda, ale ne proto, že by nám bylo něco zbývalo, nýbrž z té příčiny, že se to s dosavadními přírážkami vyrovnalo. Já myslím, pánové, že každému je známo, že naše obec, jako téměř všechny větší obce, má jakýsi stálý deficit. Z té příčiny ukládáme a vypočítáme, kolik musíme dáti občanstvu přírážky na činžovní groš. Kdybychom měli přebytek, tu, pánové, by bylo první povinností, ten činžovní groš zrušiti. Nejsem celkem proti koupi, proti principu, aby se obec zvelebovala, plynárnu zvelebovala, ale pro to, aby se každý takový krok dříve zrale uvážil a rada vzala s těmi, kteří jsou k tomu povoláni, hlavně tedy nyní ten nový institut.

Dne 28. ledna 1870 byla v Hospodářském klubu v Praze večere s přednáškou dra F. Seidla o zákoně stran upravení pozemkové daně. K věci mluvil bar. Villani a po něm Rieger, o čemž sděluje *Pokrok* (29. ledna):

Dr. Rieger pravil, že dr. Seidl mluvil vlastně velmi diplomaticky, napověděv mnoho mezi řádky, čemuž ovšem každý hospodář rozumí. Musíme přemýšleti o tom, jak bychom se přece mohli zjámů svých ujmouti a je hájiti. Dalo by se to dle jeho náhledu provést tím, kdyby vlastenecko-hospodářská společnost zřídila zvláštní komisi, kteráž by předně vydala statistiku pozemkové daně po celé Evropě, abychom seznali, jak my platíme vlastně nejvyšší daň, několikrát vyšší než na př. Bavorsy, než Prusko atd., dále aby k této komisi docházely všechny zprávy o vyšetřování čistého výnosu půdy a o všech přehmatech, kteréž by se ve věci této staly. Tato komise starala by se pak o to, aby se věc objevila v pravém světle. (Výborně!) Na konec usneseno k návrhu jeho, aby se v příští schůzi měsíční rokovalo o tom, »jak bychom mohli my sami a co nejlaciněji stavět železné dráhy.«

O druhém hospodářském sjezdu království Českého, konaném ve dnech 21.—23. března 1870, projednáván jest 22. března návrh ústředního výboru stran opatření prostředků proti vzrůstající se nejistotě a hospodářským škodám na venkově. Po zpravodaji dr. Seidlovi následovala nekonečná debata, v níž (po Nádherném a Lobkovicovi) pravil Rieger:¹⁾

V těchto věcech dá se pomoci jen moudrým zákonodárstvím. Není tu však naděje, že usnešení naše budou mítí nějaký vliv na ně. Politické poměry naše zapuzují podobné naděje. Ve směru našeho zákonodárství jeví se centralistická tendence, která provedení zákonů v jednotlivých zemích činí nemožným. To jest hlavní chybou zákonodárství toho, že jeden zákon má stejně platiti jak pro Krivošji,²⁾ tak pro Cechy. V jakých falešných a vyľhaných poměrech tu žijem, jeví se už z toho: I v únorovce ponechává se zeměvzdělání zemi samé, avšak ministerstvo zeměvzdělání je pro všechny země ve Vídni a zákony v tom směru dělají se pro všechny země ve Vídni. Jak divně se pak takové zákony hodí na jednotlivé země, o tom svědčí na př. tato anekdota: V lesích vzrůstá se nyní velice ten puch, že lidé oškrabují se stromů kůru a dělají stromům rány, aby dostali smůlu. To má pro strom zhoubné následky, ale ochrany proti škůdcům není, požeň ho k soudu a tam se ti řekne: Bože, co pak Vám.

¹⁾ *Pokrok*, 23. března 1870.

²⁾ Krivošje, obec v nejjiž. Dalmácii, která na sebe upozornila právě, vzbouřivši se (1869) proti provádění branného zákona, tehdy ve Vídni přijatého.

udělal, vždyť vzal jen za groš směly! Nedávno mluvil o tom jeden český velkostatkář s jedním (sekčním) šéfem ve vídeňském ministerstvu a myslel, že by tu bylo třeba zákona. Ale šéf odpověděl: Proč pak majitelé lesů sami nevezmou si tu rentu, vždyť mohli by sami z borovic těžiti a smělu dostávat? Pan šéf totiž myslel, že v Čechách máme takové borovice jako v Dolních Rakousích nebo v jižní Francii. Že v Čechách jsou jiné borovice, o tom nevěděl a myslel, že zákon, který hodí se na Dolní Rakousy, musí se hodit také pro Čechy. (Veselost). Pokud to zákonodárství nebude věci zemskou, pokud v té věci sami nebudeme si pomáhat, nebude lépe. (Výborně!). Všechno, co povíme, zůstane bez praktického následku, co mluvíme, mluvíme, jak se říká, jen »do foroty.« (Veselost). Co týče se pýchů lesních i polních, jsou tu dvě chyby, předně v zákonodárství samém a za druhé v nedokonalém provádění zákonů. Co se týče polních škod, je především potřeba, aby hospodář sám byl oprávněn více se chránit. Mnoho mluví se o škodách, jaké zvěř polnímu hospodářství působí. Víte však, která zvěř na poli nejvíce škodí? Nejškodnější zvěř je husa!¹⁾ (Veselost). Není nic strašlivějšího nad husu. To je národní kalamita, že máme tak příliš mnoho hus. V tom ohledu jsme posud praví husité! (Veselost). Nikde není tolik hus jako u nás, na všech výstavách je nejvíce husího peří z Čech, a nejvíce husího peří z Čech se vyváží. Ale peří to přijde nám draho, co za libru stržíme, to jinde desetkrát tratíme. Mělo by se působiti na lid, aby si odvykl spáti v peřinách, beztoho je to nezdravé, a jinak by to velmi prospělo. Škody husami působené, které na miliony se páčí, přestaly by brzo. V Čechách máme za 20 mil. zl. obecních pastvin, z těch byla by dobrá pole a luka, kdyby nebylo těch prožluklých hus. Ale zmiňte se o tom venku a ho-spodyně Vám k vůli svým husám udělají pravou rebelii. (Veselost). Hejno hus všene se ti do pole, musíš je sebrat, zavřít a krmít tak dlouho, až se majitel přihlásí. V tom měla by se státi změna, hospodář měl by mít právo, aby mohl každou menší zvěř a zejména každou drůbež, kterou na svém poli dopadne, na místě zabít. Co týče se soudního řízení v těch věcech, známe, jak to na venkově chodí. Soudce jedná se zlodějem polním neb lesním, jestli jen jinak zachovalý, velmi zdvořilý, vždyť konečně může dnes někdo ukrásti kládu z lesa a později může býti přec i purkmistrem. Takovým a podobným soudce řekne: Milý pane, je mně velice líto, já Vás ctím, ale zákon mi káže, abych Vás odsoudil k pokutě! Místo dosavadních soudů měla by se v těch věcech zříditi jiná instituce s krátkým procesem. Komise navrhuje poroty, ty však zdají se mi býti nevhodnými. Ani v Anglicku nejsou pro podobné přestupky poroty. Avšak v Anglii a jinde také, na př. v pruském Porýnsku, jsou pro ně soudcové míru. A ti zdají se mi býti nejlepšími, ty

¹⁾ Proloženo v novinách.

odporuji. Ale vím, že mluvím také já pouze »do foroty« a že můžeme všichni odporučovati cokoliv, a přece se nestane nic. (Výborně!).

Dne 23. března 1870 v závěrečné schůzi hospodářského sjezdu podal zpravodaj prof. Jonák referát o vyšším hospod. vzdělání. V debatě pronesli soud svůj rada Komers, hr. J. J. Clam-Martinic a pak Rieger, jenž pravil:¹⁾

»Viedeňská škola má se hlavně za naše peníze vyvésti, ač my nepotřebujem a nechceme, ač sami se o své školství starati musíme, jako o svou universitu, tak že vlastně dvojnásobně platíme. Vídeň pro takovou školu vůbec není²⁾, jakož vůbec ve Vídni není místo pro ty, kdož se chtějí učit. Nynější zemské zastupitelstvo má nepo-chybně důležitější věci na starosti a proto nezbyvá nic jiného než čekati, až budeme se moci s a mi věci chopiti, načež ji snadně a lacině provedeme zřízením zvláštní hospodářské fakulty na polytechnice.

Téhož dne uspořádal hospodářský klub společnou večeři. Po hostině požádal hosp. rada Komers Riegra, aby promluvil slíbenou přednášku o důležitosti »sousedních drah.«³⁾ Když shromáždění rozhodlo téměř jednomyslně, aby se přednáška konala po česku, ujal se slova Rieger. »V řeči, trvající půldruhé hodiny, rozebral nejprve všechny hlavní nedostatky drah jak z národohospodářského tak i z technického stanoviska a odůvodnil vše příklady. Na to poukázal, jak možno sousední dráhy lacině stavěti, ukázav za příklad Porýnsko. Nejlépe aby se toho podniku okresy chopily, vláda aby je v tom nejen podporovala, ale aby daně nepožadovala, a dráhy samé aby se staly majetkem okresů. Krátce podal obsah též německy.« (Nár. listy, 31. března 1870).

Ve schůzi sboru obec. starších 19. května 1870 rozpředla se debata o dopisu náměstka Huleše, jímž pisatel odmítl zvláštní odměnu za dobu, kdy řídil správu obecní od odstoupení Klauďyho. Po Prachenském a Klauďym promluvil Rieger:⁴⁾

Já se musím přiznat, že mám poněkud pochybnosti, jestli dobře rozumím tomu dopisu p. náměstka Huleše. Jestli on se vzpouzí jen proti tomu, aby se mu dala nějaká náhrada aneb gratifikace, aneb jakkoliv by se to jmenovalo, jestli vidí v tom něco pro sebe

¹⁾ Pokrok, 24. března 1870.

²⁾ Šlo o zřízení vysoké školy zemědělské ve Vídni.

³⁾ České slovo toto pochází od lat. vicinus = sousední. Němci říkali vicinální dráhy drahám podružním, sekundárním, prostšího zařízení i menší rychlosti.

⁴⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

nedůstojného a urážlivého – je-li on totiž jen proti té formě – aneb nechce-li naprosto za ten čas mít od obce žádné náhrady? Jest to poněkud pochybno podle jeho výrazu na počátku toho dopisu. (Klaudy čte příslušné místo). Já nemohu pochopiti, co p. náměstek tím chtěl říci. Jestli se to ani se svědomím ani s důstojností povětivého člověka nesrovnává brát od obce nějaký plat, tedy všickni dosavadní purkmistrové jednali jako lidé nepočetní, poněvadž brali plat (Oho!) a nepokládali to pod svou důstojností. To, já myslím, nemůže být mínění p. Huleše. Tak, já míním, že by v tom nebylo pranic nedůstojného pro něho vzít ten plat, ale snad jen ta forma se zdá být p. náměstkovi urážlivou, když se mu to chce dát jakožto gratifikace, a snad jeho útlocit tím byl uražen. V tom nechci být soudcem, ale já mám o té věci za to takto: že každý dělník jest hoden mzdy své a jak v obec. řádu stojí, že má mít purkmistr takovou a takovou odměnu, tedy mám za to, že ten, který byl od nás uznán za hodna, aby úřad ten zastával a to po tolik měsíců, že může také tu odměnu brát s dobrým svědomím a s plnou důstojností. Já alespoň v tom nevidím nic neslušného, formuloval bych ale věc takto: že, poněvadž se zastoupení purkmistrovského úřadu v této době prodloužilo způsobem mimořádným, okolnostmi politickými, a trvalo celých 5 měsíců a poněvadž ovšem nesluší se ani, aby se od obce taková služba brala gratis, ani aby se od soukromého člověka žádaly ty oběti, které jsou vždy a nevyhnutelně spojeny s tak dlouhým zastáváním toho úřadu, tedy že se p. Hulešovi dává na vůli, aby ten plat, který by se byl vyplatil od obce purkmistrovi, »pro rata temporis«¹⁾ přijal, jestli jest mu líbo, že se mu dává na vůli právo kvitování u kasy obecní a přijmutí platu purkmistrovského za celý čas, co úřad ten zastával. Jestli podá kvitanci, tedy se mu zaplatí, nepodá-li, tedy se mu nezaplatí. Tak bych já myslel.

K věci mluvili Ed. Grégr, Prachenský a Klaudy, načež Rieger dodal:

»Já myslím, že jest nyní konstatováno od p. referenta, že sl. měst. rada nechtěla nikterak p. náměstkovi nějakou milost udělit, naopak chtěla vyznat a říci: Ty jsi po celý čas zastával službu purkmistra, tedy chceme, aby jsi za ten čas měl úplnou odměnu purkmistra. Poněvadž ale nyní, jak zde p. dr. Grégr autentickým způsobem²⁾ vykládal úmysl p. Huleše, on nechce od obce žádné milosti, kterou mu ostatně obec nechtěla ani dělat, nýbrž naopak on chce obci milost udělit, chce jí něco darovat, tedy myslím, že obec konečně nemá příčiny odměnu jemu vnucovat, když jest to autentický výklad. (Grégr: Není!) P. Huleš chce udělat skutek vlastenecký a obci tu částku věnovat.

¹⁾ Po česku: za určitý čas uplynulý.

²⁾ Náměstek Huleš byl tchánem Jul. Grégra, bratra Edvardova.

Dne 30. srpna 1870 se sešel opět zemský sněm za účasti Čechů, aby, jak pravil náměstek nejv. zem. maršálka dr. V. Bělský v zahajovací řeči, »konečně vyřízena byla státoprávní otázka země naší, aby konečně smířeny byly požadavky národnosti obou, naší společnou drahou vlast obývajících.« Ve čtvrté schůzi, konané dne 12. září, přednesl Rieger adresu většiny, jménem menšiny mluvil Ed. Herbst. Když se vystřídali přihlášení řečníci, z nichž 11 mluvilo proti a 12 pro návrh majority, dostal se k slovu Rieger 14. září. Právil:¹⁾

Slavný sněme! Mně připadl úkol, abych zastupoval²⁾ návrh adresy a pamětního spisu, kteréžto mají předloženy býti Jeho Veličenstvu. Co jest obsahem těchto spisů? Myšlenky vedoucí v nich jsou: království České má přirozené a odvěké právo o sobě samo rozhodovati. Království České stojí v poměru právním s panující rodinou, ono žádá, aby tento právní poměr byl respektován, a poněvadž se to v posledních dobách nestalo a neustálými oktrojírkami³⁾ saháno bylo do tohoto práva, přišlo království České k tomu přesvědčení, že z tohoto zmatku věčných oktrojírka a změn nelze vyjíti nijakým způsobem než tím, aby se stala smlouva mezi J. Veličenstvem co legitimním panovníkem našim a mezi národem českým v politickém smyslu toho slova.⁴⁾

Pánové! Království České nabízí se k této smlouvě a poněvadž nechce popírat, že událostmi právě minulých let vzrostla práva pro některé jiné země, nechce, aby snad tato práva byla násilně zlomena, nýbrž nabízí cestu, kterou by se chtělo s nimi umluvití o způsob, kterak by se veřejné poměry království Českého měly upravití vzhledem k celé říši. K tomu konci navrhuje království České, že bude hotovo obeslati delegací k tomu cíli, aby tam, kdež bude zúplna zachráněno její osobní právo a jeho individualita, aby tam, pravím, spolu s ostatními zeměmi opatřilo se to, co je potřebno pro celou říši, bude-li pak J. Veličenstvo žádati nějakých obětí na království Českém, tož vyslovuje se, že jest volno k tomu se propůjčiti tak, aby takové oběti od něho žádány byly na sněmě českém; a žádá dále, aby poměry naše byly upraveny cestou smlouvy, nabízí se, že chce k tomu vyvoliti ze svého středu deputaci, která by s jinými zákonodárnými⁴⁾ sbory říše mohla se o to smluviti, jsouc v tom podporována ochranou a prostřednictvím samé koruny. Pánové, ten je asi duch, ten je smysl

¹⁾ Podle sněmovního protokolu stenografického.

²⁾ Narážka na způsob předtím v Rakousku obvyklý, že se vydávaly ústavy z moci panovníkovy bez dorozumění se sněmem, jako se stalo r. 1848 (konstituce dubnová), 1849 (břežnová neboli Stadionova) a 1861 (únorová čili Schmerlingova).

³⁾ »Politickým« národem českým se rozumějí oba národové království České obývající.

⁴⁾ Proloženo v tšnopisném protokole.

naší adresy a našeho pamětního spisu. Pánové, já mám za to, že se vši ctí člověka, opravdu svobodomyšlného člověka, který má v úctě všelike právo, mohu zastupovati zásady v této adrese a v tomto pamětním spise provedené.

Pánové, první věc, již žádáme, je právo sebeurčení¹⁾, nil de nobis sine nobis²⁾. Zásada ta zajisté od každého svobodomyšlného člověka musí býti ochotně přijata (Výborně!), jestli se zdráháte ji přijmouti, tedy pravíte, že království České nemá práva sebeurčování, že může tedy býti o něm rozhodnuto od jiných, že je takřka glebae adscriptum jistě dynastií.³⁾ Pánové! jestli vám to stanovisko vyhovuje a vaším⁴⁾ názorům, věru nevím, ale že by to bylo liberální⁴⁾ stanovisko, to připustiti nemohu (Výborně!).

Pánové! Druhé právo, ku kterému se odvoláváme, je právo smlouvy¹⁾ mezi nejjasnější dynastií a národem českým. Pánové! není-li¹⁾ takové smlouvy, tedy nestojíme ve svazku právním¹⁾ s panující dynastií, my stojíme pouze v poměru faktickém na základě pouhé moci¹⁾, my pravíme: Není-li mezi námi právní poměr, tedy nás váže pouze moc! (Výborně!). Pánové, moc, která dnes vládne, může býti odstraněna mocí, která povládne zítra. (Výborně!) Ale co se uznává na právě s obou stran uznaném, to povinen jest držeti a zastávati jeden jako druhý stejně, jakýkoliv obrat vezme právo záležitostí veřejných. (Výborně!). Co se nám ze strany protivné navrhuje za základ? Proti nám se praví: Království České nemělo nikdy žádného práva, cožkoliv mu bylo kdy oktrojováno, platí, cožkoliv bylo násilím vzato, platí, vše, co se stalo, je právem. (Všeobecná veselost). A, pánové, cožkoliv bude budoucně oktrojováno, bude také platit. Zkrátka, pánové, jestli je které stanovisko stanovisko absolutismu, tedy je to tohle. (Výborně!). Já se vás tedy ptám, když my na jedné straně zastáváme půdu práva, když my zastáváme půdu vlastního o sobě určení celého národa a vy na druhé straně právo absolutismu, povinnost bezvolného se podrobení, právo pouhé oktrojírky, pánové, kdo jest tu liberálnější, kdo jest tu konstitučnější? Já zajisté mám právem za to, že stanovisko, které my zaujímáme, jest opravdu liberální, opravdu poctivé, opravdu právní a opravdu svobodomyšlné.

Musím,⁴⁾ pánové, odpověděti k několika poznámkám, vysloveným z levé strany tohoto sněmu proti vývodům pamětního spisu a adresy. Ačkoliv jsme řekli v adrese a v pamětním spise slovy

¹⁾ Proloženo v těsnopisném protokole.

²⁾ V českém překladě: Nic o nás bez nás.

³⁾ Glebae adscripti, t. j. k hroudě připsaní. Již v starém Římě se tím rozuměli nevolníci a otroci, ve středověku rolníci, jimž byla udělena půda, ale kterou nesměli opustiti, v novém věku sedláci jako nevolníci, připoutaní k vrchnostenské půdě. »Jisté dynastií« je narážka na pruské Hohenzollery.

⁴⁾ Odtud pokračuje řečník německy. Překlad v novinách, byt i současný, je povrchní a proto hodně nepřesný.

zřetelnými: »neběží nám o znovuzřízení nějakého dřívějšího stavu«,¹⁾ tudíž zřejmě také ne o znovuzřízení jakéhosi stavovského sněmu postulatního, ačkoli jsme řekli toto zřetelnými slovy, ač jsme toto a ještě více pronesli v tomto právě pamětním spise, že usilujeme o to, aby byl pořízen volební řád, který by představoval, navazuje na historické právo a vycházejí od pokročilého vývoje naší doby, její vpravdě svobodomyšlné názory ve spravedlivém zastupitelstvu lidovém,²⁾ vystupují pánové na této³⁾ straně sněmu vždy znova a znova tvrdíce, že máme v úmyslu opět zříditi starou stavovskou ústavu. Z řečníků tohoto sněmu vytasil se také jeden statečně s kopím svého liberalismu proti těmto větrným mlýnům feudalismu.³⁾ Pánové, bohužel musím říci, kdyby byl veliký Cervantes⁴⁾ ještě dnes na živu, že by našel vždy ještě podnět, aby sepsal druhý román. (Oho! v levo), neboť ještě dnes je lidí dosti, kteří vidí všude stále středověké hrady a feudální pány. Pánové, doba jejich již dávno minula a jeden z pánů na této straně sněmu už vám to řekl dosti zřetelně,⁵⁾ jak o tom právě smýšlíme na této straně. Pánové, je-li dnes feudalismus, vzbuzující nebezpečí pro společnost lidskou, pak třeba hledati jej někde jinde. (Výborně!) Mužové, jichž liberalismus je zcela jiné ráže než onoho pána, jenž tu vystoupil proti feudalismu svými zbraněmi, mužové liberalismu zcela jiného zocelení a ražení, uznali to dávno a vyslovili, že je dnes feudalismus jiný, daleko nebezpečnější. Zvedá-li se dnes, pánové, u tabule plně obsazené naší společnosti hlava Banquoova⁶⁾ hrozivě, nevystupuje nikterak z našich agrárních poměrů, označovaných obyčejně jako feudální, víte stejně dobře jako já, odkud pochází hrozba, nač narážím svými slovy, jest to řešení naší otázky dělnické,¹⁾ a že tato nemá v agrárních poměrech ani v tom, co tak rádi nazýváte feudalismem, svého odůvodnění ani největšího nebezpečí pro stát a společnost, to, myslím, bude již také u vás jisto nade vši pochybnost (Výborně!). Týž řečník vyjádřil se v ten rozum, že za nynějších časů nesmí býti více zastoupena feudální šlechta,¹⁾ že musí býti zastoupen lid,¹⁾ a to že se stalo také přítomnou ústavou,⁷⁾ a to že je právě dobrodíní, jehož se nám skrže ní dostalo. Ano, pánové, toto¹⁾ zastoupení lidu! Až Bůh brání! Celý třetí stav,⁸⁾ celá třetí třída daňová jest vyloučena, a mohu vám dáti důkaz, že lidé,

¹⁾ Proloženo v těsn. protokole.

²⁾ Rozuměj Němci.

³⁾ Narážka na slova Hasnerova, pronesená v tom smyslu o den dříve.

⁴⁾ Slavný španělský básník a romanopisec de Cervantes Saavedra napsal (v 17. stol.) mimo jiné satyrický román »Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha«.

⁵⁾ Mínen jest dr. A. P. Trojan, jenž mluvil bezprostředně po Hasnerovi.

⁶⁾ Banquo byl vojevůdce královský, vystupující v Makbethu od Shakespeara, jenž sešel se světa smrtí násilnou.

⁷⁾ Byla to ústava z prosince 1867.

⁸⁾ Tím se rozumí měšťanstvo se sedláky na rozdíl od šlechty a vyššího duchovenstva.

platící 50 zl. daní, nemají ani práva volebního, mnohdy ani k nepřímé¹⁾ volbě. Četná nižší třída občanská, celá třída řemeslnická je vyloučena z volebního práva, a rovněž tak je velická masa stavu dělnického ve vaší liberální ústavě zcela pomínuta. (Výborně!) Pánové, touto liberálností nemusíte se opravdu chlubit. Mohu ubezpečiti liberální pány, kteří mluvili v tomto smyslu, že, pokud znám názory feudálů na této straně sněmu, jsou každým dnem ochotni snížit census, ne-li zcela odstranit, a poskytnouti lidu, ano třídě dělnické, většího zastoupení, než jistí liberálové. (Předseďa zvoní).

Bylo zde mluveno mnoho o historickém právu českém. Těšilo mne opravdu, že vážený pan předřečník²⁾ uznal, že vše to, co v této věci je proneseno v pamětním spise, jsou nepopíratelné skutečnosti. Vyčetl nám však také, že jsme v pamětním spise nemluvili již o historickém právu. Tož chci vyzraditi³⁾ a sděliti s ním důvěrně, že jsme ovšem původně řekli více, že jsme však, abychom nemuseli jmenovati sporné body, se vyhnuli tomu úmyslně a vyřkli pouze to, o čem nebylo lze diskutovati s žádné strany a také nebylo přetřásáno. (Sehr gut! Výborně!). Co bylo uvedeno proti tomu, o tom se chci zmíniti. Pánové! Předem jest mi poznamenati, že má býti komise lapena jaksi předem, jestliže se dí: Vy jste uznali Ferdinandovo Obnovené zřízení zemské.⁴⁾ Prosím za odpuštění, pánové, tento výraz není v celém pamětním spise k nalezení. Z pamětního spisu vysvítá dokonce zcela zřejmě, že jsme nebyli nikterak toho názoru, že Ferdinand II. byl by býval oprávněn následkem povstání protestantských pouze stavů vzítí celému království a tudíž také katolickým stavům, kteří bojovali po jeho boku, právo jim dříve přiznané a přísahou stvrzené! (Výborně!) Vážený pan předřečník je lepší právník než já⁵⁾, také on musí přiznati, že exekuce práva nemůže jíti dále než toto odepřené právo samo, a že nelze odpůrci zabaviti ještě 20 jiných práv k tomu. Jestliže jsme šli ve svém odůvodnění na tomto oktrojovaném základě dále, chtěli jsme tím říci tolik: Když císař Ferdinand oktrojoval Obnovené zřízení zemské, řekl výslovně, že se považuje za oprávněna, ježto celé království České se vzbouřilo in forma universitatis,⁶⁾ aby zrušil celou ústavu jeho. Přesto však nevykonal toto své rozhodnutí, snad na konec zakolísal ve svém svědomí, má-li k tomu skutečně právo, i vydal proto

¹⁾ Proloženo v protokolech.

²⁾ Byl jím dr. Herbst.

³⁾ V originále: »aus der Schule schwatzen«.

⁴⁾ Bylo vydáno r. 1627 pro Čechy a o rok později v totožném celkem znění pro Moravu.

⁵⁾ Herbst byl profesorem na právnické fakultě pražské university tehdy ještě nerozdělené.

⁶⁾ Po česku: v podobě veškerenstva, t. j. celé.

confirmatio privilegiorum¹⁾, čímž uznal opět státní právo české. Chtěli jsme tedy tím jenom říci, že dokonce ti, kteří uznávají stanovisko pouhého oktroje za stanovisko právní, ba i tito že musejí připustiti, že císař Ferdinand jako všemohoucí vítěz, jako rozhněvaný vítěz, odstraniv převzaté zákonodárné právo země, přece aspoň zachoval a respektoval státoprávní poměry. A projevují naději, že Jeho Veličenstvo, náš nyní panující mocnár, jenž uznal tak skvělým způsobem osvědčenou r. 1866 věrnost a oddanost a loyaltitu této země i lidu českého, nebude s námi nakládati hůře a že této zemi nevezme ještě, ani nedá vzítí, co dokonce císař Ferdinand II. ve svém hněvu, za oněch drsných dnů třicetileté války, respektoval (Výborně!).

Pánové, byla zde řeč o výhradě královské, rozmnožení ústavu a měniti ji. Pánové, je to starý a dlouhý spor, vedený o tuto otázku. Stavové, zastávající svoje právo, dokazovali v dedukci z roku 1847,²⁾ že nelze tuto výhradu potahovati též na přísedné stvrzená práva a svobody království Českého. Pánové, že tato výhrada platí nikoli pro výsady,³⁾ nýbrž toliko pro soukromou legislativu, vysvítá již z pouhé souvislosti, v níž se vyskytují míněná ona slova. A vážený pan předřečník, tak znamenitý hermeneut,⁴⁾ přisvědčí jistě mému názoru, pakli si vezme práci a srovná souvislost těchto míst, kdyby byl však v pochybnostech o tom, nechť nahlédne laskavě do protokolů tehdejší revisní komise, která jednala v této příčině. Z toho vysvítá jasně, že se tato výhrada vztahovala jenom k zákonodárnému právu královu a nikoliv též na státoprávní výsady země, o nichž se řeklo výslovně, že jsou přece zabezpečeny přísahou královou. Jestliže se ostatně tvrdí, že také privilegia jsou obsažena v této výhradě a že tedy také přísaha na výsady byla panovníkem při jeho korunovaci toliko tak⁵⁾ vyslovena, že si také vyhrazuje právo, aby mohl též tyto výsady a státoprávní poměry země libovolně měniti, pak to znamená asi tolik: Jeho Veličenstvo císař Ferdinand V.⁶⁾ ať přísahá: »My Ferdinand V. přísaháme Bohu Všemohoucímu přísahu, že zachováme stavy při těch a těch výsadách a že tyto výsady změníme podle Naší pouhé libovůle. K tomu Vám pomáhej Bůh! (Veselosť. Výborně!). Pánové, jestliže³⁾ si dovoluujete předpokládati o našem cteném císaři Ferdinandu V. a všech jeho předchůdcích, že tímto způsobem³⁾ zneužili jména božího a vyslovili je nadarmo (Sehr wahr! Výborně!), pak je to opravdu urážka Veličenstva (bouřlivé Oho! na levo, bouřlivé Výborně! v pravo a ve

¹⁾ V témže měsíci květnu r. 1627 jako Obnovené zřízení vydal Ferdinand II. potvrzení privilegia království Českého (srov. J. Kalousek, České státní právo, 600), v červnu 1628 potvrdil výsady markrabství Moravského (tamtéž, 603).

²⁾ Míněna jest obsírná Dedukce o právní nepřetržitosti práv a svobod stavů českých ze dne 18. února 1847. (O tom srv. u Kalouska, 545 a d.)

³⁾ Proloženo v protokolech.

⁴⁾ Hermeneut značí vykladače, tlumočníka starých textů.

⁵⁾ Panoval 1835–1848.

středu, předseda zvoní, volání zleva: K pořádku! To nemůžeme strpěti!)¹⁾ Opravují se tedy (Bravo! zleva), opravují se v ten rozum, že pánové věří, že Jeho Veličenstvo císař Ferdinand V. a předešlí králové skládali přísahu tuto opravdu v tom smyslu, jak jsem jí právě uvedl. Já pro svou osobu zastávám názor, pánové, že nebylo v duchu dřívějších panovníků této země, o nichž je známo, že byli vždy dobře křesťansko-katolického smýšlení a že by zajisté nebyli dovedli srovnati se svým svědomím, aby skládali přísahu způsobem, při němž by byli opravdu brali jméno boží nadarmo.

Vyčítalo se komisi, že tak mnohé přehlédla a že mohla jmenovati ještě mnohá jiná historická ustanovení, tak mohla zvláště uvést, že právní poměr koruny České k nejv. dynastií byl již odůvodněn v dřívějším čase. Pánové! Bylo-li tomu tak, pak nechápu, jak se mohl císař Ferdinand I. ještě odhodlati, aby vystavil národu českému revers, že ho nepovolal z jakékoli povinnosti, nýbrž svobodnou volbou²⁾, ze svobodné vůle na trůn.³⁾ Týž pan předřečník také míní, že jsme měli k vůli úplnosti též uvést, že král český měl přijmouti zemi svou od německého císaře lénem. Toto připomenutí ukončil týž pan řečník způsobem poněkud (ne)šetrným míniv, že tento případ byl by nyní snad méně žádoucí, aneb méně oportunní, myslím, že tak znela asi jeho slova. Pánové! Pakli že jsem dobře porozuměl tomuto zřejmému připomenutí váženého pana řečníka, může míti jenom ten smysl, že bude snad v nejbližších dnech zvolen opět německý císař a že se skuteční případ ten, kdy český král bude muset přijmouti zemi svou lénem. (Oho! volání: Moskva!)⁴⁾ Pánové! Případ tento jest snad možný (Ah! zleva) a Jeho Veličenstva tajný rada⁵⁾ bude pak moci zastávati toto hledisko, zastávati tvrzení, že král český byl leníkem německé říše. (Oho!) Držím se v této příčině především výnosu císaře Ferdinanda I. z augšpurského sněmu říšského z roku 1545⁶⁾, v němž se dí výslovně: »Ať už král. Milost jako král český⁷⁾ uznává některé země a statky německé řeči a jazyka lénem svaté říše německé, tyto země a statky nemají od říše římské ani ochrany či záštity, míru nebo práva, nýbrž jsou od říše německého národa navzájem jako zvláštní říše a národ odloučeny od starodávna, aniž jsou inkorporovány do téže římské říše a tudíž jsou nepodrobeny břemenům, daním a kontribucím říše německého národa«. Pánové! Toť stanovisko, na kterém stojím v této věci já a, tuším,

¹⁾ Poté následovalo ohrazení dra Pickerta jménem Němců a vyzvání nejv. maršálka k řečníkovi, aby odvolal příkrá slova, sice že by mu musil udělití důtku.

²⁾ Proloženo v protokolech.

³⁾ Je známo, že Ferdinand I. byl přijat za českého krále r. 1526 svobodnou volbou, o čemž vydal stavům zvláštní zápis. Později se stal císařem německým.

⁴⁾ Narážka z německé strany na moskevskou »pout« 1867.

⁵⁾ Narážka, že Herbst jako bývalý ministr byl vyznamenán hodností tajného rady.

⁶⁾ Má být 1555. Tehdy však ještě Ferdinand nebyl panovníkem v Německu, nýbrž až od roku 1558, kdy vystřídal bratra, Karla V.

se mnou většina této sněmovny (Ano! Správně!) a které snad jednou – Bůh uchovej, aby se tak brzy stalo – budeme třeba zastupovati v zájmu Rakouska a jeho dynastie. Vážený pan předřečník mluvil mnoho o nedorozuměních, vyplývajících z našeho pamětního spisu a z naší adresy: Pánové, platí staré pravidlo: Kdo nechce pochopiti, tomu těžko vysvětliti, a známo jest také vykládací pravidlo jistých hermeneutů: co nelze vyložiti,¹⁾ to se podloží.²⁾ Tak poukázal onen vážený pan předřečník k tomu, že přece pravíme výslovně ve své adrese, že jsme ochotni povoliti starodávny³⁾ způsobem, čeho by bylo žádáno po nás pro potřeby říše. Pánové! Divím se, že velmi vážený pan předřečník, jenž je tak bystrý právník, nepoznal rozdílu mezi způsobem,⁴⁾ jímž se právo uplatňuje, a osobou,⁵⁾ která je uplatňuje. Pánové! Nečetli jsme nikde, že starý stavovský sněm zemský má býti osobou, vykonávající toto právo povolování berně, nýbrž pravili jsme jenom, aby bylo vykonáváno tímto způsobem,⁶⁾ případně král ať se dožaduje daní pro říši zde v zemi na zemském sněmě, na sněmě plně oprávněném a správném,⁷⁾ a my mu je povolíme starým způsobem. (Hlasý z prava a ze středu: Správně! Tak to jest!)

Pánové! Opětovně poukazoval týž pan řečník k stavovskému ohrazení z r. 1861, vytloukal z toho kapitál a tvrdil, že se tímto ohrazením ohradila stavovská nadpráva¹⁾. Nevím, vzal-li si velmi vážený pan předřečník práci, aby si přečetl toto ohrazení, dovolím si citovati z toho slova, kteráž nás mohou poučiti o tom:²⁾ »Pokládáme s druhé strany dle cti a svědomí svého za nezbytnou povinnost, jelikož stavy království Českého považujeme ne za držitele předností a zásad osobních³⁾, nýbrž za schovatele a opatrovníky práv zemských, prohlásiti se zde veřejně a slavně, že skutkem tímto neujali jsme, aniž ujímati můžeme právům a svobodám království Českého a nepřetržitosti jeho bytu, poslušnou řadou státních aktů státoprávně zaručeného«. (Sehr wahr! Výborně!) A dále se praví: »Státoprávní existence království Českého« atd.

Nechci to, pánové, rozváděti dále. Vidíte, pánové, že nebyla tehdáž snad ohrazena některá stavovská feudální nadpráva, nýbrž práva země⁴⁾. Že ohrazení stavovských nadpráv nezamýšleli již dávno tito stavové, o tom mám zde dokument z r. 1848 před sebou, v němž, ne-li veškerí, tož přece většina tehdejších členů stavovských prohlašuje⁵⁾, »že se těší z toho, že bude utvořeno zastupitel-

¹⁾ Proloženo v protokolech.

²⁾ V originále: rechtmässig.

³⁾ »Osvědčení osob stavovských o historických právech stavů a země« ze dne 5. dubna 1861. Cituji tu věrně podle textu u Kalouska, 642.

⁴⁾ V Osvědčení stavů českých ze dne 3. dubna 1848 se praví: »Prohlašujeme, že podle našeho přesvědčení musí svobodně volené zastoupení veškerých měst ochranných čili municipálních, stavu seelského, průmyslu, inteligencí, umění, věd a t. p. býti základní podmínkou budoucího zastoupení národu«.

stvo lidové¹⁾. Tedy, pánové, ti, kdož tu věří, že nynější ústavou, totiž v reprezentaci lidu, bylo objeveno nové arcanum,²⁾ přišli v každém případě příliš pozdě. Pánové, jest mi ještě promluvit o záležitosti, která se mne namnoze osobně dotýká, jest to účast poslanců království Českého v ústavodárném říšském sněmě r. 1848. Pánové! Jest známou skutečností, za jakých okolností došlo na tento říšský sněm a za jakých okolností byl obeslán především královstvím Českým. Království České bylo tehdy následkem povstání červnových³⁾ ve stavu obležení, mnozí z jeho nejvýznačnějších mužů byli ve vězení⁴⁾, země neměla naprosto možnosti, aby se nějak pronesla o svých právech, o svých přáních.⁵⁾ Za takovýchto okolností, v této tísní – pánové, vy, víte, co je tíseň (veselost) – v této tísní tedy přišli poslancové z Čech do ústavodárného¹⁾ sněmu říšského. Pánové, zdůrazňuji, do ústavodárného ovšem. Jakého druhu návrhy ústavní zastupovali v tomto sněmě říšském⁶⁾, vysvětlá ovšem z protokolů, a pakliže si vážený pan předřečník vzal práci a prohlédl protokoly – já, pánové, jsem byl účastníkem ústavního výboru –, musím mu připomenouti, že to byli zvláště poslancové z království, kteří trvali od počátku na tom, aby se ústavní výbor neutvořil způsobem, předbíhajícím právům koruny a vystavujícím veliké země nebezpečí přehlasování, kdyby se menším zemím dostalo poměrně většího zastoupení. Když toto ohrazení nedoznalo pozornosti a ústavní výbor byl shromážděn, byly tyto záležitosti projednávány. To, o čem vážený pan poslanec přede mnou se zmínil, přišlo ovšem k řeči, nenapadá mne, abych to popíral, než, pánové, račeť laskavě uvážiti, že to bylo roku 1848, v době, kdy, abych tak řekl, celý svět byl vyzdvížen z veřejí (z leva: Aha!), v té době mohutného hnutí, kdy nemohl věděti nikdo, co v životě státním se může státi ode dneška do zítřka, kdy se soudilo všeobecně, že celý svět bude vybudován na zcela nových základech, v této době tedy vyslovena jest myšlenka, aby Rakousko bylo uspořádáno podle národnosti. Pánové, kdožkoli soudíte o této myšlence, já to nebyl, jenž ji vyslovil (hlas z leva: Palacký!). To připustíte, že myšlenka byla ven a ven svou nejniternejší podstatou spravedlivá, že ani tehdaž se nepomýšlelo za mocného pohnutí mezi námi Čechy, abychom znásilnili Němce v zemi jakýmkoliv způsobem, že jsme naopak poctivě pomýšleli na to, aby se poskytlo všem národům říše jejich právo a zvláště jejich národní zvláštnosti, potřebné postavení samostatné i volný pohyb a zabezpečil novými institucemi. Jak jsem řekl, onen návrh není můj názor, této myšlenky na státy národnostní jsme se již dávno vzdali.

¹⁾ Proloženo v protokolech.

²⁾ Latinské slovo, značící tajnost nebo tajemství.

³⁾ Rozuměj svatodušní bouře v měsíci červnu 1848.

⁴⁾ Jako Brauner a dr. Frič.

⁵⁾ Ohlášený sněm český byl totiž zmařen a nesešel se vůbec.

⁶⁾ Zde užil Rieger překnutím slova »Reichsrat« místo »Reichstag«.

My a s námi náš lid poznal již dávno a vyjádřil to sterým způsobem, že chce svoji budoucnost vybudovati na půdě historického práva. Ale, jak řečeno, poctivý úmysl, tuto proposici, pánové, chcete-li býti sami poctivi, nemůžete popříti.

Poznamenávám dále, pánové, že můj vážený otcovský přítel¹⁾, poznav směr většiny v ústavním výboru, který byl ovšem více centralistický, než mohl schváliti v zájmu naší vlasti, se cítil nucen vystoupiti podle svého přesvědčení z tohoto ústavního výboru, a pakliže jsem já v něm setrval, stalo se tak jenom proto, ježto jsem se nevzdal naděje ani nechtěl vzdáti, abych i v této komisi²⁾ nemohl zastávati práva země a jejího sebeurčení, pokud to vůbec bylo možno, že jsem to také vykonal poctivě, toho jsou protokoly, které uvedl právě vážený pan předřečník, nejlepšími svědectvím, a je to známá skutečnost, kteráž se vyskytuje také ve Springrových »Geschichte Österreichs«, kde mi Springer přímo vytyká, že jsem zastával federalistické názory příliš dalekosáhlé. Vážený pan předřečník bude to věděti. Jest dále známo, že snesení ústavního výboru kroměřížského nestalo se v říšském sněmě³⁾ usnesením, jak to, musíte všichni věděti velmi dobře. Kdo ostatně zná poměry v říšském shromáždění z tehdejší doby, bude věděti také, že tam, jakož přirozeno, reprezentanti slovanského obyvatelstva, tudíž zástupcové federalistických zásad, měli rozhodně většinu. To je tedy také známá skutečnost, a že jsme se mohli plným právem kojiti naději, že vše, cokoli ústavní výbor navrhoval směrem centralistickým, musí dojíti v ústavodárném sněmě říšském změny, odpovídající zvláštnímu postavení království Českého a jeho státoprávnímu stanovisku (Volání: Tak jest to!), a v tomto smyslu jsem se účastnil těchto jednání. Pánové! Tyto porady nedospěly výsledku, že započaté dorozumění mezi národy bylo přerušeno, že se tak stalo, jak se to stalo, nebylo naší vinou, varoval jsem před tím. Že jsme se my Čechové účastnili těchto jednání, dokazuje právě, že jsme byly vždy ochotni k tomu, aby bylo vybudováno mohutné Rakousko i s obětováním vlastního sebeurčení a práv vlastní země (Bravo!), a že se nám to nyní vyčítá a že se z tohoto obětavého postupu vyvozuje proti nám zadání našich práv, propadnutí práv, to se mi nezdá opravdu býti jednání správné, jednání chvalitebné. Pánové! Jednotliví poslancové neměli ještě k tomu ani práva, aby zadávali něco za celé království, a ostatně, dejme tomu, že jsme se tři nebo čtyři sestoupili, abychom se smluvili o smlouvě; tato smlouva se však neuskutečnila, poněvadž mocnější ručka zasáhla do toho ničivě, neplatí tudíž smlouva, vrátil se tedy každý ke svým starým poměrům právním, k svým dřívějším právům, nevzešlo z toho pominutí práva, ztráta práva. (Výborně! Oho! z leva).

¹⁾ Rorozuměj Fr. Palacký, tchán Riegerův.

²⁾ Proloženo v protokolech.

³⁾ Rieger se překlí opět a pravil »Reichsrat« (říšská rada, která vznikla jako zákonodárny sbor teprve r. 1861) místo »Reichstag«.

Pánové,¹⁾ musím se obrátiti ještě k jiné řadě myšlenek, která od pánů řečníkův na levé straně tohoto domu opět a opět pronesena byla. Pánové, jsou to myšlenky, abych tak řekl, řady politické. Praví se nám, že jest to tak obecný běh našeho věku, že vedou všechny státy k větší centralisaci a jeden z pánů řečníků, Jeho Excellence bývalý pan ministr dr. Hasner, pravil dokonce, že je to věc velmi žádoucí, aby všechny ústavy a zákony byly co možná stejné a jednotvárné. Pánové, já v tom ohledu mám docela jiné názory a musím věru politování své vysloviti, že na oné straně v tak velké míře hovoří se ideám centralistickým. Pánové, jestli mně někdo z vaší strany řekne, to jest idea ducha germánského, tedy bych to musil popírati, neb duch germánský od věků nikdy k centralisaci se nenesl. Neboť duch germánský dle své přirozenosti spíše k decentralisaci se táhl a ke tvoření skupin samosprávných, jestliže tedy vy nyní takovou horlivostí zastáváte ideu centralisace, a jestliže jedinou spásu svou v dokonalém organismu byrokratickém vidíte, tedy nejednáte v tom dle ducha germánského. Činili byste tím věru duchu germánskému křivdu. Pánové! Já mám za to, že duch centralisace jest a byl odjakživa duch absolutismu. (Výborně!) Pánové! Jest to patrná věc, že nebyly to idey svobodomyšlné reformátorské, které zničily a zrušily stará práva někdejších sněmů u nás i jinde, byl to duch absolutistický, který nejprve jmenovitě ve Francii²⁾ se vyvinul, a který chtěl soustřediti celou moc státní a všechny síly celého národa v jedné ruce neobmezeného panovníka. Pánové! Za tím neblahým proudem státní všemohoucnosti táhla pak celá Evropa. Pánové! Faktum toto popírati nechci, ale že by tento směr byl krásný, že by to byl lidstva důstojný, že by to byl liberální: to, pánové, naprosto popírám. (Výborně!) Právě naopak, centralisace nikdež vedle sebe svobody nestrpí, ona ji vždy zmaří a zhubí. (Výborně!) Pánové, centralisace státní dá se jenom zastávat co stroj válečný, když jest národ některý ve velikém nebezpečí, pak se dá poněkud vysloviti a vysvětliti, že složí moc celou v ruku jednoho diktátora,³⁾ aby tím horlivěji a jednotněji mohl sestřediti síly své a zastávat prospěšnější práva země a svobodu národu. Ale, pánové, kdykoli nastanou opět poměry normální, musí taková přílišná mimořádná moc přestat, musí se navrátiti právo, svobodného sebeurčování národu, to jediné jest, pánové pravé a svobodné. (Výborně!).

Ale, pánové, jestliže se již jednou duch centralisace vtělil do všech institucí některého národa, pak, pánové, je na dlouho veta po

¹⁾ Odtud pokračoval řečník po česku až do konce.

²⁾ Francie za kardinála Richelieua a Ludvíka XIV. vytvořila v 17. stol. absolutismus panovnícký, který zdomácněl po vši Evropě.

³⁾ Řečník měl na mysli poměry ve starověkém Římě, kde vznikl pojem diktatury.

svobodě téhož národa! Když francouzská revoluce byla přinucena si dáti centralisaci, tu dědicem republiky od Dantona zřízené a stroje centralisace stal se Napoleon (Výborně!) a jeho vojenská vláda. Pánové! Uvedlo se nám, že prý v poslední době na bojišti ukázalo se, kterak centralisace dává větší moc než federace. Pánové! Musím se přiznat, že mne toto uvedení toho faktum k tomu cíli velmi překvapilo. Pánové! Kdo zvítězil? Zvítězila federace německých státův a suverenních mocnářův nad říši, která jest vzor centralisace (Výborně!) a, pánové, ačkoli tato země byla tak mistrovsky centralisována, že se ani živá duše až do nejmenší vesnice hýbat nemohla jinak než na drátech administrace, a že tam sám ministr ustanovoval, jak se v některé vsi má postaviti lávka, hle, přece právě tato říše byla pokořena a poražena od federace německé! (Výborně!).

Pánové, jak pravím, já nechci nikterak popírati, že by centralisace byla prospěšna k tomu, ustanoviti dobrou válečnou mašinu, ale že by byla centralisace prospěšna svobodě a sebeurčování národů, jich spokojenosti a důstojnosti – to naprosto popírám. Pánové, já popírám i více. Já nedopouštím, že by centralisace hmotný blahobyt i vzdělanost národů trvale a mocně podporovala. Pánové, jestliže národ německý v poslední době povznesl se na takovou výši vzdělanosti a politické váhy, na jaké ho vidíme nyní státi, a kterou já z plného srdce uznávám, tedy to neděkuje své centralisaci. Pánové, právě volnost a nynější všestrannost národu německého z toho vzala svůj původ a pramen, a z toho vyrostla jeho převaha nynější, že byl rozdělen v tolik rozličných zemí a států, že se kmenové zvláštnosti volně vyvíjely, že všude tvořila se malá centra, malá ohniska vzdělanosti a samostatné činnosti, že všude byly university a jiné ústavy vzdělávací, jen takovým způsobem mohl se duch německý vyvinouti mocněji, než se vyvinul v centralisované Francii, a právě tou přehnanou centralisací, která jen jedno centrum skvělé utvořila a všechny vlastní části postavila do stínu, šla Francie nazpátek. (Tak jest!) Pánové, tedy ne centralisaci svou, krom toho mladou a nedokonanou, ale opakem centralisace zvítězilo Německo nad Francii, vítězství jeho jsou ovocem decentralisace, posud v Němcích panující, ovoce svobodného vývoje národu v samosprávě. Ano, pánové, já se vám přiznám, že mám za to, že národ německý snad právě nyní přistoupil na cestu svůdnou, na cestu nebezpečnou a falešnou. Národ německý totiž již dlouho na to toužil a žaloval, že nemá válečné slávy a válečné moci; a tato touha jeho po takové válečné moci a slávě ho vedla k centralisaci a jednotě, kterou nyní tak horoucně vyhledává. Pánové, jestli tento skutek a tato jednota neukáže se býti úpadkem jeho slávy, aneb aspoň počátkem toho úpadku, to budoucí historie ukáže, a jestli, jak mile národ německý klesá počne hledáním slávy veliké, na jeho místo nevstoupí jiný, mladší národ, to historie opět dokáže (Výborně!). Ale i při tom přesvědčení, pánové, trvám, že ani jeho blahobyt,

ani vzdělanost nebude prospívat tak jako posud, jestli pověde svou centralisaci dále. Ostatně událostí, které v poslední době ve Francii se vyvinuly, nevíme, jakým způsobem budou reagovat na národ německý a jaký obrat věci vezmou a nepřijdou-li u něho opět k platnosti zásady samosprávy.

To, pánové, jsem pokládal za potřebné povědit stran toho tahu všeobecného k centralisaci, který zde byl prohlášen za tak žádoucí. S druhé strany vy mně nebudete popírat, ohlédnete-li se dobře po světě, že všude, kdekoliv jest federace, jest skutečně svoboda, neboť svoboda, pánové, není nic než samospráva, nic než autonomie (Velmi dobře! v pravo), jsou to jen rozličná jména pro ten samý pojem (Tak jest!). Federace je hvězdou budoucí Evropy – heslem všech opravdu svobodomyšlných. Jestliže vy, pánové, opravdu chcete svobodu, tedy musíte podporovati autonomii. Vy musíte podporovati samosprávu i v našem státě a vlasti naší, jakož i my ji chceme a hodláme ji podporovati všude a upřímně. My jsme pověděli vám, že naším úmyslem není nikterak centralisovat snad v naší zemi a decentralisovat snad pouze říši. My naopak chceme princip federace a autonomie provést i v zemi, aby okresy, obce byly samosprávné a svobodné; jen tak doufáme založiti opravdovou svobodu v zemi naší. Že opravdová svoboda nikde není, kde vládné centralisace, to, pánové, vidíte znamenitým způsobem právě na národu francouzském. Tam tolik a tolik vlád se proměnilo a vystříдалo; měli jsme vlády monarchické, konstituční a republikánské, ale, pánové, při všech těch i při tom posledním vychvalovaném suffrage universel¹⁾, o které nynější císařství se opíralo, národ francouzský pravé svobody nikdy neměl, jako Prokrutes pořad se povaloval na loži bolestném²⁾, ale pokoje dojíti nemohl, poněvadž neměl samosprávy, jsa bolestně svírán centralisovanou administrací. Pánové, všechny tyto změny neučinily národ ten ani svobodným ani blaženým, ať již zdobila hlavu jeho koruna císařská, nebo koruna z lilii, nebo frygická čepice³⁾! Zdálo se to vše jedno, jako by byl změnil pouze coiffuru⁴⁾, organismus jeho neozdravěl, vždy se svíjel v bolestech nemaje samosprávy, ale na tom jedině vše záleží, má-li národ býti opravdu svoboděn a šťasten. Jeden státník anglický pravil trefně,

¹⁾ Únorová revoluce francouzská r. 1848 zavedla všeobecné právo hlasovací, ale první president, Ludvík Napoleon Bonaparte, synovec Napoleona I., se učinil 1852 státním převratem císařem a postupem času obnovil dřívější stav moci více méně neobmezené. Rieger naráží na to, že si Napoleon III. dal udělití důstojnost císařskou hlasováním lidu (plebiscitem).

²⁾ Rieger vzpomíná vyběženého obra řeckého, jenž hubil lidi napínaje údy jejich; jestliže byli malí, na loži, aby je takovým způsobem sprovedil se světa. Odtud pochází rčení »Prokrustovo lože«.

³⁾ Koruna z lilii byla odznakem králů z rodu Bourbonů, frygická čapka revolucionářů ve velké revoluci. Byla to pokrývka hlavy galejních otroků po příkladě starých Frygů v M. Asii.

⁴⁾ Coiffure značí úpravu vlasů.

že rozdíl mezi národy svobodnými a nesvobodnými jest ten, že jedni se starají sami o sebe a o druhé jejich vlády.

Pánové! Jestliže během času konečně tu neb tam má se obětovat z části samospráva země státu, tedy se to musí státi způsobem rozumným, způsobem obmezeným, pouhou nutností, a konečně musí se to dít a žádati jen pro takové instituce státní, které národům skutečně slibují pojistiti blahobyť, vzdělanost, štěstí! Ale, pánové! Zdáli pak Rakousko naše nyní jest organisováno tak, aby mohlo žádat od nás takových obětí naší samosprávy, našeho sebeurčování? Pánové, já toho nevidím! Vy nám to pravíte, vy nám to ubezpečujete, nabízíte nám to a ono tvrdíce, že to jsou všechno výtečné, velmi liberální věci. Pánové, my toho nevidíme! Jakmile však my toho nepoznáváme a se zdráháme to přiznati, tu vy přicházíte hned s hrozbou: Jestli nepůjdete dobrovolně, tedy vás přinutíme! Pánové, to jest u vás liberální? (Veselost). Jestli budete odmítovati, strčíme vás do kriminálu, to jest zas liberální? (Výborně! veselost). Pánové, tou cestou nepřijdete k cíli, národ tak vzdělaný, tak politicky zralý, tak sebevědomý, jako jest národ Český, ten se nedá tak snadno přinutit! Vy musíte s námi mluvit rozumně a konečně, když se domluvíme a vzájemně opravíme, přijdeme na pravou cestu. Dejme tomu, že názor národu českého v jeho většině jest mylný a že názor některý váš jest pravý, ale přinutit se, pánové, nedáme; vůbec vynutit se přesvědčení nedá. Německé přísloví praví: »Des Menschen Wille ist sein Himmelreich«, a jeden básník dí: »Man muss ihn selber bauen, den Himmel, dran man glauben soll«.¹⁾ Pánové, tak jest i u nás. Má-li celý národ český uznat nové instituce Rakouska, jež mu nabízejí se, musí to učinit z dobré vůle, a chcete-li, aby z nich byl šťastný a spokojený, musí je přijmout z vlastního přesvědčení, musí přijít prve k poznání, že jsou dobré. Ale, pánové, toho bohužel po resultátech nynější vládní soustavy nevidíme; ona již od 10 let²⁾ jest při díle a my z ní nikdy blahého účinku nepoznáváme. Pánové, ptám se vás, zdali jest nynější administrace naše tak výtečná? Bohužel není! My vidíme, že úřadové všichni pozbyli v zemi důvěry (Tak jest!)!, že jsou v neustálém boji a sporu s národem, a že nemohou nejjednodušší věc provést ve srozumění s lidem (Tak jest!), ano že se stala ta škandální událost, že jednomu okresnímu v celém městě nebylo ani možná bytu nalézti (Veselost).

¹⁾ Po česku: »Vůle člověka je jeho královstvím«, a druhé »Musíš si zříditi nebe sám, v které máš věřiti«. Rieger pravil 6. března 1849 v Kroměříži též, že německý básník dí: »Man muss ihn selber bauen, den Tempel, dran man glauben soll«, což Kalousek přeložil: »Samým je nám vystaviti chrám ten, v nějž věřiti máme«. (Řeči, I., 202).

²⁾ Roku 1860 vydán byl »neodvolatelný« říjnový diplom. Ústava, která byla roku 1870 v platnosti, pocházela z prosince 1867. Patrně měl Rieger na mysli obnovení ústavnosti s počátku roku 1861 vydáním únorovky Schmerlingovy.

Pánové! a jak se provádějí zákony školní? Kterak se školství u nás stalo bohužel polem stranického zuření, o tom širě mluvití nebudu. (Výborně! Výborně!). Jaká je dále naše justice, to vám kolega Čížek včera pověděl.¹⁾ Pánové! to vidíme všichni, že ani za absolutních dob Metternichovských tak hanebné věci (hlasý: Nebývaly!), tak hanebné ukřivďování spravedlnosti nikdy se nedělo, jako se děje za liberálních dob posledních. (Výborně!). Pánové, máme snad z této doby jaký pokrok v zákonodárství? Již někdo povídal, že je to všecko opsané, a já slyšel jednoho výtečného právníka, který mi pravil – a byl to Němec –, že to pravý škandál, s jakým pospěchem se nyní zákony dělají a vydávají, že ti lidé již ani německy neznají, to přece aspoň za císaře Františka uměli (Veselost). Já se vás ptám, kde je ten pokrok v naší a má dč? Povězte sami poctivě, jestli armáda naše je nyní v takové organizaci, která jí byla vašimi institucemi dána, v tomto stavu, aby mohla podstoupiti boj s velkým nepřítelem? Pánové, já myslím, že není! Prohlížejme větve státní správy jakékoliv: ptáte se na naše finance. Je tento stav, kde se při neustále rostoucích břemenech přece dluhy neustále množí, a kde nevíme vždy ode dneška na zítřek, jak si pomoci, je tento stav uspokojující? A zlepšilo se v něm něco od posledních desíti let? Nezhorsilo se naopak všechno podstatně? Bylo zde poukázáno na ten povznes průmyslu a železnici! Pánové, ale tak již i zde bylo zase ukázáno z jiné strany, že věru všechny tyhle události neslouží ku cti naší době (Výborně!). Pověstný proces Scharf a Schiff ukázal, jak hluboká demoralisace panuje v těchto kruzích, které plynou nyní na vrchu (Výborně!) a které mají největší váhu na ustanovení státních záležitostí. Pánové, ne bez příčiny bylo vysloveno, že by nynější rajchsrát měl se vlastně jmenovat »Verwaltungsrat«. ²⁾ (Veselost. Výborně!). Pánové! Když takové věci se stanou, jako se stalo, že osoby, postavené u samé osoby J. Veličenstva, mohou býti obžalovány³⁾, veřejným způsobem skandalisovány a že se nehledá od nich satisfakce, že se nehledá očistění před soudem: Pánové, pak je to mravní nákaza, jaké Rakousko před dobou nynější vládní soustavy ještě nepoznalo. (Výborně! Výborně! Výborně! ve středu a z části na levici a pravici). Pánové, my jsme ukázali v našem promemoria, že ústava nynější u nás nemá žádného právního základu. Pánové, co je toho půvo-

¹⁾ Dr. Ant. Čížek jako mluvčí skupiny Sladkovského a bratří Grégrů promluvil 12. září (nikoliv, jak soudil Rieger, 13. září), při čemž řekl mimo jiné: »Jděte, pánové, dále, podívejte se, jak to vyhlíží u soudů, soudy vynášejí rozsudky v originálu v řeči německé a nám dávají špatný překlad. Podívejte se, jak to u nejv. tribunálu spravedlnosti vyhlíží. Když přijde Čech a žádá, aby se v jazyku českém jednalo, co se odpoví? Radottieren Sie nicht, uns geht das Böhmische nichts an« (t. j. nehlozote, nám po češtině nic není!).

²⁾ Rozuměj »správní rada« nějaké výdělečné společnosti.

³⁾ Totiž K. Giskra, do jara ještě ministr vnitra.

dem a příčinou? Jediné to, že vy všichni historické a zděděné právo pokládali jste za nic a že máte za to, že jediná milost císařská je a má býti u nás jediným pramenem všeho práva. Pánové, jeden z řečníků levé strany pravým vítězoslavným způsobem ukazoval na to včera⁴⁾, že prý nebyl císař vázán k nijakým právům země, že ze svobodné vůle a svobodného sebeurčení, že z pouhé milosti dal zemi naši ústavní právo. Pánové, on to vyslovil jakýmsi tónem blaženosti a vítězoslavy, že jsem byl věru nad tím překvapen. Když Béranger⁵⁾ zpívá: Je suis vilain, vilain⁶⁾!, tu to pochopuji, je v tom jakási pointe a jakýsi vtip, ale jak si člověk může zakládat na tom říci: Já a moji předkové byli jsme bez práva, byli jsme otroky a vše, co jsme a máme, jsme a máme z pouhé milosti císaře. Pánové, je-li tohle způsob mužů liberálních, je-li to způsob mužů důstojný, já toho nevidím (Výborně!). My, pánové, naopak jsme jiného mínění, my právě soudíme, že všechno neštěstí, kteréž bylo uvaleno na císařství rakouské a národ český, které bylo příčinou nynějšího rozdvojení říše, že všechno to má svou příčinu v tom, že historicky zděděné právo nebylo nikdy respektováno, nýbrž novými a vždy opět novými oktrojirkami odstraňováno. Pánové, ta chyba se stala jmenovitě také s královstvím uherským, my jsme dobře v čas varovali před tím v říšské radě ve Vídni, že to není ani chvalno ani moudro popírat národu uherskému jeho zděděná práva, a já sám tenkrát uvedl jsem na doklad toho podobenství žertovně; připomenul jsem známou veselohru, kde muž se ženou se hádá, aby řekla, že je stolek přikrytý, a konečně musí muž povolit a odpor svůj zaplatit drahým šálem⁷⁾. Já, pánové, jsem pravil, že i my a s námi cislajtánské země budou muset také drahý výkup zaplatit a hle, pánové, s těmi 30 procenty⁸⁾, kteréž jste přijali⁹⁾, jste to skutečně draze zaplatili, jak jsem vám prorokoval. Pánové, toho všeho příčina byla, že jste nechťeli v čas respektovat historická práva zemi, že jste nechťeli domluvit se s národy, a hle, pánové, tak se věc přivedla do takové krajnosti, že se muselo konečně více povolit, než bylo z počátku žádáno, než snad bylo radno a celé monarchii prospěšno. Pánové, podobně může se stát též v jiných zemích, a aby se tak nestalo: caveant consules¹⁰⁾. Nechat

¹⁾ Byl to Leop. ryt. Hasner, do jara toho roku předseda ministerstva.

²⁾ Pierre Jean Béranger, oblíbený francouzský básník († 1857) písní milostných, společenských i politických, z nichž některé byly přeloženy do češtiny.

³⁾ Po česku »Já jsem prostý člověk.«

⁴⁾ Učinil tak 29. srpna 1861 (Srov. Kalouskovo vydání Řeči Riegrových, II. 128.)

⁵⁾ Podle rakousko-uherského vyrovnání z roku 1867 přispívalo Rakousko 70% na společná vydání, Uhry toliko 30%.

⁶⁾ Vyrovnání se stalo ovšem skutkem za nepřítomnosti Čechů a přes jejich ohrazení.

⁷⁾ Naráží na to, že senát připomínal ve starém Římě konsulům okřídlená potom slova: Caveant consules, ne quid detrimenti res publica capiat! (Česky: At dbají konsulové toho, aby stát nepřišel ke škodě).

se pamatují rádcové koruny na poučení to, pokud je čas, aby se obrátili z cest bludných, v kterých chtějí nám vnutit instituce, které jsou proti našemu právnímu vědomí, a ať smluví se s námi o instituce rozumné a přiměřené a státu neškodné.

Pánové, co se nás týče, my vždy ukázali ochotu k takovému dílu. My jsme již v roku 1848 chtěli postoupit co možná nejvíce moci říši, my opět později, ačkoliv jsme jen pod protestem šli do říšské rady, ¹⁾ jsme byli ochotni dáti říši, co nevyhnutelně potřebuje k moci své. My, pánové, stojíme i dnes na tomto stanovisku, ale jedna věc stala se od té chvíle, která učinila podstatný rozdíl v situaci, že říše již není říši, nýbrž že jest dvoustátím, a, pánové, toho původem jsme věru my nebyli, jestli jeden řečník k tomu ukazoval, pánové, jako by my jsme byli toho původem, nečiní to zajisté právem, my jsme zajisté naopak pověděli v adrese, že jsme ochotni obeslati mimořádnou říšskou radu, kdežto se mělo za dob Belcredovských ²⁾ vyjednávatí mezi národy, z naší strany proti tomuto dorozumění protest nevyšel a právě tím, že tato říšská rada byla zmařena, bylo i dorozumění mezi národy nemožným učiněno, tím způsobem se všechno to stalo, co nyní vidíme před sebou a čeho snad na mnoze zvláště vzhledem na naši zemi litovati musíme. (Výborně!). Pánové! My tedy, jak pravím, jestliže jsme v naší nynější adrese pověděli, že chceme obeslati delegací přímo, tedy jsme to učinili pouze z dobré vůle, tím nechceme, jakož nám řečník přede mnou vytýkal, nějakou oktrojírku, aniž ukřivďujeme tím způsobem jiným národům říše, že hájíme jen právo a stanovisko svého národa. My pravíme: Koruna česká a politický národ český mají právo o sobě rozhodovati a oni se vám nabízejí k smlouvě. Jak nyní vláda Jeho Veličenstva s naším návrhem naložiti má, to jest její věc, my nežádáme, aby číkolí práva byla zrušena a zlomena násilně jakoukolí oktrojírkou. Nechť tedy vláda Jeho Veličenstva návrh předloží z zákonodárným ³⁾ (neřekli jsme legálním), sborům, kterým náleží jej předložiti a kterých se týká, a ti ať se vysloví, co o tom soudí, aneb ať s námi vstoupí ve vyjednávání. Pánové, mám za to, ano slyšel jsem, že mnozí z vás vyčítali hraběti Beustovi, že právě, než vyrovnání učinil s Uhry, nesvolal říšskou radu, že s ní obmyšlené změny

¹⁾ Proloženo v protokolech. Co se tkne věcné stránky, šli Čechové na říšský sněm r. 1848 bez protestu, a i r. 1861 vstoupili do říšské rady Schmerlingem svolané bez ohrázení. Leda by měl Rieger na mysli, že o volbách, konaných do říš. rady ve sněmě českém r. 1861, podáno bylo prohlášení, že se účastní volb, »abychom zkusili, zdali strana, požívající umělé většiny ve sněmu, míní jí skutkem užiti k utlačení živlu českého a k utvoření nepravého zastupitelstva království Českého v radě říšské.«

²⁾ V době, kdy byl v čele vlády hr. Belcredi (1865—1867), byli Čechové ochotni obeslati »mimořádnou« říš. radu, kterou však zmařil Beust, obávaje se slovanské většiny v ní.

³⁾ Proloženo v protokolech.

prvé neumluvil, nýbrž že udělal fait accompli ¹⁾ a pak teprva v nutném položení říšské radě dal o něm věděti a nezbytně již změny provéstí. My pak ani nežádáme, aby se tento chybný krok při nás opakoval, ano my jsme spokojeni, ať vláda Jeho Veličenstva předloží naše návrhy sboru zákonodárnému, ať to rozhodne, ať se stane mezi námi usnešení a smlouva. Ale vy naopak nepřestáváte vždy a vždy opět opakovati nám tu ten paragraf a tu zas onen paragraf ústavy, to vás ani vládu k cíli nepovede, jako to vládu k cíli nepřivedlo, když se jednalo o vyrovnání s Uhry, ano mohlo by se státi, že by konečně těžko bylo naléztí vůbec jakou opravu.

Pánové, musím zde ještě připomenouti řeč, pronesenou od jednoho řečníka, který se vždy k naší straně přiznával, v řeči té čelící proti adrese ²⁾ byly sice proneseny některé podrobnosti, které já za správné uznávám, avšak nemohu a nechci se zde pouštětí v zevrubné jich vypracování. Podstatná mylka oné řeči jest ta, že komisí vyčítá, že chceme oběti přinéstí nynějšímu systému. Pánové, to patrně ani z naší adresy, ani z pamětního spisu nevysvitá, my naopak povídáme, že tento systém politický pokládáme za zhoubný, že mu sloužiti a obětovati nechceme a že žádáme za změnu toho systému. My ukazujeme k tomu, že, jestliže nyní neobjevuje se patriotismus tak horlivý jako jindy, ano jestliže se tu a tam objevuje nespokojenost mezi národem naším, že to právě onomu systému připisovati sluší. Onen pan řečník, o kterém mluvím, povídal to sám, ovšem způsobem mnohem ostřejším a vedl jenom konklusí z toho tu, že by se vůbec žádná adresa psátí neměla, že ve Vídni dobře vědí, co národ český žádá, a mají-li jen poctivou a upřímnou vůli, že to mají přiznati. Pánové, my zase z druhé strany soudili o té věci jinak. My jsme soudili, že národ Český nemá v té věci ztráctí trpělivosti. Připomínáme si slova svatého evangelia: »Klepejte, a bude vám otevřeno«. My myslíme tudíž, že jest radno opět a opět klepatí a nepřestávati v trpělivosti, až konečně ti kruhové, na jichž rozhodnosti záleží, přijdou k poznání a učiní národu našemu po právu. Pánové! Ale zapřítí ovšem nemohu, že ten řečník, který mluvil, z veliké části skutečně vyslovil mínění i citění lidu Českého (Výborně!) a, pánové, bylo by žalostné, aby také mínění a citění konečně nenalezlo výraz v praktickém životě a aby u nás věci došly k tomu místu, aby smíření mezi Rakouskem a dynastií rakouskou s jedné strany a národem Českým s strany druhé již více možným nebylo.

Pánové! My jsme uvažovali těžké doby, ve kterých se nalézá mocnářství rakouské. My jsme uvažovali, že zároveň s mocnářstvím rakouským i také národ Český a království České jest postaveno

¹⁾ Po česku: Hotový skutek.

²⁾ Mínen jest J. S. Skrejšovský, majitel a vydavatel Politik i Národního Pokroku, který pronesl 13. září 1870 ostrou řeč proti adrese.

do vážného nebezpečí, a v této době pokládáme za povinnost svou hledati cesty a kroky mírné, hledati smíření, hledati dorozumění a hledati přesvědčení u trůnu nejvyššího, aby konečně bylo na-praveno, co bylo posud ukřivděno. (Výborně!) Pánové, jak pravím, jestli onen řečník snad snažil se mluvit citem¹⁾ českého národa, my se snažíme mluvit rozumem¹⁾ národa českého (Výborně!), chladným to rozumem, a mám za to, že v této vážné době žádná naruživost, žádná pomstychtivost, žádná odvěta nesmí kroky naše vésti, nýbrž jen chladná rozvaha a to přesvědčení, abychom sloužili poctivě našemu národu, naší vlasti a s ní celému mocnářství. (Výborně!)

Pánové, v tom duchu jsou učiněny naše návrhy. Přáli jsme si, abyste jich neodmítali jako posud způsobem příkrým a urputným. Pánové, nerozhodně se nic pouhým uváděním paragrafů ani z naší strany, ani z vaší strany, tím se věci nezmění. My musíme konečně respektovat jeden stanovisko druhého a musíme se hledět vyrovnati a přesvědčiti vespolek. Pánové, kdyby ku př. dnes sešel se sbor theologů katolických a protestantských s tím úmyslem, aby našli cestu, kde by opět mohl býti jeden ovčinec a jeden pastýř, nedošli by zajisté cíle, kdyby na př. katolíci začali takto: »Pánové! nejdříve musíte udělati vyznání víry katolické a uznati neomylnost papeže«. Pánové, především musí se každému přiznati právo, svého stanoviska hájiti a jeden druhému musí v tom vyhověti, pak snad jest nějaká naděje, že přijdeme k cíli. Ale jestliže vy postavíte tu ústavu, kterou jsme již dostatečně charakterisovali, jako nějakého neomylného boha, jako modlu, které se musíme klaněti, k tomu kroku, pánové, nás nikdy nepřivedete. Ne na zříceninách spokojenosti a svornosti národů rakouských, nýbrž na jejich svornosti a na shodě může se postaviti, co i vy jako my žádáte, říše rakouská. Jen v takové můžeme dojíti všichni rozliční kmenové její spokojenosti, stejného práva a volného vyvinutí.

Pánové, mnoho zde bylo mluveno o feudálech. Pánové, jako jsou černí Čechové²⁾, jsou také »němečtí feudálové«. Němečtí feudálové jsou v mých očích ti, kteří rakouského císaře a krále českého chtějí udělati vasalem pruským. (Oho! v levo, Výborně! v centrum). Pánové, němečtí feudálové jsou ti, kteří vědí takd o modré krvi mezi národy (Výborně!) a kteří myslí, že jeden náro. jest povolán k tomu, aby panoval, a druhý, aby sloužil. (Výborně!) Pánové, s takovými feudály u nás smíření není, ale s takovým krajany německými, kteří skutečně a upřímně chtějí uznávati a hájiti za vlast svou zemi, ve které se zrodili, a vyhledávati ubezpečení mocnářství rakouského a jeho trvání pro budoucnost, kterým není

¹⁾ Proloženo v protokolech.

²⁾ Rieger chce říci: Jako jsou čeští feudálové (pro korszervatismus řečen. »černí Čechové« po způsobu »černých Němců« – Tyrolanů), tak jsou i němečtí

pouze jednota Německa jediným a hlavním cílem, s takovými se zajisté dobře srovnáme. (Výborně!). Protož, pánové, volám k vám opět: Neukazujte nám věčně jen ty paragrafy svojí ústavy, nežádejte, abychom se klaněli té vaší modle, hleďte nám raději podat ruku a se s námi smluvit, vraťte národům rakouským jejich sebeurčení. Vraťte národy rakouské sobě samým a pak budete míti zajisté Rakousko silné a svobodné. (Výborně! Potlesk).

Ve schůzi sboru obec. starších 28. prosince 1870 se dostal na přetřes stížný list německých obec. starších v čele s dr. Schmeykalem, protestující proti tomu, že v posledních dvou schůzích byly návrhy podány prý toliko po česku a dáno tak o nich hlasovati.¹⁾ K věci mluvili starosta Dittrich, Ed. Grégr, Škarda a pak Rieger. Tento pravil:²⁾

Pánové! Já vždy velmi nerad to vidím, když se ze shromáždění obec. starších činí politický klub a když záležitosti politické a národní, které nutností nějakou sem nebyly přineseny, zde se přetřásají. Zdá se mi, že páni kolegové moji v tomto sl. shromáždění větším dílem též toho smýšlení jsou a tomu musím to připisovati, že v našem městě, kde boj národních a politických stran jest zajisté dosti prudký, posud přece naše shromáždění zachovalo jakousi důstojnost a vážnost, a že se takové politické boje a hádky, o jakých nezřídka z jiných zastupitelstev obecních slycháváme a čítáváme k velkému pohoršení, u nás posud nevyskytly. Jestliže jsme se konečně přece tomu naprosto vyhnouti nemohli, pánové, nechť nestranní lidé rozsoudí, na kom vina toho spočívá. Zdá se mi, že bychom mohli s těmi pány, kteří ten spis zde zadali, zde nějakou hádku počítí a jim nepravdivost jejich obžalování vyložiti a dokázati, ale, pánové, k nepřítomnému jest vždycky povinností jakousi zachovávatí ušlechtilou mírnost a nenarážeti zbraní na toho, který není přítomen.

Pánové! Jedině v té okolnosti musím hledati příčinu, abychom na spis, který by jinak v plné míře zasluhoval odbyti, neodpovídali. Avšak jsou přece v tom spise některé věci pověděny, které bez odmítnutí na sobě ležet nechati nesmíme. Pánové, já v krátkosti jen podotknu, jak se věci vyvinuly. Utvořil se spolek přátel německé národnosti v německém kasině, který vydal provolání k volbám. Pánové! Když politické strany mezi sebou bojují, stává se nezřídka, že jedna neb druhá překročí meze slušnosti a spravedlnosti, a taková věc se v politickém životě často ani tak přísně na váhu neklade. My bychom konečně také to byli neměli tak za zlé, co se v tom

¹⁾ Stěžovatelé prohlašují, že se nehodlají účastniti rokování, jelikož prý jim byla odňata možnost, aby »na výkonech tohoto sboru měli další podíl«.

²⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

provolání stalo, ale nás všechny a zajisté všim právem muselo urážeti to, že pod tím svoláním byli podepsáni mužové našeho sboru, mužové, kteří tady měli úplnou příležitost přesvědčiti se, kterak jsou nespravedlivé výčitky ty, které v svolání onom byly vysloveny. Že oni pánové nespravedlivost těch výčitek sami cítili a uznávali, toho důkaz byl ten, že později — ovšem nepravdivým tvrzením — chtěli dokázat, že to svolání nebylo tak ve všech časopisech, nýbrž jen v jednom, dále ale odpovědí toho samého řečníka, který svolání zde zastupoval, bylo řečeno, že teprv později ve shromáždění těch pánů, kteří svolání podepsali, tato místa vynechána byla.

Pánové, skutečně divné to postupování strany, která nevím komu dá do ruky sepsání takového svolání, ve kterém se druhá národnost zemská, ve kterém se zastupitelstvo městské uráží, a neptá se ani, aby to přečetla, nač má položit jméno své a jejíž členové teprv, když již to bylo ve všech novinách vytroubeno i s jejich podpisy, teprv si to rozmyslí a berou o tom poradu, když již celá věc byla vytištěna. Pánové! Jestli to postup slušný a není-li spíše směšný, to zase nechám k posouzení obecnstvu.

Ale dosti na tom, nás v té věci muselo urážeti hlavně to, že na svolání podepsáni byli členové zdejšího zastupitelstva, kteří zúplna mohli věděti, že ty výčitky a obžaloby jsou křivé. Ale dejme tomu, pánové, že nebyly křivé, dejme tomu, že byly pravdivé: Jestliže ti pánové, kteří zde seděli a pokládali se za povinné zástupce národnosti německé, o takových křivdách věděli, náleželo jim, aby jako mužové vystoupili zde (hlasy: Ano!) a zde na tom místě řekli: «Pánové, nám a národnosti naší děje se křivda, žádosti německé vyřizují se česky a t. p.» Ptám se vás, pánové, a ptám se veškerého obecnstva, jestli kdo jen jednou takovou obžalobu zde pronesl? Ptám se p. purkmistra, jestli ve všech aktech jeho a zdejšího magistrátu jest kde jakákoliv stížnost toho druhu? Pánové! Kdyby některá strana, která jest právě při moci, dopustila se křivdy, tedy musí strana druhá, která se cítí v menšině a která se domýšlí, že se jí děje křivda, svou žalobu přednésti, aby byla možná oprava. Pánové! Naše strana česká v politickém životě již mnohá leta jí trpký chléb minority, ale, kdekoliv se jí křivda děje, neostýchá se mužným způsobem vystoupiti a obžalobu pronésti, a mnozí proto byli trpce potrestáni, že si troufali přednésti obžalobu (Výborně!). Zde ale vzhledem k německé národnosti nikdo žádnou žalobu nepřednesl, nikdo opravy nežádal a nikdo také takové obžaloby přednésti nemohl! Pánové! V tom jsme viděli nedůstojné a nemужné chování těch kterých členů zastupitelstva městského, že oni jakožto zástupcové živlu německého zde nikdy nekonali svou povinnost, aby zastávali se svého živlu a aby žádali opravu křivd! (Výborně!).

Pánové! Tak věci stály a proto když ponejprv tato žaloba byla předněšena v novinách a byly pod ní podpisy obecních starších,

interpeloval zde náš kolega dr. Prachenský p. purkmistra a žádal, nechá-li sbor obec. starších tuto obžalobu na sobě sedět a neučiní-li p. purkmistr žádných kroků, aby tato nespravedlivá žaloba, vznešená na zastupitelstvo městské, byla od něho odmítnuta. P. purkmistr způsobem nemálo smířlivým na to odpověděl: «Mohly bychom snad věsti stížnost i soudní cestou, ale já myslím, aby se trpkost mezi národnostmi v Praze bez toho již stávající ještě nehoršila, abychom to raději nechali padnouti!» Prosim, pánové, ja opakuji a přivádím k paměti veškerého sboru a celého obecnstva, že tak se jednalo z české strany, že nikdo nevyhledával půtky, naopak že jako p. purkmistr všemožnou smířlivostí se hleděl vyhnouti půtce, že jsme i my vedli smířlivost svou tak daleko, že jsme křivdu, žalobu na nás přinešenou chtěli nechati i na sobě sedět, jen abychom trpkost mezi národy nezvyšovali. Pánové, jest to nespřímivé jednání?! Ale nebylo dosti na tom, přišel člen obec. starších v druhém sezení a pravil nám jednoduše: »My stojíme na tom všem, co jsme řekli, my na tom setrváváme!« Pánové! Jak jest možno a kterak bylo možno zastupitelstvu městskému odmítnouti žalobu tu? P. purkmistr již napřed řekl, že zúplna jest to nepravda, že by se k národnosti německé zdejší úřednictvo chovalo s jakousi »nedůstojnou tvrdostí«, že naopak se všechny žádosti německé až do poslední vyřizují německými výnosy, ano že se v obecních úřadech poměrně úřaduje mnohem více německy než česky. Ale ta slova jako by byl hrách na stěnu hodil! Ti pánové byli vyzváni, aby se přesvědčili, aby nahlédli do důkazů, které zde p. purkmistr předložil, ale nikdo nepřišel. Pánům těm nejednalo se o to, aby konstatovali pravdu (hlasy: Tak jest!), jim nejednalo se o to, aby se ukázalo, zdali jest tak nebo ne, jim bylo jen o to: »My jsme jednou obžalovali a na tom stojíme, a ty se obmej!« Pánové! Calumniare audacter, semper aliquid haeret¹⁾, my ale máme také pravidlo z římského práva, že, kdo obžalobu vynese, povinen jest ji dokázati, ne ten, který byl obžalován, jest povinen věsti důkaz, nýbrž ten, který žaluje. Protož ze stanoviska právního byl návrh p. dra. Prachenského docela korektní, kterýž nepravil: «Vy jste pomluvači», nýbrž povídal: »Pokud toho nedokážete, co jste na nás žalovali, potud vás budeme považovati za pomluvače«. Pánové! Když ti pánové chtěli jednati jako mužové čestní, tedy jim náleželo nyní přistoupiti k vedení důkazů a dokázati, že se s národností německou jednalo jako «s tvrdostí nedůstojnou». Ale oni nejmenšího důkazu nedali a jednoduše vystoupili!

Pánové! Jsem jen těch několik slov pronesl z té příčiny, poněvadž se obávám, aby mezi námi a mezi tím obyvatelstvem německým v našem městě, které s námi v míru a přátelském poměru žije a z něhož také nejedni členové ještě posud v tomto sboru sedí,

¹⁾ Latinské přísloví, které zní po česku: Směle osočuj, vždy něco z toho utkví.

nepovstalo nějaké nedorozumění. Z naší strany, ze strany české, jednalo se v té věci úplně smířlivě, nechtělo se vcházeti do pŕtky a pŕtka ta povstala jen tím, že ten člen obecního zastupitelstva tvrdě stál na svém a opakoval opět žalobu, kterou jsme my chtěli nechat padnouti. Jinak by se ta pŕtka byla ani nestala, neboť my ji vyvolat nechtěli. Nám pak ovšem zajisté na tom záleží, aby obyvatelstvo německé naší obce o nás křivě nesoudilo a aby tento skutek nebyl užíván od našich protivníkův politických za prostředek k popichování a popuzování německého obecnstva a rušení svornosti v městě, na které nám zajisté všem nemálo záleží. My zajisté chceme a budeme zachovávatí všechnu spravedlivou poctivost k našim spoluobčanům německým, ale všem takovým lidem, kteří mají své politické zámysly a účely, v kterých se s nimi nikdy sejítí nemůžeme, takovým se ovšem nikdy nezavděčíme. Ale na tom mi záleží, pánové, aby zastupitelstvo naše odmítlo způsobem důstojným obžalobu, která zde opět byla vznešena, že by v tom usnešení, které posledně obecní zastupitelstvo učinilo, byla urážka národnosti německé. To usnešení se týkalo jediné těch, kteří podepsali ono provolání a my víme velmi dobře, že mnozí povážliví, spravedliví, mírní a poctiví Němci zde toto provolání zatracovali a že mnozí jistě, kteří na něm byli podepsáni, litovali toho velmi, že jména svého k tomu propŕtjčili, ale když potom již se stalo, že jejich jméno tam bylo, nechtěli odvolávatí, ale uznávali, že to provolání bylo křivdící, bylo nespravedlivé. Já tedy opakuji, že si přejí jen, aby zastupitelstvo městské se vyslovilo, že všim tím jednáním, kteréž se týkalo jen obžalovníkův, nedokázavších svou žalobu, nemínilo zastupitelstvo žádným způsobem urazití obyvatelstvo německé našeho města (hlasy: A ani nemohlo!) a ovšem také ani nemohlo. Jestli by se však nezdálo toto usnešení hned přijmouti, navrhoval bych, aby celá věc byla odevzdána komisi aneb městské radě, aby učinila o tom přiměřený návrh již z té příčiny také, poněvadž bude též potřebí, učiniti opatření stran nových voleb.

V téže schůzi bylo na programu mimo jiné opatření obrazu Jiřího z Poděbrad. Kromě zpravodaje mluvili Fr. Palacký a po něm Rieger řka¹⁾:

Já bych, pánové, upozornil při této věci ještě na jedno stanovisko. Každý národ, který si zakládá na své cti, má ctít svou minulost a slavné muže své minulosti. Kdo svých slavných předků a zasloužilých mužů ctít neumí, ten ukazuje tím, že nemá vážnosti pro věci vznešené a pro zásluhy nemalé. Protož bylo odjakživa způsobem všech národů vzdělaných, že jakýmkoli způsobem připomínají památku mužů svých zasloužilých, a u jiných

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

národů, kteří dostoupili jakési výše vzdělanosti, vidíme všude důkazy, že připomínali si slavné skutky a muže své. Ale jest ještě jiný moment, ke kterému bych si přál obrátiti pozornost si. shromáždění.

Každý národ postupem své vzdělanosti věnuje také část svého jmění, své péče a pozornosti umění. Pánové! Národ, který zápasí s nejnntnějšími potřebami života a nemá tolik blahobytu, aby o vyšší zájmy se staral, ten zajisté na umění nejmenšího neobětuje, co koluje kolem něho, má formu, abych tak řekl, surovou, primitivní, beze vší krásy, beze vší ozdoby, jen aby to vyhovělo nejnntnější potřebě. Jak ale který národ postupuje u vzdělanosti, tedy všem věcem, které jsou kol něho a v kterých žije, dá jistou formu krásnou a vznešenou, zkrátka s postupující vzdělaností vyvinuje se umění. Vidíme, že u jiných národů, v dobách, kde se těm národům vedlo šťastně, přinášely se velké oběti pro ozdobu veřejných budov atd. Tak ku př. v státech Italských¹⁾, v Nizozemi. Vidíme ku př., kterak radnice Bruselská, Amsterdamská jsou pravá díla umění, že takové obce velké sumy vynakládaly na to, aby podporovaly vlastenské umění, architekturu i malbu, neboť všechny takovéto radnice jsou ozdobeny množstvím obrazů z minulosti těch národů, celá historie jejich nalézá se tařka vymalována v jejich radnicích. Pánové! Že nám se tuze slavně nevede, že velkého blahobytu nepožíváme, to se dá souditi i z toho, že jsme na tuto stránku života každého vzdělaného národa posud pranic neobětovali, aneb velmi málo. Naše síně poradní, které v jiných městech právě jmenovaných jsou pravé vzory umění, architektury, jsou skutečně chudobné. Připomínám si, že někdejší ministr Schmerling za svého pobytu v Praze, byv uveden také do této síně, když mu ji ukazovali, řekl: einfach, fast zu einfach²⁾ (veselost).

Já myslím, že skutečně velmi trefně to naznačil, neboť naše zasedací síň rovná se skutečně nějakému pouhému provisorium, pouhé kůlně, jen že trochu architektury bylo přimalováno. Já myslím, že by byla potřeba a povinnost naše, abychom také k tomu hleděli, abychom radnici naši, kde se koncentruje život obecní, nějakým způsobem hleděli ozdobit a zvelebit, když se v tomto směru odedávna ještě to nejmenší nestalo. Já bych si tedy přál, aby tato zasedací síň byla ozdobena a sice obrazy historickými, přál bych si ovšem také, aby ještě jinak byla zařizena, však nechci zde provádět, jak o tom soudím. Poněvadž pak zde byl návrh podán od Umělecké besedy, musím se také vyslovit v tom smyslu, jako p. Palacký. Já bych dokonce nesouhlasil s tím, aby se podal portrét krále Jiřího, poněvadž autentického nemáme a podat ideální portrét, to by byl pouhý klam. Já bych ale měl za to, že by bylo mnohem lépe dát

¹⁾ Do r. 1861 byla Itálie rozdrobena na četné státy a teprve v září 1870 byl zabrán papežský Řím.

²⁾ Po česku: prosté, skoro až příliš prosté!

udělati historický obraz, v kterém by se vyobrazil ten slavný skutek, který vlastně chceme zvěčnit a který chceme udržet v památce našeho občanstva, totiž volbu krále Jiřího zde na radnici, neboť to jest ten památný skutek, že se ta volba stala, a to by dle mého náhledu mělo také mnohem větší cenu uměleckou než pouhý portrét. Co se týče věci samé, myslím, že způsob není správný: já sám mám výtečné mínění o panu malíři, který se zde navrhuje¹⁾, on jest skutečně na ten čas snad nejschopnější k provedení takového díla, i kdyby se věc tak změnila, jak já navrhuji, ale nezdá se mi, že by bylo přiměřené, aby se jmenování umělce stalo předmětem usnešení obecních starších. V takové věci má se vždy vzít komise znalců, o kterých se předpokládá, že těm věcem rozumí. Těm se to má předložit, aby umělce ustanovili a cenu s ním vyjednali. Jediné, co sbor obec. starších učiniti má, bylo by, že řekne: K tomu cíli věnujeme tu a tu dotaci. Měst. rada by k tomu zřídila komisi znalců, která by to vyjednala, umělce k tomu vyzvala, návrhy jejich zkoušela a konečně toho umělce, který to má provést, ustanovila. Já tedy činím v tom ohledu amendement,²⁾ aby se sice přijal návrh rady městské v tom směru, aby se votířovalo 1000 zl. aneb více, jestli se uzná později — mně se to skutečně zdá málo, neboť větší historický obraz za tisíc zl. nikterak nepořídíme —, ale aby se věc odevzdala měst. radě s tím doložením, aby byl ne portrét, nýbrž historický obraz zhotoven a aby byla zřízena komise, která by vše další opatřila.

Dne 26 ledna 1871 byl na denním pořádku sboru ob. starších návrh, aby se upravila znova měst. vodárna na Žofíně. K věci mluvili prof. Koříška, starosta Dittrich a pak Rieger. Pravil:³⁾

Já bych si přál, pánové, abychom v téhle věci tak lehce nerozsuzovali. Já sám také v ten spis nahlédl a v tu smlouvě, kterou ten pán s brněnskou obcí udělal a hned z předu bylo mé mínění, že podobně, jako jsme jednali v záležitosti plynárny, by nebylo radno, aby obec tak důležitý závod, jako jest opatřování obyvatelstva vodou, dala v ruku cizí, že musíme především hleděti, abychom takový závod udrželi ve svých rukou. Avšak zapřítí se nedá, a jednal jsem v té věci se znalcem, který tu věc také prostudoval a doceľa z objektivního stanoviska podal, co o ní soudí, poněvadž jsem ho žádal, aby ten spis přečetl. Jest to p. Daněk jehož znalectví v tom oboru nikdo zajisté nebude uváděti v pochybnost. P. Daněk se vyslovil, že, jakkoli zdají se výminky tvrdými, přece sotva obec

¹⁾ V protokolu není nikdo jmenován. Šlo nepochybně o V. Brožíka, který také namaloval obraz ten znázorňující volbu Jiřího Poděbratského za krále r. 1458.

²⁾ Po česku: Dodatek.

³⁾ Podle těsn. protokolů sboru obec. starších.

byla by s to laciněji tu věc poříditi a laciněji vodu dodávati občanům, než by ji dostala takovým způsobem. Pánové, nechťel bych sám o tom rozhodovati, poněvadž jest to otázka technická a finanční, která potřebuje důkladného prostudování. Ale jedna věc se mi zdá jistá, že za jedno nemáme dostatek vody v obci, jmenovitě ve vyšších částech města, za druhé že jsou naše vodovody vůbec špatné a, pánové, třetí důvod a nade všechno vážný a důležitý jest, že voda jest hanebně špatná.

Pánové, když běřeme vodu v těch místech, kde už kanály celého města více méně ústí, pak jsme nuceni pít vlastní své výkaly a špinu z celého města. Kdybyste si vzali tu práci a chtěli naši vodu chemicky zkoušeti, kterou k vaření z našich kašen dostáváme, přesvědčili byste se, že bylo by těžkou úlohou pro kteréhokoli chemika, aby ustanovil, z jakých částí sestává. Ale že zdravá není, že zdravotnímu stavu našemu neprospívá, o tom myslím nemůže býti pochybnosti. V tom ohledu jest jedna věc nepochybná, že, chceme-li míti zdravou vodu, jestliže nemáme přítok nějakého potoka, aneb jiné čisté vody, musíme ji bráti aspoň na takovém místě, kde není ještě znečištěná výkalem města, a tento důvod pro náš zdravotní stav obecný sám jediný jest rozhodující a zdá se mi to věci nad míru důležitou pro naše zastupitelstvo, že, abych tak řekl, čest naše, kteří tu jsmě a sedíme, zakládá se v tom, abychom si dali na tom záležet a s jakýmkoli nákladem obyvatelstvu našemu opatřili zdravou vodu. Ptoto zdá se mi, ať již jest možná uzavřítí smlouvu s tou společností nebo ne — o tom nechci uzavírat, poněvadž, jak jsem řekl, jest to otázka technická a finanční —, zdá se mi, že především nutno, aby se ihned sestavila komise ze znalců, kteří by otázku tu studovali a sice z finančního a technického i zdravotního stanoviska a kteří by pak učinili návrhy, zdali jest to výhodno, aby obec sama pořádné vodovody sobě zavedla svým nákladem a aby je udržela sama ve svém držení, aneb zdali jest lépe, aby to dala do rukou privátní industrii. Já pro svou osobu kloním se svým citem a rozumem k prvnímu návrhu a pakli by poněkud možná, byl bych proto, abychom to provedli sami. Avšak nesmíme v té věci rozum sobě zavřít na druhou stranu, však i to jest možná, že bychom ty výminky, které ta společnost resp. ten podnikatel anglický s brněnskou obcí uzavřel, podstatně mohli modifikovati a udělati výhodnější pro sebe, nežli jsou udělány tam. Ale, pánové, to musím říci, že tohle jen se žalostí vidím, že pořád spravujem, že takové staré mizerné vodovody a závody udržujem, o kterých není naděje, že by se z nich jak živo něco pořádného dalo udělati. Pánové, když to s našim kabátem tak daleko jde, že potřebujeme loket na záplatu, pak jest lépe, abychom starý hadr prodali a koupili nový. Otázka jest, budeme-li míti na něj peníze. Musím říci, že by to bylo hanba pro takovou obec, jako je Praha, aby si nedovedla poříditi nový kabát a takový kabát, který nevyhnutelně po-

třebuje pro své zdraví, kabát, který pro čest svou nevyhnutelně potřebuje, poněvadž jest v skutku hanba, že musíme se zde zanášeti takovým mizerným stavem vodovodů, jako my máme, jak uvedl p. Brauner¹⁾ a sám p. purkmistr. Tu máme jeden vodovod, který jednou nejde, když je 8° nad, podruhé když 4° pod normálem, zkrátka že jsme závislí od všelikých nehod a náhod. Pánové, když se staví obyčejná silnice, klade se a první výminku, aby byla ta silnice nad inundací,²⁾ aby se mohlo po ní převážet, ale když se jedná o to, aby se vám a obyvatelstvu našemu zaopatřila nevyhnutelná podmínka života, podmínka kuchyně a zdraví a nevyhnutelná podmínka čistoty a prádla, když se o takovou věc jedná, my nemáme pojištění, abychom byli nad inundací, někdy jsme také pod inundací resp. někdy nemáme dost vody, to jest skutečně smutná věc pro naši obec.

Když už jednou u věci té jsme, přiznávám se, že mne to velice nepokojí, byl jsem toho mínění, že snad taková komise znalců už existuje a na té otázce pracuje a já si pamatuji, že jednou měst. rada a sbor obec. starších před několika lety vyslal dva pány znalce z našich úředníků na cesty, p. Fingra a Jahna, aby studovali takové závody ve velkých městech, že prý se vrátili z takových cest ne bez užítku, že přinesli něco ve své hlavě a ve svém rozumu s sebou a že podali referát. Ta věc musí mít přece nějaký resultát. Máme my, pánové, posílat lidi na cesty, aby se oni naučili něčemu a my z toho neměli ničeho? Já se ptám, kam by to vedlo, jaké jsou výsledky té cesty? Pánové, zdá se mi, že nesmíme věc tu déle odkládat. Co se týče peněz, to myslím, že u takové obce jako pražská se najdou, jako se našly na plynárnu. My se nebudeme rozpakovat ani okamžik – aspoň já jsem toho mínění –, abychom učinili dluh jednoho, třeba dvou milionů, když tím nabudeme přesvědčení, že zaopatříme veškeré občanstvo vodou, že zlepšíme zdravotní stav v celé obci a konečně – to jest podstatná výminka –, že to také ponese užitek. Pánové, připomínám vám toto. Já nevím, naši páni sousedé Prušáci nevynikají zvláštním outlocitem, jakož toho novější doby dávají dostatečné důkazy, ale když jsme měli to potěšení je mítí za posádku r. 1866, neustále poukazovali na to, že jest to velmi neslušné, aby ženské pohlaví bylo obtěžováno takovým břemenem nositi vodu až do 2., 3. i 4. poschodí. Pánové, já se přiznávám, že jim v té věci dávám za pravdu. Kdo znáte – dovozte mi o té věci promluvit –, že větším dílem naše hospodyně mají obtíž naléztí služku, která se tomu chce podvolit, aby vodu přinášela, protože mnohá i životem to zaplatí, když se stane jako v zimě, že sklouzne na schodech s takovým břemenem atd.

¹⁾ Dr. Brauner mluvil na počátku schůze.

²⁾ Tím se rozumějí kraje nízko položené u toku vodního, kterým bývají zaplavovány. Proto se zřizují na ochranu t. zv. inundační hráze.

Pánové, to jest humanní ohled, ke kterému jsme zajisté také zavázáni. Jak se stává nyní? Poněvadž se žádná mladší služka k tomu nepřijíti nechce, nebo velmi ztěžka, jak se tomu odpomáhá? Tím, že obyčejně se brávají staré osoby, které už žádným jiným způsobem svého živobytí si vydělat nemohou. Taková ubohá osoba, aby načisto hlady umřít nemusela, kolikrát třeba 60 let stará bába, musí podvolit se tomu, aby táhla tu těžkou putnu do 2., 3. i 4. poschodí. Pánové, není-li to žalostné? Vždyť nám to dělá hanbu před každým cizincem, který k nám přijde.

V jiných městech, kde nemají pořádných vodovodů, je věc zavedena tak, že mužští a statní mužové nosí v nádobách do vyšších poschodí – ovšem musí každá domácnost takového vodáku platit značnou sumu. Kdyby ty věci se také vyvinuly u nás – a věřte, že to dlouho trvati nebude, že si bude muset každá domácnost platit vodu – pak si bude každý přát, aby mu byla voda dána <do> domu, již nyní hlásí se mnozí majitelové, jmenovitě v novějších domech – páni stavitelové přítomní mi to zajisté dosvědčí – a přejí si, aby jim byla vedena do domu, do vyšších poschodí, a to nyní naprosto býti nemůže, poněvadž vodárna naše nemá tak velký tlak. Myslím, že to nebude trvati dlouho, že se za 4–5 let poměry naše změní tak, že budeme přinuceni opatřit lidem vodu do domu a že nastane doba, kde to obci bude znamenitě vynášeti, vodu prováděti jednotlivým majitelům domů resp. do jednotlivých bytů. Pánové, možno, že mluvím před časem, ale myslím, že některé myšlenky a návrhy, které jsem pronesl, snad i u vás dojdou dosti uznání, že budete důležitost jejich uvažovat a uznávat, a že aspoň tolik je beze vší pochybnosti, že je potřeba z ohledů humanitních, finančních a zdravotních otázku tuto již nyní důkladně vzíti v úvážení skrze znalce povolane, a k tomu cíli aby se zvolila komise znalců, která by pak skrze měst. radu učinila sboru obec. starších návrhy, jakým způsobem by se ta věc dala opatřit, jestli by se k tomu cíli měla uzavřítí půjčka, jestli by to obec měla učiniti na svůj náklad, aneb domluvití se o tom s jinou společností. Činím tedy, pánové, výslovně návrh, aby měst. rada byla vyzvána sestavití komisi znalců, kteří by tuto otázku, jakým způsobem by se obec pražská ve všech svých částech a také v jednotlivých domech dala zaopatřití dostatečným množstvím zdravé a čisté vody, vzala na potaz, a kteří by učinili sboru obec. starších přiměřené návrhy. <Výborně!>

K věci mluvili pak další řečníci <nám. starostův Huleš, Zeithammer, starosta, Brauner a Turek>, načež pravil Rieger ještě:

Prosím za slovo! P. rada Turek hleděl obrátiti na víru věřícího. Já, co se věci týče, řekl jsem, že se mi nejedná o to, abych podal odročující návrh. Již dávno jsem tomu porozuměl, že snad nyní,

dokud ten velkolepý vodovod nebude zařízen, je zapotřebí provisor-
ního zařízení, a to že se zahrnuje v tom návrhu na 27.000 zl.,
poněvadž to ostatní by se muselo kromě toho udělat, tedy by se
muselo to kolo postavit. Tomu rozumím, když těch 27.000 zl. se
má na to obrátit, abychom prozatím na tři leta věc opatřili a že
nám pak ještě ten stroj zbyde, pak souhlasím. Já jsem docela proto,
aby se to provisorium zavedlo, jak je měst. rada navrhuje, ale vracím
se k svému návrhu, který bych byl ani neučinil — já na to nebyl
připraven, že ten návrh učiním —, ale, poněvadž se mi právě teď
řeklo, že komise taková již 6 let existuje, ale že to k žádnému
resultátu nepřišlo, tedy si přeji, aby ta komise nějaké vejce vyseděla
a vyklubala, a já tedy navrhuji, aby té komisi byla uložena povinnost,
aby podala nějaký referát a podala návrh a především, poněvadž
věc přišla do nového stadia tou okolností, že se tu přihlásil Angličan
p. Dowra a učinil nějaký návrh a podal nám smlouvu, na jejížto
základě udělal smlouvu s Brnem, aby se od této komise smlouva
ta zkoušela, jestli by se ku př. podobným způsobem mohla smlouva
učinít s tím p. Dowrou, jestli a jakým způsobem by se měla
změnit v náš interes, neb jestli by bylo prospěšnější, abychom stavěli
sami. Připomínám, že jest to podivuhodné, jak ten Angličan se v té
smlouvě zavazuje, že chce opatřit každou domácnost celého města
v jakékoliv výši o dvou pokojů a kuchyně vši potřebnou vodou,
kolik bude chtít, po celý rok za 5 zl., poněvadž má každý svůj
kohoutek, může ho otevřít a uzavřít, kdy chce. Pánové, já myslím,
že by každý z nás těch 5 zl. obětoval již z humanitních ohledů,
aby se lidé nemuseli s tím týrat, ovšem pro větší byty byla by
větší cena. Ale jest to skutečně velmi laciné a zasluhuje uvážení.
Opakují tedy návrh svůj, aby se ta komise svolala a aby tu věc
s toho stanoviska a návrhu p. Dowry zkoumala a učinila návrh.

Městská beseda v Praze oslavovala 2. února 1871 25 leté trvání
spolku. O hostině mluvili četní řečníci. Rieger dostav se k slovu
(po Hulešovi, Palackém, Dittrichovi a Braunerovi) pravil: ¹⁾

První nauka, první reflexe, kterouž pronesl Bůh stvořitel při
stvoření světa, jest, jak v Písmě sv. a v knize Genesis ²⁾ se dočítáme,
ta, že »nelze býti člověku samotnému«. Já slovům těmto rozumím
mimo význam manželství i ve smyslu společnosti. Společnost jest
matkou vzdělanosti. Jak kde lidé se stýkají a city v myšlenky své
vyměňují, vyvinouti se může lidskost, bez společnosti nelze sobě
mysletí pravé lidskosti a vzdělanosti. Vyjímám z toho jedině Kasp.

¹⁾ Pokrok, 4. února 1871.

²⁾ Genese (řecky genesis = původ), je název první knihy Mojžíšovy, jednájící
o t. zv. počátku světa.

Hausera ¹⁾ a Robinsona. Rozumím slovům těmto ve smyslu asociace.
Jsou to základy vzdělanosti, umění a lidskosti. A jestliže který národ
na světě klásti musí váhu na asociaci, je to zajisté národ náš.
U jiných jsou to mocnářové, jenžto starají se o blaho národů
svých. My jich nemáme, my již nemáme Otakarův a Karlův, my
nemáme Pernštejnův a Žerotínův ²⁾. Nám třeba, aby národ sám byl
sobě velikým panovníkem, mecenášem, nám třeba, aby duch asociace
vníkl i do tříd vzdělání posud postrádajících, aby každý do společ-
ného díla přičinil něco činů svých. Pánové, nemůžeme říci, že by
národ náš nebyl pochopil významu slov těchto. Cokoliv nyní již
máme, je dílo asociace. Literatura, náš veřejný život, zastupitelstva,
besedy a školy naše, vše to vypučelo z ní, pomocí ní stavíme nyní
velké divadlo národní. Společně vystavili jsme sobě cukrovary,
zřídili si banky, záložny. Z toho ze všeho patrné, že národ náš
úplně pochopil význam asociace. Však jsme si toho, pánové, také
všichni vědomi, že nejsme miláčky Štěstěny, že o nás nikdo se
nestará. Co máme, co chceme a co mítí budeme, toho jen trpkým
bojem a zápasem domocí se můžeme. Nezapomínejmež proto
slov známého básníka slovenského: »Národ, který se sám neopouští,
není nikdy opuštěn«. Však že něco již jsme vykonali, proto přec
nesmíme skládat rukou do klína. Mnoho nám ještě zbývá odčinit.
Ještě ani na universitě Karlově nemáme přednášek českých, mnoho
ještě zbývá nám podniknouti pro blahobyť, vždyť komunikace a mnohé
závody naše jsou ještě v rukou cizinců, kteří těží z této země
a kteří tučný výtěžek do ciziny vlekou. Pánové, mohl bych při-
pomenouti ještě mnohé jiné stránky života našeho společenského,
kde jsme se opozdili a které teprv musíme dohánět. Připomínám
jen jedno: Doba naše, doba železa a krve, že zdá se věru, jako
bychom byli se octli někde ve středověku, vážná doba tato káže
nám, abychom pamětlívi byli toho, že mohou a že také nadejdou
doby, kdy bude nám brániti se mečem proti násilí. A i v tomto
případě bude nám třeba přídržeti se hesla »asociace«. Bude tudíž
první naší péčí, abychom opatřili sobě zbrojnost. (Výborně!). Meč
v rukou tyranů, násilníků, je zbraň lotrovská, meč, jehož
užito k obraně vlasti ohrožené, jest zbraň svatá! (Výborně!)
Vždy však vracím se k tomu, že je třeba, abychom hleděli se po-
znat a spolčit. Pějeť Kollár na jednom místě: Slávové, jděte všichni
spolu v jednotě, učte se od uhlí žeravého, ve hromadě svazku společ-
ného. Pokud to jest, hoří v teplotě, hasne každý uhlí o samotě,

¹⁾ Kašpar Hauser byl záhadný, duševně zanedbaný mladík, nalezenec, jenž
objeviv se v Norimberce vydával se za bavorského prince. Sešel se světa smrtí
násilnou r. 1833.

²⁾ Míni krále Přemysla I., řečeného u Němců Otakara (1198—1230), jeho
vnuka Přemysla II. Otakara (1253—1288), Karla Lucemburského, Otce vlasti (1346
—1378), ale i slavné české pány, jako byli Vilém z Pernštejna († 1521) a Karel
starší ze Žerotína († 1636).

odervaný ode druhá svého. (Výborně!). Zajisté teda přistoupíte ke mně, přijíjí-li všem, kdož pochopili tvůrčí sílu asociace starajice se, aby učinili jí služebnou naší lepší budoucnosti. Kteří tak učiní, národ jich vděčně bude pamatovati. Pronáším tudíž všem, kteří cestou společnou pracují v zájmech vlasti a národa, Sláva! (Hlučná pochvala).

Ve schůzi sboru obec. starších 26. září 1871 byla na programu obec. výpůjčka na obecní výlohy 205.000 zl. a 300.000 zl. na rozšíření plynárny. O věci se rozhovořili Baecher, Klauudy a starosta. Pak promluvil Rieger¹⁾:

Prosím, pánové, v našich policejních zákonech jest nařízeno, že, když někdo umře, musí zůstat 3 dny vystaven, to proto, aby lidé nabyli přesvědčení, že nebude živ pochován. U nás, pánové, ve sboru obec. starších hrozně mnoho živých se pochová. To jsou návrhy, které sl. radou položeny jsou ad acta, takže je nikdo více nespátí. Jak se to stalo s tímto návrhem, který p. dr. Klauudy předložil, to byl návrh, který na sklonku roku 1868 byl přednesen. Na to bylo usnešení následující uzavřeno, které jsem si od p. referenta byl vyžádal, poněvadž jsem nebyl pamětliv, co tenkrát městská rada uzavřela, to ale mi bylo v paměti, že měst. rada žádala o povolení k té půjčce 200.000 zl. Dovolují si to usnešení přednésti: 1. Zpráva přednesená budiž pro obec a obecnstvo do veřejnosti dána. (Nevím, jestli se to stalo). 2. Rada městská nechť vykoná přípravné práce, aby mohlo uzavřeno býti svolení obec. starších pro uhrazení schodku na r. 1869 a uhrazení nákladu na podniky prospěšně tam jmenované k vypůjčce v sumě jisté, ale to způsobem takovým, který by dle učiněného návrhu sbor obec. starších schválil. 3. Pro osnovu návrhu takového naznačuje se suma 200.000 zl. 4. Při osnově té hleděno k tomu, ž po částkách tou měrou výpůjčka ta vykonána býti má, by uváděny byly navrhované návrhy ve skutek.

Pánové, zůstane toliko: My sbor obec. starších nechceme učiniti dnes usnešení definitivní, že vypůjčíme, ale chceme, aby obec. rada to lepší odůvodnila a aby udělala návrhy a přípravy, jak by ve finančním ohledu půjčka se mohla provéstí. Ale máme úmysl si vypůjčiti 200.000 zl. Je to tak nebo ne? (Ano!) Když je tomu tak, jest toto uzavření vlastně, které kolega Klauudy míní, již na počtu uzavřeno tenkrát. Ale měst. rada zaslůhuje výtku, že neučinila to, co tenkrát bylo uzavřeno a že to usnešení bylo pochováno v aktech a že se nenašel člověk, který by to byl vzbudil. Já myslím skutečně, že by bylo zapotřebí takové komise, která by každý rok na konec všechna usnešení sl. sboru obec. starších jednou prošla

¹⁾ Podlé těsn. protokolů sboru obec. starších.

a se přesvědčila, jestli nějaký za živa tam pochován. Když to tak stojí, navrhuji, aby se toto opět učinilo. Mám za to, že jsou nějaké věci, které se postupem času ovšem nyní nutnější ukázaly než dříve. Pánové! Jedna věc je ku př., že se jedná o sboření hradeb městských. Kdyby se stalo, že by obec k tomu přistoupila, aby vlastním nákladem ty hradby směla sbořit, anebo aby eráru měla zaplatit jistou sumu, aby mohla k tomu přistoupit, aby pozemky tak nabyté zpeněžila, bude potřebovat peněz.

Kdyby se stalo, že by se stalo smluvení s erárem, o kterém dávno se jednalo, aby erár válečný postoupil staré kasárny za to, aby obec mu vystavěla nové, bude obec potřebovat nových peněz. Kdyby se stalo, jak p. purkmistr řekl, že by se postavila vodárna pro Letnou a dle mého zdání lépe pro celé město, abychom nabyli zdravé vody, abychom na vysokém punktě vodu, kde ještě není znečištěna výkaly, jímali anebo, jak se to stává v jiných vzdělaných městech, filtrovali, bude nás stát takový podnik snad 200.000. Nevím, ku kterému z těch podniků dříve přistoupíme, ale to jsem přesvědčen, že nemůžeme takovéhle takřka vesnické hospodářství provozovat, to se nehodí pro hlavní město, které jest naše »caput regni« a čest celého království našeho, které zvelebiti chceme každým způsobem. Takovým způsobem však hospodařiti nemůžeme a museli bychom se všickni za to hanbiti (hlas: Styděti!)

Pánové, ja myslím, že ještě v tom okamžení není dobře ustanoveno, co dříve uděláme, ale 1., 2., 3. je potřebné a vždy k tomu budeme potřebovat peněz, je tedy zapotřebí, aby sbor obec. starších měl možnost, na takový užitečný a čestný podnik peníze si vypůjčiti, aby měl možnost, musí však míti povolení definitivní od vás a od sněmu. Pánové! Sněm je nyní pohromadě, jestli v té věci se bude moci usnésti, nevím. Jestli jinými pracemi nebude zanešen, za to vám ručím, že, jakmile se opět sejde a bude moci s touto záležitostí se zanašeti, vaše záležitost bude za nutnou jemu předložena ku vyřízení. Myslím tedy, že jsme docela oprávněni, abychom to usnešení, které se tenkrát stalo na počtu, zase učinili, abychom dali sboru obec. starších plnou moc udělat výpůjčku 200.000 k tomu účelu, aby se mohly provéstí podniky, sloužící ku zvelebení města, sloužící ku opatření zdravé vody a ku zdravotě celého města. K tomu cíli žádáme na sněmě zemském o povolení k půjčce až asi k sumě 200.000 zl., abychom provedli ty podniky. Prozatím nám ty peníze snad dostačí, nestačí-li, uděláme novou půjčku. Tak velké město, jako král. Praha, snese 2, 3, unese i 4–500.000 zl. podobně jako jiná města, pakli se hospodářství obecní zvedne a utvoří se podniky, sloužící ku zdravotě celého města a k prospěchu hmotnému a které interes skutečně vyžaduje. Jsem proto, abychom uzavřeli to: měst. radě se dává úplně moc, vypůjčiti k sumě 200.000 zl., o způsobu, totiž jakým způsobem se to má stát, má býti svolána finanční sekce, která má podatí svoje návrhy, na

základě těch se má usnešení stát a k odůvodnění k sněmu zemskému se má udati, že chce město za to netoliko dluhy zaplatit, které má, nýbrž které ještě podnikne, které slouží ku zvelebení města a k opatření zdravé vody.

Pak mluvili k předmětu předseda, Kaisberger, Zeithammer, Dittrich, náměstek Huleš, Rubáš, načež Rieger prohlásil ještě jednou:

Dovolují si přednésti celý svůj návrh, on zní: Rada měst. budiž zmocněna uzavřítí pro obec pražskou výpůjčku až do sumy 2 milionů zl., kteréž se mají vynaložiti i k zvelebení města i k opatření jeho zdravou vodou. (Hlasy: To je málo! Nám. Huleš: To nestačí!) Jestli chce někdo více, ať to navrhne. (Skřivan: Když už jde o otázku vodní, tedy bych myslel 5 milionů.) Rada měst. odůvodniž žádost k sněmu zem. o výpůjčce doklady obsaženými ve zprávě dnešní a ve zprávě o sezení sboru pp. obec. starších ze dne 28. prosince 1868 a od sboru uznanou potřebou opatřiti město lépe a hojněji zdravou vodou. Za třetí: O způsobu, jak by se nejvýhodněji uzavřítí měla půjčka, vyslyš rada měst. dobré zdání finanční sekce a předložiz návrh ku skutečnému schválení, jen co se týče způsobu operace úvěrní. Vypůjčený kapitál má sukcesivně vynaložiti v tom pořádku, jak se tyto podniky ve skutek uvedou.

Když se ve věci pronesl dr. Čížek, Rieger dodal ještě:

Musím připomenouti, že se odvolávám ve svém návrhu k tomu, že se měst. rada má držeti zprávy této, která byla 28. prosince 1868 podána a tady se praví, že se jedná o zřízení vodárny na ostrově Zofinském a vodárny pod Letnou. Na posledním místě na každý způsob vodárna bude museti státi, kdyby i velká vodárna pro celou obec byla zřízena. Povstane tam celé nové město a tu bude potřeba vody, a voda pro Letnou nedá se ani přivésti ve spojení s vodárnou jinou, i když bude nová velká vodárna, nedá se voda voditi z Vyšehradu pro celé město až na Letnou. Proto musí tam býti samostatná vodárna zřízena. Aspoň ta vodárna pro Letnou by se měla nyní zříditi. Také nepravím, že se nesmí více vypůjčiti než 2 miliony. Myslím si to tak, že prozatím budeme míti ty jisté a dejme tomu, že by se o tu vodárnu hlásila nějaká společnost soukromá, pak by obec přistoupila k tomu, třeba jen jako společník, a potřebujeme pak k tomu jen malou sumu. Na to však prozatím ještě nemyslím. Věc ta se musí udělati co nejdříve, co se týče vodárny pod Letnou, poněvadž tam žádné vody není a třeba by se tam mohl snad ten systém zkoušeti atd.

Nechci obmezovati sbor obecních pp. starších, tak, jak já jsem návrh udělal, zní: Úvěru toho má se užiti sukcesivně podle poměru, jak se který podnik v skutek uvozovati bude, rozumí se v souhlasu se sborem obec. starších. Tím jest též každé prejudikování nemožné.

Na ten způsob budete míti peníze v kapse. Pánové! Já nevím, bude-li korunovace, ale dejme tomu, že by z jara byla korunovace.¹⁾ My nebudeme míti ani groše jmění ku slavnostem v kapse. Máme ještě jiný podnik a věru jest hanba o něm ještě mluvíti, totiž míním skálu Branickou, kde kapitál, který by nám mohl nésti hojně úroky, leží mrtev. Ať to nyní sami podnikneme, ať přistoupíme k nějaké společnosti, která se utvoří, zase budeme potřebovatí peněz. Tak máme aspoň 2 miliony jisté, že každý den jich můžeme užiti. Jestli někdo navrhne 3 miliony, jsem také pro to, pro mne třeba 4a ještě více.

Dr. Bělský navrhl dokonce 5 milionů a bylo to přijato jed-
nomyslně.

Ve třetí schůzi druhého výročního zasedání sněmu českého, konané 9. října 1871, promluvil Rieger jako hlavní zpravodaj k návrhům sněmovní komise o vyřízení král. reskriptu a předloha vládních jemu přiložených takto:²⁾

Slavný sněme! Přednáším vám návrh chladných slov, ale velikého obsahu a velikého dosahu. Obsah podaný v naší adrese a v přílohách jejích může míti význam a následky světodějně. Více než dvoje století minulo zajisté, co národ náš nebyl v té míře pánem svého osudu, jako jest v nynějším okamženi. Konečně vyplní se touha naše dávno a dávno cítěná, abychom se mohli s nejmilostivějším králem našim smluviti o ústavu naší země. Pánové! Obsah našeho návrhu může, ač ovšem bude-li přijat, dáti vlasti naší ústavu a budoucnost podstatně rozdílnou od té, kterou jsme posud prožili.³⁾ On však také, jakkoliv úmysl náš není a nikterak nebyl ten, abychom jakýmkoli způsobem prejudikovali jiným zemím našeho císařství,⁴⁾ nicméně nezůstane bez účinku na utvoření celého Rakouska, jemuž si přejeme dáti formu federativní, ve⁵⁾ kteréž všichni státové a národové, kteříž činí tento spolek národův, by se mohli pohybovati svobodněji než posud. Zřízení takové nalezne zajisté i za hranicemi velké říše této sympatie a nemůže býti bez účinku na národy sousední, může na ně vyvinouti jakousi moc přitažlivou. Já, pánové, dotýkám se tohoto momentu jen k tomu cíli, abych řekl, že stojíme před skutkem nad míru významným, kterýž ve svých následcích může podstatně přispívati k tomu, jak na budoucnost se utvoří politické poměry celé střední Evropy a jak se snad někdy rozřeší otázka Východní.

¹⁾ Za jednání s vládou Hohenwartovou byla tehdy korunovace v Praze opravdu na obzoru.

²⁾ Podle sněm. protokolů tištěných.

³⁾ *Pokrok*, 10. října 1871, píše »měli«.

⁴⁾ V *Pokroku*, 10. října 1871 se čte tato věta: »abychom jakýmkoliv způsobem jiným zemím našeho mocnářství ublížili«.

⁵⁾ Odtud až po tečku není v *Pokroku* vůbec.

Pánové! Jsouce sobě vědomi, že přistupujeme ke skutku tak veliké váhy politické, myslím, že nám sluší zastaviti se na okamžik a rozvážiti jako muž, který se chystá k velikému skutku, zdali jest úmysl jeho čist, zdali jest cíl dobrý a zdali následky jeho budou blahé. Pánové! Úvahu tu musíme učiniti bez přecenění sil svých, my ji musíme učiniti se skromnou rozvahou, avšak musíme ji činiti též s plnou důvěrou ve síly své a s plnou odhodlaností, že vytrváme na tom a že provedeme to, co za pravé uznáváme. (Dobře! Výborně!) Tažme se nyní, jaký jest význam, jaký jest účel návrhů našich, co podáváme Jeho Veličenstvu, našemu nejmilostivějšímu králi, co podáváme naší vlasti a co podáváme konečně celému Rakousku?

Pánové! my chceme především učiniti dílo míru¹⁾, dílo míru pravím a sice především ve vlasti naší, obývané dvěma kmeny, jimžto náleží rovné právo bytu. K tomu cíli sestavili jsme zákon o rovném právě obou národností, k tomu cíli utvořili jsme tam instituci, na jiných sněmích posud nevidanou, instituci kurií, která každému z těchto kmenů dává možnost chrániti se proti majorisování, dává možnost vyvínovati se vlastními silami co do vzdělanosti národní, konečně v návrhu téměř učinili jsme opatření, aby okresové vlasti naší byli rozdělení takovým způsobem, aby každá národnost samostatně své věci národní vésti mohla a nemohla druhou býti křivděna. Pánové! Dílo míru chceme provésti vzhledem ke království uherskému. My se nabízíme přijmouti vyrovnání,²⁾ kteréž ráčil učiniti Jeho Veličenství nejmilostivější císař a král se svým královstvím uherským. Pokud se toto stalo a pokud se vyrovnání týká pouze království uherského, neměli jsme nikdy úmyslu vkládati se v to, co král uherský se svým národem ujednal: avšak ustanovení vyrovnání uherského dosahují ovšem dále, v zájmy naše, v právo království našeho. Pokud se toho týče, náleží nám zajisté právo přivolení, a posud národ náš platným způsobem takového přivolení nedal, posud na to narovnání, na tuto smlouvu nebyla dána pečeť království Českého způsobem platným. My nyní nabízíme se, že k vůli míru chceme tak učiniti.

My chceme učiniti dílo míru¹⁾ s ohledem na ostatní země tohoto mocnářství, my žádné z nich nechceme prejedikovati, rovněž jak sobě vyhražujeme právo sebeurčení, rovněž tak chceme se zachovati ke všem ostatním, tu samou autonomií, kterouž žádáme pro sebe; chceme dopřáti i všem ostatním, a pakli by míra této autonomie byla příliš velká a příliš těžká pro jejich bedra, nechť ať si učiní dle vůle své jiné opatření, třeba spojením se vespolek pro správy společné. My z naší strany však jim netoliko prejedikovati

¹⁾ Proloženo v protokole sněmovním.

²⁾ Jde o vyrovnání rakousko-uherské z r. 1867.

nechceme, ano nabízíme jim také spolupůsobení svoje k řešení oněch úloh,¹⁾ které se dle povahy své dotýkají celé říše. Pánové! My chceme učiniti dílo míru tak i vzhledem ku cizozemsku, vzhledem ku státům sousedním! Pánové! Všichni zajisté uznáváme, že zřízení federativní má povahu takovou, že kmenové, spojení v takovém organismu státním, mohou se pohybovati svobodněji uvnitř, že takovým zřízením jest všem kmenům dána možnost, pěstovati a vykonávati jakousi vzájemnost duševní, literární a kulturní s nároky většími, ku kterýmž dle kmene a jazyka náležejí! Z toho stanoviska na věc hledíce musíme uznati, že kmenové němečtí, obsažení v tomto mocnářství, při zřízení jeho federativním budou svobodněji moci provozovati vzájemnost literární a duševní s rodáky svými a zachovati svazek duchovní s kmeny německými za hranicemi této říše. Nemáť tedy návrh ten, kterýž činíme, nijak nepřátelského smyslu a nepřátelského směru proti sousednímu Německu ani proti žádnému jinému státu, s nimiž všemi sobě přejeme zachovati mír a s nimiž ve svazky přátelské a národohospodářské vstoupiti nebude nikdy proti našemu účeli. Zřízení federativní je krom toho samo sebou, abych tak řekl, zřízení pokoje a míru, neležíť to ve federativním státu a povaze jeho, aby se choval agresivně k sousedům. Stát náš, dle našeho přání spořádaný, nemá býti výbojný, ale on má býti ovšem opatřen plnou silou obrany, nechceme, aby mohl komu činiti křivdu, aby mohl vystupovati výbojně, ale toliko chceme, aby uspokojením všech národů svých nabytí mravní síly a nepřemožitelné moci v obraně.

Pánové! My chceme učiniti také dílo spravedlnosti²⁾, spravedlnosti to zvláště v dvojím směru, chceme totiž, aby zastoupení země bylo spravedlivější než posud, jak jsme po 10 let pracně se toho dovolávali a tuším, že i nepřítel náš nemůže neuznati, že řád volební, který navrhujeme, mnohem více odpovídá spravedlnosti, než volební řád posavadní. My chceme též spravedlivost vzhledem k rozdělení břemen. My, pánové, všichni to cítíme, že království české posud v poměru bylo obtíženo mnohem více, než všechny ostatní země této velké říše. My sobě přejeme, aby ve prospěch všech našich krajanů, jak českých tak německých, tato nerovnost našla opravení, a k tomu směřujeme, o to se hodláme zasazovati. Nechceme však v té věci nijakých přechvatů a nijakých převratů náhlých, nechceme také prejedikovati jiným zemím, a za tou příčinou navrhli jsme ve fundamentálních člancích, aby, v jaké míře budoucně jednotlivé země toho mocnářství mají přispívati k jeho potřebám, o tom rovnoprávně usnesly se deputace z jednotlivých sněmů zvolené, a aby se mezi nimi o tom stalo dohodnuti na základě dokladův statistických, kteréž jednotlivé deputace budou s to podati.

¹⁾ V *Pokroku* se čte »otázek.«

²⁾ Proloženo v protokolech.

Pánové! My dále chceme učiniti dílo svobody¹⁾, svobody v autonomii, neb dle našeho přesvědčení není pravé svobody, leda v autonomii (Výborně!), v autonomii a ve federativním zřízení, tu jedině se může k pravé a úplně platnosti dostati ten vznešený princip sebeurčení pro jednotlivce, obce a celé země. Pánové! Proti tomuto právu sebeurčení bude vždy jen bídnou náhradou to, co liberalismus novověký tak vysoko klade, tak řečená odpovědnost ministrů. (Výborně!) Ona specifická odpovědnost ministrů, která činí ministerstvo všemohoucím a která dovoluje nižším úředníkům hospodařiti neodpovědně (Výborně!), odpovědnost ministrů, která klade odpovědnost tam, kde není praktickou, a odnímá ji tam, kdy by měla býti. Pánové! My, jak pravím, vyhledáváme především platnost principu sebeurčení, sebeurčení ve všech kruzích života národního i politického. Pánové! Nechtě nás protivníci naši nechají jednou přijíti k tomu, abychom mohli jednati podle přesvědčení svého, a pak nechtě soudí nás dle skutků našich, zdali jsme svobodomyšlní. (Výborně!).

My chceme učiniti dílo civilisace¹⁾, takové jest přesvědčení naše, že každá moc, každá síla duševní a hmotná nejlépe se vyvíjí a nejsnáze dochází cíle svého, může-li se vyvíjeti podle přirozenosti své, ve své vlastní povaze. My tedy přejeme sobě ovšem jednotu říše²⁾, ale jen tam, kde jí žádá účel státu, bezpečnost a síla, síla obrany. My ale také chceme volnost¹⁾, volnost, kde jí žádá svobodné vyvíjení se přirozených činitelů země. My, pánové, chceme osvětou k civilisaci a práci k blahobytu (Výborně!), ten jest úkol náš.

My chceme konečně učiniti dílo přirozené.¹⁾ Uvažujeme-li zvláštní povahu tohoto velikého mocnářství, jeho vyvinutí historické, jeho složení z tolika rozličných kmenů, jazyků, národů i států, nelze neuznati, že všechny tyto státy žádají, aby došly šetření práva svého ve zřízení státu, aby každý svým způsobem vyvíjeti se a svůj zvláštní život žiti mohl. Jen zřízení takové, které těmto přirozeným faktorům dopřává také přirozeného výrazu, jest opravdu rakouské a tudíž chceme dílo opravdu rakouské. (Výborně!).

Konečně, pánové, chceme učiniti dále dílo loyální¹⁾ a dílo opravdivé a upřímné oddanosti k našemu legitimnímu králi. Jsmeť zajisté všickni toho přesvědčení, že legitimní právo našeho krále a mocnáře není jiného základu, než právo smlouvy s naším národem (Výborně!), a že tudíž historické právo země stojí na stejném základě s legitimním právem našeho krále (Výborně!). My máme dále též přesvědčení, že národ náš nade všecko cení čest a slávu a zachování tohoto starého království, že každý Čech jest hotov se obětovati za ně a bojovati s nasazením života a statků²⁾. K ochraně

¹⁾ Proloženo v protokolech.

²⁾ V *Pokroku* stojí: »bojovati až do těch hrdel a statků«.

jich bude zajisté všude ochotně a věrně následovati pozvání svého krále do boje, kdyby potřeba toho kázala. (Výborně!). Ale, pánové, kdyby se komu podařilo rozdělití toto království České v nějaké departementy, v nějaké provincie, a nechati zahynouti samostatnou osobnost politickou tohoto království, pak nebyl by více věru žádný Čech ochoten pro ně nějakých obětí přinést, mocnářství by naň pak nemohlo počítati více. Byloť by to pochování patriotismu českého. My pak doufáme a věříme pevně, že k tomu nikdá nedojde, ano my věříme naopak pevně, že milostivý král náš, věrný slovům svým, podaným v reskriptu, ráčí obhájití sám práva tohoto království. A tak, pánové, v tom duchu vyhledáváme srozměnění s naším králem a tou cestou přejeme sobě a hodláme učiniti našeho krále miláčkem našeho lidu (Výborně!) jakožto navrátilitele starých jeho práv (Výborně!), pak, pánové, přejeme sobě korunovati našeho krále korunou Otce vlasti, velikého Karla IV., jehož šlechtné skutky, jehož ducha vlasteneckého pomníky právě v této naší krásné Praze všude potkáváme. Přejeme si opásati mocnáře našeho mečem sv. Václava, který nikdy nebyl taseň pro křivdu¹⁾ (Výborně!).

Pánové! Jako muži tak i národu sluší, aby ve všem, cokoli jedná, především uměl zůstatí věrným samu sobě. Cokoli jsme navrhovali v tolika adresách a deklaracích našich, z toho alespoň co do podstaty ani v návrzích, jež i nyní činíme, ničeho zadati si nesmíme a nehodláme. My vždy stáli jsme na tom, že národ náš stojí v právním závazku s naším králem, že jest osobností historicko-politickou, o jejíž osudech nesmí rozhodovati samostatně žádný třetí sbor zákonodárný, že bez přivolení našeho sněmu a bez správného a spravedlivého zastoupení našeho národu nemůže státní právo království Českého nějaké změny utrpěti. Pánové, na stanovisku tom stojíme posud, my posud hájíme zúplna právo sebeurčení pro národ náš. My dále, co jsme žádali, žádáme i posud v tom ohledu, aby oběma kmenům v naší zemi dáno bylo právo ochrany své národnosti a možnost brániti se proti majorisování. My posud žádáme spravedlivé zastoupení a tudíž opravení volebního řádu našeho, aby byl přiměřen poměrům země. My posud žádáme, aby právo historické neutrpělo přetržení, nýbrž aby na historickém stanovisku bylo stavěno dílo a aby byl přechod učiněn k potřebám a žádostem novější doby. My jsme vždy žádali i to, aby království naše v poměru k státu rakouskému, k celému mocnářství bylo považováno jako bezprostředný, samostatný člen říše, aby nebylo, abych tak řekl, mediatisováno, aby nebylo učiněno pouhým dílem jiného dílu tohoto mocnářství. Pánové, i tuto žádost svou hleděli jsme a hledíme k platnosti přivesti v návrzích svých podle možnosti a v mezích narovnáni uherského ohražením tím, že právo rozhodovati o království Českém v jistých věcech toliko přenášíme nebo-li chceme

¹⁾ Proloženo v protokolech.

přenést na sjezd delegátův, avšak v principu právo toto sobě co vlastní právo sněmu hájíme. Pánové, nechci sobě toho tajiti, že v jisté míře v návrzích našich je uznán i dualismus, v jisté míře pravím, a že jsme byli přinuceni uznati i tak řečenou paritu království uherského s ostatními zeměmi říše. Pánové, my všickni si toho netajíme, že toto je, abych tak řekl, nejbolestnější částí celého našeho vyrovnání, v které leží jakési pokoření se království Českého, uváží-li se veliká jeho váha politická a finanční, my sami si toho jsme v plné míře vědomi, že tu přinášíme těžkou obět a že činíme jaksi násilí svému přesvědčení. Činíme to, jak jsem řekl, z ohledu na konečné zavedení míru v zemích této veliké říše, že nechceme rušiti poměry jednou státoprávně ustanovené. Činíme to ze zvláštní úcty k vlastnímu jednání Jeho Veličenstva císaře a krále, činíme to především z úcty k Jeho přísaze, kterou se zavázal království uherskému. Tuto obět ze všech těchto ohledů přinášíme spolu a celku mocnářství a konečnému řádnému upravení jeho poměrů. Bohdá že obět ta a váha její bude všestranně uznána a že snad to, co v těchto věcech není spravedlivé a co se nezakládá na oné zásadě: rovná práva, rovná břemena, svým časem dojde upravení, ne násilím jakýmkoli, alebrž dobrovolným srozuměním národa, a že i na straně uherské konečně přijde na jevo poznání, že nejlepší a vytrvalejší bývá zřízení takové, které je přiměřené skutečným poměrům. Pánové, ten je smysl našeho dnešního politického skutku, to můžeme říci, že nežádáme nikdež více než právo své¹⁾, že nechceme nikomu křivdu²⁾ a chceme všechněm mír³⁾; ten je duch, v kterém si přejeme působiti na politické poměry Rakouska.

Pánové, tato slova pokládal jsem za potřebná promluvíti ke všem lidem dobré vůle, s nimiž chceme míti pokoj, především pak k německým krajanům našim, a sice k těm mezi nimi, kteří věrně chtějí státi k rodné zemi své a k tomu velkému mocnářství, kteří pochopují, že říše z tolika národů sestávající nemůže míti jiný úkol, než aby všechněm byla stejně spravedlivou a aby všem vespolným se podporováním dopřála síly a ochrany jejich individuality, a že říše tato, postavená mezi světem slovanským a germánským a obsahující tolik různých a menších národů, musí právě pokládati za misi svou, aby činila prostředníka mezi světem západním, románsko-germánským, a mezi světem slovanským, a že tudíž rovněž tak (a to platí zejména zvláště o naší vlasti) rozličným kmenům musí býti přáno stejný byt a stejné právo. Pánové! Bohdá že všichni němečtí naši krajané, kteří v souhlasu s námi spravedlivě na věc se dívají, uznají poctivost úmyslů našich. Pro ty pány, kteří sobě kladou za úkol tupiti všecko, co národ český činí, jejichž ideály květou na hrobě vlasti, jichž předním úkolem jest popírati království

¹⁾ Proloženo v stenogr. protokolech.

Českému všecka práva a tupiti jméno české, pro ty nemluví a u těch by slova moje byla marná. (Výborně!)¹⁾

Avšak jsem toho přesvědčení, že velká většina obyvatelstva německého v tomto království Českém nikterak nesmýšlí tak, že, byť i mysle tu i tam byly na chvíli rozkvašeny, konečně nedostane vrch ona strana, o kteréž mohu říci, že jest jako onen pták špatný, který své vlastní hnízdo kalí. (Výborně!). Pánové! Že tak nesmýšlí většina naší země a německého obyvatelstva jejího, to se ukazuje již nyní ve mnohých výrazech smýšlení veřejného a všelikých adresách, již nyní nám podávaných, a pánové, bylo by věru smutné, kdyby se tak nebylo stalo. Vždyť konečně jsme jen jeden přec národ politický. Co nás odrůzní od našich německých krajanův? Jedině jazyk. Však hledme na všechny jiné momenty, které činí národ: naše stejné vzdělání a názory, naše společná minulost, společná naše nedílná vlast, všechny naše poměry hmotné a tisícere svazky pokrevnosti, poukazují oba kmeny na sebe, činí z nich jeden celek podle přirozenosti své nerozdílný. Cokoliv němečtí krajané naši dělají užitečného, cokoliv krásného způsobují, to zdobí i naši vlast, my to rádi uznáváme, jejich čest jest naše čest. Potká-li se Čech slovanského rodu s Čechem německého jazyka a naopak v cizině daleké, tu zajisté mnohem živěji zatluče jeho srdce, než kdyby se byl potkal Čechoněmec s nějakým Meklenbūrčanem, nebo Čech s nějakým Bosňanem. Nebo tito jsou nám příbuzní toliko jazykem, ale druhý jest nám příbuzen vlastní, vzdělaností, názory, povahou a jest s námi příbuzen tolikými svazky vzájemných poměrů a vzájemných interesů, ano svazky krve, tak že vespolek, byť bychom i nechtěli, při každé příležitosti cítíme se jako jeden národ. Pánové! Jména jako Rafaela Mengsa, Sennefeldera, Gerstnera²⁾ a jiných slavných a čestných Němců naší země my zajisté s radostí a chloubou si připomínáme a počítáme je hrdě mezi své, a pánové, když naši básníci, pravím naši básníci: Ebert, Meissner, Hartmann, Ulf Horn³⁾ a jiní opěvají slávu naší vlasti a čest jména českého s tak krásným nadšením, tu zajisté české srdce se ozývá tlukotem živým, a pánové, což by vlastenecké tyto poesie neměly žádného ohlasu více mezi německými krajanými našimi? (Výborně!). My věříme a doufáme, že jakož oni snad tyto city nevyhlaly, jakož snad bohdá city, jež tak živě líčí, byly upřímné a opravdivé, že musí⁴⁾ posud najíti živé ozvěny i mezi krajanými našimi německými

¹⁾ Když se ozvalo zároveň volání Výborně! na galerii, prohlásil nejv. maršálek: »Žádám galerii, aby se zdržela každého vyslovování souhlasu aneb nesouhlasu, sice bych byl nucen dáti ji vykliditi.«

²⁾ Ant. Raf. Mengs, dobrý malíř německý z Čech († 1779), Alois Senefelder, rodem Pražan, vynálezce kamenotisku († 1834), Fr. J. Gerstner, známý inženýr a matematik českoněmecký.

³⁾ Veskrze známí básníci českoněmečtí, kteří upozornili na sebe už před rokem 1848, poslední zejména tehdy.

⁴⁾ Proloženo v protokolech.

za na této půdě společné lásky k naší vlasti, společného nadšení pro ni, bohda, že se shledáme v krátké době opět. (Výborně!)

Pánové! Jen několik slov ještě. Pánové! Všichni cítíme, že krok politický, k němuž se chystáme, bude mít následky veliké, že krokem tímto národ náš vstoupí, abych tak řekl, ve větší míře mezi činitele politického života v Evropě a netoliko v Rakousku, neboť nemůže se státi jinak, než že, maje napotom větší vliv na osudy Rakouska, nemůže zůstat i na záležitostech veškeré Evropy bez vlivu, přiměřeného jeho důležitosti v mocnářství rakouském. Pánové, když člověk vstupuje do nějaké společnosti co nový host, tu se ptají lidé rádi na jeho jméno, zdali jest minulost jeho nepoškrvněna a zdali úmysly jeho jsou poctivé. Pánové, i nám se tak děje a z mnohých stran s jakousi nedůvěrou hledí se na národ český a ptají se lidé, v jakém as duchu bude užívati vlivu svého na osudy světa, vlivu, kterýž mu nyní snad připadne. Pánové, národ český podobá se v té věci synovi velkého rodu, kterýž neštěstím a křivdou cizí byl uvřazen v porobu a bídu. Našli se však mužové čestní, kteříž mu odkryli slavný původ jeho a dali mu do rukou důkazy jeho rodu, jeho jméno a jeho práva. Již nyní počal se cítiti, již nyní počal se hlásiti k svému právu a k svému jménu, slavnému to jménu. Nečiní to snad z pouhé marnosti, ovšem ale pamětliv těch povinností, které mu takové jméno ukládá podle slova: »noblesse oblige«¹⁾. My jsme si toho vědomi a musíme si toho býti vědomi, že jakož předkové naši vždy kráčeli v popředí civilizace, osvěty a umění, tak i my nesmíme zůstat za jinými národy, že, kdykoli se příležitost k tomu ukáže, podle nejlepších sil svých se musíme zastati poctivě za vznešené zájmy člověčenstva. (Výborně!) Pánové, národ náš se poznal — on se opět našel, neboť lid náš mravem a vzděláním povznesl se k důstojnosti občanské, naše střední třída posvětila se, abych tak řekl, ve svých podnikách šlechtnými zámysly, vlasteneckými snahami ve prospěch vlasti. Naše šlechta, kteráž se byla na čas odcizila²⁾ svému národu, vrátila se opět do jeho itna (Sláva!), neboť cítí, že jen na rodné půdě najde opět moci jako Antaeus³⁾, když se dotknul rodné půdy. (Výborně!) Ona opět hlásí se k svému národu a statně v prvních šikách bojuje za práva jeho⁴⁾. (Sláva!) Pánové! Můžeme teda říci, že národ náš se našel a že je národ opět celý, hle, nyní chystá se ke skutku velikému, jakýž v takové jednotě a bohda v takové svornosti, v tak imponantní jednomyslnosti nevykonal již více než po dvě století. Pánové! Vůči takovému skutku mohu zajisté právem říci a snad vy všichni souhlasíte se mnou, že

¹⁾ Proloženo v protokolech. Po česku: urozenost zavazuje.

²⁾ Narážka, že se šlechta po roce 1848 vzdálila národu českého.

³⁾ Antaios, syn boha Poseidona a bohyně Gaie (Země), obr libyjský. S ním se octl v zápase Herakles a srazil jej několikrát k zemi. Antaios dotekem se zemí nabýval nových sil. Herakles vyzdvihnul jej zardousil ho ve vzduchu.

⁴⁾ Zejména bratři Člam-Martiničové, Jiří Lobkowicz a K. Schwarzenberk.

národ náš takto opět sjednocený nedopustí toho více, aby království České bylo pochováno, že naopak národ náš chce rozmnožiti dědictví cti a jména českého, že národ náš chce žiti a bude. (Výborně! Bravo!)

Pánové! Měl bych ještě odůvodniti návrh od komise učiněný se stanoviska formálního! Pánové, zdaliž jest třeba dokazovati nám, když Jeho Veličenství sá n ráčil nás vyzvati, abychom učinili Jemu návrh, jakým způsobem bychom chtěli upravití státní právo království Českého ku poměru a potřebám jiných zemí, myslím, že nemůžeme jinak než odpověděti Jemu adresou, že nemůžeme jinak než formulovati návrhy na nás žádané, jak jsme právě učinili.

Pánové! Snad tu a tam bude někdo míti pochybnost, jestli podle našeho nynějšího jednacího řádu a zřízení zemského máme právo učiniti taková usnešení, jak jsou obsažena zejména v zákonech volebních, že snad nemáme těch známých $\frac{3}{4}$ neb $\frac{2}{3}$. Pánové, ovšem myslím, že, jak jsme tu shromáždění¹⁾, aspoň $\frac{2}{3}$ veškeré reprezentace celé země obsahujeme (Zajisté!) a že není pochybnosti, že vyslovujeme skutečně oprávněné mínění velké většiny této země. Avšak, pánové, bylo by smutné, kdyby na velkých cestách, kterými národové kráčejí za posláním svým, nepatrný kamínek takového paragrafu měl zastaviti národy na cestách jejich! Avšak my i tomuto kamínku vyhověli jsme a návrh náš předkládá se jen co příloha adresy a myslím, že v této formě vyhovujeme zajisté i požadavkům jednacího řádu. Pánové! Já nechci zde se pouštěti do rozbírání otázky, co u nás vlastně po právu platí, zdali platí po právu ještě zřízení zemské a volební řád, jak nám byl zachován z roku 1848, aneb zdali platí posud diplom říjnový s celým svým obsahem, dle tohoto obsahu nemohl národu českému dán býti žádný zákon definitivní bez svolení sněmu českého a byl-li nám dán zákon nad jiné důležitý o právě volebním, nemohl býti dán jinak než prozatím²⁾. S toho stanoviska museli bychom nynější řád dosavad považovat za pouhé provisorium a obmezení, které v něm dáno stran reformy za provisorní obmezení — a jakož Jeho Veličenství vyhrazeno jest a bylo i od Něho vykonáváno právo prodloužení oněch známých 6 let, zajisté nemůže se Mu odírat ani právo, odstraniti takovou překážku reformy, která jediné v Jeho nejvyšší vůli se zakládá. Ostatně, pánové, když se podíváme na všechny ty převraty, které jsme za posledních 20 let přežili v našem životě státním a politickém, jest to pravý kaleidoskop všelikých ústav a všelikých forem. A v čem to má svůj základ? To zakládá se jediné v tom, že byla pohřichu opuštěna půda historického práva, že byla opuštěna půda smlouvy krále s národem. Kdyby se bylo stavělo na této historické půdě a kráčelo se touto jediné oprávněnou cestou smlouvy mezi králem

¹⁾ Proloženo v protokolech.

²⁾ Po odchodu občanských Němců.

a národem, nebylo by se stalo tolik převratů a ústava stála by na půdě pevné. Pánové, ale zdalíž jest kdo mezi námi i mimo tyto stěny, kterýž by si troufal dokázati, že diplom říjnový přešel způsobilým a právním v patenty únorové, že patenty únorové způsobem korektním a ústavním byly proměněny v ústavu prosincovou? Pánové! Věru museli bychom říci: Tys moudrý Daniel. My pak myslíme, že z toho labyrintu všelikých podivných proměn a převratů ústavního práva vede nás ven jen jediná spasitelná cesta, cesta úmluvy národa s králem, cesta, ke které vám ukazujeme cestu touto adresou. <Výborně!>¹⁾

V téže schůzi sněmovní se ujal Rieger slova znova, jsa zpravodajem o zákoně na ochranu rovného práva obou národností. Po přečtení zprávy pravil:

Komise vznešeného sněmu vzala předlohu vysoké vlády, jenž se týče zákonu k ochraně rovnoprávnosti národní v království Českém, v důkladnou úvahu a shodla se na usnešení doporučení vysokému shromáždění, aby ráčilo schváliti předlohu vlády s některými změnami nevelmi rozsáhlými. Nebyloť komise tajno, že v zemi obývané kmeny různého jazyka, národního práva každého z nich i příslušníkův jeho při mnohonásobném jich se stýkání v nejrozmanitějších poměrech života, ochrany vezdy a všady dostatečně proti všelikému možnému porušení nemožno nabyti jinak, leč když sobě všichni synové vlasti vespolek bratrsky přejí a práv svých navzájem neustále a vždy pilně šetřiti se snaží, kterážto vzájemná bratrská šetrnost ovšem zase jen ze stejné lásky k společné vlasti přýštití se může. Pouhá ustanovení zákona o věcech těchto nedovedou ovšem sama o sobě pojistiti mezi kmeny téže země s. av úplna uspokojeny, rovněž jako nelze pouhým zákonem o právě rodinném způsobiti rodinné poměry ušlechtilé a blažené. Nicméně ukazuje se v nynější době, kdežto za obecného rozčilení citův národních, porušení práv národních nezřídka se stává a kde ještě častěji mnozí se ho obávají, netoliko radno, alebrž i nutno vydati zákon takový k tomu konci, aby předně ukonejšil ty, jenž se obávají, že by se národnosti jich ukřivditi mohlo, dále aby sloužil k vydatné obraně, kdekoli by za nynějšího vysokého vlnobití národních vášní toho potřeba se ukázala, a konečně aby těm, kteříž by nedostatku tako-

¹⁾ Místodržitel Chotek napsal o řeči této ještě téhož dne ministru Hohenwartovi do Vídně (podle konceptu v archivě našeho ministerstva vnitra): »Celé jednání zahájila mistrovská řeč dra Riegra... S výjimkou malého obratu, poněkud se povznášejícího, jímž příliš zveličil dojem a vliv chování českého národa na ostatní Evropu, ... dále několika málo značnějších ne zcela korektních výroků nelze jinak než vysloviti se s uznáním o obsahu i formě... Zejména zaslouží uznání definice, kterou dal Rieger o výrazu »politický národ«. — Čím, jenž mluvil bezprostředně po Riegerovi, neopomněl poukázati k »výmluvným a uchvacujícím slovům svého předchůdce.

vého zákona k tomu užívati chtěli, aby bez příčiny trousili nedůvěru a nepokoj mezi syny téže vlasti, prostředek k tomu odňal. Pro ty a takové, kteří nevyhledávají rovnoprávnosti, alebrž panování nebo privilegování jedné národnosti a k jichžto cílům konečným se to hodí, aby nesvár ve vlasti naši se ustálil, nebude vůbec možno vydati zákon o rovnoprávnosti národní, jenž by jich uspokojil. Ti zas naopak, kteří co věrní synové vlasti upřímně si toho žádají, aby se v ní rozhostil mír a dorozumění se mezi dětmi jejími nehledě k jazyku jich, budou posuzovati zákon tento nestranně a uznají, zvláště budou-li toho pamětliví, že každé jeho ustanovení na dvojí stranu obráceno býti může, že je spravedlivý a že postačí k stejné a vydatné obraně národních práv a zájmů všech Čechův bez rozdílu jazyka. Byť by se i některé jeho nařízení v jistých okolnostech mohlo zdáti tvrdým, nelze zase pustiti z paměti, že při zákoně o rovnoprávnosti, ač má-li takový poctivě proveden býti, zásady oboustrannosti svědomitě šetřiti se musí. Uzná-li se toto co pravda nepopíratelná, pak nebude těžko vyložiti a sobě jasně představití, jaké následky mohou míti nařízení navržená a jaké by ovšem musely míti pro příslušníky i jedné i druhé národnosti nařízení opačná, kdyby v skutku měla přivésti se k platnosti.

Jelikož časopisectvo o tomto návrhu zákona již mnohostranně se vyslovilo a jej ostré kritice podrobilo, bylo komisi možné, i jeho úvahy na přetřes vzíti. Nejvýznamnější námitky činěny kromě komise samé proti § § 9. a 11. Co se týče nařízení § 9., že na příští nemá při úřadech a soudech zeměpanských v Čechách nikde ustanoven býti za úředníka konceptního, kdož by nebyl mocen obou jazyků zemských, není toto nařízení žádným novotářstvím, ježto počínajíc s nařízením Obnoveného zřízení zemského z r. 1627 C II až na naše dny vydána jest celá řada zákonův a nařízení, kteráž na veřejných úřednicích, zvláště na těch, jimž jest jednati s lidem, jako úředníkům politickým i soudcům, požadují znalost obou jazyků zemských, tak že se o těch, kteří se bez znalosti té dostali k místu takovému, za to míti musí, že k němu přišli porušením zákona. Jakkoli tímto nedbalým zachováváním zákona dosti mnozí úředníci ustanovení došli, kteří neznali jednoho jazyka zemského buď naprosto, aneb ho znali pouze v mluvě a to nedostatečně, bylo přece posud na venku jen ne mnoho úřadův takových, při nichž by tuzemec některý za příčinou tohoto nedostatku byl nemohl hledati a naléztí potřebnou ochranu práva svého. Kdyby se však nyní při zákonném upravení této otázky nařídil opak navrženého § 9., to jest kdyby se ustanovilo, že úředníci při úřadech veřejných v českých krajinách německy a v německých česky ani znáti ani úřadovati nemusí, bylo by právě toto u porovnání s tím, co nyní po zákonu platí, novotou pro veškeré obyvatelstvo země mnohonásobně obtížnou, neboť od té chvíle, co by se úředník dle zákona více znalostí druhého jazyka zemského vykázati nemusel, stalo by se, zvláště zůstanou-li nařízení o přísné

jednojazyčnosti škol středních v platnosti, že by se nalézalo postupně vždy víc a více úředníkův takových, kteří by potřebné znalosti druhého jazyka zemského postrádali a tudíž také stranám druhé národnosti zemské povinných služeb úředních prokazovati neuměli, při čemž ani toho připomínati nechceme, že by to mohli odepřítí naschvál nebo pro pohodlí své. Že by takový stav věci byl pravou nehodou pro obchod, zvláště mezi sousedními okresy rozdílného jazyku, ano že by se rovnal v jisté míře odepření neb aspoň zkrácení práva, bude zajisté každému patrno, kdo zná poněkud poměry obchodu u nás. Škoda plynoucí z takového sужení práva byla by zvláště citelná v Čechách, kdež jsou tržba a obchody všeliké tak živé a mnohotvárné, kde často velké zástupy dělníkův obojího jazyka u téhož podniknutí zaměstnány bývají, kde se služba soudcova a úřednickova začasť vyhledává neméně ex delicto jako ex contractu¹⁾; byl by tudíž takový poměr právě u nás desetkrát obtížnější než v jiné zemi, kde je obyvatelstvo méně příčinlivé a méně pohyblivé. Byl by zvláště obtížným pro obchodníky a průmyslníky, jižto nakupování hmot a rozprodej zboží svého v okresech druhého jazyka obstarávají a nezřídka do sporů právních se dostavše pomoc úřadův vyhledávati musí. Takové pomoci nemohli by se tito dodělati bez značné ztráty času a nákladů na zástupce, tak že by zajisté často raději bezpráví trpělivě snesli, než by si s mnohým namáháním a vydáním k právu svému pomáhali.

Jest to zajisté nešlechtné i právem neodůvodněné mluvit o utlačení národnosti, o znásilnění jazyka, jediné za tou příčinou, že se o to jedná, aby bylo zachováno nařízení tak starodávné, tak samostatlé a nezbytné, nařízení, které nežádá nic jiného, než aby úředník veřejný si opatřil známost řeči občanův a poplatníkův, jimž v postavení svém úřední služby konati bude povinen. Žádá-li se to, je to zajisté tak málo vynucování řeči, jako když se žádá od kandidáta klasické filologie, aby uměl latinsky; vždyť je přece úředník k tomu, aby konal svou službu občanům a je tudíž také povinen opatřiti si všecky vědomosti, jež služba jeho vymáhá. Není zajisté nikdo nucen²⁾ státi se úředníkem veřejným, ale zdá-li se komu spravedlivé, bráti služné ze spojených daní občanů obojí národnosti v zemi, nechť ať to nepokládá za nespravedlivé, opatřiti si schopnosti potřebné, zvláště záleželi-li mu na tom, aby mohl býti přeložen do jiných krajín a povýšen do služeb vyšších, kde se bez této známosti krom toho nebude moci obejiti. Bylo by to zajisté podivné, kdyby se bral ohled na pohodlí malého počtu úředníkův, kteří se štítí namáhání, opatřiti si schopnost jazykovou pro službu potřebnou, za níž se dají platit, a kdyby se jim udělila dispense, při tom však

¹⁾ Delictum = poklesek, provinění, contractus = smlouva. V onom případě jde o právo trestní, v tomto o právo civilní.

²⁾ Proloženo v sten. protokolech.

aby se zapomínalo na milióny občanův v zemi a to jednou Němcův, jednou Čechův, na které by se takto uvalilo nejen pouhé nepohodlí,¹⁾ alebrž podle okolností i skutečná škoda, stížením úplné ochrany práva, na niž mají právo v celé zemi. Je-li kde na svém místě ono slovo nespravedlivé obžaloby, že se jedná o to snížití Čechoněmce za občana druhé třídy, bylo by to, kdyby se přijetím opaku toho, co nařizuje § 9., ustanovilo, že ve dvou třetinách země nesmí právo své vyhledávati svým jazykem a ne jinak leč s pomocí tlumočnickův a právních zástupcův. Krom toho má ustanovení § 9. platiti jen pro budoucnost.

Co se týče úředníkův, kteří již nyní ve službě jsouce druhého jazyka zemského mocni nejsou, vzal na ně vládní návrh zákona slušný ohled, kterou šetrnost komise rozšířeným zněním ještě zvýšila. Ustanovení, dle něhož se mají utvořiti kurie národní, byla co do zásady obecně schválena, vyslovovala se však zvláště v časopisectvu německém obava, že by mohl účel kurií býti zmařen vřaděním velkostatkářův do nich. Držitelstvo velkých statků nabylo ve vlasti naší rozvojem dějin zvláštního postavení k otázce národní vedle veliké váhy národohospodářské, v těchto okolnostech poskytuje otázka o jeho vřadění do kurií a o způsobu, jak by se to státi mělo, nemalé obtíže, kteréž překonati i vláda i komise poctivě se snažily. Zástupce velkostatkářů z kurií naprosto vyloučiti bylo by již z té příčiny očividnou křivdou, poněvadž usnešení kurií mohou míti následky, kteréž se jeho placení daně velmi důtklivě dotýkají. Krom toho bylo by to již samo sebou neoprávněno, ba urážlivé, kdyby se vyloučením velkostatkářů vysloviti mělo, že jsou beze vši národnosti, že nemají pro zájmy národnosti a zvláště národní vzdělanosti ani jednoho ani druhého kmene zemského smyslu ani horlivosti, ježto je přece známo, že skutečně těmito zájmům četných obětí přinášejí a že jedna i druhá národnost mezi nimi čítá i spisovatele i přední zástupce národních zájmů svých, jichžto se zastati i v kurií by jim bylo oním vyloučením zabráněno. Rovněž urážlivé bylo by to pro osobní důstojnost zástupcův velkostatkářů, kdyby měli býti odsouzeni k tomu o přijetí své do některé kurie kandidovati, a kdyby snad pouze z odporu proti politickým¹⁾ zásadám svým mohli vyloučení býti z kurie národní,¹⁾ k nížto snad dle rodu, jazyka a národních sympatií svých náležejí a na jejímž jednání jim také co poplatníkům záleží. Vřadění velkostatkářův mocí samého zákona podle položení statkův jejich, jak je navrženo ve předloze vládní, přináší s sebou tu nepřistojnost, že může velkostatkáře snadno přivesti do sporu s vlastním přesvědčením.

Nejsvobodomyšlnější a nejdůstojnější bylo by zajisté nařízení, kteréž by velkostatkářům nechalo zcela na vůli, aby si zvolili kurie dle náklonnosti a osobního přesvědčení, avšak právě takové usta-

¹⁾ Proloženo v sten. protokolech.

novení bylo by udržovalo na mnohých místech obavu, že by se tím národní ráz jedné nebo druhé kurie porušil, pročez by se bylo právě takové ustanovení potkalo s odporem ještě prudším než vřadění jich mocí zákona, jakéž předloha vládní navrhuje. Komise snažila se o to, zachovati ve věci té pokud možná princip liberální, kterýž žádá, aby se zástupcům velkostatkářů a velkopřemyslníků vyhradilo právo sebeurčení, kteréž miní jen tak dalece obmeziti, pokud je potřebí, aby se dosáhlo upokojení, že sám účel tvoření kurií tím nebude mylen. Dále měla komise na mysli, že někteří z poslanců těchto skupení volebních, rozpakující se uraziti v čemkoli choulostivého citu národního onoho obyvatelstva, mezi nímž velkostatky neb závody jejich leží, raději k žádné kurii nepřistoupí. S druhé strany nebylo by hledíc k tomu, že otázka ta nabývá nařízením § 12. povahu silně finanční, nikterak slušné vyloučiti velkostatkáře od jednání kurií, které rozhodují též o jeho dani, nehledíc k tomu, k jaké národnosti on pro svou osobu náleží. Komise usnesla se na tom, aby se nařídilo, že zástupce velkostatkářů, kterýž je sám velkostatkářem, se nesmí dáti zapsati do jiné kurie než do té, v jejímž obvodu jazykovém má sám statek, takže tu má proč se zastati osobního prospěchu. Tímto ustanovením je vyloučen naprosto strach, že by snad velkostatkáři přestupovali do té neb oné kurie jen k tomu cíli, aby mohli podporovati časové směry politické neb národní a tak ráz kurií rušiti.

Kdožkoli zná skutečné poměry co do držení velkostatků v Čechách, toho nebude tajno, že nadmíru málo velkostatkářů české národnosti má statky v krajinách jazyka německého, výminku činí tu nanejvýš jen několik nečetných, velikých rodů, jichž statky se prostírají přes krajiny obojí národnosti, jichž údové bezpochyby – ač nevolí-li setrvati vzhledem kurií v úplné neutrálnosti – by vstoupili do oné kurie, do níž padá hlavní část jich daně. Krom toho je to již z důvodů společenských velice nepodobno, že by se velkostatkář té třídy chtěl vtírati do kurie, kam nepatří a kde by se musel obávati, že bude nerad viděn.

Z toho je patrné, že statkáři, jimž paragraf od komise navržený vstoupení do německé kurie národní dovoluje, dle jazyka a též dle národního smýšlení svého jsou praví Němci, jichž sídla a jichž jmění vede jich k tomu, aby opatrovali a zastupovali zvláště zájmy národnosti německé. Nelze zajisté připustiti, že by jeden nebo druhý z takových směl býti zbaven vlastní národnosti své jen proto, že snad ústavní zákony skutkem zavedené nepokládá za vrch dokonalosti, rovněž jako nelze vyhazovati Tyrolany neb Hornorakušany z národnosti německé proto, že nechtějí býti bez vyznání náboženského.

Nyní pak, když mimo to – a to zasluhuje především býti uváženo – komise, snažíc se vyhověti dle možnosti žádostem několika německých spolků politických, navrhuje, aby se návrh vlády změnil

v ten způsob, aby mohla každá kurie národní veto¹⁾ své vysloviti ne pouze dvěma třetinami hlasů, nýbrž aby k tomu stačila naprostá většina veškerosti údův jejich, takže i v případě, kterýž se za poměrův, jež se předpokládají, naprosto mysliti nedá, že by všickni velkostatkáři do jedné kurie vstoupili a proti ní hlasovali, by jí přece vyslovení veta¹⁾ překaziti nemohli, musil by věru pravdě býti do očí, kdo by se nyní ještě tvrditi neostýchal, že německé kurii přistoupením velkostatkářů českých vykonání veta jejího může býti zabráněno. Pokud by tento zákon platil, mohla by mnohem spíše kurie česká v národní povaze své porušení vzíti přistoupením velkostatkářů z českých krajin, z nichž jsou mnozí smýšlení rozhodně německého, ale i tato nemusí se odtud obávati platné závady pro své veto, pokud k tomu stačuje pouhá naprostá většina, kdežto by bylo, jak již řečeno, nespravedlivé, nepřipustiti držitele rozsáhlých velkostatků k poradám a usnešením, ježto jim mohou uložiti velká břemena. Když se komise odhodlala, vysokému sněmu předložený návrh o sestavení kurií navrhnouti, byla upřímně přesvědčena, že tím rovněž tak svobodnou a spravedlivou institucí tuto, která se snad osvědčí a i jině následování se dočká, k účelu jejímu v nezlomné síle zachová, jakož i právo sebeurčení pro jednotlivce, pokud náleží, ohradí.

Dalšího odůvodnění návrhů svých komise za potřebné nepokládá. Možná, že ten onen v zákoně tomto potřebného nařízení pro jisté případy nenalezne. Vzhledem toho postačí poukázati k tomu, že do zákona, kterýž má co do možné opravy své opatřen býti ohradami, jež se dávají zákonům základním, a postaven pod ochranu korunovační přísahy nejmilostivějšího krále našeho, nehodilo se přijmouti ustanovení podrobná, ježto by se ve skutečnosti snadno mohly ukázati nepraktickými; pro taková nařízení je vyhrazena cesta dalšího zákonného usnešení v § 13., při čemž je každé národnosti dána záruka, že takové zákony bez přivolení její kurie vydati se nemohou. Ano, ze stanoviska právě dotčeného bylo by snad bývalo radno i některé nařízení do zákona tohoto přijaté budoucnosti zůstaviti, kdyby byla komise – předpokládajíc takový úmysl u vysoké vlády – neuznala za dobré, taková nařízení pro upokojení obav jednou probuzených již nyní ustanoviti. Dalšího dovozování zákon ten nepotřebuje u těch, kteří si upřímně přejí, aby rovnoprávnost národní přestala býti neplodnou zásadou, alebrž do samého života vstoupila. Sledujíc v tom známé šlechtné a otcovské úmysly Jeho Veličenstva našeho nejmilostivějšího císaře a krále předložila vysoká vláda tento návrh zákona v tom úmyslu, by spory národní ve vlasti naší konečně se uklidily a práva národní obou národních kmenů ve vlasti naší byla již jednou postavena pod ochranu zákonů jasných a určitých i zřízení zemského. V tomtéž duchu všestranně

¹⁾ Proloženo v sten. protokolech.

spravedlnosti a svornosti také i komise zákon ten pojala, uvažovala a opravovala. Pakli že se i nyní ještě někteří hlasové předpojatého mínění proti němu vysloví, ustoupí zajisté za krátko stranicví spravedlivějšímu posuzování a lze doufat, že zákon ten na sněmě nejbliže příštím přijat bude od zástupců obou národností země ve srozumění, a že tím nabude povahy slavnostní úmluvy mezi oběma národy, jejíž význam se zvýší přísahou korunovační a kteráž napotom již neotřesená v podstatě své bude napořád působiti k blahu vlasti.

Dne 10. října 1871 pravil Rieger ve sněmě, maje přistoupiti ku čtení jednotlivých odstavců návrhu národnostního:

Slavný sněme! Komise odůvodnila návrh svůj, které odůvodnění vám již včera bylo sděleno, nezbyvá mně jako zpravodaji vlastně nic podstatného, co bych doložil. Chtěl jsem toliko ještě jednou dotknouti se článků, proti kterým ve veřejnosti nejvíce bylo brojeno, je to čl. IX. a XI. Co se týče čl. XI., pozorovali jste, pánové, zajisté, že komise podstatně se od návrhu vlády (odklonila) a poněvadž na budoucnost kurie každá své v to bude moci vyslovit pouhou absolutní většinou hlasů, ježto se dříve k tomu vymáhalo dvou třetin, myslím, že je patrné, že toto ustanovení je zajisté pro kurie národní výhodné. Co se týče čl. IX., chtěl jsem jenom podotknouti, poněvadž o tom byla tu a tam pochybnost vyslovena, zdali podle posavadního stavu zákonního platilo to, že každý úředník ve veřejném postavení, buď co soudce neb co úředník politický, měl býti povinen znáti oba jazyky zemské. Já, pánové, v krátkosti dovolím si připomenouti jen některé z těchto zákonů, jichž jest, jak jsem ve zprávě pravil, veliká, dlouhá řada. Zajímavý a důležitý doklad je v tom ohledu první ve zprávě samé citovaný, t. j. nařízení Obnoveného (z)řízení zemského z r. 1627, v kterémž ad c) 2 čteme následující nařízení: »Und nach dem Wir die teutsche und böheimbsche Sprache zugleich in unserem Erbkönigreiche Böhmeib gehalten und fortgepflanzt haben wollen, also sollen die Schriften entweder in der teutschen oder böheimbschen Sprache eingebracht werden, jedoch also, dass wenn kundbar, dass der Beklagte in böheimbscher, und wenn er der böheimbscher Sprache nicht kundig, in der teutschen, und wenn Beklagter nicht ein geborener Teutscher oder Böhmeib wäre, in einer unter denen beiden Sprachen eingantwortet und nachmals der Prozess in derselben Sprache bis zu Ende geführt und in solchem Prozesse sowohl beim Landrecht als bei der Landtafel in keiner anderen Sprache etwas eingegeben, behandelt oder traktiert werden solle«. ¹⁾ Pánové, toto nařízení samého zřízení

¹⁾ Článek C 2 zní v českém textě: »A poněvadž tomu milostivě chťi ráčíme, aby řeč česká a německá v Našem dědičném království Českém zároveň průchod a vzrůst svůj měla: protož spisové buď v české nebo německé řeči podá-

zemského, kteréž bylo v plné platnosti až do roku 1848, ukazuje vám, že princip rovnoprávnosti, který se nyní se všech stran žádá, již skutečně tímto zákonem byl uznán a v zemi naší uveden a že již podle tehdejších nařízení úředníci veřejní byli povinni znáti oba jazyky, český a německý, z té příčiny, poněvadž se od nich žádá, aby každou žádost tím neb oným jazykem podanou podali a vyřizovali. Pánové, vlastně, pokud by se tento zákon byl respektoval, ani by již pochybnosti o tom býti nemohlo, ale jest to zajímavé již proto, že právě toto zřízení zemské, proti němuž ne zřídka z německé strany se hlasy ozývají, prvně rovné právo německé národnosti v zemi české vyslovilo a až do roku 1848 platně zachovávalo. Z toho plyne, pánové, že právo národnosti německé v Čechách jest ovšem také právo historické, právo zasvěcené trváním více než dvou století, a že zajisté ti, kteří se odvolávají k historickému právu země, nemají úmyslu, ani historické právo německého kmene v zemi rušiti jakýmkoliv způsobem, poněvadž i jeho právo jest právo historické (Výborně!). Pánové, chtěl jsem v krátkosti připomenouti, že řada dvorních nařízení všelijakého znění, které se týkají žádosti, aby úředníci političtí měli známost obou jazyků zemských, jest velmi veliká.

Ovšem dle přirozeného stavu věcí, poněvadž v pozdější době byly školy německé, rozumělo se, že každý úředník uměl německy a že nebylo třeba nařízení, že musí se vykázati znalostí jazyka německého. Následovně většina těchto nařízení týká se jen toho, aby úředník byl povinen znáti jazyk český. Takové nařízení jest jedno již od 30. listopadu 1778 a jiné od 11. srpna 1791, totiž nejvyšší nařízení, kterým se politickým úředníkům a úředníkům u magistrátu nařizuje, aby byli mocní jazyka zemského a jazyka těch, s kterými jednati mají. Poslední nařízení týká se komisařů krajských a dí: »Da viele Kreiskommissäre gar nicht beflissen sind, sich die böhmische Sprache beizulegen und daher eine ganze Menge derselben in böhmischen Kreisen gar nich verwendet werden können, so ist ihnen im Namen des Landesstelle zu bedeuten, dass sie sich die Erwerbung dieser Sprache um so mehr angelegen sein lassen sollen« atd. ¹⁾ Jiné nařízení od 2. prosince 1801 nařizuje, aby všechny

váni býti mají, na takový však způsob, aby, kdež vědomé jest, že obviněný německé řeči povědom není, žaloba v české, a když české řeči povědom není, tehdy v německé, a když obviněný rozený Čech nebo Němec není, v jedné neb druhé řeči dodána, a v takovém procesu, tak dobře při soudu zemském jako při deskách zemských, žádnou jinou řeči nic podáváno, jednáno a konáno býti nemá. Obnovené zřízení vydáno dříve německy, proto je také asi Rieger citoval jako znění autentické, ačkoli krátce před tím (1615) byl vyhlášen zákon, jenž činil ze znalosti jazyka českého podmínku vykonávání práv politických.

¹⁾ Po česku zní toto nařízení: Ježto se mnozí kraj. komisaři nestarají o to, aby si osvojili český jazyk a proto velké části jejich není možno užití v českých krajích, buďž jim dáno na srozuměnou jménem zem. správy, aby se tím více vynasnažili naučiti se řeči české.

zákony a všechny publikace veřejné byly všude též jazykem českým publikovány. Zvláště důležité jest nejv. nařízení dvorní komise studijní od r. 1816, které nařizuje, aby političtí úředníci se vykážali také znalostí jazyka českého. C. k. nařízení od 13. února 1818 od císaře Františka, kterým se nařizuje, že úředníci političtí, kteří přímo («unmittelbar») s poddanými mluví a na ně úředně působiti mají, že jim jest známost českého jazyka potřebná a že k vůli tomu ode všech, kdožkoli byli by se ku praxi konceptní hlásili, co nevyhnutelná podmínka požaduje se důkaz, že mají dokonalou známost a sběhlost v jazyku českém. Též od 26. února téhož roku od dvorní kanceláře obnoveno toto nařízení: »Seine Majestät hat neuerdings anzuordnen geruht, bei Anstellungen an Kreisämtern darauf zu sehen, dass die Beamten die Kenntnis der Sprache des Landes, in welchem sie angestellt sind, vollkommen besitzen.«¹⁾ Dále nejvyšší nařízení od r. 1838 z 21. ledna: Für Kreishauptmanns- und Kreis-kommissärstellen sind nur solche Individuen in Vorschlag zu bringen, die sich im Besitze der vollständigen Kenntnis der Sprache des Landes und Kreises befinden, in welche si zur Dienstleistung berufen werden«²⁾. Též nařízení od 15. prosince 1834 vyslovuje se v podobném způsobu. Nařízení ministerské z 8. července 1836 praví: »Die Bestimmungen der Eigenschaft der bei Bergämtern aufzunehmenden Beamten u. s. w. Kenntnis der deutschen und mit Ausnahme des Elbogener und Saazer Kreises auch der böhmischen Sprachen«³⁾. Guberniální nařízení vyňalo tyto dva kraje. Též nařízením z r. 1847 vyslovuje se rovné oprávnění jazyka českého a německého, že totiž oba mají býti považovány za jazyky zemské a jich v úřadě šetřeno. Velmi zjevně se vyslovilo o povinnosti známosti obojího jazyka zemského pro všechny úředníky nejv. nařízením od 8. dubna a konečně ještě, za doby nově zavedeného absolutismu, za doby ministra Bacha, bylo vydáno 15. srpna 1849 nařízení ministerstva vnitra ke všem náčelníkům vlád zemských, ve kterém se nařizuje: »dass sich jeder Beamte die Kenntnis der landesüblichen Sprache zu verschaffen habe«⁴⁾.

Já jen některé z těchto zákonů uvádím, jest jich ještě také, zvláště co se týče praxe soudní, celá řada. Tak jiná nařízení, která se týkají jiných veřejných úřadů a ústavů. To, pánové, jsem

¹⁾ V českém překladě značí: »J. Veličenstvo ráčilo naříditi znova, aby se přihlíželo při ustanovování v krajských úřadech k tomu, aby úředníci byli úplně znalí jazyka země, v níž jsou jmenováni.«

²⁾ V překladě českém: »Na místa krajských hejtmanů a kraj. komisařů mají býti navrženy jenom takové osoby, které jsou úplně znalé jazyka země a kraje, kam jsou povolány k vykonávání služby.«

³⁾ V českém znění: »Ustanovení o vlastnostech úředníků, kteří budou přijati k hornickým úřadům... atd. Znalost němčiny a s výjimkou kraje loketského i českého také češtiny.«

⁴⁾ Po česku: »Že si má každý úředník zjednatí znalost v zemi obvyklého jazyka.«

pokládal za potřebné jen k tomu cíli, abych připomenul, že skutečně to, co se týče nynějšího návrhu vlastního a co komise navrhuje, není v Čechách žádná novota, a že každý, kdo k nějakému úřadu v Čechách byl ustanoven, již podle nynějšího zákona byl povinen znáti druhý jazyk. Kdo ale nic méně k tomuto úřadu se dostal, neznaje druhého jazyka, mohlo se to státi jen tím, že předložil ne= správně vysvědčení, neb že ti, kteří ho na toto místo navrhli, k zákonům platným, jak náleží, nehlédli.

Ostatně, pánové, chci jen několika slovy připomenouti ještě stanovisko, které komise v té věci zachovala. Jest zajisté všem nám politování hodno, že poslanci němečtí, zejména německých okresů městských a venkovských, téměř bez výminky opustili tuto sněmovnu. Vždyť jsme byli toho přesvědčení, že zákon o národnosti nemá se ustanoviti jakousi většinou, vždyť jsme byli toho přesvědčení, že zákon o právech obou národností v zemi má se státi jakýmsi usne=šením obou kmenů mezi sebou, jakousi smlouvou slavnostní, ku které by oba kmenové této země, obě národnosti stejnou dobrou vůlí přistoupily, aby se žádným způsobem ani říci nemohlo ani nezdálo, že některému z nich bylo jakýmkoliv způsobem učiněno násilí! Pánové! Jedná-li se o zastupování státního práva a autonomie země České, tu zajisté celá země Česká a celý politický národ český může být považován jen za jeden celek a nemůže se do= pustiti, aby menšina některá mohla resignovat a žádat práva celé země, aby mohla zadat ta práva i za většinu. Toho většina nemůže připustiti a nikdy nemohla! Pánové! Jiné jest postavení, kde se jedná o práva národnosti! Tu skutečně v zemi proti sobě stojí, abych tak řekl, dvě individua, z nichž jedno i druhé má stejné právo a musíme se chrániti a varovati, aby ten, kdo jest na ten čas silnější, nečinil a nechtěl učiniti nic zákonem, co by druhému se zdálo křivdou, neboť ne dostí na tom, aby něco bylo nařízeno, i to a zejména při zákonu povahy, jaké jest tento, se vyžaduje, aby menšina měla přesvědčení, že se jí žádná křivda nečiní! Já, pánové, pokud jest mi volno a možno, a pokud znám smýšlení kmene českého, mohu slavně osvědčiti, že v tomto není žádné snahy jakýmkoliv způsobem opanovat národnosti německé v zemi, nebo jí křivdit jakýmkoliv způsobem. (Výborně!) My ovšem křivdy ty činiti nechceme, ale také křivdy trpěti nemíníme. Pánové, jak pravím, bylo nám to a jest nám to všem líto, že již nyní tento zákon nemůže se přijmout společným usnešením obou kmenů, avšak považujeme tu věc tak, že i tento zákon jako všechny ostatní předlohy naší adresy mají býti pokládány jen za návrhy, že tyto návrhy opět mají býti předloženy řádnému zastoupení z e m ě – sněmu korunovačnímu, na kterém bohdá i němečtí krajané naši budou zastoupeni, a jenž, doufám, společným usnešením pak učiní zákonem, co se nyní navrhuje. Jestliže by v tom návrhu zákona ještě něco bylo obsaženo, co by se německým krajanům našim zdálo

na ten čas příkré anebo nemilé, však ještě dnes ten zákon konečně¹⁾ neuzavíráme. Nechceme jich v té věci žádným způsobem umlčet, ano žádáme, aby v tom čase, než korunovační sněm se sejde, stalo se usnešení a dorozumnění, zdalíž ten neb onen paragraf toho zákona ještě má býti změněn a jakým způsobem se toto státi má. Neboť to všichni doufáme a toho všichni sobě žádáme, aby již konečně sněmem korunovačním spory národní ve vlasti naší byly na dobro uklizeny a aby na budoucí čas již mezi námi v zemi panovala úplná svornost a poctivě i upřímně šetření práva jednoho i druhého.

Po vyčerpání programu ve schůzi sněmovní dne 20. října 1871 přihlásil se k slovu Rieger a pravil vzhledem k vleklému jednání o vyrovnání s Vídní:

Slavné presidium! Mám za to a doufám, že v této věci všichni členové tohoto valného shromáždění se mnou souhlasí, že záležitost, pro kterou jsme se sešli do tohoto sněmu, jest především vyrovnání, jest vyřízení státoprávního poměru království Českého k ostatní zemi a královstvím, a před touto důležitou otázkou, od které závisí budoucnost naší vlasti a, mohu směle říci, budoucnost celého mocnářství, ustupují patrně všechny ostatní předměty v pozadí. (Výborně!) Pokud tato záležitost není vyřízena, nemůže sněm pouštět se do jiných malicherných otázek, nemá k tomu zajisté ani klidné myslí. Já tedy soudím, že především nám třeba obracet všecku pozornost a všechny síly své jedině k tomuto předmětu a doufám pevně, že se moudrosti vlády J. Veličenstva podaří tuto věc šťastně ku konci přivést, že věci, které byly uváženy zrale, nebudou bez podstatných příčin pomínuty a v tom ohledu důvěřují především ve slovo J. Veličenstva, našeho nejmilostivějšího císaře a krále. (Výborně!)

V té naději a uvažuje tyto okolnosti mám za to, že by nebylo přiměřené, aby sněm dále zasedal a rokoval, pokud tato hlavní záležitost nemůže býti na denní pořádek položena. (Výborně!) žádá toho, abych tak řekl, důstojnost a žádá toho opravdivost tohoto sněmu. (Výborně!) Za to příčinou dovoluji si prosbu k slav. presidiu našemu, aby neráčilo ustanoviti na jisto určitý den budoucího zasedání, než aby se v té věci řídilo tím, až bude vidět, že státoprávní akce bude moci pokračovati zdárně dále, aby tedy Jeho Jasnost²⁾ ráčil sobě zachovati právo svolati sněm k novému zasedání a určití denní pořádek, jak toho potřeba uzná. (Výborně!)

Stalo se tak a sněm se sešel za změněných zcela poměrů opět až 4. listopadu.

¹⁾ Proloženo v sten. protokolech.

²⁾ Totiž předseda sněmu nejv. maršálek kníže Jiří Lobkowitz.

Rieger se vrátil 30. října 1871 z Vídně přes Maleč do Prahy po marném zakročení u vlády na prospěch vyrovnání. Vystoupiv z železničního vozu byl přijat tisícíhlavým zástupem v čele s poslanci, k nimž promluvil takto: ¹⁾

Děkuji vám, pánové, za srdečné uvítání. Vracíme se z boje, z něhož vyšli jsme, s plnou cti. (Výborně!) Jsme odrazeni, nikoliv ale přemoženi. Věc naše není a nemůže býti ztracena. Pánové! Namáhali jsme se poctivě, abychom povznesli nejen národ náš, ale abychom uspořádali i celé Rakousko tak, jak toho vyžaduje prospěch jeho a civilizační zájmy Evropy. Bohužel, že snahy a všeliké namáhání naše byly marné. Cizí, nepovolání živlové²⁾ vedrali se v zápas náš, který již blizek byl konce svého. Víte, jakým během věci se daly, že zůstali jsme a že zůstaneme sobě věrni, že i ministerstvo věrnost svou k nám zachovalo. (Sláva ministerstvu! Sláva Hohenwartovi!) V nynějších okolnostech snadno by se státi mohlo, že by vznesena byla žaloba na vznešenou osobu mocnářovu. Avšak, pánové! Jeho Veličenství byl v přetěžkém postavení, poněvadž pletli se mezi nás a osobu jeho faktorové cizí, živlové nám naprosto nepřizniví. V domnění, že co konstituční vládať respektuje vůli i jiných národů, pouze v domnění tom povolil nátlaku. I nám tudíž nezbyvá, než odvolání od císaře špatně zpraveného k císaři lépe zpravenému. Proto tedy, pánové, chystáme se k novému boji, z něhož že vítězně vyjdeme, pevně doufám, ba přesvědčen jsem! (Hřímavě Sláva!)

Nadšené studentstvo vypráhlo koně z jeho kočáru a zavezlo samo Riegra k domu, kdež jim poděkoval těmito slovy:

Pánové! Prokázali jste mi mnoho cti, příliš mnoho cti nezasloužené, kteráž se takto obyčejně člověku neproказuje. Já nekonal jsem více, než co kázala mi povinnost jakožto synu této krásné vlasti, jakožto věrnému synu, jakýmž jsem byl a jakýmž přísámbůh do své smrti nepřestanu býti. (Hlučně Sláva!) Cokoliv konal jsem v době poslední za blaho národa, nekonal jsem sám, dobrou toho polovici nesl se mnou syn téhož národa, syn velké rodiny, kteráž opět vřele přilnula k národu svému, dobrou toho polovici nesl člen staré šlechty české, hrabě Jindřich Čam-Martinič. (Sláva mu!) Naší zásadou je a budíž: Nikomu křivdu, ale sobě své právo!³⁾ (Výborně!) Na tom státi budeme a s tohoto stanoviska našeho žádná síla nás neodvrátí! (Nikoliv, neodvrátí!) Národ český

¹⁾ Pokrok, 31. října 1871. Znění, otištěné u Ad. Srba (Polit. dějiny národa českého), nesouhlasí s tím věrně.

²⁾ Narážka na uh. ministra Andrassyho a kancléře Beusta. Srov. podrobnosti v mém Posledním českém pokusu o vyrovnání s Rakouskem, nákladem Příšovým v Brně 1919.

³⁾ Proloženo v novinách.

vykonal povinnost svou, hlásiv se k staré slávě předkův svých. Doufám pevně, že národ neopustí nás v boji nynějším ni budoucím. (Hřimavé: Nikdy ne!) A budeme-li všichni konati pečlivě a spravedlivě povinnost svou, budeme-li všichni, jakož pevně přesvědčen jsem, věrně při sobě státi, pak jist jsem tím, že nezapademe práv svých (Nezapademe nikdy!), že v krátké době doděláme se těchto práv svých nezadatelných. (Hlučné Sláva!)

Ve schůzi sboru ob. starších města Prahy dne 18. ledna 1872 pro-
jednáván je návrh stran zastupování obce pražské v právních rozepřích. Po referentovi učinili dotazy Skrejšovský a Prachenský, načez pravil Rieger:¹⁾

Já tomu také tak rozumím,²⁾ že v té věci obec Pražská jest v postavení soukromníka. Když soukromník některému advokátu řekne: »Pane, já tebe беру za svého advokáta, budu ti ročně platiti 500 neb 1000 zl.«, tak opět může ten soukromník za nějaký čas, když se mu advokát nelíbí, jemu dát výpověď. Ovšem mám za to, že, poněvadž to jakási forma slušnosti je, výpověď se písemně dáti musí. Ostatně v té věci se nalézá obec Pražská úplně v poměru soukromníka. To, tuším, jest také návrh. (Předseda: Jest návrh měst. rady.) Táhá se, jak se soukromník zachová, když potřebuje právního zástupce? On se bude ptát nejprve, kde dostane nejschopnějšího, nejpoctivějšího a ku kterému by měl důvěru. Pak se bude ptát, jestli bude ty věci vyřizovat rychle, to jest věc velmi důležitá, a nebude-li mu tuze vysoký palmár počítat. Myslím, že obec v té věci se musí zachovat docela jako jiný soukromník. Musím se přiznat, že o té věci, jak se nám zde navrhuje, nemám jistého úsudku, nevím, jestli obec tím získá. Však myslím, že měst. rada to musela uvážiti, budeme-li lépe při tom opatření, jestli pak dostaneme lepšího advokáta, jestli naše pře budou rychleji vyřizovány, jestli budeme platit menší palmár. Já v té věci, když hlasuji, musím kompromitovat úsudku měst. rady, která o té věci musela se poradit. Kdybych pak se přesvědčil, že budou pře obce pomaleji vyřizovány, že bude obec špatněji zastoupena, anebo že bude platiti více, tedy bych řekl, že jsme chybili, že jsme to měli raději nechat při starém.

Nejbližším předmětem jednání byl návrh na pronajmutí vápenného lomů v Bránice. K předmětu mluvilo více řečníků (Dittrich, dr. Cížek, Václavík, Oliva, Ed. Grégr, opět Oliva a Dittrich), po nichž se ujal slova Rieger a děl:

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

²⁾ Dr. Prachenský totiž tvrdil, že obec může vypověděti dosavadní zastoupení dra Hauptmanna, aby byla volná.

Pánové, přiznávám se vám, že nejsa té věci zúplna znalý mám dosti velikou pochybnost, jak se mám vysloviti a musím říci, že, jestli by mne v té věci něco bylo přesvědčilo, byla by to slova p. rady Dittricha, který v té věci, jak jsem cítil, mluvil z plného přesvědčení. Nepravím, že jiní činili jinak, ale to jest můj osobní dojem, mně to učinilo ten dojem, že bych jemu nejspíše dal za pravdu. S druhé strany uvážil jsem též slova, která byla pronesena od vážného kolegy našeho p. Olivy, a kladl jsem obě na příslušnou váhu! Pánové! Snad bych byl o té věci ani nemluvil, ale byla zde pronesena veliká slova: mluvilo se zde o veřejném mínění a o svědomí. Pánové! To jsou choulostivé věci a takových slov velkých, která, abych tak řekl, sahají lidem do svědomí a která praví: »Nechceš-li hlasovati tak, jak já navrhuji, jednáš nesvědomitě, anebo tedy tebe veřejné mínění zatratí,« atd. Takových slov měli bychom se varovati.

Co se především veřejného mínění týče, to, pánové, jest často chorobné, ještě častěji bujně a kdybyste, pánové, chtěli naslouchati veřejnému mínění v hospodách, budou v jedné hospodě mluvit pro tu banku a v jiné hospodě pro jinou banku, a kdybyste chtěli veřejné mínění brát ze žurnálů, najdete, že v jednom žurnále se mluví pro tu banku, v jiném pro onu, každá věc má rozličné stránky a nemohou býti lidé všichni iednoho mínění! Pánové! Ten důvod, že by to bylo nesvědomité, kdyby se dal ten podnik bance, když se o to uchází jednotlivec a že znamená podporovat průmysl, když se podporuje jednotlivec, ten, pánové, nemohu za pravý uznati, já myslím, že svědomí od nás především žádá, abychom dali to podniknutí tomu, při kterém z toho půjde obci největší zisk, to jest naše stanovisko jako sboru obec. starších a to musíme šetrně a všestranně uvážiti. Co se týče veřejného mínění, již jsem pravil, pánové, my jsme viděli převraty veřejného mínění, viděli jsme je v poslední době po několik let ve Vídni, kde se »dělalo« veřejné mínění brzy pro tu, brzy pro onu banku, brzy pro to podniknutí, a zase pro tu železnici atd. Pánové! Jak jsem pravil: Veřejné mínění jest často dělané, často umělé, jest často svedené, my tím, co ten neb onen soudí, nesmíme se dáti vésti, my jsme povinni a proto jsme od onoho veřejného mínění, od občanstva zvolení, abychom soudili podle rozumu svého a ne podle toho rozumu, který běhá po ulici! Pánové! My musíme svědomitě věc uvážiti a říci: Dáme to podniknutí tomu podnikateli, který slíbujeb obci a veškerenstvu, obecnosti větší prospěch, a tu otázku, pánové, mám za to, že si musíme jako svědcmi obec. starší svědomitě předložiti. Pánové! Já mám při té příležitosti tu šťastnou situaci, že žádným způsobem nejsem engažován ani v té ani v oné bance, ani přímo ani nepřimo, víte, pánové, že někteří členové sboru pp. obec. starších se nalézají ve správní radě Stavební banky, jsou to zejména pp. dr. Klauudy co předseda, jest to dále p. dr. Slad-

kovský a p. prof. Zeithammer. Pánové, rozumí se, že ti oni třeba by mohli svou sympatií nakloniti se tam neb onam, ale my, tuším, jsme povinni nehlasovat pro tu banku proto, že jest tam p. dr. Klauďy, anebo že jest tam p. dr. Sladkovský, nýbrž proto, jestli nám ta banka podává něco lepšího, a jestliže p. Barta podá něco ještě lepšího, máme hlasovati pro p. Bartu.

Pánové, já nevím, jak se ty věci mají, ale namluvilo se tak všelicos, řeklo se ku př., že pan Barta jako soukromník nemůže vložit do té věci tak veliký kapitál, to možná, že jest chybné, neboť slyším, že za p. Bartou stojí ta nová Národní banka (nepokoj), anebo možná také že ne, já myslím, že p. Barta také dovede sám si opatřiti potřebný kapitál, protože jest o něm vůbec známo, že jest solidní kupec a že má hezké jmění, ale to všechno nerozhoduje. Já, pánové, jsem již řekl, že jsem věc docela nevyšetřil, ale musím také říci, že jsem svědomitě poslouchal, co nám bylo přednášeno, a co se týče hlasování, musím, jako my všichni, kompromitovat na zdání měst. rady, poněvadž předpokládáme, že měst. rada věc svědomitě vyšetřila, že ustanovila komisary, kteří jsou věci znali a kteří podle svého svědomí návrh učinili. V měst. radě samé bylo mínění rozdělené: 9 hlasů byly pro p. Bartu a 11 pro Stavební banku, připomínám, že ti 3 páni ob. radní, kteří jsou spolu správními rady Stavební banky, že se při té věci zdrželi hlasování (Hlas: Oni nebyli přítomni!), jak slušnost žádá a ani nebyli přítomni, což jest docela v pořádku. Kdyby byli bývali přítomni, bylo by bezpochyby bývalo 15 hlasů proti 9, ale oni, jak slušnost žádala, nebyli přítomni a také dnes zde nejsou přítomni!

Já tedy soudím ta dvě podání takto: na jedné straně se nám podává podání od podnikatele soukromníka příčinlivého, který má zásluhu, že průmysl vyráběti cement z pražského vápna v Praze zavedl, při té příležitosti zdá se mi, že ne právě obec Pražská speciálně tím závodem p. Barty získala, poněvadž, nemýlím-li se, p. Barta dělal posud cement ze svého vápna, ze svého vlastního lomu a dělal tudíž konkurenci pražskému vápnu. Rozumí se, že p. Bartovi na tom záleží, aby tomu předešel, kdyby nyní přišel na pražské vápno staroměstské nějaký příčinlivý podnikatel, ten by jeho slabší podnik zabil, aby se to nestalo, myslí si, musím se namáhat a podat raději něco víc. Jestli podnikatel soukromník anebo společnost, to, myslím, pánové, nerozhoduje, poněvadž asociace jest signaturou naší doby! Pánové! Kdybychom neměli průmysl asociální v Čechách, průmysl jednotlivce by nás věru nespasil, víme všichni, jak průmysl jednotlivých řemeslníků klesá a jen tam, kde se řemeslníci dovedli asociovat k větším podnikům, jen tam mohli obstáti s velikou konkurencí, jakou nynější doba přináší, jen tomu principu asociace máme děkovati, že povstaly záložny, cukrovary a jiné společné podniky, takže nesmíme si vzítí [za základ] princip zde pro-

nešený: »Co banky zakládají, to přijde do rukou akcionářů, to nesmíme tedy podporovati, ale my musíme podporovat jednotlivce.«¹⁾ neboť pak, pánové, bychom se v principu obrátili proti veškerému asociálnímu průmyslu, a toho přece nanejvýš potřebujeme v této době.

P. Barta má tu zásluhu, že ovšem první začal dělati cement z pražského vápna a že podává větší podání o 50 kr., což činí při té sumě, která se předpokládá, že se vyrobí, o 500 zl. menší příjem, s druhé strany ale banka činí tytéž výminky až na těch 50 kr. a mimo to jest při Stavební bance okolnost ta, která byla právě dnes přednesena a která se mi zdá dosti závažnou, že se Stavební banka zavazuje, když by jakýkoliv větší závod zavedla aneb koupila a kdyby tam stavení k vyrábění cementu postavila, že po uplynutí kontraktu s obcí přenechá i ten na cizí půdě postavený závod obci. Pánové! Tento slib Stavební banky zdá se mi, že úplně ekvivaluje těch 50 kr., které podává p. Barta. Pánové! Co se týče pražského vápna, zdá se mi, že při tom jest ještě jedna věc uvážení hodna, a to jest ta, že staroměstské vápno má veliké renomé a já mám za to upřímně, pánové, že by nám ti konkurenti oba ani snad nedali tolik, kdyby toho renomé nebylo. Pánové, slyšeli jsme od znatelů, a já to také věřím, že na protější straně na jiných skalách nalézá se vápno podobné kvality, vápno velmi málo rozdílné od našeho t. zv. staroměstského vápna, ale staroměstské vápno má již jednou tu pověst od staletí zachovanou a skutečně také zaslouženou a osvědčenou, my víme, že již ve středověku i v Itálii s pražským vápnem, které tam bylo známo pod jménem »pasta di Praga«, stavby i v moři se prováděly. Pánové! Takové staré renomé se také za něco cení a p. Barta i Stavební banka, tuším, k vůli tomu přidávají něco, aby koupili to renomé a aby mohli říci před světem: My jsme jediní držitelé a prodávatelé toho pravého staroměstského vápna!

Pánové! Jestli pak ti podnikatelé budou světu, jeden i druhý, prodávati všechno jen staroměstské vápno, a nepůjde-li, pod tou firmou též vápno z protější strany, to, pánové, nechci tvrditi a nemohu sahati do svědomí ani p. Bartovi ani Stavební bance, myslím, že se oba stejně zachovají. (Veselost.) Ostatně to jest vedlejší věc, ale to se mi zdá, že Stavební banka, poněvadž se dala v tak ohromný podnik a chce se základem 9,000.000 zl. se pustit, abych tak řekl, do obnovení Prahy, že tedy především začíná s tím, aby zakoupila si potřebný materiál v cihlách a ve vápně, myslím tedy, že ústav takový, s tak velikým kapitálem počínající a mající ten

¹⁾ Ed. Grégr řekl před tím: »Když vy, pánové, postavíte banky již v zásadě výše než podniky jednotlivých průmyslníků, tak, pánové, nepodporujete průmysl v pravém smyslu, nýbrž podporujete jen několik akcionářů té které banky.«

speciální účel, jediné stavěti anebo stavby vyvolávati, že snad bude s větší horlivostí do té věci peníze strkat, než by to učinil jiný ústav, který má jiné účele, anebo než by to mohl učiniti soukromník. Já tedy myslím, že se dá doufati, že ty závody, které Stavební banka chce tam u Bráníka postavití a které svým časem mají obci připadnouti, budou míti skutečně povahu velkolepou a že zpracují velmi mnoho vápna, tím způsobem se stane, že Stavební banka bez pochyby překročí daleko to množství vápna, které jest smlouvou vymíněno, a jestliže touto smlouvou jest vymíněno 1000 K⁰, přivede to Stav. banka, jak myslím, aspoň na 2000 K⁰ a více. Resultát toho bude ten, že pak budeme dostávati dvakrát tolik peněz do kasy a ačkoliv doufám, že ty naše lomy na dlouhý čas ještě vydrží, ale dejme tomu, že by je za 20 let zcela strávila, tedy jest to kapitál, který dostaneme dříve do kasy, jak již jeden p. řečník podotknul.¹⁾ Pánové! Vždycky – a každý peněžník vám v tom přesvědčí – vždycky jest lépe míti peníze dřív v kase, poněvadž nesou úroky, skála, která ještě 20 let tam může státi, nenese žádné úroky a kdo ví, jak dlouho tam bude ještě státi! My musíme počítati: My letos za to vápno můžeme přijmouti 8000 zl., kdyby to měla Stav. banka, příjmem 16.000 zl., z těch druhých 8000 zl. nám tedy půjde také hned úrok, ten již budeme míti v kase a ten úrok 8000 zl., oč Stav. banka víc skonsumíruje vápna, ten, myslím, daleko převyšší těch 50 kr.

Tedy, pánové, jak pravím, já v té věci mohu na své dobré svědomí říci, že nesahám nikomu jinému do svědomí, ale co se mne týče, že podle důvodů, které mně byly z té i z oné strany předneseny, a které jsem svědomitě uvážil, beze všeho ohledu na tu neb onu stranu, že budu hlasovati pro ten návrh, jak jej většina měst. rady podala a bohdá také svědomitě navrhla, a já myslím, že mne proto veřejné mínění neodsoudí, myslím, že mne veřejné mínění nebude méně pokládati za svědomitého a poctivého člověka jako posud! (Výborně!)

Když padl návrh měst. rady jmenovitým hlasováním (31 pro, 37 proti a 10 obec. starších nehlasovalo), pravil ještě Rieger:

Myslím, že p. rada Dittrich musí nejlépe věděti, jestli návrh²⁾ učinil čili nic. On praví, že neučinil. Fakticky nebyl učiněn návrh. Co se pak týká hlasování, mohla by tu a tam o tom býti pochybnost, jestli je skutečně majorita, poněvadž není absolutní majorita, mohla by se platnost toho uzavírání uvéstí v pochybnost. Nám

¹⁾ Oliva poznamenal na konci své řeči, doporučuje zadání bance, že »máme vyhlídku, že za 15 let budeme míti kapitál doma.«

²⁾ Aby se lom zadal Bartovi.

všem jedná se o obecné dobré, my jsme se mohli rozcházeti o tom v mínění: Jedni myslí, že jest podání p. Barty lepší, jiní, že jest Stavební banka lepší. Já myslím, že všem nám záleží na tom, aby věc byla dána někomu a sice způsobem prospěšným a že nemáme pro tu pouhou formalitu déle zdržovati usnešení. (Výborně!) Myslím, že jest to docela v pořádku, poněvadž se většina pro to vyslovila, že nechce to dáti Stav. bance, že ti páni, kteří hlasovali »ne«, chtěli, aby se to dalo p. Bartovi. (Oho!) Není žádné pochybnosti, že, kdyby byl někdo učinil návrh, že by se nyní přistoupilo k hlasování. Myslím, poněvadž se nám jedná o věc a ne o formu, že se může přivéstí k hlasování návrh, aby lomy p. Bartovi byly pronajaty, a poněvadž není jiný než jeden, abychom všichni pro něj hlasovali.

Věc byla však odročena.

Ve schůzi sboru ob. starších 15. února 1872 byla na pořadu smlouva obce s drahou Františka Josefa a Turnovsko-Pražskou o přivádění vody potrubím. O věci se rozhodli Dittrich, Klauudy a Brauner, načež dodal Rieger:¹⁾

Já hned od prvopočátku jsem návrhu p. rady Dittricha rozuměl v ten smysl, že on nenavrhuje nový paragraf do této smlouvy, nýbrž že se má měst. rada vyzvat, resp. že se jí má naříditi, aby dříve neuzavřela tu smlouvu, dokud nebude také uzavřena smlouva stran dodávání plynu. To jest, myslím, návrh p. Dittricha. Já však musím se přiznat, že mám o té věci tu pochybnost, zdali to jest slušno v těch poměrech a zdali to jest také pro všechny případy užitečno. Na každý způsob by to vázalo obci ruce, resp. městské radě, kdyby ani ten druhý kontrakt stran vody neměla uzavřítí, dokud by první kontrakt stran plynu nebyl uzavřen. Možná, že by to bylo v zájmu obce, ale možná také, že by z toho mohly obci vyplýnout některé škody. Já myslím, že není přiměřeno, aby se celý sbor ob. starších do takových otázek zde vkládal svým vlastním ustanovením a rozhodnutím, kde jest třeba uvážiti rozličné okolnosti, a proto bych myslel, abychom uzavření učinili takové, že schvalujeme vůbec princip uzavřítí tu smlouvu, že ale, co se týče uzavření smlouvy samé, odkazujeme to dobrému zdání měst. rady, aby v té věci opatřila užitek a prospěch i zájmy obce vzhledem k plynárně, jak dalece to uznává za užitečné a slušné, aby ale uzavření smlouvy stran plynu učinila závislým na uzavření smlouvy stran vody.

¹⁾ Podle sten. protokolů o schůzích sboru obec. starších.

V dalším se projednávala stížnost několika majitelů domů do zamítavého rozhodnutí měst. rady o žádosti za prodloužení uličky Valentinské. Po zpravodaji Klauzym si vyžádal slovo Rieger a pravil:

Co se týče právního stanoviska té věci, jsem zúplna téhož mínění, které vyslovil p. referent měst. rady. P. Sommerschuh jest zúplna v právé na svém pozemku vystavěti kůlnu, když to činí podle pravidel stavebního řádu. V tom ohledě nemohou pp. sousedé ničeho namítati. Nemohu ale zapřítí, že po slyšení toho vidím, že jest tu přece veřejný interes, ač ne tak patrný a důležitý, aby obec proň měla přinéstí velkých obětí. Zajisté, pánové, celý ten díl města jest tak zastaven malými domy a všude jest tak málo vzduchu a prostoru, tolik úzkých uliček, že jest špatné nepřátí si, aby nějaká ulička se otevřela. Kdyby mohl někdo učiniti návrh, aby se tam udělala ulice jako Koňský trh¹⁾ široká, bylo by to v zdravotním ohledu velmi spasitelné. Než na tak velké plány prozatím se pouštetí nesmíme. Zde se jedná o maličkost, která, třeba nebyla velmi užitečná, přece není bez prospěchu. Něco na tom je. Kdyby se ta ulička slepá od Valentinské až do Zatecké mohla prodloužití, byla by tu komunikace pro případ ohně a jiné případy, že by se mohlo tudy projeti. Ale avšak, pokud p. Sommerschuh svůj dům a zahradu při č. 41 naprosto nezastaví, vždy bude ještě možno z Valentinské uličky do toho dvora a zahrady vjeti a odtamtud hasítí, nevyhnu= télně tedy ze stanoviska proti ohni to není, ale užitečné by to ovšem bylo. Myslím, že právě vlastníci těch domů č. 47, 45 a 44 by tím nepoměrně získali, zajedno, že by se jim byty nezastavěly, které naprosto ztratí, za druhé že, kdežto jsou nyní zavřeni ve dvoře, by s tou zadní částí svých domů dostali se na ulici, tak že by se ty domy prostředkem rozdělití a udělati [mohly] dva domy.

Na každý způsob jest to velká výhoda, když jde dům na ulici. Já myslím, že především oni byli by povoláni k tomu přinéstí nějakou obět a těší mne, že se ti pánové k tomu sami nabízejí. Ale odmrštití je tím, že se řekne: «Vyjednejte si to sami!» myslím, že jest těžká věc, myslím, že obec v té věci jest povolána dělati prostředníka mezi stranami a to tím více, poněvadž to vyrovnání bez jejího svolení státi se nemůže. Ti páni musejí, byť by i p. Sommerschuh postoupil ta místa, tázati se obce, chce-li obec tu ulici dovoliti, poněvadž s otevřením každé ulice obci nastanou břemena, jako dlažba, osvětlení. Jedná-li se o otevření nové ulice, myslím, že jest obec povolána intervenovat a snad by mohla komisionálním vyjednáváním mezi těmi stranami toho docílití, aby se ta ulice až do Zatecké prodloužila, což by se mohlo také státi se svolením č. 42 p. Kováře a č. 41. samého. Oba, i p. Sommerschuh

¹⁾ Rozuměj Václavské náměstí.

i p. Kovář, by tím získali, kdyby od zadu dostali ulici. Já myslím tedy, poněvadž se nabízejí ti páni k obětím, že by nebylo bez naděje zavéstí takové komisionální vyjednávání a soudím, abychom rozhodli věc tak, že co do principu, jako kdybychom mohli stavbu p. Sommerschuhovi zakázati, to odmrštujeme, ale že povolujeme, aby se zprostředkováním obce zavedlo vyjednávání mezi těmi sousedy, pod jakými podmínkami by se ta ulice dala otevřítí, a kdyby s malými obětmi se strany obce se to státi mohlo, hlasoval bych pro to, aby se to učinilo.

Po poznámkách jiných řečníků (Braunera, Klauzyho, Zellingra, Fragnera a Peřiny) dodal Rieger ještě:

Neznám situace i obávám se, že, jestliže p. Sommerschuh kůlnu už postavil, i můj návrh přijde pozdě, leda že by p. Sommerschuh si dal říci, aby tu kůlnu tak zkrátil, dá-li se to technicky provéstí, že by se ulička mohla udělati. Myslím, že by i pro něho to byla výhoda, že by měl stavební místo na ulici, i míním, že by si dal proto říci. Ale kdyby se přijalo, aby se také vyjednávání zavedlo, byl bych toho mínění, aby se principiálně nerozhodovalo, má-li obec v této příčině právo k expropriaci, poněvadž, kdybychom řekli dříve: «My ho nemáme», může odpovědět: «Vy mně nemůžete poručet, vy mne nemůžete expropiovati», kdežto, když to necháme in suspenso, máme ještě svobodnou ruku. Kdyby návrh sl. sboru [se] líbil, aby se takové vyjednávání zavedlo, navrhoval bych, aby se celá věc nechala in suspenso, t. j. aby se nerozhodovala v principu.

Ve schůzi sboru obec. starších dne 4. prosince r. 1872 projednávana koupě fortifikačního pozemku k upravení cesty ze Slup do Nuslí. Po zpravodaji ujal se slova Rieger a pravil:¹⁾

Já se dívím, pánové, že jsem při čtení této zprávy několikráte slyšel, že se ten pozemek koupí, aby se tam někdy, snad svým časem, postavila silnice. Tím jest tedy řečeno tolik: My koupíme ten pozemek, abychom to pro ten případ, kdyby nám někdy – nevím kdy, třeba za sto let – napadlo tam stavětí silnici, již měli. Němci mají přísloví: »Gut Ding braucht Weile²⁾« a tak jest, se mi zdá, též s touto záležitostí. Již se to vleče, pokud já vím, tři léta a ještě nepřišlo to k žádnému rozhodnému kroku. Já bych si tedy dovolil obrátit se na p. purkmistra s interpelací, v jakém stadiu se vlastně ta věc nalézá a máme-li naději, že se ta silnice konečně jednou provede. Já myslím, pánové, že jest to v interesu celé Prahy, aby se ta cesta konečně otevřela. My víme všickni, že Vyšehrad

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

²⁾ Po česku: Dobrá věc potřebuje času k uzrání.

posud se považuje za pevnost, že tedy komunikace tamtudy v noční době jest přerušena, víme také, že se jednalo o to, aby se vystavěla nějaká silnice okolo skály vyšehradské. Z toho sice sešlo, ale tento návrh zde, zdá se mi, nepodléhá žádným zvláštním obtížím a myslím, že by toto bylo potřebí dílem k tomu, aby se do města komunikace nová a potřebná získala, a dílem k vůli tomu, aby se v těch stranách otevřela možnost stavěti domy, čímž by se tomu velikému nedostatku bytů, který se nyní v Praze již citlivě ukazuje, dalo odpomoci, neboť jakmile se tam otevře cesta, není pochybnosti, že tam lidé budou stavěti a že se té nouzi o byty aspoň poněkud odpomůže. Já bych si přál, aby obec pražská tu věc s větší energií vzala do rukou a hleděla ji provést, nespokojíc se tím, že snad koupí pozemky pro některé budoucí časy, nýbrž aby celou záležitost co nejdříve hleděla úplně provést. Já bych tedy p. purkmistra prosil, aby nám v té věci podal vysvětlení.

Po řečích předsedy Dittricha, dra Čížka a dra Bělského promluvil ještě Rieger takto:

Následkem toho vysvětlení, které nám bylo podáno, činím přímo návrh, aby měst. rada byla vyzvána té věci se vši energií se ujmouti a tou neb onou cestou to provést, jmenovitě zavedením mýta. Já myslím, že se konečně nějaký způsob, konsortium aneb cokoli, najde. Připomínám, že, poněvadž silnice ta musí se stavěti z obecných ohledů, také zem. fond by mohl nějakou podporu poskytnouti, taktéž i okres. fond, že by i okolní obce mohly nějaký příspěvek dáti, který by se mohl rozdělit na 2–3 léta, aby jich to netížilo, a konečně Praha také nějakou obět může přinést, poněvadž má z toho výhodu a posléze, kdyby to všechno nestačilo, jest tu to mýto. Tak, pánové, bude-li upřímná vůle a snaha, nepochybuji, že ta věc bude za 2–3 léta, ale musí se ruka přiložiti. Navrhuji tedy: sl. sbor ob. pp. starších račiž usnésti se, že měst. rada se vyzývá, aby tu věc vzala se vši píli do ruky a ji provedla.

Ve sboru obec. starších města Prahy 16. prosince 1872 byl na posledním místě denního pořádku návrh, aby se povolilo 4700 zl. pro měst. chorobinec. Mluvili k předmětu zpravodaj Sladkovský, Pollach, předseda a pak Rieger¹⁾ rka:

Odročení²⁾ není přijato, tedy se musí rokovat o samé věci, poněvadž debata není skončena. Já skutečně myslím, že to není doceľa souhlasné. Ten lékař v chorobinci má úřad velmi nepřijemný,

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

²⁾ Navrhoval je dr. Skopec s dodatkem, aby se lékaři přidalo (místo 900 zl. 1000 zl.).

a kdybych byl lékařem, to by bylo zajisté to poslední místo, o které bych konkuroval, poněvadž tam jest, kde lišky dávají dobrou noc, celý den nikoho nevidí jen samé nemocné. Kdyby se chtěl podívat do města, potřebuje $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ hodiny. V té situaci je nemožno, aby provozoval jinou praksi. On musí se spokojiti tím, co mu jeho postavení dá. Ovšem má tam byt, palivo a světlo, však ani ten byt není tuze příjemný. Já bych radši zůstával někde jinde, než, dejme tomu, že byt má svou cenu, ale tážu se, v jakém postavení jest tedy, s kým ranžiruje, v jaké důstojnosti je proti ostatním úředníkům? Máme zde dva zdravotní rady, každý se služným 1400 zl., máme 6 lékařů okresních, každý s 1200 zl., kdežto on má míti jen 900, tedy o 300 méně, máme tu 4 asistenty lékaře, větším dílem pramládí lidé, kteří sotva vystoupili ze studia, a ti mají 1000 zl., a ten lékař v chorobnici má míti jen 900 zl.? Tedy jest patrně nejniže postaven ze všech, poněvadž ten byt a palivo nevynáší tolik co prakse, kterou zas jiný může provádět a kterou vydělá jistě víc než 300 zl., zač ten byt a palivo může stát. Myslím tedy, že návrh p. dra. Skopce jest oprávněn, aby dostal nejméně 1000 zl., aby byl naroveň postaven s asistenty. Pánové, je to velké onus¹⁾, že ten byt tam má, to nevyrovná tu okolnost, že je vzdálen od města a musí se vzdát vši naděje na praksi pro všechnu budoucnost.

Na konec poznamenal Rieger ještě:

Já připomínám, že, kdybych byl v tom postavení, že bych si směl voliti, raději bych byl dole ve městě asistentem s 1000 zl., než tam nahoře v chorobnici lékařem s 900 zl., s bytem a palivem, v tom hnusném, nepřijemném postavení. To, myslím, každý nahlídně, a neustále míti ty ošklivé nemoce a blbce před očima, to se mi zdá, že se každému nezachce. Ostatně přiznávám se, že nevím, kdo tam jest lékařem.

Přijat byl návrh Skopcův, aby se lékaři přidalo 100 zl.

Ve schůzi obec. starších, konané 19. prosince 1872, byl na prvním místě denního pořádku návrh na schválení prodeje vinic (Hřebenek a tři jiných). Když byl návrh bez debaty přijat, chopil se slova Rieger a pravil:²⁾

Hlásím se ke slovu pro malou interpelaci, týkající se téhle záležitosti právě odbyté. Nechtěl jsem zdržovati hlasování o této věci, ale rád bych věděl, jestli záduší při této koupi skutečně získalo neb ztratilo. Já myslím, že když se pováží, co se dalo za to daní,

¹⁾ Latinské slovo, po česku břímě.

²⁾ Podle sten. protokolů o schůzích sboru obec. starších,

co se mezi tím na úrocích ztratilo, že asi sotva záduší vydělalo při této koupí, snad dokonce prodělalo. Snad bude p. purkmistr tak laskav nám to povědět. Jestli jsme i vydělali, můžeme si gratulovat, že jsme, jak se říká, bez modrého oka z té věci vyšli. Pokud se pamatují, byla věc ta, že koupení těchto vinic k tomu cíli, aby se postavil tam hřbitov, bylo od místodržitelstva zdejšího nejenom schváleno, nýbrž i takřka rozkázáno. Nyní, když to obec koupila, nařídilo ministerstvo, že tam hřbitov nesmí být. Tak, pánové, jest to pro obec pražskou těžkou věcí, jak pro budoucnost se zachovati má v té věci. Myslíme, že by bylo nejpřiměřenější, když se bude o to jednat, aby se sbor k místodržitelstvu obrátil, aby laskavo bylo vyhledati nám místo, kde bychom mohli hřbitov postavit, abychom nemuseli zase prodávat, poněvadž nikdy nemůžeme vědět, zdali ta vinice nebo to hospodářství, které bychom mohli koupit, ministerstvu se bude líbit.

Při této příležitosti dovolil bych si upozorniti na tu okolnost, že v Itálii a v Anglii jest zaveden způsob nový již od delších časů, že se nepostavují hřbitovy široké, kde se mrtvoly ukládají do pole, nýbrž monumentální domy se staví, kde se mrtvoly ukládají do malých komůrek tak, že taková budova vypadá jako plást medový. Pak se zakytluje otvor, že z toho žádný výpuch, žádný výpar nejde. V národohospodářském ohledu jest to mnohem výhodnější, poněvadž se tak velká prostora tím nezabere a neodejímá národnímu hospodářství, a také velmi důstojné a slušné jest zavedení toto, kdežto nyní ovšem na mnoha místech se běře v úvahu, má-li se takový hřbitov zachovat, který orné půdě vždy víc a více ubírá místa. Kdybych předpokládal, že bude člověčenstvo aspoň 1000 let na živu, pomalu nebude mítí místa, kde sázet, poněvadž všude budou staré hřbitovy. Tak daleko nesmíme to nechat přijít, musíme pamatovat na jiné prostředky. Navrhují, aby se páliły mrtvoly,¹⁾ ale ten způsob v Anglii a v Itálii mohl by se vzítí v úvahu.

Dne 13. července 1873 se konala v Praze na pamět stoletých narozenin Jos. Jungmanna slavnost, spojená s položením základního kamene k pomníku. Při tom Rieger pronesl tuto slavnostní řeč:²⁾

Národe můj! Pravím národe můj, neboť vidím, po čem jsem vždy toužil, co vidětí jsem vždy doufal, vidím zástupce všech vrstev národa svého, kteří zde jsou pospolu, vedení jednou myšlenkou nadšení, jediným duchem vděčnosti a hrdosti nade skutky jednoho duševních velikánů národu. Vidím zde i ty, kteří za národ

¹⁾ Měl na mysli zpopelnění v krematoriu, proti němuž se stát tehdy stavěl.

²⁾ *Pokrok*, 15. července 1873. Noviny dodávají, že řeč byla pronesena »zvučným, daleko rozléhajícím se hlasem, ... od srdce k srdci«.

můj myslí, kteří zaň cítí vřelým srdcem, kteří zaň pracují duchem i rukou, kteří jej učí a řídí, se zaň obětují, kteří zaň trpěli pronásledování a kteří zaň strádali i v žařících žalářování a kteří zaň i umřítí jsou odhodláni. Slovem vidím tu celou hlavu národa našeho před sebou, hlavu, která jej řídí. Takové hlavy myslící a řídící neměl národ náš od osudných dob bitvy bělohorské. Tehdáž padla hlava jeho, hlava myslící a řídící, na náměstí Staroměstském a trup uložen v hrob, neboť zdál se mrtvolou, avšak časem sebou trhla žilka, časem zasténalo hrdlo stísněné, časem vyrval se vzdech z prsou raněných. A hle, na mrtvole té stal se zázrak. Zázrak způsobený láskou k vlasti. Znáte sochu na staroměstském mostě, o níž báje dí, že socha ta jest socha Bruncvíkova, kteráž nemá ani hlavy ani prsou, socha, ve kteréž jednou básník náš Jaromír Erben viděl osudné znamení odnárodně šlechty české – a pro nás slova varovná: Nadějí nic se nenoste, dokud na tom trupu nové srdce znova a nová hlava nevzroste. A hle, zázrak, jež žádal básník náš, stal se a stal se netoliko na šlechtě české, stal se na celém národě našem. Neb tolik životní síly měl v sobě ještě trup jeho, že sobě utvořil novou hlavu a nové srdce. A hle, národ náš povstal z hrobu, vědom si života a síly své, s korouhví pokroku směle rozvinutou, s hlavou jasnou, kteráž ví, co chce, a srdcem statným, kteréž provede, oč se zasadilo. A když tak krásně vyplnilo se přání básníkovy, tož mohu pronéstí přání, aby nalezl se také ten ztracený meč, však nikoliv onen meč s heslem »Všem hlava dolů«, alebrž meč plamenného nadšení národního, abych jim mohl máchnouti nad hlavami vašemi a zvolati: Všem hlavy vzhůru! (Voláno: Ano, vzhůru! Sláva!)

Vězte a cíte to všichni Čechové, že opět žijeme, že žítí budeme i dále a bohdá pilným životem národním navzdor našim hrobařům. (Ano, budeme žítí!). A když národ náš takřka z nenadání přišel k novému životu, nezapomíná ukázati se vděčným těm, kteříž ze sna hrobového jej probudili opět. Národ náš zná povinnost tu a svaté povinnosti té věnován dnešní den, kdež oslavuje památku velikého duchem křesitele svého. Jest tomu právě sto let, co z chýše skromné vyšel veliký duch, jenž se stal prorokem národu svému, co se narodil náš Josef Jungmann. (Sláva Jungmannovi!). Jemu na počest slavíme dnes svátek veliký, svátek národní vděčnosti. Slavíme však zároveň též svátek vznešený, svátek národního vzkříšení: neboť, připomínajíce sobě dílo Jungmannovo, připomínáme sobě též pomocníky jeho při díle národního probuzení. Přátelé, Rodáci! Řecká báje připomíná, že mezi Řeky povstali mužové, pobívše potvory divné, kteří hvězdy pustými proklestili lidu svému nové dráhy, zúrodnili veliké močály, slovem zkontroli vzdor přírody. A takové muže nazýval národ muži bohorovnými: heroy. A hle, podobné heroy měl i národ náš v době nedávné. Neboť i jim bylo klestítí dráhy nové pustinou zarostlou a neschůdnou, i jim bylo

zůrodňovati bahno národní netečnosti a nečinnosti, i oni museli porážeti mnohé šelmy divoké a jedovaté. (Pravda!) Rozpomeňme se na okamžik, jaký byl stav národa našeho tehdy, když naši heroové asi před půl stoletím dílo své započali. Šlechta národu našemu naprosto odcizena, jazyka jeho neznajíc a neužívajíc jeho leda k pošklebkům, jsouc pohroužena v hnusnou servilnost stranila se národa svého i jazyka jeho z pýchy a nechuti, nemajíc při tom žádného přesvědčení, ani mravního, ani národního, ani politického. A to měšťanstvo tehdejší, poklonkující před každým mizerným «perojezdcem», šťastné, mohlo-li se pochlubiti několika frásami bídně lámané němčiny a několika drobtů, abych tak řekl, toho komisárku vzdělanosti, kterýž nám podávaly tehdejší »hauptšuly». ¹⁾ (Výborně!). Za takových okolností klesal i ten starodávný průmysl měst našich a blížil se úplnému úpadku, poněvadž nebylo mezi měšťany ani věčného vzdělání ani kapitálu. Jaký byl tehdy stav našeho rolnictva? Sedlák, tehdy ještě stížený poddanstvím a robotou, trnul a bídně se plazil před každým karabáčníkem (Výborně!), který v nadutosti a drzosti své uštěpačně troufal si opakovati: Sedlák jest jako vrba, která tím více roste, čím více se řeže. (Bouřlivé: Pravda! Výborně!) A kde měšťanský a rolnický stav byly v poměrech tak smutných, jakž mohlo býti tehdy s českým dělnictvem?

Tak to vypadalo tehdy ve vlasti naší. Na vyšší zájmy národu, na zájmy čistolidské, tehdy nikdo nepomýšlel, o vzdělání lidu a o literaturu českou nikdo se nestaral, tehdy nevyšlo mezi lid český tolik slov tištěných a poučných za celý rok, co jich vychází nyní jedním dnem. A školy české nebylo tehdy v celé vlasti ani jediné, leda ty bídné školy nazvané národní, avšak odnárodnující a vedené duchem nenárodním. A když nebylo ani kněh, kterak pak mohla zvzvětati a rozšiřovati se vzdělanost česká? Což divu, že tak sám jazyk český zesprostačil a stal se povrhelem u těch, kdož mínili se býti vzdělanějšími, že vše odcizovalo se národu i jazyku českému, že, kdo se chtěl státi vzdělavcem, musel se odciziti národu. Ano, našli se i takoví, kteří jednali po způsobu nečistého onoho ptáka, kterýž pokálí hnízdo, z něhož byl se narodil. (Výborně!), aneb činili dle slov Kollárových: jako děti, kteréž do studnice, z níž se byli napili, házejí pak kamení a smetí. (Výborně!) Touže dobou došel byl již náš národ český k tomu stupni ponížení, že se může říci, že se již vyplnilo na něm ono domnělé proctví slepého mládence, že na pražském mostě ²⁾ bude Čech tak vztácný jako jelen se zlatými parohy, neboť věru tehdy mohl's státi mnohé dni na mostě pražském, aniž bys byl uviděl jediného Čecha poctivého, uvědomělého, Čecha, hlásícího se k tomu

¹⁾ Rieger má na mysli t. z. školy hlavní, zřízené od dob Marie Terezie ve větších městech, na nichž se dále vyučování po německu.

²⁾ Mínen jest Karlův.

s hrdostí, že jest Čechem. Jak hrdinská musela býti mysl, kteráž si troufala provésti dílo tak zoufalé a beznadějně, pozvednouti národ tak hluboko kleslý, jak veliká, jak svatá musila to býti láska k národu mužů těch, kteříž si troufali přivésti opět k životu národ ten, jež sám Dobrovský již pokládal za života neschopný. Jak veliká musila býti síla tvorčí, kteráž si troufala učiniti z tohoto bláta opět Apolla! (Sláva jim!) Hle, heroové naši nedali se odstrašiti velikou tíží a zoufalostí díla svého, oni statečně přiložili rukou svých k dílu hrdinskému a neskonanou láskou k lidu svému učinili nemožnost skutečností. Přišel Jungmann a vrátil národu jazyk jeho, ten jazyk, jež byli staří Čechové ctíli co jazyk svatováclavský, jimž ale vrstevníci již byli povrhli. Přišel Jungmann a vrátil národu jeho drahý jazyk, který vrstevníci jeho již byli pohodili. (Sláva Jungmannovi!) Přišel Šafařík a podal mu průkazy jeho původu a rodu a vytknul mu postavení jeho ve velké rodině Slovanův, kteráž, jsouc nejmocnější mezi vzdělanými národy světa, nemůže toho se ctí nikdy dopustiti, aby jediné z dítek jejích cizím násilím zahynulo (hlasy: Nedopustí!). Přišel otec Palacký a vrátil národu našemu jeho dějiny a s nimi čest národní a důvěru v sebe! (Bouřlivé volání: Sláva Palackému!) Přišel Presl, ¹⁾ otevřel nám velkou knihu přírody a učil nás první, kterak užívati síl jejích k potřebám života a k základům blahobytu. Přišli nadšení pěvcové Čelakovský a Kollár, kteří slovy plamennými nadchnuli národ pro velké Slovanstvo, pro drahou vlast, pro veškeré ideály lidstva. Za těmito vystupovali vždy noví heroové, vyrovnávající genialitu oněch oddaností a počtem, jako by ze země vystupovali mužové obrnění, jako by rytíři blaničtí bojovali muž za mužem, řada za řadou, všickni jdouce za hlasem předáků a bojujice věrně v šiku nezlomeném za blaho, zvelebení a za starou slávu svého národa. A my všickni, jak tu jsme shromáždění tisícové, my všickni jsme vděční žáci, my všickni jsme věrní stoupcem oněch vznešených buditelů našich – a našeho Jungmanna.

Jak veliký, jak zázračný obrat stal se v národě našem! Od jeho vystoupení šlechta, prve našim mravům a vlasti odcizena, vrátila se opět k národu, a dnes vidíme, kterak četní velmožové a synové z nejslavnějších rodů českých bojují statečně za práva národa našeho, přinášejíce v zápase oběti velké, třebať by tyto dosud všeobecně neznámé byly, ale přijde doba, kde i tyto oběti dojdou spravedlivého uznání. A jaký rozdíl shledáváme nyní v měšťanstvu našem? Zástupcové měst našich, vesměs nadšení duchem národním, pracují bedlivě o zvelebení školství a vzdělávacích ústavů a o ústavy humanitní. Při tom jeví všude věrné účastenství v zájmech vlasti v oboru politickém, národním i národohospodářském. Zároveň pak opatřují pečlivě

¹⁾ Jan Svatopluk Presl († 1849), zakladatel literatury přírodovědecké, tvůrce názvosloví v rostlinopise, živočišopise a mineralogii.

a hájí důstojně samosprávu svou, takže r. 1855 jeden z předních hodnostářů nepřátelských pronesl se: »Že, chce-li kdo v Cechách nalézt důstojnost občanskou a statečnou, musí jí hledati mezi orgány samosprávnými«. A jaká změna stala se s našim rolníkem? Z otroka, patolízala stal se nyní sebevědomým občanem, jenž pečuje sám o své vzdělání slovem i písmem, jenž umí hájiti právo své a zároveň také činně a rozhodně hájí prospěchy celého národa svého, k němuž se hlásí ve všem a všudy co věrný syn. (Výborně!) Hospodářská výroba jeho zdvojnásobila se a rolnictvo naše dospělo ve vzdělávání půdy své již na takový stupeň, že sloužití může za vzor zemím vůkolním. A co dokázalo rolnictvo naše spolčováním se pro založení škol a ústavů hospodářských a pro závody průmyslové, jako jsou cukrovary, lihovary, sladovny a mnohé jiné? Kdykoli by cizinec některý chtěl se vynášeti nad nás a se chlubit vysokou kulturou národa svého nad naším, tomu můžeme směle říci: Ukaž nám podobných zjevů vzdělanosti obecného lidu, podobných ukazů národohospodářského pokroku v lidu, jako my můžeme ukázati u nás — a přiznáme ti palmu vzdělanosti. A jak utěšený pokrok stal se v dělnictvu našem. O dělnictvu v smyslu nynějším nemohlo se vlastně ani mluvit, kde nebylo ani průmyslu ani pokročilého hospodářství, nebylo tu než bídně živořící nádenictví. Kdekoli byla jaká práce umělejší, lučební neb strojnická, musel býti povolán dělník z ciziny, jenž na svého pomáhače českého hleděl s opovržením a jemu při každém hnutí ruky dával nadávek nejpoutnějších, sám národ snižujících. A nyní dělnictvo naše důmyslem a pilností svou již učinilo zbytečnými ty pyšné učitele z ciziny, ano stává se již dosti často, že dělníci naši bývají pro schopnost, pilnost a skromnost povoláni daleko za hranice, ano montírují již továrny v Německu, Švédsku a v Itálii, ba i ve Východní Indii. (Výborně!) Dělnictvo naše však dbá nejen o své potřeby hmotné, ono zakládá časopisy k obraně zájmů svých a ku svému vzdělání. Avšak vedle toho nezanedbává dělník český povinností svých, jež má co člověk a občan — co Čech a vlastenec. Ono bere živé účastenství ve všech vyšších zájmech národa svého a vzdává povinnou úctu vyšším snahám duševním. Sám dnešní den jest toho důkazem, jak ochotně a u velikém počtu přišlo vzdání čest velikému vlastenci a muži vědy. Dělník náš ví, že jest to věda, kteráž vládne nad silami přírody, jimiž si zaopatřujeme potřeby života, a že takový jest řád od věků ustanovený, že hlava musí vládnouti rukou, a kterak již Písmo vypravuje, že Bůh, prve než počal stavěti svět, stvořil světlo! (Sláva dělnictvu!)

Poukázal jsm, jak utěšený, podivuhodný pokrok stal se v národě našem za čas jediného věku. Nemyslete, rodáci, že chci lichotiti masám, zde shromážděným, abych snad získal přízeň a chválu jejich! Vími já, že nejvíce miluje národ svůj, ten, kdo mu pravdu mluví. Měl bych já, přátelé a rodáci, na

srdci mnohou pravdu i měl bych i já pro vás nejednu radu a nejednu žádost k vám, ale nechci rušiti slavnostní naladění dnešního dne tóny, které by snad byly nemilými. Avšak to mohu vysloviti s radostí a hrдостí a v plné pravdě dotvrditi, že národ náš v době jednoho věku postavil se na roveň s ostatními národy světa. Ba že sotva v kterém jiném národě masa lidu obecného tolik čítá a v této míře se sama vzdělává, jako v našem. Ano může se říci a i cizinci již to uznali, že pokrok, jež učinil národ náš v posledním půlstoletí, co do rychlosti a všestrannosti a vzhledem k poměrům dávným u žádného národa nemá sobě rovného. A kdo způsobil ten zázračný obrat? Byli to buditelé naši a v jich čele ten tichý, skromný genius Jungmann, ten muž mravenčí píše, nepřekonané vytrvalosti a neskonalé lásky k lidu svému. Oni povznesli národ náš mravně,¹⁾ neboť jej učili znáti a ctíti sama sebe a nedávati jméno české ve psí, alebrž hájiti ve všem důstojnost občanskou a čest národní. A jestliže Čech naší doby již není otrokem ani žebrákem, jest to jejich zásluhou. Oni povznesli národ svůj mravně, neboť učili jej milovati a vzdělávati jazyk svůj a vzdělávati všeliké vědy jazykem vlastním. Oni přiblížili vědomosti lidu, neboť jich vzdělávali pro zvelebení tohoto, ne snad pro slávu vlastní. Nedbajíce odporu vlády, která si tehdež byla zjevně obrala za účel germanisaci, a nedbajíce bludných rad krajanů snad i dobromyslných, kteří se domnívali, že Čechové poněmčením nejspíše dojdou vzdělanosti, stáli na tom, že dítěti daří se nejlépe, je-li odkojeno mlékem mateřským, trvali na zdravé přirozené zásadě, že jazykem mateřským jediné možná každému lidu v nejkratší době podati největší množství vědomostí. Oni učili lid náš nepokládati učení za daň nějakou nebo robotu státu odváděnou, alebrž za nezbytnou potřebu vlastního prospěchu a sebezachování. Což divu, že lid pak sobě zamíloval vzdělanost, již si byl dobyl vlastním namáháním, bez cizí pomoci. Tak vložili do národu našeho onen zárodek duchovní samočinnosti, svépomoci a samosprávy, kterýž na každém poli lidského života pravé divy činí. Neb toho buďte vždy pamětlivi, rodáci, že jen národ, který pracuje a se vzdělává samočinně, který se sám stará o zájmy své a práva svá nedopouští, aby se jiní jemu o ně starali a jemu následkem toho poručníkovali, jen takový může dojíti samostatnosti, blahobytu, cti a svobody. Který pak národ nechá se jinými předstihnouti v práci plodné a vzdělanosti, ten brzo musí podlehnouti duchovní i hmotné převaze souseda svého. Nepřestávám vám opakovati: Čechové! V práci a vědění je naše spasení! Vzdělavše lid svůj, naučivše jej starati se o sebe, povzbudivše v něm tak ducha samočinnosti, položili také základ národohospodářského rozvoje našeho.

¹⁾ Proloženo v novinách.

Když národ náš byl chudý a opuštěný a nemohl čekati pomoci odjinud, tu pomohla jemu samočinná láska k vlasti, myšlenka svépomoci jemu záhy vstřípená, kteráž jej vedla k blahoplné zásadě spolčování, kde síly jednotlivců patrně nedostačovaly. Z těchto tří pramenů vyplynul proud nynějšího národohospodářského pokroku v národě našem. Ten pak přivedl nás k onomu stupni vzdělanosti, kteráž je nezbytnou podmínkou samostatnosti politického smýšlení a zárukou další ku pokroku ve vzdělání. On přivedl nás k té síle zámožnosti, že národ náš může nyní býti nejsilnější finanční podporou mocnářství našeho, že může nésti největší – a v pravdě náramně břemeno daně, aniž by se naprosto vysílil a podleh, ba že může takto ovocem práce své podporovati jiné národy rakouské nad něj hrdější. Jet ovšem bohužel viděti to smutné divadlo, že se nalézají v těchto i lidé takoví, kteří z podivné uznanosti za to ještě by nám chtěli poručníkovati a nad námi panovati. A k tomu používají takoví lidé ještě zástěry osvěty¹⁾ a nestydějí se bráti nadarmo svaté jméno svobody. Avšak choutky tak nešlechtné nemohou v osvíceném věku našem míti trvání ani úspěchu. Vznesená zásada rovnoprávnosti musí konečně ze stadiu theoretického uznání přejíti ve stadiu opravdové, plně, všestranné skutečnosti a národu našemu musí se konečně dostatí to, což jeho právo a co jemu nezbytnou podmínkou národní existence. Jedině o to pracujeme, jediné o to bojujeme boj svatý a »toho bohda nebude, aby Čech z boje utíkal«²⁾ – a ani toho bohda nebude, aby se zřekl sám svatého práva svého a odpůrcům samovolně se pokoril. Národ náš může přemožen býti přesílou, ale toho nás uchovej Bůh, aby se zahodil sám, aneb aby kdy netrpělivostí, malátností neb zoufalostí nevčasnou zavínil sám stav svého bezprávi. Jeť on pamětliv slov věstce našeho:³⁾ mrzkost jest poroba Hospodinu a podlost samochťiče v porobu dát šíji. Jeden pověstný státník pravil kdysi: «Na hlas Slovanů rakouských dbáti netřeba – ti leží v blátě». Ta doba, rodáci moji, již minula. My věru již z bláta povstali! Vzdělanost a politická uvědomělost naše, veliký počet náš, veliká výroba hmotná a ten veliký poměr, v jakém přispíváme k síle válečné i finančnímu hospodářství monarchie, jest nám toho zárukou, že se nám musí doprání v říši této také váha politická těmto momentům přiměřená. A o víc, než nám dle práva a slušnosti náleží, Bůh ví nežádáme. <Hlasy: Nežádáme!>. My zkrácení jiných nechceme a nehledáme <Hlasy: Nehledáme!>, ale od toho, co naše poctivé právo, se nedáme ani odhánět, ani odlichotit <Výborně!>, ani odkoupit, ani odporučit <Výborně!>, ani ohrozit, ani násilím odehnat. <Hlučné Výborně!>

¹⁾ Proloženo v novinách.

²⁾ Rieger obměňuje slova, jež prý pronesl král Jan Lucemburský před bitvou u Křešćáku (1346): »Toho nebude, aby český král z boje utíkal!«

³⁾ Míni J. Kollára.

Když si národ náš vlastní silou pomohl až tam, kde nyní stojí, pomůže si bohda i dál. Náš otec Jungmann odkázal nám k tomu tři mocné prostředky. Jest to obětavá, čínorodá láska k vlasti, jest [to] neusínající samočinnost duchovní, jest to nepřekonatelná železná vytrvalost. Věru, kdyby Jungmann a jeho přátelé, potkavše první překážky, ihned při prvním nezdaru, po prvním pokusu a po jednom nebo i více letech byli odhodili zbraň uchopenou a v chlapecké netrpělivosti nebo ocháblosti ducha byli ustoupili odpůrcům národním, pak by jste tu dnes věru nebyli, neměli by jste, zač jim býti vděčnými, pak by snad dnes vůbec nebylo poctivého, od jiných váženého Čecha, pak by tu byla snad již jen chátra odrodilá, živořící bídě z milosti cizího stolu. Jestli pak dnes stojíme co národ na svých nohou, jestli jsme národem vlastní vzdělaností svou, jestliže se se ctí postaviti můžeme po boku jiných vzdělaných národů evropských, jestli Evropa nás zná a ctí naše čestné, pravou lidskostí řízené snahy a pokládá nás již za vážného činitele politického, jestliže veškeré Slovanstvo na zápas náš hledí s bratrským účastenstvím, jestliže nám toho i dnes čtou návštěvou hostů pobratřených a mnohými příhlasy dají zjevné důkazy, jestliže v dějinách našich nastala nová éra, doba nových prací, snad i bojů, avšak bohda těž doba nové cti a nového blaha, jest to zajisté zásluhou našeho nesmrtelného Jungmanna, jest to zásluhou jeho spolu-pracovníků. <Sláva jim!>

Nebudu zde šíře vypisovati vám všechny literární práce a díla Jungmannova. Časopisy a knihy každého z nás důkladněji o tom poučují, než bych mohl já zde. Jest krom toho každému vzdělanému Čechu známo, že Slovník jeho jest dílo, jímž se chlubití můžeme, dílo, nad nějž úplnějšího, důkladnějšího a vědecky promyšlenějšího nemají pro jazyky své jiní národové vzdělání a velicí, ač o takovém díle pracují jinde celé akademie učenců, a že stať se zdrojem a pramenem, z něhož čerpali a čerpají posud spisovatelé čeští. Jungmann podal nám první soustavný obraz duševní činnosti a literární tvorby předkův našich ve své Historii literatury, on v Slovesnosti¹⁾ své podal nám pravidla slohu o všechněch spisech původních a nepřekonáných posud překladech klasiků cizích výtečná, posud za normu platící vzory prosy i mluvy poetické; on na všech stranách, zvláště v Matici, staral se o probuzení národního života a národní vzdělanosti, byl mladším spisovatelům buditelem, rádcem a podporovatelem. Tichý i skromný byl život Jungmannův a neunavená jeho práce a ve všem plodná, účelná a ve výsledcích svých ohromná. Právilo se, že němečtí učitelé dobyli bitev u Sádové a Sedanu.²⁾

¹⁾ Jsou to: Slovesnost, jinak »Sbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu«, dále »Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých«, a »Slovník českoněmecký«.

²⁾ U Sádové porazili Prusové r. 1866 vojsko rakouské, u Sedanu donutili Němci 1870 Francouze ke kapitulaci, čehož prý dosáhli rozšířeným vzděláním.

Neméně můžeme říci, že ty tisíce slovíček, kteréž sestavil v řady bojovné, dobylo více nežli vítězné vojsko, že zachovali národ zápasící o život svůj, že zachovali a osvobodili »Slovo české«.

Mám-liž mluvit o soukromém životě Jungmanově a vypisovati, jak šlechtný, jak ctnostný i jak vznešený byl co člověk? Jak vzorný byl co otec a manžel, o tom by vám mohla vypravovati s pohnutím a nadšením jeho zde přítomná rodina, kteráž, jak sluší na rodinu vlastence, zachovala v lůně svém až podnes snahy a tradice vlastenecké. Jak šlechtný, srdečný a obětavý byl co přítel, o tom mluví s nadšením nemnozí jeho posud nám zachovalí vrstevníci, zvláště pak nejstarší a nejdůvěrnější jeho přítel z dob mladosti, jeho učeň a spolupracovník, velebný v šedinách svých zde přítomný děkan Antonín Marek. (Sláva Markovi!) Přislibme si aspoň v tomto slavném okamžiku, na tomto místě, zasvěceném velikému vlastenci, že chceme vždy věrně státi při praporu národu svého, kterýž on tak slavně vztýčil, že národ, kterýž on probudil prací svou ze mdloby hrobové, opět v rubáš nečinnosti a mdloby zahaliti, opět v hrob uložiti nedáme (Nedáme!), že se všemi silami svými zasadíme se o to, abychom národ jemu tak drahý povznesli dále k vzdělanosti a humanitě, abychom mu zjednali postavení Čechů v říši naší a místo čestné mezi národy slovanskými, abychom jej zvelebili od Šumavy až tam do Tater. Ne každý z nás může vykonati skutky nesmrtelné, ne každý může býti velikým myslitelem a nebo básníkem, učitelem národu nebo spisovatelem, neb žurnalistou, vůdcem válečným anebo státníkem, ale každý může pracovati v oboru svém podle sil svých věrně a poctivě, každý může probouzeti spící a napomínati dřímavé ke skutkům národní povinnosti. A kdo nemůže pracovati pro národ svůj důsledně, hledíž aspoň obětováním částí nějaké z ovoce hmotné práce své odsloužiti se národu. A kdo by jsa tak byl neučinil za živa, hled' učiniti tak aspoň v posledním pořizení svém. Žádný Čech neměl by se rozloučiti s životem, aniž by si položil otázku k svědomí: Zdaž jsem učinil zadost povinnosti své k národu, splatil jsem dluh svůj? A pakli sezná svědomitě, že neučinil, vezmi péro své a naprav to v posledním pořizení svém. Ústavů takových, kteréž jsou věnovány službě národu a duševnímu jeho zvelebení, jest již u nás dostatek, a při nich může každý poctivý Čech splatiti dluh svůj národu svému. Jest to Svatobor, jehož jménem mluvím k vám, a kterýž i tento pomník staví předním z buditelů našich. Tento obral si za úkol podporovati mladé, nadějně pracovníky v literatuře, kteří, byvše podporováni v studiích a snahách svých, mohou se někdy státi podporou a chloubou celého národa, on si vytknul dále za úkol podporovati spisovatele, ty duchovní dělníky národu, když nemocí neb nehodou jsou uvrženi v chudobu. On konečně oslavuje a hledí opakovati vděčné paměti potomkův muže ty, kteříž pro národ a vzdělání jeho nejplatněji pracovali. Vedle Svatobora a na ten

čas na předním místě v snahách našich národních stojí Národní divadlo, tento ústav nevyhnutelně potřebný našemu umění, našemu vzdělání, naší literatuře a jazyku, ústavy, mající nyní tak velikou důležitost i v ohledu kulturním, sociálním, ba i politickém, toto veliké dílo, jež nedokončené zůstaviti zakazuje nám sama čest národní. Jest tu museum národní, ta veliká pokladnice našich národních památek, naší minulosti, naší literatury, ta pokladnice bohatá všelikých prostředků obecné vzdělanosti. Jest tu Matice česká, jsou tu i jiné ústavy, v nichž se sous ředuje všeliká činnost pro vzdělání národu našeho. Vol si každý mezi nimi sám ten ústav, k němuž jej vede především náklonnost nebo přesvědčení, že tam nejlépe splatí dluh svůj národu, že tam nejlépe jemu poslouží. Nelze nám pro jedinou stránku nechati zakrnutí a odumřiti některé články duchovního a mravního života národního. Bude-li při nás dosti lásky živé, čínorodé, obětavé, najde se pro všechny dosti síly a podpory. Avšak hanba tomu Čechovi, o němž by se mohlo říci po smrti, že nevěnoval ani jednoho zlatého jmění, ani jediného dne práce národu svému, jemuž věnoval Jungmann celý život svůj. (Hanba mu! Výborně!)

Tu však připomeňme si, aby nám slavnost tato nebyla holou parádou a holou okázalostí. Ne dosti na tom, pobýti na slavnosti té, aby, přijda opět domů, mohl říci: Byl jsem tam také! (Výborně!) To by bylo špatně jednáno v duchu Jungmannově. Jen když odejdeme s předsevzetím, že rovněž jako on budeme pracovati neúnavně, obětavě a vytrvale pro národ svůj, vyplněn úkol náš. Kdyby každý z nás učinil jen stý díl toho, co učinil jediný Jungmann, brzo by národ náš se musil zaskvíti mezi prvními národy na světě. Bylť on veliký Slovan a veliký Čech, bylť on veliký vlastenec. Bylť mocný buditel a neocenitelný dobrodinec národu svého, bylť on veliký hrdina na poli ducha, veliký vítěz na poli mravním. Protož chovejme jej ve vděčné, nehybnoucí památce. Prve, než se rozejdeme, slibmež si, drazí rodáci, všichni svatě, že nám Jungmann bude věčně vzorem věrné práce za národ, že nedáme hynouti velikému dílu národního vzdělání a zvelebení, jež on tak slavně započal. Jedno pak především nezapomínejme ani na okamžik: Když on a přátelé jeho našli národ náš v blátě neuvědomělosti, chudoby, mdloby a opovržení, tu oni nezoufali nad ním a nepominuli ho, ale s neskonalou láskou ujalí se těžce raněného. Jak málo musila by býti láska a důvěra k národu svému u toho Čecha, který by jej chtěl opustiti, když došel již k nynější síle své. Pravil jsem, že byli heroové ti, kteří vzbudili k životu národ polomrtvý, ale sketa, bídná sketa, který by jej chtěl pokládati za ztracený a beznadějný nyní, kde tisícové, kde miliony hrdě se hlásí k němu a věrně stojí při něm. Pro některé nezmary, pro délku a malé prospěchy práce neztrácejte hned důvěry v konečný úspěch pravdy a práva. Národ, který se sám neopouští, nebývá opuštěn.

Možná, že národu našemu ještě bude podstoupiti těžké zkoušky, ale proto nezahyne. Doba naše je doba osvícená a spravedlivý osud vládně nad národy. A k tomu což nevidíme, že se bojem naše síly tuží a rostou? A což jsme se již kdy v tomto století cítili schopnějšími než v tomto okamžiku? (Sláva!). Protož, drazí rodáci, navraťtež se každý k svému křbu, do rodiny své s tím jediným přesvědčením, s tou vírou nezvratnou, že stoupáme, že budeme stoupati i dále na dráze národního pokroku. — Nuže prosím starostu našeho, aby jménem Svatobora, jménem celého národa položil základ k tomuto pomníku. Budiž on národu našemu velikým mezníkem mezi dobou naší mdloby a poroby a mezi dobou našeho života a naší svobody. Budiž on pomníkem nesmrtelného otce našeho Jungmanna, ale též pomníkem národu zmrtvýchvstání a základním kamenem lepší budoucnosti. Sláva Jungmannovi! — na zdar budoucnosti! (Sláva! Na zdar! Sláva Riegerovi!).

Dne 26. června 1874 zavítal Rieger cestou do svého volebního okresu do Jilemnice, kdež »s patrným pohnutím děkoval shromážděným za poctu jemu učiněnou delší dojemnou řečí« (Pokrok, 2. července 1874). Podle téhož pramene uspořádaly večer pochodňový průvod Sokol s pěveckým spolkem k bytu Riegerovu, jenž oslovil lid v tato slova:

Přátelé! Již po více let nebylo mi popřáno zavítati v rodné mé hory, kde spatřil jsem světlo boží, na luhy naší milé Jizery, v ta místa, kde stávala kolébka dětství mého. Až teprve letos, pozván přáteli svými, zavítal jsem k vám jako jen letmo, abych se několik hodin pobavil. Nenadál jsem se, že vaši vlastenečtí spolkové tak čestně připraví mi uvítání. Jestli to důkaz, že mezi vámi ještě nenašlo pudy osočování, jímž protivníci moji mne obsypávají, nazývajíce mne tmářem, feudálem, klerikálem. Ti, již takto mne spílají, věru neznají mne, podkládají-li záměrům mým choutky nekalé anebo touhu po vyznamenání. Kdybych po vyznamenání nebo po ukojení ctižádostivých zámyslů toužil, mohl jsem prospěch svůj najíti a ne jednou záměři takovýchto dosíci. Avšak že jsem muž poctivý, proto odmítal jsem od sebe vše, co mi zdálo nebýti na prospěch národu mému. Snahou mojí bylo vždy dosáhnouti důstojným způsobem toho, co nám patří, ne však podlízavým se pokořením. Nebojím se pomluv, chci býti do posledního vzdechnutí svého služebníkem svého národa, chci zůstatí tím starým, kterým jsem býval a proto ještě dnes stojím při hesle: Nedejme se!

Dne 28. června t. r. zajel do rodných Semil, kde »v řeči 1 1/2 hodiny trvající a s všeobecným souhlasem přijaté objasnil nynější

naši politickou situaci a vyvrátil pádným způsobem veškeré prospěchové důvody frakce destruktivní.«¹⁾ (Pokrok, 2. července 1874.)

Ve schůzi sboru obec. starších 4. září 1874 přečetl náměstek starostův Zeithammer a adresu, kterou sbor hodlal odevzdati císaři u příležitosti blízké návštěvy v Praze. Proti adrese se ozval za Němce dr. Bendiener, načež Rieger promluvil takto:²⁾

Já se, pánové, nemohu srovnat s míněním p. rady Bendienera. On především klade váhu na to, že se adresy podávají toliko při slavnostních příležitostech, které se týkají rodiny. Pánové, já myslím skutečně, že tato událost, která před námi stojí, je jakási záležitost rodinná a slavnost rodinná, neboť jestliže my považujeme svého krále jako otce svého, tedy je to zajisté záležitost eminentně rodinná, když otec po dlouhé, stále vzdálenosti několika let mezi věrné děti zavítá. (Výborně! Výborně!) Pánové, z toho stanoviska a podle mínění p. rady Bendienera je adresa tato na čase. Ostatně, pánové, co se týče této adresy, a i při každé věci musí se považovat dvojí, jedno věc a druhé forma. Že je forma této adresy zdvořilá, že vyslovuje v plné míře loyaltitu našeho obyvatelstva i věrnost a oddanost českého obyvatelstva vůbec, o tom, pánové, nemůže být řeči, tedy z toho stanoviska, myslím, že každý pravý občan, ať je kterékoliv národnosti, tuto adresu může podepsat. Co se týče obsahu, pánové, je tu vyslovena jediná myšlenka, a ta je, že všickni skládáme především důvěru v Jeho Veličenství samo.

Pánové, že všechny věci u nás nejsou tak, jak by měly být a jak bychom si přáli, o tom se, pánové, šířit nebudu, není to mínění jediné českého obyvatelstva, pánové, je to mínění i německého obyvatelstva, a že to mínění všech, to dokazuje se tím, že se na našich veřejných poměrech neustále mění od 12 let, že takřka ani jeden rok jsme nezůstali na tom místě stát, na kterém jsme stáli dříve. Pánové, Jeho Veličenství vyslovil se ne jednou o tom, Jeho Veličenství pravilo, že odevzdal ústavu k vybudování národům svým, Jeho Veličenství pravil zajisté, že si přeje, aby ústava účastenstvím všech národů jeho stala se pravdou. Jeho Veličenství ráčil proslovit to krásné slovo, že si přeje mír mezi svými národy. Pánové, jestliže tato slova jsou vesměs slova Jeho Veličenství, pak, pánové, nemůžete pochybovat, že i on nepokládá naše poměry veřejné za úplně ukončené a uspokojující. A, pánové, když tedy tomu tak, myslím, že přání, aby prostřednictvím moci panovnícké

¹⁾ Frakcí destruktivní, t. j. skupinou bořící, se miní strana bratří Grégrů a Sladkovského.

²⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

učinil se mír mezi národy, aby se zavedly takové instituce, které všechny uspokojí, které jsou všem spravedlivé, myslím, že to je slovo, proti kterému ani obyvatelstvo německé nemůže ničeho mít, myslím, že každý poctivý obyvatel německý musí k tomu přivolit, když se vysloví přání, aby byl smír mezi oběma národnostmi v zemi, mezi oběma kmeny, které se zde jmenují stejně statečnými. Pánové, takováto slova nejsou zajisté na příkoř žádnému kmenu v zemi a, pánové, z té příčiny myslím, že s upřímným srdcem každý poctivý Němec může položit jméno své pod tuto adresu, neboť nezadáva ničeho svému právu, když žádá rovné právo pro všechny! (Výborně! Výborně!)

Ve schůzi sboru obec. starších dne 17. června 1875 bylo na programu zřízení hlavní vodárny. Po zpravodaji mag. taj. Stehlíkovi, stav. Bělském a Ed. Grégrovi, kteří oba doporučovali věc odkázati spolku inženýrů, promluvil Rieger řka: ¹⁾

Pánové! Vy, kteří jste stopovali jednání zastupitelstva městského po delší řadu let, budete se pamatovat, že jsem byl jeden z prvních, ne-li prvním, který ukázal k této otázce a žádal, aby se zastupitelstvo postaralo o to, aby obyvatelé byli zaopatřeni dostatkem, hojností dobré vody. Na tom stanovisku stojím posud a nehodlám nikterak popírat důležitost hojnosti vody pro obyvatelstvo, pro čistotu a zdraví. Avšak, pánové, jestliže p. stavitel Bělský pravil, že vody se má užívat bez míry, držel bych se raději proti tomu staročeského přísloví: Dobrého s mírou!, a myslím, že mohou nastati případy, kdy dobré věci, když se jich komu dostane příliš, bývají i škodlivé. Krajiny, kde padly tak ohromné přivaly před časem, jsou příkladem, že může též vody býti příliš. Když si vystavíme vodárnu na 1 milion stop a staré vodárny nám vydají 200–300.000, budeme míti vlastně 1,300.000 stop, obyvatelstvo naše fakticky obnáší 160.000 a, připočteme-li předměstí a Vínohradskou obec, tedy 200.000, vypadne tu vskutku na jednu osobu 6 krych. stop vody. Myslím, že přírůstek města na dlouhou dobu let nebude tak veliký, nebude tak utěšený, abychom tak veliký vzrůst mohli předpokládat, že by voda nestačila.

Kdy přivolaní znalcové sami, kteří jsou přece mužové tak osvědčení, pokládali toto množství za dostatečné, když mezi nimi Angličan Moor, který ve velkých městech stavěl vodovody, ještě mnohem menší číslo za dostatečné pokládal, myslím, že se tím můžeme úplně uspokojit. Něco jiného by bylo, kdybychom si ustanovením tím postavili železnou hráz, kdybychom si pro všecku

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

budoucnost zavřeli bránu! Dejme tomu, že by následkem nějakých politických událostí obyvatelstvo města vzrostlo během 50 let na 500.000 – což vše jest v mezích možnosti – pak, pánové, bude to obyvatelstvo tak bohaté a mohutné, že mu snadno bude 100–200.000 více vydat, aby si vodárnu rozšířili.

Oč se tu jedná, pánové? Abychom vydali 70.000 a zřídili za ně něco, co podle uznání všech znalců je naprosto zbytečné. Pan dr. Grégr praví, že tu stojí autorita proti autoritě, to jest, pánové, jinými slovy: na jedné straně stojí autorita celé komise a na druhé straně autorita p. Bělského. A p. Bělský (k tomuto obrácen) – Vy mi zajisté odpustíte – který je především stavitel, nebude sám tak neskromným, aby tvrdil, že jest větší autoritou než celá komise. V této komisi zasedalo několik znalců a byl tam také prof. Bukovský, který jest právě předsedou inženýrského spolku, jemuž věc máme dát k dobrozdání. Kdyby byl prof. Bukovský pochyboval o své svědomitosti, byl by řekl sám: otázka jest tak důležitá a pro mne pochybna, předložím ji svému spolku. Ale on byl o věci tak přesvědčen, že toto předkládání věci před spolek nepokládal za potřebné. Když užší komise znalců, širší komise a městská rada po zralém uvážení všech důvodů číslo navržené pokládala za dostatečné, kam bychom jako zastupitelstvo městské přišli, kdybychom o každé technické otázce chtěli všechny důvody dát rozbírat, které uvedeny byly v komisích a chtěli pak my, kteří jako já i jako dr. Grégr znalci nejsme, zde o nich rozhodovat. Nezbyvá nic víc než kompromitovat na autoritu těch, které jsme k tomu povolali, nezbyvá, pánové, nechceme-li všechny komise učiniti zbytečnými – a žádný znalec by se k nim více nepropůjčil, kdybyste dnes zvrhli, co včera všichni znalci uznali za dobré –, nezbyvá nic jiného, než kompromitovat na dobré zdání užší i širší komise znalců i rady městské. Hlasuji proto pro návrh městské rady.

Když dr. J. Škarda učinil návrh zvláštní, ¹⁾ poznamenal Rieger znova:

Já, pánové, nechci mluvití déle o této věci. Rozdíl konečně, co se týče návrhu, jak jej městská rada předkládá, a návrh p. dra Škardy není tak veliký, ale vyžádal jsem si jen slovo pro některé věci, které se zde opakovaly. Pravilo se totiž, jako by byl zdravotní stav našeho města jeden z nejhorších na světě. Pánové, já myslím, že se v té věci přehání a myslím, pánové, že ti, kdo to neustále tvrdí, věru špatně poslouží našemu městu. Kdybychom si přáli, aby cizinci a lidé bohatí zde se usazovali, když budeme tvrdit, že jest u nás nejnezdavěji na světě, tedy budou přirozeně lidé, kteří jsou pečliví o své zdraví, spíše z Prahy utíkat. Jestli zdravotní stav

¹⁾ Aby byla založena vodárna na denní potřebu 66.600, ale potrubí aby bylo zřízeno tak, by se mohla rozšířit až na 1,200.000 denně.

města našeho jest méně příznivý než jiných měst, má to své příčiny ve zvláštních poměrech. Já připomínám, že zde máme špitál takřka zemský, jeden z největších v Evropě, pro který sem, pokud domácí síly na něm působily, mnoho cizinců přicházelo, ukazující k tomu, že zde mají bohatý materiál pro učení lékařské, že zde se mnoho nemocí najde. Máme zde dále porodnici, kde takové množství dětí se rodí a hned také po prvním dechu umírá. Máme zde špitál garnisonský a jiné a jiné špitály.

Ovšem že podobné špitály mají i jiná města, ale, pánové, já tvrdím, a snadno se to dá dokázat, že jich v tak velkém počtu v poměru k počtu obyvatelstva jako v Praze sotva které jiné město má. Právě tím, že Praha jest hlavním městem a největším městem země, shrnou se tu tedy do Prahy všechny těžší pády nemocí, zde se hledají nejlepší lékařské i chirurgické síly. Pánové, když se všechny tyto okolnosti uváží, tu z toho plyne, že smrtelnost či úmrtnost jest větší než jinde a tu pak se ovšem podle toho říká, že v Praze více lidí umírá, avšak není to pravda. Myslím, že v celku nemá Praha nepříznivější stav než jiná města. K tomu musí se uvážiti, že Praha není městem luxusu, kde lidé ve velkých bytech bydlí a v poměrech lidskému zdraví nejpríznivějších žijí. My jsme městem industriálním, naše nejčetnější třída jest zaměstnána těžkou prací, těžkou prací v továrnách, a tu nepotřebujeme vykládat, že lidé, kteří se těžkými a namáhavými pracemi zanášejí, v hojnější míře umírají než lidé, kteří jsou živi v pohodlí a poměrech příznivých. Z toho opět jde, že musí býti úmrtnost v Praze větší. Já si tedy přeji, aby ti, kdo s Prahou dobře smýšlí, nehleděli rozšiřovat tu pověst. Pravda jest ovšem, jestli jest co nezdravého a škodlivého našemu zdraví, bylo by především naší povinností vyšetřiti to, neb aspoň dáti to vyšetřiti zdravotní komisi a opatřiti pak vše k odstranění potřebné, ale že byste jedině tím, když byste množství vody do Prahy nahromadili, zdravotní stav obyvatelstva zlepšili, o tom musím pochybovat.

Co se týče vody, připomínám ještě to: vedle té vody, kterou nám vodárna stará dá a které hodláme zachovati k vyplachování kanálů, k čištění a kropení ulic, máme zde ještě vodu ze studní. Pánové, říká se ovšem, že ta voda z těch studní jest velmi nezdravá, ale, pánové, o tom jsou mínění lékařů velmi rozličná. Jsou také lékaři, kteří za to mají, že ta voda jest úplně zdravá, že ty chemické součástky nemusi být absolutně škodné, neboť i oni nám dávají k užívání rozličné chemické látky v úmyslu, aby prospěly našemu zdraví, a my víme, že voda absolutně čistá nebývá po chuti a že naopak voda, obsahující jisté části solí, bývá, ne-li zdraví přímě-
řenější, tedy alespoň chuti příjemnější. Možná, že budeme užívat té filtrované vody k pití, ale jest to otázka ještě veliká a já myslím, že vedle té filtrované vody budou lidé také pít vodu ze studní svých domácích a že bude jim možná lépe chutnat. Kdybychom to nepředzvíдали, pak se dívám tomu, k čemu obec Pražská nyní

v novější době dává vrtat nové studně na místech, kde předpokládá, že bude mít dobrou vodu k pití a já myslím, že ta část vody, kterou naše domácí studně od obce zřízené vydávají — a ta jest a bude každou chvíli dosti velká, poněvadž obsahuje veškerou vodu k pití —, že ta by se musela také přivést v počet, kdybychom chtěli vědět, mnoho-li bude mít Praha vody, až bude vodárna stát. Bude mít nejen tu vodu z vodárny nové, ale i ze staré vodárny i studní nových i starých. Proto museli bychom ty 3 neb 4 krych., které se v nejhorsím a nejnepříznivějším poměru vypočty, o to zvětšiti.

Ale já jsem si vyžádal slovo jen k tomu cíli, abych se ohradil proti mínění tomu, jako by Praha byla jedno z nejnezdravějších měst v Evropě, a myslím, že i jiná města v tom nejsou lépe.

Dne 21. srpna 1875 odejel Rieger do Libáně na hrob švakra Machačky. V Kopicích očekával ho obec. výbor, jemuž Rieger poděkovav za uvítání »poukázal na nynější poměry a vůbec na celou situaci, pohovořil si ještě o obecním hospodářství a o zužitkování obecních pastvisk.« (Z dopisu z Libáni, *Pokrok*, 28. srpna 1875.) Pak přijel do Libáně a přijat je slavnostně. Rieger »rozmlouval přátelsky se všemi příbylými a že v některých sídlech na poblížku občané evangelického vyznání jsou, přišlo se i na otázku náboženství a dotyční občané se přesvědčili, jaký náhled v tom vzhledě dra Riegra ovládá, a teprv se divili, proč mnozí evangelici v Čechách naproti národní straně se postavili a tak národ český v jeho bez toho kritickém postavení ještě zeslabují.« (V témže čísle *Pokroku*).

Večer následovala hostina. Rieger se ujal slova a »svými výmluvnými ústy, dojemnou řečí líčil na slova předešlého řečníka obrácení se někdejších Pobaltických a Polabských Slovanů na víru Kristovu. Líčí, jak ono učení Kristovo stalo se dobrodiním pro lidstvo a jak zušlechtilo vůbec srdce národův. Nechtě se ale šířiti o tom, co již předešlý řečník podotknul, klade důraz na to, že křesťanství jest až posud ten největší zjev v dějinách lidských. Přicházejí pak na jiný odstavec řeči předešlého řečníka míní, že učinil pro zachránění libánského cukrovaru, seč byl, odmítá však všelike přeceňování jeho zásluh v ohledu tom, a naopak vzdává díky těm, kteří se svou mírností a obětavostí hlavně k tomu byli přispěli, aby se narovnání uskutečnilo, s důrazem klade pří-
tomným na srdce, aby se drželi zásady svépomoci dle přísloví: Člověče, pomoz sobě sám a Bůh ti pomůže. Nikdo nespolehej na pomoc cizí, neboť pomoc nepřátel je ta nejdražší! Ve svépomoci, v sebeurčování spočívá také samospráva a jak blahodárně působiti musí, jest-li řádně provedena. Samospráva

pojímá v sobě svobodu v pravém smyslu, ne ale snad onu svobodu, která jest tolik co nevázanost, nýbrž v které občanstvo samo sobě zákony dává a je zachovává. Konečně připil na blahobyť města Libáně a okolí a na zdar autonomie.« (Pokrok, 29. srpna 1875). Na to mluvil dr. Zohar z Jičína, přeje si, aby si Rieger nevíšmal »zuření a lhaní Mladých«. Rieger v odpovědi minil, že, když ta lež příliš drze vystupuje, když se neustále a dlouho bláto hází, přece něco může zůstat vězeti, a kdyby on konečně ke všemu, co se o něm nepravého píše a povídá a na jeho osobu hází, jenom mlčeti měl, tu že by konečně svět mysliti mohl, že snad tak přece aspoň něco pravdy na tom jest. On ale, jenž 40 let, ano celý svůj život své vlasti a svému národu věnoval, nyní, je-li někomu snad v cestě anebo překážkou, anebo přeje-li si toho národ sám, rád k odpočinku odstoupí.«

Dne 24. srpna t. r. byl Rieger v Sobčicích, kde se ubytoval u dávného přítele, advokáta dra Šandery. Uvítán byv promluvil k obecnstvu četnému. »Líčil nám, proč musíme setrvatí důsledně na dráze trpné oposice. Byla to slova upřímná, slova, jimiž jen bratr k bratru, Čech k Čechu promluvíti může. Ukončil svou řeč slovy: Nedejme se! Vytrvejme! Každý, kdo přítomen byl, odcházel s hlubokým dojmem.« (Pokrok, tamtéž).

Ve schůzi sboru ob. starších 1. prosince 1875 promluvil za Němce dr. Bendiener, pronášeje stížnosti do domnělého utiskování německého školství v Praze a domáhaje se divčí školy na Novém městě. Jemu odpověděl náměstek Zeithammer a po něm Rieger takto: ¹⁾

Já, pánové, nechci se pouštět do podrobností této věci, která jest alespoň pánům z městské rady, kteří o ní pojednávali, známější. Ovšem to mi bylo hned při prvním přečtení nápadné, že ty místnosti, které měly býti dosti dobré pro české žáky reálních škol, najednou pro německé žáčky nemají býti dobré. To vypadá tak, jako kdyby národnost česká i v samé Praze byla v jakémisi stavu povržení a musila vzít za vděk čímkoliv, co se jí vůbec podá, kdežto pro německou mládež se musí něco extra vybrat!

Ale o něčem jiném bych se zmínil. P. dr. Bendiener vyslovil větu, kterou bych nazval velice opovážlivou, poněvadž není to slušné, takové věty, ku kterým nemám důkazů, pronášet před ve-

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

řejností, a ta věta jest, že v poměru k obyvatelstvu německému a v poměru k dani, kterou Němci v Praze platí, je zde špatněji postaráno o děti národnosti německé. Pánové, jest to obžaloba z nespravedlnosti, která se nemá vypouštět jen tak lehkovážně do povětří, a když se vypustí, má se také dokázat.

Pánové, jest to způsob, již odedávna v našem politickém životě otřelý, že se říká: Ovšem, Čechů je více, ale německá populace platí větší daň! To se říkalo také o celé zemi, až jsme jednou při sněmovním jednání šli věci na kloub a okázalo se, že česká hlava platí průměrně o 51 kr. více daně než německá. Již bych myslil, že takové výčitky by měly přestat a neměly by se takové lži opakovat do nekonečna. Podobně to bylo s těmi daněmi v naší milé obci Praze. Pánové, jest to veřejným tajemstvím, že se to samé opakovalo i zde a vypočítávalo, že prý v Praze obyvatelstvo německé řádem volebním jest zkráceno a již nejednou byly kroky k tomu konci činěny, aby se volební řád opravil a německé obyvatelstvo prý spravedlivěji bylo zastoupeno, a při tom že se má brát více zřetel na větší daně a platy. Ale páni purkmistři jsou tu ne- daleko, kteří o tom dali zdělat enquete a vyšetřili osobně každého obyvatele národnosti české i německé a ukázalo se, že vesměs obyvatelstvo národnosti české v průměru platí větší daně než obyvatelstvo národnosti německé. Jsou totiž někteří pánové, kteří platí za velmi bohaté a kteří si to umějí velmi šikovně zařídit, že platí malé daně, kdežto obyvatelstvo české národnosti, majíce domy a reality, jsou obtíženi více. I ukázalo se, že není možno udělati volební řád, který by byl národnosti německé příznivější než stávající.

Pánové, to jest druhá věc, kde se ukázalo, že jsou to řeči bezdůvodné a že je to spíše naopak. Já nevím, odkud právě p. dr. Bendiener svá data statistická čerpal, co se týče opatření dětí německých v Praze. Pánové, já myslím, že každý poctivý Čech je se mnou toho mínění, že se má německým dětem dostati podle daní a poměru obyvatelstva rovněž tolik bedlivého vychování jako českým a že si nepřejí, aby se jim děla křivda. Co se týče toho, že se všelijakým způsobem děti české přivádějí do německých škol, že často z nedostatku českých škol děti jsou prinuceny choditi do německých škol, o tom prozatím pomlčím. Pánové, v jakých poměrech nyní žijeme? Jsou-li ty poměry příznivější národnosti české, o tom se šířiti nebude. Zde není místo k národním a politickým diskusím a já si přeji vždycky se jim vyhnouti. Ale jest otázka, jakým způsobem se nakládá s jměním českých platitelů daní v Čechách a na Moravě a v jakém poměru se obracejí daně naše ve prospěch obyvatelstva německého a nikoli českého. Poměr gymnasií a škol všech od státu vydržovaných k naší národnosti jest křiklavý. Někdo si vzal v těchto dnech práci vyšetřiti, mnoho-li na hlavu obětuje vláda naše v Dolních Rakousích na vychování a mnoho-li v Čechách. V Dolních Rakousích obětuje se na jednu

hlavu, na jednu duši 1.80 kr. tuším a v Čechách, pánové, víte-li, 35 kr. Ale, pánové, mylím se, z těchto 35 kr. se platí ještě z našich domácích, dědičných fondů 18 kr., tedy z peněz státních se obětuje na českou hlavu 17 kr a na německou 180 v Dolních Rakousích. To jest, pánové, také kus objektivnosti, když už o ni p. dr. Bendiener mluvil. Pánové: Tážu se, v jakém poměru jsou české daně do Vídně? Že my ale v té věci nejsme křiví, jest patrné, vždyť jsme na sněmu sami se vyslovili pro to, aby se věci upravily takovým způsobem, aby se udělala konskripce obyvatelstva a aby si německé obyvatelstvo udržovalo své školy svým nákladem a svými příspěvky a my své školy také sami. Pak by ta výčitka přestala, že se české děti vychovávají na německý náklad a také naše výčitka by přestala, že se německé děti vychovávají na náš náklad. Ale proč nebyl náš návrh přijat? My to nebyli, kteří chtěli těžit z cizích peněz a kapes. Tolik, pánové, na dorozuměnou!

K replice Bendienerově Rieger poznamenal ještě:

P. dr. Bendiener praví, že na Novém městě není žádná dívčí škola. Však se právě o to jedná, aby se tam zřídila. Ostatně na venku musí děti někdy přes lesy a v dešti a blátě chodit celé hodiny do školy a zde v Praze se Nové město od Starého ani nedá rozeznat. Jsou části Nového města, kterým bude škola na Starém městě pohodlnější, když zřídíte školu na Dobytčím trhu, bude to Němcům na Poříčí a v Alžbětinské třídě nepohodlné. Pouhá okolnost, že není škola na Novém městě, nerozhoduje, ostatně se tam má zříditi a jest tam škola u Uršulinek.

Ale vraťme se k tomu, co p. dr. Bendiener řekl. P. dr. Bendiener asi sám nevěřil tomu, že by se dětem německým dělá křivda a může se ostatně o opaku přesvědčiti dle statistických dat. Při zdělávání statistických rozborů bylo vypočítáno, že pražské obyvatelstvo židovské-německé obnáší 32.000, kdežto celá populace obnáší 162.000, a myslím tedy, že poměr škol není tak strašlivý. Ostatně je-li p. dr. Bendiener přesvědčen a má důkazy, že se děje dětem německým křivda, jest jeho povinností jakožto zástupce německé národnosti, když se tedy tak zde geriruje,¹⁾ ať podá návrh, aby se učinila enquête a dokázalo, že se dětem německým křivda děje, a já k tomu návrhu se ihned připojím. Vyšetří se pravda a bude alespoň tomu konec, aby se takové bezdůvodné řeči ve veřejnosti nepřednášely.

Ve schůzi obec. starších 21. února 1876 projednával se návrh na vykázání místa na bývalých pevnostních pozemcích k novo-

¹⁾ Rieger chce říci, že se Bendiener, zvolený hrstkou židovských hlasů za V. čtvrt (Josefov), vydává za zástupce Němců.

stavbě českého musea. Po Roesslerovi, jenž si přál, aby si obec vyhradila právo na zakoupení starého musea, pravil Rieger:¹⁾

Podotýkám jenom, že v té věci obec, která nevyjednává s majitelem domu, nemůže si stavěti výminku. Majitelem domu jest země, království České, resp. výbor zemský. My ale nedarujeme místo stavební výboru zemskému, nýbrž Musejní společnosti, a proto o takové výmince nemůže býti řeči. Musejní společnost doufá, že zastupitelstvo zemské přivolí k tomu, aby staré museum bylo prodáno ve prospěch stavby nové a na tom zakládá se jedna z předních nadějí, když se staré museum dobře zpeněží, že se ta ohromná budova, kterou Společnost musejní postaviti zamýšlí, ovšem s pomocí zemského sněmu, bude moci postaviti. Připomínám, že budova v poměrech navržených může státi 1-2 miliony, jestli ne víc. Rozumí se ovšem, že když k takovému pomníku bude tolik peněz potřeba, výtěžek ze starého domu nestačí. Ale z druhé strany, pánové, musím připomenout, že to bude k okrase a ozdobe i k vědeckému vzdělání našeho města, a že to bude skutečně budova tak monumentální a na tak příslušném místě, že se jí Praha pro všecku budoucnost bude moci chlubit. Proto nesmíme daru toho litovat.

Dne 23. dubna 1876 se konala na Žofině odpoledne slavnostní hostina na počest dokončení Dějin Fr. Palackého. Pronášeny byla přípitky (Skrejšovský, Jindř. hr. Člám-Martinič, Josef Jireček, náměstek starostův Zeithammer), jimž odpověděl oslavenec. Po řeči Palackého promluvil takto Rieger, uvítán byv bouřlivým, dlouho trvajícím voláním Slávy:²⁾

Pánové! Slavíme svátek rodinný, svátek našeho Otce, svátek mého Otce, svátek Otce našich snah, našich úspěchů a našich nadějí. Slušíť, abychom pozdravili vás, bratří, kteří jste zdaleka přišli sem mezi nás, abyste se potěšili v kruhu rodinném; vítejte nám! Netřeba zajisté, abych vám vzdával zvláštní díky, netřeba vám zde prokazovati zvláštní čest, vždyť pak jste doma mezi námi. Vy, kteří patříte k užší rodině naší, Moravané i Slezané, i vy, jakkoli ztracení, vždy milí synové koruny naší z Lužice, vám stačí bratrský pozdrav náš, zvláště vřelý pozdrav vám, bratří Moravané, kteří jste v tak četném počtu dnes přišli mezi nás; neb vám náleží dík, neb jste to vy, jenž jste nám dali oslavence. Jsouť dnešního dne ještě jiní nám drazí bratří, kteří posud chlebí s námi při téměř stolu společné literatury a vzdělanosti, i oni mají zde svého zástupce. Jen jednoho postrádám, jehož výmluvná slova slýchati

¹⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

²⁾ Pokrok, 25. dubna 1876.

jsme uvykli při slavnostech našich, jest to milý náš bratr Miloslav Hurban, který jako někdy tak zejména zase v poslední době vyslovil se pro nedílnost literatury československé, tomu zavřena ústa jeho výmluvná »liberalismem« maďarským pro slovo svobody. Doufám však, že tak jako my zde naň, též i on vzpomíná dnes ve vězení na nás.

Na tento svátek náš přihlásila se k nám vřele i celá širší rodina slovanská, dala nám hojně známky upřímného účastenství. Předně velická Rusie nejčelnějšími jmény svými přihlásila se k slavnosti naší, nezatajil sympatií svých k nám národ, jemuž Bohem souzeno, aby byl předním representantem Slovanů, neb komu mnoho dáno, od toho bude mnoho žádáno! Ji platí první pozdrav můj! I Polska, která nám od věků nejvíce spřízněna byla jazykem i dějinami a kde právě nyní živěji než kdy před tím počíná se ozývati cit slovanský, přihlásila se k nám a raduje se dnes s námi. V poslední době ozývají se v Rusku i v Polsku hlasové o vzájemném dorozumnění mezi rozvedenými bratry. Věřu, že nikdo neuvítal by smíření takové tak radostně jako právě národ český. Ještě jeden veliký kmen slovanský náleží mi pozdraviti. Ač jej jmenuji naposled, není poslední v lásce naší Slavie, jako každá matka, kteráž má dítě nešťastné, trpící, právě tomuto nejvroucnější lásku svou věnuje, tak i my obracíme se nyní s nejmilejším účastenstvím k slovanským bratřím svým tam na jihu.¹⁾ Národ jihoslovanský teď nejvíce trpí, on krvácí za vlast a právo své. Prokazujeme úctu mučenníkům, kteří trpěli a položili život za víru, my všichni velebíme muže, kteří obětovali život svůj za národ, slavíme hrdiny, kteří umřeli za svobodu vlasti, my ctíme ty, kteříž krev i statky své obětují za rodiny své, za blaho a právo a vzdělanost národa svého, a my neměli bychom velebiti bratry jihoslovanské, my neměli bychom projevovati sympatie své jim, kteří nyní bojují a umírají za všechny tyto svaté zájmy zároveň? Ať soudí o věci té k vůli prospěchům politickým kdo chce, jak chce, ale sympatie národa českého²⁾ budou vždy tam, kde vlaje prapor svobody, víry a vzdělanosti, a ti, kdo by sympatie takové u nás a všech Slovanů udusiti chtěli, nebudou z toho věru míti ani cti ani prospěchu.

My slavíme dnes velký svátek dějin českých. Práví se, že historie jest učitelkou života. I pro nás Čechy jest a má býti učitelkou, nemá ona býti pro nás neplodnou starožitností — ona má býti pro nás živou a působiti opět na skutečný život náš, ze skutků předkův svých máme si bráti příklad, z velikých činů jich máme se učiti, co může dokázat láska k vlasti, k svobodě a osvětě.

¹⁾ R. 1875 se objevil odboj v Bosně a Hercegovině proti znásilňování srbských Slovanů Turky a povstání to přeskočilo roku příštího do Bulharska. To byla předehra války rusko-turecké (1877—78).

²⁾ Proloženo v novinách.

Posud žije národ náš — národ někdy slavný. Posud jsme my ten národ, kterýž krví svou popsal v dějinách lidstva nejeden list čestný literou nesmazatelnou, ještě v nás plyne krev staročechů, a bohdá i my dovedeme ještě napsati mnohou stránku k historii naší. V tom smyslu historie česká není ještě dokončena a zpíváme-li »Bývali Čechové«, pravím já: Čechové budou! Dějiny národa českého patří mezi nejslavnější, které zná svět, a není druhého národa v počtu tak nevelkém, kterýž by se vykázati mohl dějinami slavnými, bohatými a zásluhami tak velikými. V tom právě spočívá hrdost naše národní, naše sebedůvěra a síla. My víme, čím jsme někdy byli, že něčím posud jsme a v Evropě tak jako jindy opět něčím býti dovedeme.

Když pak se ohlížíme po dějinách všech Slovanů, tu musím ovšem s politováním vysloviti, že posud historie národa tak velkého, národa nejčetnějšího na světě nerovná se této hmotné velikosti jeho. Onť ovšem posud nevyplnil veliký úkol svůj v dějinách lidstva — onť ovšem ještě mlád, historie jeho je rozervána, vidíme samé zlomky, ruyy říše Svatoplukův, Asěňův, Dušanův,¹⁾ jež pobořila ruka barbarská. Jnvase barbarů přetrhly vždy opět proud dějin slovanských. Sousedé vládychtiví tu pod záminkou, že nám nesou víru nebo kulturu, a i na západě potlačovali snahy naše. V takových okolnostech nemohl národ slovanský vyplniti veliký úkol svůj způsobem jeho velikosti důstojným, avšak on jej zajisté vyplní. Dějiny národa českého jsou toliko předmluvou k dějinám Slovanstva a dovedli-li jsme napsati tak slavnou předmluvu, jak veliké bude teprve dílo samo!

Veliké zajisté bude dílo to, daleko větší než předmluva, má-li však národ slovanský dorůst k velikosti takové, jest mu třeba dvou věcí. Předně aby, neodcizuje se vlastnímu duchu svému, všestrannou vzdělaností povznesl se na onu výši, na které stojí nejpřednější národové světa, a pak aby ve všem snažení jeho byla harmonie a duch svorný. Takový jest pořádek světa, stanovený prozřetelností, že jeden národ za druhým s postupem a vrcholem vzdělanosti a osvícenosti své dobývá si prvenství mezi všemi národy. Tak přecházelo prvenství od Řeků k Římanům a v době novější od Vlachů ke Španělům, Francouzům a Angličanům. Nyní jest u Němců. Přijdeť zajisté prvenství to i k národu slovanskému. To víme — jako že svítá — bude den. Národ slovanský pak bohdá neztratí prvenství to tak rychle jako jiní, podržít jej zajisté na dlouhé věky, neboť Slovan není utlačovatelem jiných, on nenapíše

¹⁾ Svatopluky míní říši velkomoravskou, kterou rozkotali počátkem 10. stol. Maďari, bratři Asěňové provedli vzkříšení Bulharska na sklonku 12. stol. a dali Bulharům cara Kalojana a Jana II., kdy Bulharsko se dotýkalo tří moří. Stěpán Dušan Silný, vrstevník Karla Lucemburského, Otce vlasti, učinil se carem Srbů i Řeků. Po jeho smrti následovalo nad rozervaným Srbskem vítězství turecké na Kosím poli (1389).

na prapor svůj ono zlopověstné heslo, že násilí jde nad právo. On nebude jiných popouzeti křivdami, ale všechny národy mířiti šetřením jich práva. Slovanstvo vezme si heslo své spíše ze slov našeho básníka: »Kde vyslovíš Slovan, nechť se ti ozve člověk!« My jsme to byli, jenž první vyslovili roku 1848 zásadu rovnoprávnosti pro všechny národy. Těchto zásad spravedlivých a čistě lidských bude se vždy držeti národ slovanský a to pojistí mu prvenství ve vzdělanosti a slávě pro dlouhou budoucnost. Při těchto zásadách trvá Slovanstvo a není třeba malovati panslavismus jako strašidlo nějaké, neboť příchod panslavismu bude příchodem právě humanity a všestranného šetření práva i slabších. Kollár náš pravil nám: »Sám svobody kdo hoděn, svobodu zná vážit každou.« V tom duchu právě osvěty a svornosti třeba jest, aby národ náš pracoval dále a pak stane se někdy zakladatelem svornosti a míru mezi všemi národy. Tou cestou dospěje Slovanstvo velikosti své! Jen svorný duch — a velikost dá ke mnohosti Bůh! Nuže, tak přináším tento pohár všem, tedy členům užší i širší rodiny naší, kteří nás při této slavnosti buď osobně neb aspoň pozdravem navštívili, přináším jej vzájemné lásce a svornosti slovanské, přináším jej velebnému květu a bohatému plodu, kterýž z této vzájemnosti a svornosti slovanské všichni očekáváme. Veliké budoucnosti Slovanstva Sláva!¹⁾

Ve sboru obec. starších dne 14. prosince 1876 projednáván rozpočet obecní. K rubrice »Náklad na nové stavby« a zejména zřízení stromořadí na Václ. náměstí mluvili Dittrich, náměstek Zeithammer, Rössler, Kriesche a Stýblo, načež se ujal slova Rieger:²⁾

Já bych rád se na tu věc podíval způsobem zcela objektivním. Jest to věc přirozená, že každá nová věc nalézá odpor, a ovšem tím větší odpor, čím více se stýkají interesy privátní. Ale již každá novota sama v sobě vzbuzuje odpor, poněvadž mnohý si nemůže představit, jak by to asi bylo. Pánové, vždyť to i při jiných věcech tak bylo. I vysazování stromů a zřízení parku na Dobytčím trhu nestalo se bez odporu. Teď se tážu, jestli odpor proti tomu návrhu [byl] podstatný? Já nemám patrně na té věci žádného osobního zájmu a mohu tedy tu věc uvážiti z rozličného stanoviska. Předně jest zde ta záležitost trhu. To jest nejpřednější, poněvadž z této změny plynou rozličné veliké konsekvence a hlavně ty stížnosti, které se zde přednesly. To jest jistá věc, že to velké pro-

¹⁾ Tato řeč působila tak úchvatně, že Slovenski Narod uveřejnil ji celou v překladě.

²⁾ Podle sten. protokolů sboru obec. starších.

stranství se pro trhy hodí zvláště dobře a není to věc pochybností podrobená, že z těchto trhů některé živnosti na tom místě se nalézající mají prospěch, jmenovitě hospody, které se tam nalézají, krámy pekařské, uzenářské a těm podobné, kupecké a železnické, a že těm všem tato změna nemůže býti po chuti. To pokládám za zcela přirozené a za oprávněné. Není divu, když někdo má někde živnost a takovým novým zřízením ta živnost má býti zkrácena, že klade odpor.

Co se týče obecnosti, myslím, že městská rada se musí o to postarati, aby jiné místo pro trhy přiměřené našlo. Že by toho bylo nevyhnutelně potřeba, aby ty trhy byly všechny na tom jednom prostranství, toho nutnost já nevidím, poněvadž, kdo kupuje zelí, nekupuje obilí a naopak. Jestliže se pro ty všechny trhy naleznou jiné prostora přiměřené, nemohl bych býti proti tomu přeložení. Co se týče krásy, to musíte mně přiznati, že právě ty trhy, ty nečisté vozy, to smetí, ty odpadky od toho smradlavého zelí k velké ozdobě toho místa neslouží. Praví se, že ten plac ztratí úplnou svou krásu, že ten prospekt bude překazen. Pánové, to já připustiti nemohu. Já myslím, až ty stromy vyrostou, že přece ty veliké domy na tomto prostranství bude velmi dobře viděti, a to tím více, poněvadž toto prostranství nastupuje. Tedy vždy budou ty domy vynikati nad stromy a to tím více, poněvadž stromy budou dosti vzdálené od domů. Nevím, jestli všichni ti páni si dali práci podívati se na ten plán. Plán jest, aby se co nejdříve vedle chodníku udělala silnice asi 3 sáhy široká, která by sloužila k tomu, aby kočáry a vozy, které se tam chtějí přiblížiti k domům, mohly tam přijít. Na to přijde aleje, pak přijde uprostřed hlavní dráha 6 sáhů široká jako obyčejná silnice. Po té hlavní dráze se bude pohybovati pasáž, pak přijde druhá aleje zase asi 3 sáhy široká, pak zase cesta vedle chodníku, pak chodník sám. Tím se ta prostora 30 sáhů vyplní. Já myslím, že tím ani pasáž ani přístup k domům ani obchod ani pohled na domy neutrpí, a že by to veliké prostranství bylo zmařeno, když by se těmi stromy ozdobilo, to nepochybuji.

Kdybychom se ptali našeho krásného pohlaví, jestli krásná dáma tím utrpí, když ještě krásnou toaletu udělá, zajisté by nám povědělo, že to není pravda. Já myslím, že to asi při tom náměstí bude také tak. To jest jistá věc, že to náměstí je vystaveno velmi úpalu slunce. Již nyní za teplých dnů oblibuje sobě obecenstvo toto náměstí za procházku, ale chodí se po chodníku, však na chodníku jsou veliké překážky, poněvadž se tu pohybuje obchod, chodí se do hospod a bohužel že se nalézá ještě na tom náměstí mnoho vinopalen a krámů, kde se prodává kořalka, a že se tam vidí více spustlého lidu, což ovšem procházejícím nedává příjemný pohled. Budou-li však aleje zřízeny, tedy lidé nebudou choditi na chodníku, ale pod těmi alejemi. Pánové! Tím neztratí obchod, neboť, kdo má co dělat u kupce, u obchodníka, půjde za svým obchodem, a ti

lidé, kteří budou se chtít procházeti, půjdou pod stromy. Teď tam jdou procházející plným proudem v slušných toiletách, a tu půjde někdo se zbožím špinavým a vrazí mezi ty dámy. Kdyby se to rozdělilo tak, aby lidé, kteří mají tam zaměstnání, chodili po chodníku, ti druzí pod stromy, tedy by se všem stranám vyhovělo! Pánové! Kdo chce jít na procházku, pro toho to bude veliká úleva, když pěkně půjde po měkkém písku mezi stromy až nahoru ke Koňské bráně.

Já mám čest být také ve výboru musejním a já se přiznám, až budeme mít to štěstí, že dostavíme toto museum, že dle mého náhledu museum, které bude stát na povýšeném místě, nic tím neztratí, nýbrž získá tím, když před ním se bude nalézati stromy posázená prostora. Tedy, pánové, co se týče krásotních ohledů, to pro mne není žádné pochybnosti, že tím náměstí získá. Co se týče zdravotních ohledů, jest již věc uznaná, že sady a stromy na veřejných místech přispívají k čistotě vzduchu a k zdravotě. Já nemohu přiznati p. radovi Dittrichovi, že by takového příkladu v jiných městech nebylo. Vždyť to vidíme i v samé Vídni, tam se neustále takovým způsobem pokračuje a vysazují se tam stromy. Na boulevardech pařížských a ve všech lázeňských místech se k tomu hledí, aby hlavní ulice byly vysázeny stromovím. Ku př. Nizza, které platí za jedno z nejprvnějších míst lázeňských ve světě; i tam se všude vysazuje stromoví. Myslím tedy, že zde nebudeme samojedini, jestli to provedeme, ale kdybychom i byli samojedini, když uznáme, že jest to dobře, nemusíme čekat na jiné. Však v naší historii v tom si klademe svou slávu, že jsme mnohou věc začali dříve než jinde, že jsme měli vtipnější rozum než jiní a tady bychom měli opak toho činiti?

Pánové! Ovšem to zapřít nechci, že obchodníkům, kteří tam jsou usazeni, aspoň některým z nich, jmenovitě majitelům pivovarů, z toho pojde ztráta. Avšak, pánové, mám za to, že ani ta ztráta nebude veliká. Co se týče obchodníků, jichž obchod jest hlavně vázán na trh, ti budou ovšem mít ztrátu tu, že budou muset svůj obchod přeložiti tam, kde budoucně ty trhy budou. Avšak v tom nebude tak ohromná ztráta. Myslím též, že ti domácí páni na Koňském trhu také tak mnoho neztratí, poněvadž od té chvíle bude to náměstí krásnější, kdežto nyní jest to náměstí sprostých hospod, stane se to pak elegantnější částí města, budou se tam elegantní krámy moderní, jakých byste tam teď darmo hledali, usazovati. Dále kde jsou nyní sprosté kořalny, povstanou pěkné restauranty, které těm domácím pánům ponесou užitek.

Však zde vidíme, že kromě toho mezi těmi domácími pány není jednota. Mnoho, ne-li větší počet tamějších domácích pánů to pokládají za štěstí a mají za to, že ty domy jejich získají, když tam budou stromořadí. Já myslím, že jejich názor v té věci jest pravdivý. Táži se, zdali pak ty domy u sadů městských jsou špatněji placeny

než jiné domy? Já myslím, že i tam budou vyhledávány byty hlavně pro tu krásnou vyhlídku, zdravé povětří, blízkost procházek. Rovněž tak to bude na Koňském trhu, že budou lidé raději tam obývat, když budou vidět krásné stromy a ne to zelí. Mnozí domácí páni z Koňského trhu jsou pro to a jest jich snad většina, kteří myslí, že tím nic neztratí. Když toto považíme a když městská rada se o to postará, aby trhy byly na jiném místě dobře umístěny, ne-myslím, že by obecnost z toho škodu měla.

Zdá se mi ostatně, co se těch obilních trhů týče, (nevím, jsem-li v té věci dobře zpraven), že od té doby, co obilí se stalo předmětem velkého obchodu, kde bereme obilí z Polska, Ruska, Uher, ba i z Kalifornie, že již ty místní trhy nemají takovou důležitost, jako mívaly. Co se týče trhů jiných, myslím, že naše město, jakož vůbec pokračuje, půjde i v té věci za jinými, že v několika letech budeme moci postavit tržnici jako ve Vídni, Paříži, Londýně atd., kde se všechno to zboží umístí pod krovem a pokojně bez deště prodává, kdežto nyní máme ty neušlechtilé obrazy, kde se to zboží nalézá na těch vozech. Celé dny to tam musí stát a co vystojí ti ubozí lidé v dešti! Krásné to není, jak to nyní máme. To je jisté, že tyhle věci, které jsou nevyhnutelně se všelikou špínou spojeny, není právě radno postavit do salonu, a já myslím, že Koňský trh bude svým časem pravým salonem jako Piazza di San Marco v Benátkách. Jestli ho chceme povýšiti na salon pražského města, musíme odstraniti z něho všechny věci, které dělají špínu. V Londýně všude v samých částech města zřizují aleje a celé zahrady vedle domů, tak že jízdni cesta nalézá se jen uprostřed. Tím se také zabráni, že to otřesení od těch vozů těžkých nesděluje se domům, že prach se nezvedá takovým způsobem, a když se zvedne, že nemůže přijíti do obydlí lidských. My zde máme právě při tom náměstí příležitost ke zřízení něčeho podobného a myslím, že bychom se neměli proti tomu vzpíratí.

Já mám jen jednu pochybnost, totiž tu, jestli na dolní části Koňského trhu vysázení stromů nebude na překážku, poněvadž na dolní části až k Jindřišské ulici jest příliš velký obchod. Mám za to, že to nebude dlouho trvat, že se bude tam muset zřídit dráha pro tramway, která by šla do Vodičkové ulice. V tom případě by nám nezůstala prostora pro stromořadí. To bych si přál, aby se ta věc vzala v úvahu.

Co se týká finanční stránky, to ovšem si netroufám pronést mínění. Já mám též za to, že by ta věc stála víc než 12.000 zl. Kdyby to nestálo víc než 12 tisíc, tu by to ovšem nebylo tak na pováženou při našem velkém hospodářství. Jestli věc tak, že skutečně dlažba na hoření Koňském trhu jest tak špatná, že se bude muset Koňský trh předlážditi, pak bych proti tomu nic nenamítal, poněvadž, jakmile musíme tam novou dlažbu dávat, pak jest to lhostejné, jestli to dáváme ve třech odděleních, uspoříme na materiálu a kladení dlažby.

Ale to jen v tom případě, jestli musíme dát novou dlažbu, jestliže nemusíme, pak to má za konsekvenci, že musíme k vůli aleji celou dlažbu vytrhat a novou dát. To jest mi pochybné.

Konečně bude třeba uvážiti z působ stromů, které by se tam měly vysázeti. Já bych si přál, aby tam byly lípy, ale obávám se, že se dobře dařiti nebudou, poněvadž jest vespod obyčejně břidla, a tu se nedaří. To jsou tak věci, které jsem chtěl podotknouti. Já bych byl pro to, aby se těch 12.000 postavilo do rozpočtu, ale aby městská rada vzala věc jaksi v provedení sukcesivní a aby se počalo od shora dolů a ovšem by to pokračovalo s dlažbou, tak že by věc nepřišla najednou a že bychom také poznali, jak to bude dělat dobrotu. Nahore to nebude překážeti, poněvadž tam jest ticho a slabá pasáž. Dle nabytí zkušenosti bychom pak mohli pokračovati dále.

Dne 5. dubna 1877 bylo živě rokováno ve sboru obec. starších stran parcelování některých částí fortifikačních pozemků na místa stavební. Měst. rada, obdrževši pokyn, že se zem. výbor vysloví proti zastavení pozemku mezi bývalou Novou branou a Jeruzalemskou ul. ve výměře 2500 čtv. sáhů, oznámila sboru, že upouští od žádosti, aby se vymohl zem. zákon i pro jmenovaný obdělňík. Proti tomu mluvili Prachenský, Kriesche a pak Rieger.¹⁾

Dokazoval, že by měla obec, kdyby i jmenovaný obdělňík nezastavila, dvoji škodu. Přišla by totiž skoro o půl milionu a pak by musela park i v místech těch založit a jej velkým nákladem vydržovat. Poukázav k tomu, že se v poslední době a to zvláště v Praze se zdravotnictvím mnoho švindlu natropilo, pravil, že zajisté ani zem. výbor proti tomu nebude, co v smlouvě císařem schválené je vymíněno. A kdyby snad uznal toho potřebu, aby se park ve prospěch zdravotnictví zlepšil, tož bude pak jeho povinností, aby vymohl k tomu ně- jakého zem. příspěvku. Páni, kteří daně neplatí, těm je ovšem hej, avšak majitelé domů jsou již tak daněmi a přírážkami přetížení, že se na ně větší břemena uvalovati nemohou. (Výborně!) Aby byl zřízen co možná velký park, uznává za zcela prospěšně, avšak při tom naskytá se otázka, zdali máme k tomu prostředků, abychom lehce půl milionu zl. ozeleti mohli? Má za to, že není radno pouštět se do sporů se zem. výborem. Postačí, když bude na právo obce, ve smlouvě vyhrazené, upozorněn, čímž si obec nikterak nezadá.

¹⁾ Pokrok, 6. dubna 1877. Není sten. protokolů pro tento rok, jak podotknuto úvodem, proto možno zaznamenati řeči jen nepřímou a podle novin.

Když se vystřídali ještě další řečníci (Klaudy, Zeithammer, Milde, Makovský, Brauner a Jireček), pravil Rieger, aby se zbytečně boje nevyvolávaly, neboť je prý těžko proti palici šermovat mečem. Řečníku bylo řečeno, že by byli málem u zem. výboru zapomněli na žádost obce pražské. (Volání: To je hezké!). Kdyby se zachoval sbor obec. starších tak, jak někteří řečníci radí¹⁾, tuť prý by se snad úmyslně na věc zapomnělo a to ku škodě obce i chudiny, která čeká na práci.

Většinou hlasů byl návrh měst. rady zamítnut.

Ve sboru obec. starších 24. května 1877 byl přijat návrh, aby se podala žádost císaři s podrobným vyličením smutných poměrů dělnické třídy, by panovník nařídil přikročiti co nejdříve ke stavbě uměl. domu, univ. budovy a střední školy reálné s č. řečí vyučovací. Rieger²⁾ si přál, aby se v žádosti uvedly některé úkazy bíd, jako to, že v měst. sadech hlásí se lidé k práci, jako krejčí, obuvníci, truhláři a pod., kteří nejsou této těžké práci zvyklí, a jen z veliké nouze a bíd k ní jsou donuceni, že velké množství živnostníků vrací živnostenské listy a podobně.

Dne 24. května 1877 o valné hromadě Svatoboru po schválených zprávách jednatelské a účetní pronesl Rieger jako předseda vzpomínku na zemřelého³⁾:

V loňské valné hromadě těšili jsme se nadějí, že bude otec můj a patriarcha náš, František Palacký, při životě zachován. Bohužel, že se naděje naše nespínily. Pozejtří připadá výroční památka úmrtí nesmrtelného Otce národa. Zásluhy jeho jsou tak veliké a našly uznání tak velkolepého, jakého v dějinách ani nenalézáme. Oproti tomu bylo by zbytečno, abych požádal vás, byste povstáním projevíli soustrast nejhlubší nad úmrtím Palackého a vzdali tak čest jeho památce. Kromě toho utrpěli jsme úmrtím i jiných citelných a žalostných ztrát. Jsou to mužové výteční i co do povahy. Je to především nejstarší člen Svatoboru a Nestor českých spisovatelů, děkan Antonín Marek, který přestěhovav se na odpočinek z Libuně na Smíchov dne 15. února 1877 v stáří 92 let zemřel, dále děkan holický Jakub Jindra a statečný mnoholetý

¹⁾ Zejména Klaudy dokazoval, že nesmí sbor nikdy přiznat, že by měl zem. výbor moc zasahovati v soukromé právo obce pražské, které tato smlouvou s vládou byla nabyla. Toto právo nesmí si obec zadat ani za mák, aniž smí strpěti, aby se se jí snad cestou sněmování »sahalo do kapsy«.

²⁾ Pokrok, 25. května 1877.

³⁾ Pokrok, 25. května 1877.

zastánce a zástupce stavu selského, okresní starosta v Katusicích, Jan Krouský, šlechtitelská školní rada Josef Wenzig, který co pedagog, co básník i co překladatel velmi platné služby prokázal národu našemu a co ryzí charakter svým ideálním směrem byl v našich dobách vzácným příkladem vlastenecké obětavosti, konečně Horský rytíř z Horskýsfeldu, o jehož zásluhách jde v národohospodářských kruzích našich jeden hlas.¹⁾

Dne 27. června 1877 shromáždili se účastníci pohřbu děkana Fil. Čermáka v Liběchově u oběda na faře, kde Rieger, zástupce Svatoboru, »připomenuv z počátku zásluhy zesnulého i co kněze i co národovce poukázal k tomu, že kněžské povolání nikterak nevadilo mu v podporování literatury a veškerých vzdělávacích snah národa našeho,« načež pokračoval:²⁾

Nevidím podstatné příčiny k nějakým neshodám v národě našem. Státoprávní náš program zůstal nezměněn a tím méně stala se změna v poměru strany národní k církvi a k duchovenstvu. Strana národní, která si vytkla mezi hlavními články programu svého úplnou svobodu náboženskou pro všeliká vyznání, může tím méně žádat na katolickém knězi, aby v čemkoli přesvědčení svému náboženskému učinil násilí, neb političtí zástupcové národu našeho jsou povinni chovati se s tím větší šetrností k vyznání, k němuž náleží ohromná většina národu českého. A zejména cítíme povinnost chovati všelikou šetrnost k duchovenstvu českému, které od prvopočátku tak věrně stálo při národní straně a o národ náš tak velikých zásluh si získalo. Příčin k nějakým hořkostem není, zejména osvědčení, které zasláno bylo Aksakovu,³⁾ nijakých příčin k nim neobsahovalo. Celý národ s ním projevil souhlas a kněžstvo katolické přistoupilo čteně k osvědčením podobného obsahu. A proč bychom netěšili se nad tím, když Rusové ujímají se Slovanů utlačovaných? Co jednou bylo entusiasmem přijato od celé Evropy, když se jednalo o osvobození křesťanů řeckých⁴⁾ —, to by nemělo býti šlechtitelské a záslužné, když se jedná o osvobození křesťanů slovanských, mezi nimiž i mnoho katolíků?

Jiná příčina sporů a nedorozumění byla některá slova Sv. Otce.⁵⁾ Nevím, jak dalece byla řeč ta správně uveřejněna, a nechci se také

¹⁾ Josef ryt. Horský, † r. 1877 v Kolíně, byl národohospodářský spisovatel českoněmecký.

²⁾ *Pokrok*, 28. června 1877.

³⁾ Když 24. dubna 1877 vydán ruský manifest válečný, jímž se Rusko chopilo zbraní na osvobození Jihoslovanů z nadvlády turecké, odeslal Rieger jménem strany předsedovi slovanských komitétů na Rusi J. S. Aksakovovi adresu uznání a díků.

⁴⁾ Má na mysli spolky filhelénské v letech 20. století 19.

⁵⁾ Papež Pius IX., přijímaje u příležitosti padesátiletého jubilea biskupování blahopřání, vyslovil se k poutníkům savojským (30. dubna) rozhodně proti Rusku jakožto

pouštět do politického mínění papežova. Papež může i o politice míti své mínění, jako každý soukromý člověk. Avšak každý ví také, že tu papež nemluvil ve věcech víry ani »ex cathedra«, a není také zajisté ani jediného katolíka, který by chtěl tvrdit, že jest papež ve věcech politiky neomylným. V politice vůbec není nikdo neomylný a všichni můžeme se mylit. Avšak kdo chce pronést o věcech politických a národních úsudek důvodný, třeba, aby prve znal dokonale poměry místní a národní — statistické i historické — a i pak mohou se i mezi znalci různiti názory. Avšak všichni, kteříž zastupují politické a národní zájmy, jsou povinni jednati dle známostí svých a dle nejlepšího poznání svého, jak nejlépe doufají posloužiti národu. A tak bohdá všichni zachováváme se podle přesvědčení svého, dle potřeb, jak to poznáváme, a v tom ohledu byla vždy mezi stranou národní a kněžstvem naším úplná shoda a bude zajisté i budoucně. Kněžstvo naše neodcizilo se nikdy našemu národnímu programu, nestalo se nikdy a v ničem nevěrným národu a přec shodovalo se to úplně i s přesvědčením církevním. Toho nejlepšího důkazem byl i zvěčnělý P. Filip Čermák, který, neodciziv se nikdy povinností úřadu svého, ani nezapíraje přesvědčení svého co katolík, po celý život pečoval o prospěch národu. Kdokoli by o tom chtěl pochybovati, nechať přistoupí ke hrobu šlechtitelského vlastence a výtečného kněze, u jehož hrobu jsme stáli dnes, a ať řekne: Já jsem učinil více než tento! Věčná pamět a Sláva F. Čermákov! ¹⁾

Dne 10. prosince 1877 projednával sbor obec. starších úpravu platů učitelským silám. Proti V. Náprstkovi, jenž se přimlouval, aby se přilepšilo stejně učitelkám jako učitelům, vyložil Rieger,²⁾ proč navrhuje měst. rada učitelkám menší přídavky než učitelům. Obec ukládá si zlepšením platů učitelstva nové břemeno a činí tak jen z ohledu na nutnou potřebu. A potřeba byla také měřítkem jejím při určování přídavek. Když vzala se věc na potaz, přišlo se k poznání, že mají učitelové větší a učitelky menší potřebu. Učitelky žijí takřka v nuceném celibátu, neboť je jim zákonem zakázáno provdati se. Že jednotlivé osoby mají menší potřebu než celé rodiny, leží na bíledni, a to byl také hlavní důvod, proč navrženy větší přídavky pro učitele než pro učitelky.

o »bludařské velmoci«, na níž »ruka spravedlnosti boží těžce spočívá pro nelidské pronásledování, které podniká od mnoha let proti katolíkům a v nichž ani dnes ještě neustala«. A o měsíc později děl k poutníkům z Rakouska, že »pro spásu a blaho Rakouska je naprosto nutně, aby se zanechalo všech výstředností, co se týče federativního státu«.

¹⁾ Upomíná naň podnes při Svatoboru nadace Filipa Čermáka — Tuchoměřického (podle rodiště). Již r. 1865 věnoval Svatoboru jistinu 10.000 zl. na odměnu za nejlepší spisy ze všech odvětví literatury české, aniž chtěl býti jmenován. Na pomník Jungmannův přispěl 1000 zl. a posléze ještě dal na národní podniky 6655 zl.

²⁾ *Pokrok*, 11. prosince 1877.

Dne 11. února 1878 způsobil návrh ve sboru obec. starších, aby se koupil k účelům školním dům č. 853-I., dlouhou a živou debatu, do které zasáhl i Rieger.¹⁾ Prál si věděti, jaká je toho podstatná příčina, aby se na Rejdišti nová školní budova nestavěla. Školní budovy dovozoval, jak se v Praze staví, jsou dosti nádherné, ba monumentální, takže by se za ně ani nábřeží stýděti nemuselo. Máme-li již jednou ten kapitál, který po více roků v zakoupeném pozemku na Rejdišti mrtvě leží, zužitkovat, tož naskytá se k tomu příležitost stavbou školní budovy. Když starosta poznamenal, že si vláda přejí zakoupit pozemek ten k stavbě umělecko-vědeckého ústavu, podotkl Rieger, že jej však vláda nekupuje a že se vždy, když je na to pamatována, vymlouvá na nepříznivé finanční poměry. Vyslovil se posléze pro dotaz k ministerstvu, znějící v ten rozum, aby se vláda ve 14 dnech vyslovila, zda si dosud přejí pozemek pro zamýšlenou stavbu umělecko-vědeckého ústavu čili nic.

Dne 17. března 1878 se konal večírek v Českém klubu, v němž starosta města Skramlík zahájil rozpravu o pokroku v hospodářství obce pražské. Po Prachenském a Kandertovi se ujal slova Rieger²⁾ a ukázal na novou teorii o tvoření pramenů podle brožury dra Folgera. Obyčejný názor jest, že prameny se tvoří pouze deštěm, a to tak, že spadlá voda hluboko prosákně a spojí se pak pod zemí v prameny. Avšak dr. Folger vytkl, že ani na místech, kde je stálá a stojatá voda, neprosakuje voda nikdy ani do 8 stop hloubky, obyčejně jen 4 stopy. Tím méně by tedy prosákl dešť. Důkazy byly podány tím způsobem, že se na rozličných místech vykopala země do hloubky 8 stop. Pak se daly dolů prázdné nádoby a přikryly opětně zemí. Ale když se po delší době a po mnohých deštích nádoby opětně vzaly ze země, nebylo v nich zcela žádné vody. Dr. Folger vysvětluje tvoření se pramenů hypotesou, že v prázdných prostorách uvnitř země srážejí se páry, jimiž všude je vzduch prosycen a tím že především povstávají prameny, ne však bezprostředně deštěm. Jen tím lze také vysvětlit, proč se vyskytují prameny i na místech vysokých, celým krajinám panujících. Jestliže ale čistá dešťová voda neprosakuje, tím méně je třeba se bát, že by země byla hloub než do 8 stop prosakována z poškozených stok a že by tím znečišťovány byly prameny. Studně mohou býti znečištěny jen svrchu a tak, když se poškodí stoky, ležící zcela blízko studní. Tomu ale možná

¹⁾ Pokrok, 12. února 1878.

²⁾ Pokrok, 19. března 1878.

zabránit správkami stok domovních a pro každý případ vyce-mentováním studně. asi na 8 střeveců do hloubky, počínaje od povrchu země.

Dne 15. května 1878 odhalen byl pomník Jungmannův, při čemž Rieger proslovil slavnostní řeč. Pravit¹⁾:

Prátelé! Rodáci! Slavíme dnes svátek, svátek národní vděčnosti. Postavili jsme pomník – muž, jehož jsme takto oslavili, nebyl ni mocný panovník, ni velký vojevůdce, byl jen skromný učenec, pouhý gymnasiální profesor. Ale muž tento byl velikým dobrodincem národa našeho a národ náš uznal, jak velikých, jak neocenitelných zásluh získal sobě o něj tento muž. Na pomníku tohoto muže mohli jsme právem napsati: «Na počátku bylo slovo», neboť slovo – logos – myšlenka, duch, idea jest vždy na počátku všech věcí. Duch, idea jest to, jež tvoří nové světy, ona jest hlavním činitelem v dějinách lidstva. Vždy jen malá část každého národa slouží výhradně idej, ale to pak jsou vyvolení synové národa, jsou duchovní šlechta jeho, a tvůrčí duchové mezi nimi jsou vznešenější než panovníci a dobrodějnější než vojevůdcové! (Výborně!). Králové dávají vojskům svým uniformy a velmožové služebníkům svým livreje, ale mužové nových idej, ti odívají v stejnokroj ducha svého celé národy (Výborně!) a knížata chodí takorka v jejich ideách a nosí s hrdoostí jejich duchovní livreji.

A často práce učencova platí vlastní více, nežli smrtných zbraní na tisíce! (Výborně!).

Pánové a přátelé! Od jakživa stávalo se, že lidé krátkozrací, duchovní krtkové podceňovali moc idej, tak dělo se i u nás. Když po prvé Jungmann a přátelé jeho ujali se zanedbané národnosti naší a zanedbané literatury naší, tu domýšleli se lidé takového zrna, že jejich počínání odsoudí pohrdavým výrazem «ti slovičkáři». Pamatují se, kterak tehdá – bude tomu téměř půl století – kterak nám lidé takoví, tehdáž ještě chlapecům, říkali: »Co ti slovičkáři dovedou, co ti slovičkáři nám Čechům pomohou?« Avšak my to věděli, že tito mužové nejdou za slovičkem²⁾, že jdou za slovem²⁾, že je vede idea, že jsou apoštolové idej, my viděli, kterak jsou nadšeni pro ideu přirozeného vzdělání, povznesení a uhájení přirozených práv našeho národa. My viděli, že oni co apoštolové idej bojují za svatou věru svoji, za uhájení práv tohoto národa, že bojují a zápasí nezištně a obětavě, se sebezapřením, při mnohém posměchu, ba pronásledování a mučednictví. Ale byla tu mládež, mládež vždy schopná nadšení, vždy hotova obětovati se a bojovati za ideu. Mládež a za ní celý

¹⁾ Pokrok, 16. května 1878.

²⁾ Proloženo v novinách.

národ uvěřil v muže ty. On šel za nimi. A hle, co dokázali tito «slovičkáři»! Oni našli národ náš ve stavu zuboženém, bez sebevědomí a síly, bez cti a vzdělanosti, v pravé chudobě duševní i hmotné. Ale oni nad ním nezoufali, oni ho nezapřeli, oni se zaň nestyděli, oni se ho ujali plnou silou svojí. Neboť v nich byla láska k tomuto národu, tu pravá láska rodičovská, jež miluje nejvíce to dítě, kteréž jest nešťastné. Oni věděli, jak veliké věci možno dokázati v lidech a národech jazykem mateřským, oni viděli, jak veliká moc je dána do rukou těm, kdož chtějí vésti národy a znají k nim mluvití oteckými slovy. A Jungmann náš mluvil k národu svému slovem otcovským! (Výborně!). Bylť on pravý otec jeho, on o něj pečoval, on jej poučoval a povzbuzoval, on jej napomínal a volal k povinnosti jeho. On po celý život svůj jediné pro tento národ pracoval, ve škole i v životě, slovem i písmem, v učené společnosti i ve spisech pro lid, v krásné literatuře, spisy původními i překlady děl klasických, překlady rovněž klasickými. On také velikou službu prokázal národu již krásnou a vznešenou povahou svojí, svou obětavostí, svou mírumilovností, svou skromností, tou čistotou takřka panenskou celého ducha svého dovedl konečně smířiti všecky protivy a shromáždit kolem sebe kruh přátel, kteříž věrně šli za ním, a tak získal národní věci zástupy věrných pracovníků. On učinil školu vlasteneckou, on nám jazyk národní vzdělal a přizpůsobil k potřebám vědy, k potřebám nového věku a novověkých ideí. On stoupcům svým podal pravidla českého slohu a pravidla duchovního tvoření vůbec ve své «Slovesnosti». On podal nám dějiny duchovní práce našich předků, on podal nám první historii literatury naší. On především postavil nám dílo nesmrtelné, dílo takřka obrovské, dílo celého života a neúporné práce, veliký slovník jazyka českého, ve kterém sebral z úst národa a z celé literatury naší ten bohatý poklad krásného jazyka našeho, a porovnáním s jazyky a literaturami jiných bratrských národů upravil veliké bohatství to v soustavný celek. Dílo tak důkladné, tak veliké vykonávají u jiných národů jen celé akademie mužů učených. My akademie neměli. Jiní národové, ba i národové slovanští v Rakousku, chudší našeho, jsou v tom šťastnější, ¹⁾ ačkoliv národ náš věru není tak chudý, aby nemohl takový ústav nadati. My posud akademie nemáme, neptejte se mne, proč (Výborně!), ale přijměte tuto útěchu, že pro nás jediný muž vykonal tolik práce, co jinde celé akademie učenců (Sláva Jungmannovi!). A dobře o něm soudil náš Kollár, že byl všech Muz a Gracíí spoluchovanec i pěstoun, ²⁾ bylť on věru veliký Čech a veliký Slovan! (Výborně!).

¹⁾ Míni jihoslovanskou akademii věd v Záhřebě, o kterou se zasloužil biskup Strossmayer.

²⁾ Muzy, průvodkyně boha Apollona, počtem devět, byly bohyněmi umění a věd, Gracie, jinak Charitky, byly bohyně, znázorňující zosobnění svěžího půvabu v přírodě.

Právem, vším právem osvědčil jemu tedy národ náš vděčnost nebývalou a oslavu nevidanou. Vyšelť z celého národu našeho hlas, aby se neocenitelné zásluhy tohoto muže, monumentální zásluhy jeho oslavily způsobem jeho důstojným, zvláště vznešeným a trvalým. Svatobor, spolek spisovatelů českých, nedal se odstrašiti velikostí úlohy, kteráž mu byla přisouzena hlasem všeho národu. Jakož sobě obral heslo: »Osvěcuj, podporuj, pamatuj!«, tak chtěl i třetí tento z úkolů svých vykonati způsobem zvláště vznešeným – oslavou velikého spisovatele českého. A věru nemohl se rozpakovati, komu by měl přede všemi rodáky osvědčiti tuto čest, neboť viděl, že Jungmann byl skutečně předákem všech ostatních spisovatelů našich novější doby, že Jungmann jest takřka representantem celého nového věku národa českého. S mnohou obětí, s mnohým uskrovněním se v jiných úlohách svých přistoupil Svatobor k dílu při vřelém účastenství, kteréž mu při tom jevil celý národ náš. I sám J. V. císař a král náš osvědčil v této věci k národu svému sympatií svou a přidal se ke krásné úloze Svatoboru, uštědriv mu bohaté podpory, ¹⁾ a tak při svorném účastenství celého národu a pomocnou rukou jeho stalo se krásné dílo toto skutkem! A tak nám bylo dopřáno oslaviti muže tak vznešeného, oslaviti velikého vlastence, velikého spisovatele, velikého buditele národu našeho. O tomto muži pravil slavný věstec náš Kollár:

Byť i vyschlo lože Vltavino,

Tvoje, pokud stane Slavie,

Jméno Jungmann věčně bude jmíno! (Sláva! Sláva!)

Již tedy hodláme přistoupiti k tomu, abychom vám odhalili pomník tohoto muže, jehož památka blahodárná potrvá věčně v národě českém i v celém národě slovanském. Již tedy odhalíme vám pomník našeho oslavence, našeho dobrodince, miláčka našeho. (Bouřlivé volání Sláva! Rouška padla se sochy. Deputace kladou věnce na pomník). Již tedy stojí tu před vámi ten pomník národní vděčnosti co skvělý důkaz, že národ český nezapomíná dobrodinců svých. Již stojí tu před vámi věrná ²⁾ podoba muže slavného, jehož veliký pěvec náš, Kollár, nazval »tichým geniem« národa našeho. Po těchto místech chodíval tento muž, kterýž po celý věk svůj národ v srdci nosil, po těchto místech spěchal každý den k práci své za národ svůj a na blízku zde věnoval celý život svůj práci za tento národ. On nevyhledával čest svou v tom, aby kritisoval práce jiných, aby jiným vyměřoval pole jejich činnosti, jemu bylo pravidlem: Dělej sám! (Výborně!) A tak, přátelé a rodáci, může pomník ten všem nám sloužiti za velebné znamení a napomenutí nesmrtelného muže, abychom i my konali povinnost svou k národu

¹⁾ František Josef přispěl 3000 K, děkan Čermák 2000 K, náklad celkový činil 46000 K.

²⁾ Sochu provedl L. Šimek podle myšlenky V. Levého.

svěmu, jakož ji konal on! On má tu zásluhu, že celý národ byl povzbuzen a že tisícové a zástupové velící hlásí se věrně k národu tomu, že chtějí pevně státi při něm, odhodlaně státi za čest a přirozené právo jeho! (Výborně!) A ten muž při veliké skromnosti své dokázal to, že nadchnul národ celý novým životem, že takřka zasvětil a započal novou epochu života našeho. A tak stojí pomník ten zde co veliký mezník, postavený mezi dobou našeho zapomenutí, dobou našeho ponížení, a na druhé straně dobou našeho z mrtvých vstání, našeho povznesení k novému životu, k nové práci a bohda k nové slávě! (Výborně!) Tak stojí zde ten pomník, jehož první myšlenka vznikla ve vděčném duchu našeho národu a již skutkem učiněno bylo tohoto národu – ušlechtilé dílo českých umělců a nová ozdoba královské Prahy naší, hlavy království Českého a národu našeho. (Výborně!) Svatobor, kterýž tento pomník postavil, nemůže učiniti lépe, než když jej odevzdá této matičce naší, která již tolik drahých památek chová v lůně svém a která zajisté i tento bude opatrovat. Již tedy obracím se k vám, zástupcové města našeho, a především k Vám, pane starosto jeho, žádaje Vás, abyste přijal v opatrování své pomník, jež vděčný národ postavil velikému vlastenci svému. Mámeť ve vás tu důvěru, že věrně tak učiníte, neboť víme, že jste věrní synové svého národu, že i ve vás bije věrné a vřelé srdce za tento národ, že i vy jste odhodláni vždy státi při tom a volati: Všem dobrodincům, všem zastáncům, všem osvícovatelům národa našeho, kteří zaň pracují v duchu Jungmannově, budiž věčná paměť a sláva! (Sláva! Sláva! Sláva! Sláva Riegrovi!).

Téhož dne odpoledne se konal banket na Žofině. Po zahájení starostou Skramlíkem promluvil Rieger jako předseda Svato=boru řka: ¹⁾

Pánové! Když procházíme staroslavnu Prahou naší, shledáváme se s četnými pomníky veliké minulosti naší, se svědky slavných dějin našeho národa. Býval slavný národ náš, však strašné pohromy shroutily jeho sílu. Ale po všech pohromách vzhopil se znova a co v době krátké jednoho půlstoletí svého nového žití dokázal, tomu je v dějinách příkladu sotva rovného. Rovná se to téměř zázraku. Za tyto úspěchy a pokroky své jest hlavně zavázán oslavenci dnešního dne, našemu Jungmannovi a soudruhům jeho. Prací a snažením těchto mužů povznesl se národ náš brzo tak vysoko, že se může dnes již se sebevědomím čítati k národům nejvzdělanějším, on může s hrdostí ukázati k tomu, že produkci

¹⁾ Pokrok, 16. května. V. Červinka zjišťuje, že Rieger »byl přes svůj odpor nucen předložit policii obsah řeči (kterou měl dopoledne před odhalením pomníku) a proto vynechat jistou důležitou její část. Při banketu na Žofině jen z části doplnil svou řeč, ale mluvil svobodněji.«

duchovní i hmotnou vyniká nad mnohé, aneb že rovná se poměrně všem národům velikým. Duchovní, mravné i hmotné zvelebení národa našeho jest dílem mladé naší literatury, jest zásluhou těch, kdož ji založili a neúnavně pěstovali. Proto vděčný národ nejen rád vzpomíná těchto duchovních velikánů našich, ale též oslavuje památku jejich. A tak jsme i dnes dali slavnostní výraz této vděčnosti národní, uznávající co nejvřeleji neskonalé zásluhy Jungmannovy, tohoto prvního zakladatele novověké naší literatury (Výborně!), která náš národ učinila tím, čím jest. Pomník, jež jsme dnes zasvětili Jungmannovi, jest spolu pomníkem celé naší novověké literatury a slavným uznáním skutkův a zásluh jejich v národě českém. Dnešní slavnost byla aktem veřejným, svědčícím o životě jeho. Dnes věru můžeme z plna hrdla zvolati: My jsme byli a my jsme! ¹⁾ (A budeme!) Vy pravíte: Budeme! Ba věru, že budeme! ¹⁾ O to se starat, se strachovati netřeba. Národ náš sedmimilionový, kterýž za bratry čítá velkou většinu obyvatelstva této říše, najde sám v sobě dosti síly k obraně bytí svého. Mimo to jest národ náš jen větví největšího, nejmocnějšího národu na světě, národu slovanského (Výborně! Výborně! Dlouho trvající pochvala), členem národu, který nyní tak mocně zasahá v dějiny světa, zasahá v ně způsobem slavným, čestným, blahodějným. U vědomí této opory tak neroz=borné – v kruhu velké rodiny slovanské nepotřebuje se věru národu našemu stýskat.

Ale není dosti na tom, abychom se jen spoléhali na přibuzenství své s jinými národy slovanskými, my musíme také sami pro sebe něco udělat. Vlastní silou musíme dobýti v říši naší toho postavení, které nám právem náleží. Nejsme posud tím, čím bychom býti měli, jakými státi se musíme. Kdybychom byli tím, čím býti máme, nebylo by se mohlo státi, abychom s akademickým oceněním vědecké činnosti českého spisovatele byli vyloučeni z auly naší university (Výborně! Dlouhá hlučná pochvala), z téže university, kterou Otec vlasti, náš Karel, pro drahý národ svůj založil, a z níž jsme byli cizinci vypuzeni. (Výborně!) My ovšem nejsme posud tím, čím bychom býti měli, ale nám věru netřeba zoufatí, neboť, popatříme-li nazpět v minulost nedávnou, shledáme zajisté, že jsme vykonali již mnoho vlastní práci svou, že mladá domorodá osvěta naše provedla již dílo veliké. Působení její jeví se dnes již mocně v samém životě státním, neboť, jestliže národ náš může platit daně tak veliké, jako skutečně platí na uhrazení potřeb celého státu, stalo se to jedině tím, že jeho průmysl i všecka rolnická i živnost=nická činnost vysoko se povznesla, toho pak dosáhl národ náš jen pomocí naší literatury, kteráž mu dala vyšší vzdělání a dala mu na ruku prostředky, jimiž by zvelebil výrobu svou. Však přesto vše nemá náš národ posud takové platnosti v životě veřejném,

¹⁾ Proloženo v novinách.

jaké by dle práce své, dle sil svých míti měl, náš národ jest v této říši posud jaksí »neoficiálním«¹⁾ národem (Veselost!), národ náš v této říši rakouské takorba jen privatizuje.¹⁾ Zato ale máme to vědomí, že vše, co máme, a vše, čím jsme, dobyli jsme jen vlastním přičiněním, co jsme, ze sebe jsme beze vší pomoci.

Přátelé! Když se rozhlédnu na veliký převrat, jenž se stal v národě našem v minulém půlstoletí, můžeme směle říci, my jsme mohutně vzrostli, my posud rosteme, my věru dnes již nepotřebujeme zoufat! Jestliže teda někteří mezi námi, zastrašení časovým nezdařem nějakým, již malomyslně volají: »My hyneme!«, odvrátte se od nich! Oni vás otravují vlastní malátností, činí vás slabými a chabými! Oni vás pozbavují sebedůvěry a síly, podtínají vytrvalost vaši! Nezapomínejte, že není vítězství bez zápasu, ba častodlouhého zápasu.

Jsou také někteří, kterým mezi námi se vše zdá špatné, cokoli a jakkoli se u nás děje. Jiní zase místo aby vlastní prací, obětí vlastních statků o vlast svou sobě zásluh dobytí hleděli, domnívají se v domýšlivosti své, že dosti činí, když činnost jiných kritisují a co by ten neb onen činiti měl, vykazují. Takovým hlasům sluchu nedávejte, lidé takoví nejsou učeníky Jungmannovými. Nebyloť to způsobem našeho Jungmanna vyměřovati činnost jiným, on ve své skromnosti, a mužově velikých zásluh hývají vždy skromní, raději sám pracoval a příkladem svým jiné povzbuzoval. Kdyby nebyl tak činil, nebyl by došel úspěchů tak velikých, nebyli by chvátili tisícové, aby uctili jeho památku, a my bychom neobdivovali dnes vděčně veliké dílo jeho a neměli bychom příčiny stavěti mu pomníku za nehynoucí zásluhy jeho. On a jeho vrstevníci hluboko v duši nesli heslo: »Národy nehasnou, dokud jazyk žije.« Každý národ žije jen vlastním duchem. Kdo cizím duchem živ jest, ten samostatnost ztrácí, a jen tehda dojde národ rozkvětu, když má své slunce, vlastní osvětlu. Národ, který zanedbává vlastní řeč a literaturu, národ, nemající vlastního života duchovního, nemůže dojiti zdaru. On jest jako rostlina bez vlastního slunce, kteráž nemá světla, leda světla odraženého od cizího, takové jí nezahřívá, leda nuzně osvětluje. Rostlina taková nevydá květu a vydá-li květ, nevydá plodu a vydá-li, bude i tento zakrnělý a odpadne. Takž děje se i s národem, jenž zanedbává vlastní literaturu a domorodou osvětlu. U národa takového dostaví se brzo chudokrevnost a blednička duchovní. Národ, který se živí pouze osvětlu cizí, odsuzuje se sám k služebnosti věčné. Kdo cizí chléb jí, sluhou jest a není nikdy pánem svým. Takový národ nežije vlastním zdravým životem, on pouze živoří a umírá pomalu duchovními souchotěmi, až konečně shasne beze cti a slávy, nezůstaviv po sobě ani důstojné památky bytí svého. Takového osudu Jungmann a jeho přátelé na národ náš

¹⁾ Proloženo v novinách.

dopustiti nemohli. Oni jej probouzeli k vlastnímu samostatnému životu duchovnímu. Jakkoliv byl tehdaž v stavu povrženém a zanedbaném, oni se ho ujali. Oni nebyli z těch, kteří se hrnou vždy jen tam, kde kyne okamžitý prospěch a výhody hmotné, anebo kde je větší moc, nedbajice na to, kde je věc spravedlivá. Ujímati se opuštěných je známkou povahy šlechtě.

Kdo Jungmanna našeho znal, ten ví, jaká byla povaha jeho tichá, mírumilovná a skromná, a přece žil v tichém muži tom duch opravdu rytířský. On neopustil národ svůj pronásledovaný, a to je právě přední známka ducha rytířského, že hájí utiskované. Jest ještě jiná známka pravého rytíře, že, uzná-li věc některou za pravou, nezoufá nikdy nad vítězstvím jejím, ale ochotně jí věnuje síly své, jakkoli se zdá obtížná. A stav národa našeho, když se Jungmann jal křisiti jej, byl opravdu zoufalý. Avšak on se nedal zastrašiti, on podnikl dílo takřka zoufalé, a v tom ukazuje se nám co pravý bohatýr. S ním zároveň ujali se díla jiní ostatní duchové: Palacký, Šafařík, Presl, Čelakovský, Kollár, Vinařický a Marek a druzí přátelé, kteříž bojovali každý na stanovisku svém, na katedře i na kazatelně, v literatuře učené i prostonárodní. Když si vzpomenu na tyto bojovníky naše, připadá mi vždy opět ta krásná stará báje česká, kteráž dí, že, až nám Čechům povede se nejhůř, vojsko svatováclavské vyjde z Blánika a národ osvobodí. V jistém smyslu tato báje splnila se a vyplňuje se každým dnem. Jungmann a družové jeho jsou ti pravi, ti první rytířové, jenž vyšli z Blánika, ti rytířové ducha. Vojsko svatováclavské nevystoupilo celé pojednou, nedobylo velkého vítězství jedním rázem jemu, následoval muž za mužem, zástup za zástupem a postupoval boj za národ náš. Nikde necouvlí a kdekoli bojovali, vždy boj jich odměněn dobytím nové oblasti a državy národa českého, a když i umírali mezi zápasem, tož v blahém vědomí, že dobrý¹⁾ bojovali boj, že netasili pádné zbraně ducha svého marně, že usnadnili konečné vítězství nástupcům. Nejsvětší pak je zásluha oněch bojovníků, kteříž obětují celý život svůj vědouce, že nebudou požívatí ovoce vítězství. Boj ten posud není skončen, jiní rytíři naši hotovují se v hoře blánické k zápasu, jiní mužové cvičí mladé síly a odívají brněním. Mnozí slavní bojovníci klesli již v hrob, nedočkavše se blaženství úplného vítězství. Nelze nám předvídati, je-li to vítězství blízké, ale že svatá věc, za niž bojují, vyjde z boje vítězně, tím budete jisti. Každý hrob předchůdců našich jest jako stupeň k dobytí hradby, a až národ náš konečně jí dobude, má právo žádat a povinnost, co mu je zárukou života. A až praporek náš zatkne konečně korouhev u cíle našich nadějí, pak zajisté vzpomenu vítězové vděčně předchůdců svých v boji, zakladatelů nového života našeho, především

¹⁾ Proloženo v novinách.

pak korouhevnicka jich, našeho Jungmanna, a zvolají, jakož my voláme dnes: Nehynoucí sláva Jungmannovi! (Bouřlivé volání: Sláva! Sláva!)

Když čeští poslancové svorně vstoupili opět do nově svolaného sněmu (dne 24. září 1878), Rieger se ujal slova ve schůzi 2. října, před prvním čtením svého návrhu, aby byla podána adresa panovníkovi. Právil¹:

Slavný sněme! V životě národů jakož i v životě jednotlivců vyskytují se doby, kde usnešení, kde čin jediného momentu rozhoduje o jich osudu a dává směr a obsah celé jich budoucnosti, vyskytují se chvíle takové, kde třeba nám, národům i lidem, rozpomenouti se, nekráčíme-li na cestách bludných a zdali to, v čem jsme posud hledali výhodu a čest svou, neslouží spíše ke škodě naší a není-li prospěchem a povinností naší obrátiti. Vážná doba nastala zajisté nyní celé říši i nám. Tam dole na jihu odehrávají se události krvavé, jichžto dosah a konec dnes ještě nikdo z nás vyměřiti nemůže.²) Avšak možnost jest dána, že události ty stanou se příčinou nových útvarů politických jak v říši naší, tak i mimo ni. Za poměrů takových bude mi snad dovoleno předložiti slavnému sněmu otázku, zdali i nám, obyvatelům tohoto království, zdali i nám oběma kmenům této země nenastal takový moment rozpomenutí se o obratu a potřeba uvážiti, zdali činnost politická, kterou jsme posud provozovali, byla skutečně pro nás oba blahodějná, zdali instituce, ve kterých jsme posud žili, byly pro nás všechny podporou pokroku jak duchovního tak i hmotného.

Pánové! Ohlídněme se na chvíli chladně, objektivně, bez předsudků na výsledky naší dosavadní konstituční činnosti. Je tomu již na 18. rok, co u nás nastal život ústavní, co osud této země byl více méně vložen do rukou našich, do rukou zastupitelstva zemského. Ptám se vás, pánové, můžeme-li se sebevědomím a uspokojením poukázati na výsledky naší činnosti? Můžeme-li říci: Hle, to jsme dovedli, to by byl absolutismus, to by byli staří stavové nedokázali, to mohli jsme dokázati jen my, to dokázala svoboda a samospráva v rukou našich! Pánové! Myslím, že tak hrdou řeč nikdo z nás nebude moci vésti. Zástupcové země požádali sice od lidu našeho velké oběti, požádali na něm mnoho milionů, avšak, pánové, zeptáme-li se: jakých památek, jakých takřka monumentů naší ústavní činnosti zůstávají, na kteréž bychom mohli

¹) Sten. protokoly sněmu českého, str. 77–83.

²) Válka rusko-turecká, vzplanuvší r. 1877, byla ukončena mírem v San Stefanu (3. března 1878), načež se sešel kongres berlínský (13. června – 13. července t. r.). Na jeho základě se dorozumělo Rusko s Tureckem 8. února 1879.

býti hrdí, pro něž by na nás pamatovati musela ještě budoucí pokolení? Pánové! Co tuto pravím, nemá sloužiti někomu za výčitku. Neb ten není úmysl můj, abych jakýmkoli způsobem roztrpčoval. Avšak chci vám předložiti jednou takovou přehlídku, objektivně, tak jak se věci přede zrakem mým ukazují. Ptám se tedy: Co jsme za těch 18 let dokázali velkého, abych tak řekl, na věky památného? Postavili jsme velkou monumentální porodnici, velký monumentální blázinec. Pánové, to jsou věci, kterými ovšem musilo se vyhověti potřebě času, a musíme toliko litovat, že potřeba času byla tak veliká. Avšak snad ne bez práva předložil kdosi otázku, zdali právě ústavy takové, které jsou sice pro choroby společenské nezbytné, jsou také k tomu ustanoveny a hodí-li se k tomu, aby právě na nich jevila se okázalost, aby právě při nich jaksi přinášely se větší oběti, než vyžaduje praktičnost, potřeba zdravotnictví a humanita, proč právě při takových ústavách mají se přinášeti zvláštní oběti tomu momentu a zájmu, kterýž jmenujeme monumentálním a uměleckým? Jeden z mých bohužel již zemřelých kolegů svým zdravým smyslem rolníka právil, že pro ženy a rodičky poctivé ani stotina těch obětí se nepřináší, co se přineslo při nynější porodnici.

Jest ještě jiná věc, na kterou by se mohlo ukázati. Jest to rozšíření a částečně postavení naší techniky, při které vzat tenkrát slušný ohled na druhou národnost zemskou. Že se tento ústav odevzdal opět vládě, nemůžeme haněti z té příčiny, poněvadž stát i jiné polytechniky v jiných zemích také udržuje. Důležitější, ač ne velmi nákladný ústav, který zastupitelstvo naše zřídilo, je Hypoteční banka.³) Velký zdar tohoto ústavu je nám důkazem toho, jak velká byla jeho potřeba. Avšak tento velký zdar ukazuje nám spolu, jak každým dnem více a více zadlužuje se náš rolnický stav, naše rolnictvo malé i velké, a kterak přílišným břemenům podléhá, a tu, pánové, myslím, že bychom z toho měli vzíti poučení, že nedosti na tom zříditi Hypoteční banky, ale že by zákonodárství naše zemské mělo se především také o to starat, aby hospodářům a rolníkům tak příliš nebylo potřeba takových ústavů. Pánové! Myslím, že jsem takto ty nejpodstatnější zásluhy naší sněmovní činnosti vykonal. Darmo ohlížel bych se po jiných, abych tak řekl, monumentálních závodech a budovách, kteréž by děkovaly za povstání své štědrosti a iniciativě zastupitelstva zemského! Staví se právě dům umělecký⁴), ten však staví spořitelna⁵), museum pro průmysl umělecký bude stavět stát⁶), jiné průmyslové museum zakládá privatník.⁴) Starší stavové regulovali někdy řeku uprostřed hlavního-

¹) Hypoteční banka království Českého vznikla r. 1865.

²) Míňena je stavba Rudolfiny, kterou prováděla Česká spořitelna svým nákladem.

³) Proloženo v protokolech.

⁴) Rozuměj Náprstkovo museum, založené Vojtou Náprstkem.

města a zřídili nábřeží, nyní pak nábřeží musí stavěti pražská obec sama, zastupitelstvo zemské k tomu ničeho nepřispívá. Obec pražská musí se starati o komunikace zemské ve svém obvodu a staví právě veliký, krásný a monumentální most;¹⁾ obec pražská restaurovala s ohromným nákladem všecky téměř veřejné budovy církevní i světské a všeliké budovy architektonického umění našeho. Také náš dóm staví spolek, a tak, pánové, všecko u nás, co jinde zastupitelstva zemská podnikají a staví, zůstaveno u nás činnosti soukromé. My s hrdostí často ukazujeme na ty hrdé paláce, na ty hradby, krásné kostely a jiné památné budovy, které zdobí vlast naši a které zvláště z našeho hlavního města činí dle úsudku cizinců jedno z nejkrásnějších měst na světě.

Ale, pánové, ohlédneme-li se po těch památkách po vlastech našich, vidíme, že všude hynou a rozpadávají se v ssutiny, ač neujme-li se jich buď některý spolek chudých umělců, jako se stalo při kapli sv. Kříže, neb některá obec, nebo sám stát. Mluvilo se, pánové, o umělecké restauraci Karlštejna, ale zůstalo to při řeči; stalo se usnešení sněmovní, že se má postavit nově, důstojné museum zemské, ale od té chvíle o tom řeči nebylo. Tak, pánové, musíme si vyznati, že ani jediný ústav, věnovaný čistě vědě, pokroku vědy, pokroku umění, za celou tu dobu nebyl založen zastupitelstvem zemským. Ani jediný pomník umění stavitelského, ani jediné dílo plasty, ani jediný obraz nebyl nákladem zemským postaven, ani jediný umělec vzdělán nákladem zemským. Pánové, myslím, když se ohlédneme po jiných zemích, ba i po jiných krajích mocnárství rakouského, musíme vyznati, že v tom ohledu v jiných zemích od sněmův více se učinilo. Právil jsem, že žádný z těchto ústavů, jakož by slušelo a náleželo, nebyl postaven za celých těchto 18 let naší činnosti, přímo zastupitelstvem zemským, avšak takřka ani jeden ústav takový nebyl udržován přímo a výhradně zastupitelstvem zemským. Tak, pánové! Naše učená společnost, naše akademie věd, naše museum, naše konservatorium, naše akademie výtvarných umění, ba i naše hospodářské i průmyslové školy: všecky tyto vesměs téměř udržují spolkové a činnost privátní, a podpora, která se jen některým z nich dostává od země, jest skutečně tak nepatrná, že se musí nazvati přímo almužnou, nedůstojnou království tak bohatého, království, které tolika miliony svých příjmů kryje deficity tolika jiných zemí. (Výborně!). Musím ovšem také připomenouti, že zastupitelstvo zemské věnovalo mnoho tisíc na podporu staveb silničních, avšak jen jedinou silnici, silnici to z nouze, postavilo zastupitelstvo země samo svým nákladem. Chceme-li však, pánové, tyto příspěvky položití svědomitě na váhu, musíme říci, že v této době naší ústavní činnosti nestalo se v oboru tom více, než ve mnohých dobách zařízení absolutního. Tedy

¹⁾ Míni most Palackého.

ii v tomto ohledu nevyniklo naše zastupitelstvo zásluhami svými a co se týče železnic, ty, pánové, jsme již dokonce zůstavili soukromé spekulaci, která se o to postarala, aby náklad na ně vypočítala na alterum tantum¹⁾ a břemeno toho a následky toho nese nyní obecnost naše a průmysl náš.

Ptám se tedy, pánové, co vyvedlo zastupitelstvo naše velkého, na vždy památného za celou tu dobu 18 letě činnosti? Někdo mi odpoví: Přinesli jsme velké oběti na reformu školství. Pánové, ano, oběti velké! Ale zdali jsme tím provedli také reformu, to jest posud otázkou. Pánové, nechci vypisovati, kterak se dopustilo, aby autonomie, samou ústavou zaručená, byla zúžena, nechci také mluvit o jiných věcech, ale ptám se vás, pánové, povzte mi na své dobré svědomí, jste-li přesvědčeni, že novým zařízením školství pokročilo vzdělání naší mládeže skutečně touž měrou, jakouž vzrostlo obtížení daní za příčinou té tak řečené reformy. (Výborně!). Pánové! Odvolávám se tu na soud obecný, jest o tom jeden hlas, že mládež naše nepřináší ze škol našich nyní tolik vědomostí ve psaní, čtení a počítání, jakých jest nutně potřebí. Ba, pánové, slyšel jsem úsudky od znalců odborných a slyšel jsem podobně z úst prostého lidu a z úst nádeníků, že skutečně děti naše při nynější soustavě v těchto nutných podkladech vši vzdělanosti méně získávají, než za předešlé, mnoho tupené, ale velmi laciné soustavy. Pánové, soustava naše školní má velké chyby: předně tu, že jest náramně nákladná, druhé, že rozhodování o věcech školských vyrváno z rukou obcí a zastupitelstev okresních a že dáno do rukou nové byrokracie, která nám ukládá břemena bez kontroly, která bez zákonů zemských uvaluje daně na celou zem (Výborně!) a takřka libovolně, a která zároveň učitelstvo uvádí ve pravou služebnost. (Výborně!).

Pánové, jest to podivné, ale jest to přece pravda, že jsou lidé, a to lidé, kteří se domnívají býti velmi svobodomyšlnými, kteří snad opravdově mají za to, že v tomto stavu věci spočívá jakási liberální vymoženost ústavního života! Pánové, já jsem se vždycky domníval, že rozdíl mezi institucemi svobodnými a institucemi absolutistickými záleží hlavně v tom, že při institucích svobodných občané považují se za lidi dospělé, kteří nejlépe rozumějí svým vlastním prospěchům, a kterým se následovně řízení těch prospěchů svěřuje, kdežto ve státě absolutním pokládají se občané za děti nedospělé a nerozumné, které se musí takřka na vodítkách byrokratického aparátu voditi, aby sobě z nerozumu sami neškodili! (Veselost). Pánové, u nás někteří svobodomyšlníci soudí o tom naopak. Oni myslí, jak praveno, že jest to velmi liberální, když se řízení škol dejme obcím a okresům, když se dává do rukou okresním hejtmanům, kteří namnoze školství v ničem nerozumí

¹⁾ Po česku: pouze na druhého.

〈Výborně!〉, kteří v něm obyčejně nemají žádného zájmu a kteří na ně také nic neplatí 〈Výborně!〉, a, pánové, ke všemu tomu ten smutný úkaz, že se tím učitelstvo mravně degraduje, že se z něho dělá služebnictvo policejní, kteréž musí hlasovat na komando 〈Výborně! Hlasy: To jest pravda!〉 a dávat »stimmungsberichte«.
〈Výborně!〉 Pánové! Takový stav věcí může snad jednomu neb druhému straníkovi býti v tu chvíli vhod, ale nesmíme při tom zapomenouti starého pravidla: »hodie mihi, cras tibi.«¹⁾ Pánové! Jsou, jak jsem pravil, takoví mužové svobodomyšlní, kteří mají za to, že by lid sám nedovedl školství řídití rozumně, a kteří mají větší důvěru v pány okresní hejtmany. Já, pánové, nemohu pochopiti, kterak může někdo takovým způsobem urazit lid, z něhož vyšel, a voliče, kteří ho počtíli svou důvěrou, já jsem naopak toho přesvědčení, že obyvatelstvo v Čechách, německé jako české bez rozdílu, jest dosti vzdělané a dosti dospělé, aby se mohlo samostatně o tyto jemu tak blízké ústavy. Pánové, popírají to, což já tvrdím, bylo by pravou urážkou našeho vzdělaného obyvatelstva, bylo by urážkou, hzenou mu do tváře, že není posud dospělým pro svou bohu a samosprávu, že potřebuje ještě byrokratického vodítka, avšak, pánové, já si připomínám dobu, kdy obce naše nejvolněji vládly ve věcech školských, a v té, pánové, v té době právě největších obětí přinášely, víme to, že některé obce takřka se až zakrvaly samou horlivostí pro školství a že tehdy přijaly na sebe břemena, kterým nyní už stačiti nemohou. 〈Ano! Hlasy: Pravda!〉 Pánové, nemůžeme teda obcím našim, ani českým ani německým, učiniti výčitky, že by se ke školám byly chovaly macešsky, a věru, mohli jsme s dobrou důvěrou zůstaviti je v jejich rukou. My pak dali jsme jich do rukou takových, do rukou takového organismu, který ukládá na lid náš břemena takřka již nesnesitelná.

Pánové! Jest o tom jeden hlas po vší zemi, mezi obyvatelstvem českým i německým stejný, že to tak dále jíti nemůže, že se tu musí státí obrat, nemá-li lid náš tímto zřízením školství našeho býti uveden takřka v záhubu. Sama vláda začíná se již znepokojovat a ministerstvo financí ptá se: «Co pak mně zůstane, když mi to školní výborové všechno seberou?» 〈Veselost. Výborně!〉. Na všech stranách při volbách a v petičích ke sněmu a ve sněmích ozývá se již hlas, že v těch věcech jest potřeba obratu a ubohý lid sténá a praví, že, když to tak dále půjde, budou v nás samí učení žebřáci. Pánové! Žebřáci snad, ale učení ne, neboť i v soustavě vyučovací jsou chyby podstatné, jsou chyby takové, že mládež při tom ohromném nákladu velmi málo se naučí! Jest tedy třeba i tu opravy, aby s menším nákladem naučila se mládež více. Hlavní tedy vina a chyba v nynějším našem školství jest ta, že s velkými prostředky dokázány

¹⁾ Po česku: zprávy o náladě.

²⁾ Po česku zní latinské přísloví: »Dnes mně, zítra tobě.«

resultáty velmi nepatrné a chatrné, a že se zapomnělo na hlavní zásadu, že škola národní patří národu¹⁾. 〈Výborně!〉. Pánové, nemějte mi za zlé, jestli jsem si dovolil postaviti vám před oči tuto přehlídku naší dosavadní ústavní činnosti, neučinil jsem to k tomu cíli, abych někoho urazil, neb tím komu výčitek učinil, činím to, Bůh ví, jen v tom přesvědčení, že jest toho potřeba, abychom se ohlédlí na to, co jsme učinili, co jsme dokázali, a abychom se rozpomenuli, zdali jsme skutečně naší samosprávy užili v té míře a s takovými resultáty, jak bychom si toho měli přátí.

Pánové! Já myslím, že také váš úsudek v té věci není dalek od mého. Ale, pánové, je-li tomu tak, musíme se nyní tázati, v čem jest toho příčina, že naše ústavní činnost posud byla tak málo plodná. Pánové, přemýšlel jsem o tom na všechny strany a přišel jsem k tomu přesvědčení, že hlavně nesvornost mezi námi, že dlouhý svár mezi oběma kmeny této země jest hlavní příčinou této neplodnosti. 〈Výborně!〉. Pánové! Nechci, jak pravím, nikomu dělat výčítku, ale vy mně přiznáte sami, že stav věci jest v skutku takový, že takové rozdráždění bohužel mezi námi posud trvalo, že všechno, cokoli se dělo v životě veřejném, bylo takřka nakaženo touto nesvorností naší, že ta nedůvěra, která se mezi námi rozhostila, kládla se, abych tak řekl, co morový dech na všechny úmysly našeho, ať již z kterékoli strany. Mimovoľně pomýšlelo se na obou stranách vždy nejdříve na to: Zdali pak v tom úmyslu neleží nějaký úklad národní, zdali se ten návrh nečiní jedině k tomu cíli, aby se druhé národnosti zemské uškodilo? Pánové! Vy sami přiznáte mi snad, že v skutku tomu bylo tak, že následkem této vzájemné nedůvěry mnoho i těch nejblahodárnějších zámýslů našich na obou stranách musilo zakrtnět, že nemohly se rozvinouti k životu, že nemohly dospěti ke skutku.

Pánové! Vy všickni budete zajisté se mnou souhlasit, že tento smutný stav neustálých svárů mezi námi nemusí a neměl by trvati na věky. Táhá se vás, což jest to nějaké fatum,²⁾ že by oba kmenové této země sobě věčně musili býti a zůstati nepřáteli a nemítí ničeho jiného na práci, než střežiti jeden druhého a ohrazovati se proti němu, aby jeden druhému nemohl škody učiniti? Je-li pak to v skutku pravda, že jest to nutnost fatální, že vždy jeden z nás musí býti kladivem a druhý kováččinou? Já, pánové, toho dopustiti nemohu. Já jsem naopak přesvědčen, že se společně naší dobré vůli, našemu společnému důmyslu a naší spravedlivosti musí podařiti, abychom konečně vymysleli instituce takové, kterými by bylo vyloučeno všeliké ukřivdění národnosti druhé, a aby bylo učiněno opatření takové, aby každá národnost co kurie národní o svých

¹⁾ Proloženo v protokole.

²⁾ Po česku: osud.

vlastních zájmech, které jsou povahy eminentně národní, sama rozhodovala. (Výborně!) Avšak, pánové, vedle toho jest zajisté mnoho takových zájmů důležitých, takových věcí vážných pro celou zemi, pro celou vlast naši, že můžeme velmi dobře a spasitelně spojití všecku moudrost svou a všecku dobrou vůli svou a horlivost svou vlasteneckou k tomu, abychom jich společně rozřešili. Vždyť jest možno postarat se o to, aby následkem takové shody všechny jiné záležitosti podržely svou zvláštní povahu, teda na př. finanční, národohospodářskou, vědeckou neb jakoukoli, abychom se na všechny věci neřadili již pouze skrze ty brejle národnostní. Vždyť je tu tolik vážných věcí, které čekají na naše rozhodnutí, připomínám ku př. i tu otázku sociální, dělnickou, která jest zajisté velmi vážnou v zemi tak průmyslové, jako jest země naše, a která jest zároveň tak obtížná, že, pánové, budeme všickni své rozumy a všecku svou dobrou vůli musiti spojití, abychom jen poněkud vyhověli otázce, která každým dnem důtklivěji vystupuje a klepá takřka na dveře naše.

Pánové! Přišel jsem po všech těchto úvahách k tomu přesvědčení, že se nenalézáme na cestě pravé a že jen cestou smíru, nikoli pak pouhým majorisováním, že jediné dorozuměním a dohodnutím se můžeme založiti v zemi trvalý mír. (Výborně!). Bez toho pak, pánové, nedoděláme se také nikdy plodné činnosti ústavní. Pánové! Já myslím, že nikdo z vás nemůže stav ten věčných svárů schváliti a sobě přát. Já odvolávám se k vašemu smyslu pro právo, kterýž vám praví, že nespravedlivost každá jen rozduvojuje a roztrpčuje a že nespravedlivý statek jakýkoli nikdy nepřináší pozehnání. Obracím se k vaší mírumilovnosti, která nebude chtítí věčně živit svár, který jen boří, alebrž spíše svornost, která tvoří. Obracím se, pánové, k vašemu vlastenectví, kteréž vám poví, že sláva a krása této naší země, její vysoké vzdělání a bohatství jest zásluhou společné činnosti obou kmenů jejich (Výborně!), a že, máme-li ji udržeti na té výši, na které stojí, a která jest naše společná čest, jest nám třeba společného, svorného působení. A že, chceme-li drahou zemi tu ještě dále povznést, aby i dále krácela před jinými, tu nám potřebí především činnosti svorné, která zajisté ponese bohaté ovoce k naší obapolné spokojenosti a ke společné vlastenecké hrdosti naší. Pánové! Obracím se konečně k vašemu rozumu, abych tak řekl, k vašemu zdravému egoismu, táži se vás, pánové, kdo z nás měl prospěch z dosavadního stavu věci? Pánové, že to nebyl živěl český, toho při známých poměrech dokazovati nepotřebují. Ale táži se vás, pánové, co z toho sváru a co z té nespravedlivosti volebního řádu získala národnost německá? Pánové! Ke každé straně a věci, která jest mocná, panující, tlačí se živlové, kteří se k ní přidávají, jí lichotí a kteří představují největší horlivost pro zásady její, jimž ale jest hlavně o to, aby při tom své vlastní osobní prospěchy podporovali. Nežalují také nyní na

nikoho, takoví živlové mohou se nalézati a nalézají se na všech stranách. Pánové, takoví živlové pak skutečně berou prospěch z každé situace, ale že by tím kmen německý něčeho zvláštního byl získal, čeho by nebyl mohl získati stejnou měrou při spravedlnosti a stejném rozdělení práva, toho nenahlížím. (Výborně!).

Pánové! Jsou takoví lidé, a zejména žurnalistika, která bohužel mnoho jedu nalila mezi nás, žurnalistika tvrdí nezřídka, že národu a kmenu německému musí se zachovati hegemonie¹⁾ nad živlem slovanským! Pánové, já bych se ptal českoněmeckého rolníka a českoněmeckého měšťana, zdali pak již také pozoroval, že je hegemonem? (Veselost!). A ptal bych se ho, co mu to asi vynáší? Pánové, já nevidím, že by z toho měl tak velký prospěch a jestli se podívá na svou berní knížku (veselost), přesvědčí se, že nyní platí asi 10 krát tolik, než před 20 lety, než byl hegemonem (veselost), pak musí říci, že je ta hegemonie velmi drahá! Pánové! Jsou to tedy všecko jen prázdné řeči. Pravda²⁾ v té věci jest, že jsme z toho sporu nikdo nic nezískali, nýbrž že jsme spíše obě strany při tom utrpěly. Ovšem pak také ještě někdo zvláště utrpěl a ztratil, jest to především naše společná vlast, naše království České, které tím ztratilo celou váhu svou politickou. (Výborně!). Pánové! Což pak jest to stav přirozený, aby země tak veliká, kterou nazývají perlou mocnářství, aby téměř půlšesta milionů lidí tak vysoce vzdělaných, nad jiné vynikajících produkcí duševní i hmotnou a bohužel i velkou daní, že by takové obyvatelstvo nemělo žádné váhy ve všech důležitějších věcech, které se nyní v politickém životě Rakouska odehrávají? Pánové, a přece jest tomu v skutku tak! Vy zajisté mi přiznáte, pravím-li, že i zde se osvědčilo přísloví: *duobus litigantibus tertius gaudet*³⁾. Pánové, kmen maďarský zajisté nemůže se nám Čechům – mluvím to bez rozdílu národností – rovnati co do duchovní i hmotné práce, ba snad sotva ve kterém jiném ohledu, a přece je nepopíratelným faktem, že nyní maďarský kmen vládne politikou Rakouska. (Výborně!) My, pánové, Čechněmci i Čechové, myslím, že jsme hned z počátku stejně soudili o Východní otázce a o tom, jak byla vedena, ale, pánové, svár náš toho nedopustil, abychom celou váhu hlasu království Českého byli položili na váhu a aby podle našeho přání a přesvědčení byly se věci spravovaly, že pak jsme v té věci neuměli býti svorní, za to budeme aspoň svorní v placení (Výborně! veselost), neboť, pánové, chtěj nechtěj my budeme platiti ty chyby, které se již staly a které se snad ještě stanou, my budeme konečně platiti i ty choutky turecké našich sousedů uherských a budeme také platiti tu slepou jejich nenávist proti Slovanstvu, která jest všech těch věcí hlavní a osudnou příčinou (Výborně!). Pánové! Budeme vše

¹⁾ Po česku: nadvláda.

²⁾ Proloženo v protokole.

³⁾ Zní po česku: Když se dva perou, třetí se raduje.

to platití nejen penězi svými, ale i krví svou. Pánové! Zdaliž to není všem nám jasno, že takový stav věci jest nepřirozený a že by se věci musely změnití, kdyby království České, smířené a sjednocené samo v sobě, položilo hlas svůj na váhu událostí politických?

Pánové! Bohemia unita¹⁾ ta by byla zajisté dovedla jinak hájiti prospěchů svých a nedopustila by, aby její zájmy byly obětovány zájmům v zemích cizích, a co by tím způsobem obhájila a co by se samosprávou rozumně zavedenou uspořilo, to by, pánové, přišlo ve prospěch stejně německým jak českým obyvatelům této země a to by mělo lepší cenu pro občana českoněmeckého než ta domnělá hegemonie. Pánové! Máme ovšem tu smutnou útěchu, že v tom ohledu nevede se nám hrubě hůře, než vůbec německému živlu v Rakousku. I tento, jakkoli důležitý a vzdělaný, musí nyní podáknouti, abych tak řekl, hegemonii maďarskou, a ptáme-li se po příčině, musíme říci tu, že jest toho příčinou též jen ta osudná okolnost, že se pachtí po té domnělé hegemonii a že, aby takovou dosáhl, musel hledati protekci Maďarů a se jim podříditi. Pánové! Za panování nad jinými musel živel ten prodati vlastní svou neodvislost a jest to, pánové, věru drahá cena, kterou za tu bludičku hegemonie nad Slovany nyní musí platití. Avšak, pánové, jsem přesvědčen, že celý tento stav věci by se ihned obrátil, kdyby se stalo upřímné dorozumění mezi námi. Pánové! Vždyť se to za-
přítí nedá, zlé spory, které povstaly v této sněmovně zde, byly přeneseny do říšské rady a že tam po mnohá leta byly takřka červenou nití, která se táhla skrze všechny debaty a události, a že způsobily všechny spory a převraty ústavní, že, kdyby se bylo podařilo smířiti živly národní v Čechách, záhy pak by zajisté všechny ty věci byly vzaly jiný obrat a celá politika rakouská snad jiný směr a sama rada říšská dostala jinou tvářnost.

Pánové! Mám tedy to přesvědčení, že smíření naše, shoda obou kmenů zde v zemi přinesla by zároveň smír celé říši, neb věru, kdyby všech osm milionů obyvatelů Čech a Moravy smířilo se a zasadilo se svorně o zvelebení této říše na základech rozumné samosprávy a zároveň potřebné jednoty, pak by zajisté se jim podařilo povznéstí někdejší slávu Rakouska, neboť takový činitel pokroku, jako jest tento živel, jako jest oněch 8 milionů, ten zajisté v celé říši nemá sobě rovného! Pánové! Doba tato jest zajisté vážná: my nikdo nemůžeme říci, zdali nás nepřekvapí události, které pronesou své díktáty neodvolatelně nad námi oběma, které snad nám více nedopřejí té svobody, abychom se mohli rozhodnouti s celou tou svobodnou vůlí, kterou dnes ještě máme. Dnešní den, pánové, patří ještě nám, co dnes, co v této době učiníme, bude ještě naší zásluhou, aneb naší vinou, co nám zítřek přinese, nevíme! Dnes pak, pánové, máme před sebou ještě dvojí

¹⁾ Proloženo v protokole. — Česky: »Sjednocené Čechy.«

cestu zcela volnou, jest to cesta smíření, aneb cesta dalšího boje. Dež Bůh, abychom všichni volili tu první! Pánové! Pakliže ale mysl naše se nakloní skutečně k cestě smířlivé, pak ovšem nastává nám otázka, kterou cestou nejjistěji a nejrychleji můžeme dojíti k cíli? My, pánové, navrhuje vám cestu takovou: my navrhuje vám, abychom se obrátili společnou vsobou k našemu mocnáři a jej žádali, aby ráčil ujmouti se díla tak velikého, tak šlechtetného, tak důležitého pro vlast naši a pro celou říši, aby ráčil býti prostředníkem mezi námi ke konečnému urovnání toho sporu, který posud v naší vlasti trval. Pánové! My nežádáme žádné snad holé oktrojování. Pánové! Tím by nám nebylo pomoheno, vždyť to vidíme ze zkušenosti. Pánové! Nejlepší toho důkaz jest právě okolnost ta, že ta naše ústava, ten náš volební řád jest dílo oktrojování a, pánové, proto přece u nás mír se nezaložil, ano naopak, oktrojování to stalo se u nás pramenem osmnáctiletého boje. (Výborně!) Pánové! Tedy oktrojování by nám také nepomohlo. Dle mého přesvědčení pomůže nám jedině shoda a to přesvědčení na obou stranách získané, že instituce, které přijmeme, žádnému z nás nečiní křivdy. Jen pak bude opravdivé uspokojení na obou stranách, jen pak bude u nás opravdivý mír a jen pak také plodná naše činnost ústavní. Pouhou majoritou na sněmě se to také nedá dokázati, pokud sám volební řád není založen na základech spravedlivých, a pokud každé rozhodnutí sněmu menšinou dává podstatnou příčinu ukazovati na to, že rozhodnutí není spravedlivé, poněvadž nevyšlo ze základu spravedlivého.

Pánové! Připomínám vám událost jednu, která snad nevytizela posud z paměti vaší. Když za doby ministerstva Hohenwartova se v této sněmovně stalo rozhodnutí dvěma třetinami hlasů, menšina tehdejší nepřijala rozhodnutí takové. Důkaz toho, že i pouhá majorita není nikomu z nás dostatečným prostředkem smíru a uspokojení. Pánové, není zde místa, aniž jest můj úmysl jakýmkoliv způsobem chváliti, anebo zastávati zde články fundamentální, ale tolik dovoluji mi mimochodem podotknouti, že snad ze 100 lidí, kteří ty fundamentální články zatracují, sotva 99 je takových, kteří je čtli, důkaz toho jest, že se proti nim až posud ty nejnemyslnější věci vynášely. Zejména dovoluji mi jenom mimochodem připomenouti to, že se vyčítá článkům fundamentálním, jako by byly chtěly rozdvójiti válečnou moc říše. Pánové! Zrovna opak toho se nalézá ve fundamentálních článcích, které velmi velkou váhu na to kladly, aby moc válečná říše nebyla rozdvójena. Druhá výčitka, která se v těchto dnech opět ve vládních listech uherských vyskytla, jest ta, že fundamentální články prý popíraly vyrovnání s Uherskem a že jaksi odporovaly královské přísaze uherské. Pánové! Úplný opak jest ve fundamentálních článcích. Ve fundamentálních článcích s velkou opatrností a skrupulosností hledělo se k tomu, aby se přísahy uherské nikterak nedotknulo, a aby se tomu vyhovělo zúplna, byla celá

veliká část uherského vyrovnání přijata doslovně do článků fundamentálních. To, pánové, připomínám jen k vůli tomu, poněvadž se mi právě příležitost naskytla o tom se vysloviti, jak křivě se často o politických věcech soudí bez důkladné známosti věci. Ale, jak řečeno, můj úmysl nebyl nikterak zastávati se zde fundamentálních článků.

Já se nyní vracím k tomu, že moje přesvědčení jest to, že v našich poměrech jediné obapolná shoda může přivesti lék a opravu, což se nemůže dokázati žádným majorisováním a žádným oktrojováním. Avšak, pánové, k takovému dorozumění, když již přece zapříti se nedá, že mnohá nedůvěra mezi námi se udržela, k takovému dorozumění jest nám potřeba prostředníka, prostředníka, o kterém bychom byli přesvědčeni na obou stranách, že nemá žádného interestu dělati křivdu jedné straně aneb druhé, prostředníka, který tedy skutečně stojí nad stranami, který má zvláštní a velkou autoritu a kterýž může býti netoliko prostředníkem, ale pro případ i rozsudím mezi námi. Taková iniciativa není také nikterak neústavní. Pánové, myslím, že lepšího a spravedlivějšího rozhodčího vám nemůžeme navrhnouti, a věřu, kdyby ve sporu dvou přátel jeden z nich zdráhal se předložiti věc svou spravedlivému soudu rozhodčímu, tedy by se muselo již napřed předpokládati, že věc svou sám pokládá za křivou a že se obává odsouzení. Pánové! Prosim vás a obracím se k vaší spravedlivosti, abyste neodmítali návrh náš, abyste podporovali nás v tom, což žádáme, abychom se obrátili k prostředkovací moci našeho společného panovníka, našeho krále. Pánové! Doufám, že nikdo z nás nebude chtíti popírati ani potřeby ani spravedlnost takového rozsudího. My Čechové s plnou důvěrou věc svou klademe do rukou našeho mocnáře. Co se pak vás, českoněmeckých krajanů, týče, myslím, že by jste urazili mocnáře, ano, že by jste skutečně se své strany dopustili se velkého nevděku k Jeho Veličenstvu, kterýž právě vám již tolik lásky a přízně dokázal, kdybyste chtěli o něm se domnívati, že on se na vás křivdy dopustí. Já tedy, pánové, odevzdávám návrh svůj s důvěrou do rukou vašich v té naději, že i vy se mnou budete hlasovat pro smír a že vy též se mnou budete sobě přát, aby na základě stejného práva stalo se mezi námi dorozumění, jakož náleží mezi pravými bratry a syny jedné vlasti, a aby dorozumění to stalo se otcovským prostřednictvím našeho společného císaře a krále. (Výborně! Výborně! Živý potlesk.)¹⁾

¹⁾ Brousek Skrejšovského, tehdy orgán nikoli již Riegerovi příznivý a přátelský, píše v úvodníku o řeči této (č. 231): »Ve včerejší schůzi sněmu ujal se dr. Rieger slova, aby odůvodnil návrh adresy císaři za změnu volebního řádu. Reč jeho byla rozvážná, klidná, přidržujíc se zásady, přijaté od celého sboru českých poslanců smířlivosti, aby se ukázalo, zdali německá strana má ještě sluchu pro volání po spravedlnosti. Umírněná slova řečníkova neminula se tenkrát s úspěchem, návrh adresy odkázán zvláštní komisi ku prozkoumání a podání zprávy.«

Jsa zpravodajem výboru pro obec, a okr. záležitostí promluvil Rieger 11. října 1878 ve sněmu o žádosti okr. výboru ve Vysokém n. J. za zřízení berního úřadu při tamním okr. soudě:¹⁾

Slavný sněme! Okresní výbor ve Vysokém žádá za vymožení berního úřadu při okr. soudu tamním. Za důvod žádosti své uvádí přílišnou vzdálenost od berního úřadu v Roketnici, zvláště pro ty obce, které od okresu Semilského a Železnobrodského byly přiděleny k nově zřízenému okresu, tak že některé z nich mají až na 5 hodin cesty k ber. úřadu. Vzdálenost ta jest v okresu, ležícím pod samými Krkonošemi, velmi obtížná, zvláště v zimě, kde cesty bývají často zaváty a pro chumelenice až s nebezpečenstvím spojeny.

Dále uvádí okres. výbor, že okr. soudce i s příručím, majíce zároveň zastávati úřad depositní a sirotčí, stranám k těmto přicházejícím často vyhověti nemohou, když na komise odejeti musí, aneb když líčení započaté přetrhnutí nemohou. Také jsou na Vysokém místnosti pro berní úřad pohotově a nebylo by zřízení jeho příliš nákladné. Za příčinou těchto vážných a pravdivých důvodů račiž, sl. sněme, žádost okr. výboru Vysokého vládě k blahosklonnému uvážení doporučiti.

Poté opakoval návrh německy. Když promluvil dr. Jar. ryt. Rílke proti jeho návrhu, ujal se Rieger slova znova a pravil²⁾: Dovolují si poznamenati vysokému sněmu, že v záležitosti, o kterou tu jde, nemáme vlastně judikatury (Bravo!), že v této věci nemůžeme učiniti nic, než projevití svoje mínění, zdali uznáváme požadavek okresu slušný a spravedlivý a okolnostmi za odůvodněný, anebo nesprávný. Komise vyjádřila se v této věci jednomyslně pro správnost žádosti a já nemohu ovšem, než zastávati názor komise také zde. Chápu a uznávám odůvodněno, že pan předřečník se ujímá zájmů svých komitentů. Pan dr. Rílke jest, jak známo, zástupce rochlícko-jilemnický a z jeho řeči vyznívá především obava, že, jestliže by ve Vysokém byl zřízen berní úřad, bude nevyhnutelný následek ten³⁾, že pak berní úřad v Rochlicích, ježto mu zbude jenom šest obcí, bude muset býti zrušen anebo přikázán do Jilemnice. Pánové! Známe všichni bolesti různých měst a městeček o okresní soudy a okresní úřady, jdeme-li ale věci na kloub, oč běží především? Tu je hostinský, jemuž záleží na tom, aby lidé jdoucí na úřad navštěvovali jeho výčep, tu je řezník, pekař, kupec, zkrátka pánové mají při tom svůj zvláštní zájem, aby úřad byl tam, protože by jeden prodával své housky, druhý svou libru masa atd. (veselost. Bravo!). A, pánové, tito lidé jsou to, kteří rozhodují z pravidla v zastupitelstvu

¹⁾ Sten. protokoly sněmovní, 199–200.

²⁾ Sten. protokoly, 202–204. Tuto řeč pronesl německy.

³⁾ Proloženo v protokole.

okresním. Myslím tedy, že věci budou snad ve Vysokém a v Rochlicích v témže poměru. Chápu, že jsou Rochličtí plni obavy, aby nepozbyli berního úřadu, ježto by jim hrozila ztráta při různých jejich obchodech.

Avšak, pánové, tato obava Rochlických nemůže být pro naši komisi rozhodující. Komise uvážila tuto okolnost: za prvé jest pravda, že okres Vysoké nenáleží nikterak mezi nejmenší v zemi, neboť čítá přes 13.000 obyvatelů. Pánové, pan předřečník tvrdí, že je to vlastně zcela vedlejší, je-li v místě berní úřad či ne, možno přece poslati daně poštou. Avšak, pánové! Qui nimium probat, nihil probat!¹⁾ Neboť z téhož důvodu bylo by lze říci, že jsou všechny berní úřady v Čechách zbytečné a že by se mohly vlastně všechny daně posílati do Prahy, a pak bychom ušetřili všech berních úřadů. Pánové! Hlasoval bych velmi rád pro tento návrh (veselost), neboť, věřte mi, čím blíže jsou berní úřady, tím více musíme pravidlem platiti. Toť známo. Jest tudíž štěstí, že se najdou ještě lidé, kteří usilují o berní úřad. (Veselost).

Myslím však, že třeba uvážiti druhou okolnost. Nechci a nemohu přirozeně se obíratí číslicemi, kterými se namáhal pan předřečník, zevrubně je vyloživ. To je věcí vlády a zůstaveno její úvaze, shledá-li v zájmu svém, aby tam přeložila berní úřad, aneb jej zřídila vůbec. Avšak upozorňuji nyní na tuto okolnost druhou, že jest rozhodně anomálií,²⁾ musí-li okresní soudce spravovati zároveň depositní úřad a sírotčí pokladnu, jak tomu jest tam. Přejímá tím zodpovědnost, k čemuž vlastně jako soudní úředník není povolán a do jisté míry ani povinen. (Zcela správně!). Nelze zapřítí, pánové, že, je-li okresní soudce na komisi, je-li adjunkt jeho – jsou právě toliko dva úředníci u malého okresního soudu ve Vysokém – zaměstnán snad jinde vyšetřováním, že nemůže se věnovati stranám, přicházejícím k depositnímu úřadu, ani se jimi nemůže zaměstnávatí, a tak se patrně stává, že jsou lidé odbyti a musejí zítra nebo pozítří přijíti opět. To je pak, pánové, v této krajině veliká obtíž. Odvolávali se pan předřečník, že zná krajinu, mohu tvrditi o sobě totéž. Jsem tak dalece v této krajině doma a ztrávil jsem tam dva roky svého života.³⁾ Pánové, znám krajinu tu. Věc se má tak, že tam komunikace bývá mnohdy po několik dní přerušena vánicemi, a to jsou vánice, kde leží sníh na sáh, dva vysoko, že jsou domy takřka zasněženy, a aby byl zachován směr cest, zarážejí se zvláštní tyče, aby lidé neztratili cesty.

Pánové, je známo, že Rochlice jest tak dalece nejvýše položená obec království Českého,⁴⁾ aspoň část Rochlic leží

¹⁾ Po česku: Kdo příliš mnoho schvaluje, neschvaluje nic.

²⁾ Po česku: nesrovnalostí.

³⁾ Rieger byl ve Vysokém u kaplana K. Huška po dvě leta a chodil tam do obecné školy.

⁴⁾ V tom se řečník mýlil. Nejvýše položená obec v Čechách je Boží Dar, ležící ve výšce 1015 m.

bezprostředně u Krakonoše. Vesnice Sichdichfür, Kranzdorf¹⁾ atd. a bouda Krkonošská náležejí již k obci rochlické. Pánové! Vykonati cestu do Rochlic v zimě není opravdu potěšením, a musí-li se – placení daní o sobě není příjemným obchodem (veselost) – a musí-li se tak státi ještě s takovými obtížemi a při tom takřka s nebezpečím života, jest to ještě menší radost. Pánové! Seznal jsem to a mohu to potvrditi z vlastního života, ježto jsem jel kdysi z Vysokého do Semil saněmi a dostavila se vánice, že jsem se octl ve skutečném nebezpečí života, a kdyby počasí nebylo polevilo, ano trvalo ještě jenom půl hodiny, byl bych zahynul, protože jsme ztratili cestu a dostali se k propasti. Tedy, pánové! To je skutečnost i mním proto, že tyto okolnosti zasluhují arciť uvážení. Pánové! Nejsme tu povoláni, abychom zastupovali erár, nebo vykonávali záležitosti vlády. Necht' vláda uváží sama, neukládají-li se tím eráru přílišná břemena, aneb zdali odpovídá vůbec zájmům jejím, aby byl zřízen okresní soud ve Vysokém. Ale my s našeho hlediska máme se toliko vyjádřiti, že je skutečně slušno, aby se lidem tímto způsobem usnadnilo placení daní, pakli se jim přiblíží místo k odvádění, aby nemuseli choditi až pět hodin k bernímu úřadu za těchto obtíží, jak jsem je naznačil. Komise nenavrhlá nic jiného, než aby se záležitost doporučila vládě k uvážení. Pánové! Vláda necht' uváží a učiní pak, co uzná za dobré. (Výborně!).

Dne 15. října 1878 se ujal slova ve věci návrhu na přeložení hospod. školy z Libverdy do Č. Lípy a to z jmění bývalé vlastenecko-hospodářské společnosti. Po zpravodaji Pfeifferovi, Grégrovi Ed. a svob. p. Rieseovi poznamenal Rieger:²⁾

Já jsem, pánové, jen několika slovy chtěl se zmíniti v principiální otázce této věci. Pánové, jakým způsobem byla zrušena hospodářská společnost?³⁾ Ze se to stalo následkem takřka jen osobního konfliktu mezi úředníkem vlády a předsedou této společnosti, to jest známo, že takový nepatrný případ měl ospravedlniti tak důležitý krok, že společnost tak vážná, po celé zemi rozšířená, po tolika let tak blahodějně působící, mohla býti pojednou zrušena, a že od té chvíle nebylo možno tuto společnost opět zříditi, to, pánové, myslím, že musí každý z nás litovati, komu jde upřímně o to, aby právo spolčování nebylo obmezováno. (Výborně!) Pánové, tolik se mluví o svobodě a o všech těch mnohých právech, které máme v základních zákonech, ale když to přijde k skutku, tak se takové

¹⁾ Kranzdorf není v seznamu místopisném vůbec, Sichdichfür nebo Siedichfür ano. Stejnomená obec na Chebsku sluje po česku Hledsebe.

²⁾ Sten. protokoly, 270.

³⁾ Stalo se tak líbovůlí vlády r. 1873.

právo zruší a konečně se najdou ještě na sněmu lidé, kteří tomu aplaudují. <Oho!> Já nikoho nejmenoval, koho se to týká, ať se hlásí.

Nejv. maršálek zemský: Ale tohle již nepatří k věci.

Rieger: Prosim, já ihned povím, proč to patří k věci.

Nejv. maršálek zemský: Ale ono to nepatří.

Rieger: Já tedy mám za to, že ten pasus v statutách společnosti, kde se praví, že pro případ rozpuštění té společnosti má jmění její připadnouti zemi, že zajisté od těch, kteří ty statuty psali, nebyl rozuměn v tom způsobu, aby, kdykoliv se vládě zlíbí, spolek rozpustila a peníze sebrala. <Výborně!>. Pánové, myslím, že v kolika statutách jiných spolků se mohou nalézáti podobná ustanovení, tak ku př. v statutách společnosti musejní. Kdyby se nyní vládě zlíbilo společnosti musejní rozpustiti, tak sebere ty peníze také, a to, pánové, přece by nebylo slušné. Já myslím, jestliže jest možnost, a možnost jest, aby ta společnost opět na základě naší svobodné ústavy, na základě našeho společovacího [práva] opět vstoupila do života, není slušno, aby zem sama takový samosprávný orgán si zrušila a jeho jmění jej zbavovala. Pánové, kdo jest toho mínění, že takové věci, jako jsou záležitosti hospodářské, lépe se vyřizují orgánem byrokratickým než samosprávnými spolky a jejich činnostmi, pánové, s tím já se o té věci nehádám. Pak, ale, pánové, když jest tomu tak, pak se vás ptám, k čemu tu, pánové, vůbec sedíte? Odevzdejte to slavnému místopředsedě, však ono se o vás postará a vaši autonomie tu není potřeba.

Dne 16. října 1878 při projednávání rozpočtu na sněmě a zejména subvencí i příspěvků promluvil Rieger takto: 1)

Slavný sněme! Mezi položkami tohoto rozpočtu nalézá se také jedna, která se týká českého musea. Pánové, ústav ten nazývá se museum království Českého. Mohl bych říci, že království České má všelikou příčinu býti hrdým na tento ústav, neboť za krátkou dobu svého trvání 2) bylo v něm způsobeno zajisté mnoho, velmi mnoho interesů věd jak přírodních, tak i historických a filologických. Ale, pánové, skoro bych řekl, museum království Českého nemá příčinu býti hrdým na zastupitelství své, neboť bohužel zastupitelství království Českého pro toto museum udělalo velmi málo. Připomenul jsem, že bylo uznáno, že jest potřeba musea toho tak veliká, že by se mělo nákladem zemským za městem znovu postaviti. Toto usnešení slavného sněmu čeká posud svého zřízení. Ale mezi tím chce býti museum živo a potřebuje ty nejnnutnější potřeby, podpory zemské. Bylo zde dnes již několikrát poukázáno k tomu, že všechny budžety rostou. Pánové, to jest jistá pravda! To souvisí

1) Sten. protokoly, str. 300–302.

2) Bylo založeno r. 1818.

s tím, že cena peněz klesá a že všechny předměty stávají se dražšími. Pánové, ten samý úkaz ukazuje se u českého musea. Úředník, který dříve mohl býti živ se 600 zl., nyní nemůže být živ ani s 1200 zl., a když jest to člověk, který se vědě výhradně věnuje a své práci vědecké, tu, pánové, přiznáte, že to není slušné a důstojné, aby sumy platu, které se mu dávají, obnášely 1000 zl. neb 1200 zl. A, pánové, tak se ty věci nalézají u českého musea.

České museum není v stavu své úřadníky platit slušně a ačkoliv jsou to mužové vědy, kteří se věrně svým úkolům věnují a pilně pracují, přece nedostávají za to jen poněkud příslušné odměny. Pánové, vy všichni tedy sami uznáte, že podpora ze zemského fondu tomuto ústavu důležitěmu věnovaná, která obnáší jen 4000 zl. za celý ten ústav a která se již vleče skrz náš budžet asi 20 let, že by také potřebovala jednou opravy a také zvýšení nějakého. Pánové, já vám připomínám velkou důležitost tohoto ústavu, já bych řekl, co by se i jinde i při jiných příležitostech mohlo vysloviti. Za nynější doby začíná se mezi námi rozšiřovat taková tendence čistě materiálního hospodářství, praví se často: to není nutná potřeba, to [se] nemusí dělat. Ale, pánové, člověk jest živ netoliko chlebem vezdejší, ale, jakož říkáme, také chlebem božím, jest potřeba, aby také pro ideální jeho potřeby bylo postaráno a, pánové, v tom ohledu, myslím, jeden z nejdůležitějších úkolů vykonává právě museum království Českého, a my nemáme v celé zemi žádné sbírky přírodní předměty tak bohaté, tak úplné, jako jsou právě přírodní sbírky musea Českého, my nemáme pro celou naši minulost, pro celou naši historii žádného ústavu, kde by se zbytky a památky její tak věrně zachovávaly jako tam, všechno, co kdy v Čechách bylo vytištěno, co kdy v Čechách bylo psáno důležitého v jakémkoliv ohledu a jakýmkoliv jazykem, vše to ukládá se v museum našem, vše to jest tam přístupno každému, kdokoliv se chce v těch věcech poučiti.

Pánové, kdokoliv chce v přírodních vědách k nějaké vyšší vědomosti dospěti a se vyvinouti jako učenec přírodník, ten, pánové, musí jíti do našeho musea. Já, pánové, vám připomínám, že tolik známých učenců jak českého tak německého jazyka a české a německé literatury hlavně v tomto ústavu nabyli svého vzdělání. Já připomínám Zippe, Eida, Corda 1) a jiné, kteří ve vědě prospěli v německém jazyku, a mohl bych připomenouti rovněž tak v českém jazyku několik známých mužů, kteří došli uznání i za hranicemi. Ti všichni děkují za vzdělání své, za to, že mohli ve vědě přírodní pokročiti, jenom tomu, že zde takovýto ústav jest, v kterém se mohli vzdělati, v kterém mohli najíti předměty, které je k tomu vzdělali. Pánové, připomínám, že již několik asistentů tohoto musea

1) Aug. Jos. Corda († 1849) byl známý botanik a zoolog, jenž působil leta jako kustos musejních sbírek v Praze. Fr. Zippe († 1863), česko-německý mine-ralog, byl profesorem na vídeňské universitě, o Eidovi jsem nemohl zjistiti nic.

bylo do ciziny povoláno. Právě v těchto dnech bylo slyšet, že pruská vláda za společníka přírodního zpytatele, který má býti na útraty vlády německé poslán do Afriky, že zvolila nadaného mladého učence, žáka našeho ústavu. Též podobně jiný mladý učenec, který se vzdělával v našem museum, byl povolán do Marsilie¹⁾ a, pánové, vám všem nebude neznámo factum, že jiný muž a mladý učenec, který se též na tomto ústavu vzdělával, byl poslán co geolog od anglické vlády do Východní Indie, totiž p. dr. Feistmantel.²⁾

Pánové, to všecko stalo se přičiněním a prací našeho musea. Ale, pánové, ještě jeden předmět si dovolím připomenouti. Pánové, řečeno bylo v budžetní komisi, nebude snad neznámo, přišlo to tam tuším k řeči, že jest zřízen zvláštní spolek, zvláštní společnost pro vědecké vyzkoumání Cech. Tento sbor vydal již celou velkou sbírku spisů vědeckých velmi vážných, které byly uznány v cizině, v Anglii i Francii, a vydal je jazykem německým také s příslušnými obrazy a ilustracemi, jest to celá řada spisů ohromným nákladem vydaná. Pánové, na tento výzkum přispívá museum ze svých, chudých, chudičkových prostředků ještě značnými sumami, a když se ptám, pánové, co k tomu království České přispělo? 4000 zl. ročně, pánové! Já připomínám, že jsou při museum českém bohaté sbírky, kterých bohužel nemůže nikdo užítí, poněvadž museum nemá sil, že nemá prostředků, aby si zaplatilo kustoda. Nemůžeme ustanoviti žádného kustoda pro kabinet mincovní a heraldický,³⁾ nemůžeme ustanoviti žádného kustoda pro bohaté sbírky rytin, my máme bohaté rytiny, které nám byly od rozličných dárců odkázány, a ty leží takřka mrtvé, museum není v stavu něco učiniti, aby všechny ty poklady vědecké a umělecké byly vystaveny na odív obecnosti, není v stavu ustanoviti úředníka, který by se v těch věcech znal, který by je obecnosti přístupnými učinil. Pánové, to jest hřích, že tak bohaté vědecké a umělecké poklady zůstávají bez opatření a když tu jsou, že se z nich úrok takřka netěží a že není ani možno, aby tyto sbírky přispívaly k vzdělání našeho obyvatelstva, ovšem bez rozdílu národností. Pánové, připomínám si, že zde byl jednou jeden cizí host dosti známého jména, byl to přímo Napoleon,⁴⁾ který prohlížel všeliké naše zdejší ústavy a byl také v museum království Českého, a když se mu veškeré ty bohaté sbírky ukázaly, mezi nimiž byly také věci, které — může se říci, že museum nyní má cenu několika milionů, kdyby se ty věci chtěly zpeněžit, neboť znalci a cenitelé by se pro ně našli — když všechny tyto drahé, krásné a vzácné věci viděl a ptal se tu a ptal se tam, odkud to máte, odkud jste koupili, vždy se mu

¹⁾ Starověký název přístavu jihofrancouzského Marseille.

²⁾ Karel Feistmantel († 1885) je známý český geolog.

³⁾ Sběrka, platící šlechtickým erbům.

⁴⁾ Princ Napoleon dlel v Praze r. 1868.

řeklo: to daroval ten privátník, to koupil, to daroval onen, to pořídila ta společnost, neb ona společnost, a když se mu řeklo, že museum jest vydržováno jen od společností soukromé a že nejnútnější své potřeby kryje dílem z těch příspěvků a dílem tím, že pronajímá v domě svém krámy, jen aby mohla živa býti, když jsme mu to všechno pověděli, pak se ptal: Ale prosím, pánové, co u vás dělá stát a vaše legislace?¹⁾ Pánové, mohl výbor musejní na to odpověditi s nějakou hrdostí, když království České věnuje na to jen 4000 zl.? Věru že by se království České muselo za to stydět, že tak důležitému ústavu pro vědu a umění naší celé země malý příspěvek podává. Musejní společnost podala v té věci žádost, slyším, že budžetní komise navrhuje, aby ta věc byla odkázána zemskému výboru. Takový odkaz neznámá nic jiného, než že museum zase jeden rok musí býti bez větší podpory, ale, jak pravím, pánové, když také musejní úředníci, kteří jsou v nouzi postaveni, se hlásí o nějaký příspěvek, když znamenití učenci za jich práce v tomto ústavu musejním musí honorovat se 3 neb 400 zlatými, nedívme se, že jim to nebude milé, když je odkážete na jeden rok. Já myslím tedy, že, kdyby slavný sněm se odhodlal a tento příspěvek zvýšil o nějakou sumu, že by se nějakým způsobem vždycky uspořila, neb že by se pro ni ukrytí našlo. Já si dovoluji navrhnouti, aby slavný sněm ráčil dotaci pro museum království Českého již letos zvýšiti ze 4000 na 10000 zl. ročně.

(Ačkolí opakoval návrh v stručnosti po německu, zůstal v menšině, ježto se zpravodaj Wolfram vyslovil proti tomu.)

Dne 18. října 1878 promluvil Rieger ve sněmě, odůvodňuje (po zpravodaji V. Russovi) návrh na podání adresy panovníkovi:²⁾

Zpravodaj většiny si vytkl úkolem rozebrati mou řeč odůvodňovací a vyvrátiti ji. Odvolávám se k tomu, že jsem v oné řeči některé vývody učinil jenom z toho důvodu, abych dovedl, že roztržka, trvající u nás mezi oběma národnostmi, a spor o vzájemné stanovení volebního práva zavínily především, že naše parlamentární činnost zde v zemi nebyla tak plodná, jak bychom si všichni byli přáli. Neučinil jsem, pánové, poznámky té tehdy nikolí z toho důvodu, abych někomu činil výčitky a kriticoval, abych tak řekl, se stanoviska ryze stranického. Poznávám výslovně, že jsem, promlouvaje o činnosti sněmu, měl na mysli také dobu, kdy jsem se sám zúčastnil jednání slavného sněmu. Učinil

¹⁾ Rozuměj parlament.

²⁾ Sten. protokoly, 373—374. Řečník mluvil německy.

Jsem tak úmyslně, abych se uvaroval mínění snad, že jsem chtěl činit výtky toliko zastupitelstvu, jež rokovalo v posledních letech. Pánové, chci si vyhradit, abych mohl o mnohém, co řekl p. zpravodaj většiny s hlediska politického a všeobecného, zvláště co se tkne předložené otázky samé, promluvit později. Dovoľuji si v tomto okamžiku jenom několik poznámek o tom, co uvedl p. zpravodaj na ospravedlnění přítomné legislativy stran školství. Pánové! Nebyl jsem toho mínění a neměl jsem v úmyslu, odsoudit nynější školství v celém jeho rozsahu a, abych tak řekl, zošklivit je, ale poukázal jsem k tomu, že s velikým nepoměrně nákladem vykazuje poměrně toliko nepatrné výkony. (Výborně!) To, pánové, jest názor, který jsem nepronесl sám, který sdílí takřka všeobecné mínění v celém Rakousku a jest ustáleno, a, pánové, mohu poukázat k tomu, že mne došly v těchto dnech dopisy z krajín německočeských, děkující mi za poznámky, jež jsem učinil v tom směru v zemském sněmě. A, pánové, jestliže znáte náladu v našich kruzích lidových, přiznáte mi, že se mi dává většinou za pravdu, právě v kruzích německého lidu.

Mojí řeči dostalo se z mnohých stran takového výkladu, jako bych se chtěl dotknouti stavu učitelského. I toho jsem byl dalek. Vážím si každého učitele povinnosti dbalého. Řekl jsem také jen, že tkví v nynější soustavě, že učitelé nemohou vykonati tolik, jako by zajisté vykonali, kdyby zařízení byla jiná. Nemohl jsem vejít do podrobnosti v této věci a nemohu to také dnes. Zmiňuji se jenom o této jediné okolnosti, že jsou učitelé přetíženi všelikým zbytečným psaním, statistickými výkazy, seznamy do té míry, že jim tyto výkazy zaberou téměř polovinu času pracovního. Tento čas, který ztrávejí tím, že svedou množství psaní,¹⁾ které pak zde u místodržitelství, nebo kde jinde zůstane klidně ležeti, aniž je kdo prohlédne (Výborně!), tento čas mohl by dobře učitel věnovati vyučování. Pánové! Způsob a počínání, jak školdozorci vykonávají své právo dozírací a svádějí v omyl občanskou jejich samostatnost, je znám, poukázal-li jsem k tomu, že se zneužívá učitelů také k politickým agitacím, jsou to skutečnosti, pro které jsem ochoten předložiti sta dokladů. Pánové, český list, »Pokrok«, uveřejnil včera článek od venkovského učitele, v němž tento rozvedl všechny tyto vady, jimiž učitel nyní trpí. Nemohu zde sdělit všechny jeho stížnosti, nemám ho po ruce, bohužel byl dotčený list včera zabaven. Zdá se tudíž, že se poněkud nerado slyší nejen poznámky moje o tom, nýbrž že se také stejnou měrou dotýkají nepříjemně hlasy, které pocházejí z učitelských kruhů samých. P. zpravodaj většiny mluvil způsobem, jakoby všechny opravy, které byly podniknuty novější dobou ve školství, se měly připsati výhradně na vrub zákonu, tvořícímu právě základ nynější soustavy. To, pánové, jest omyl. Nehledě k tomu, že tento zákon udělali teoretikové, kteří neznali

¹⁾ Rieger užil slova: Schreibeieren = škrábanice.

poměřů v zemi ani potřeb lidu, jest skutečností, že mnohé a velmi důležité opravy v našem školství podniknuty byly již za ministerstva Thunova¹⁾ a že nynější zákon zastihl školství již v daleko lepším stavu, takže tudíž nelze připsati všechny pokroky, které odtud se provedly, na vrub zákonu, ježto platily již od r. 1848. Pánové, toho nemůžete všichni popřít, že se při zavedení zákona postupovalo překotně, jakož vůbec při celém zařízení nového zákona školního, že bylo zřízeno množství míst učitelských a s velikým nákladem množství škol, kterých nelze nyní obsaditi. P. zpravodaj většiny praví sám, že učitel, jenž hledá místo učitelské, najde půltřetího tisíce prázdných. To samo o sobě jest důvodem dostatečným, že se věc provedla překotně. Zmiňuji se zde jenom ještě o okolnosti, že v našich školách byl zřetel zdravotní zcela pominut. A jest skutečností, že zařízením našeho školního vyučování nyní školní mládež trpí na zdraví velmi podstatně (Oho!), ba samy síly učitelské. To jest stížnost, která byla tlumočena z mnohých stran a také se uznává.

To vše, pánové, řekl jsem jen proto, abych dokázal, že výtky, které jsem učinil nynější soustavě školní, nejsou nikterak bez podstaty. Naopak myslím, že mé názory o tom sdílí tak dalece většina našeho obyvatelstva a zvláště veškeren lid venkovský. Pánové! Ostatně máte důkaz pro to také v tom, že i zde byly z mnoha stran učiněny návrhy v tom směru, aby bylo školní vyučování co do času sníženo a povinnost školní neplatila až do 14. roku. Pánové! Kdo jest v stavu znáti poměry na venkově, zvláště poměry chudých dělníků, kteří jsou nuceni posílati děti své do školy ještě v době, kdy jich potřebují již nutně pro živobytí, a nemohou-li rodiče uživiti své děti ještě dále v tomto věku, pak mi přiznáte, že jest to pro postižené okolnost velmi zlá. Pro dítky chudého nádeníka a dělníka doba po dokonání 12. rok, pakliže bylo ve škole správně postupováno, vyučování věnován byl patřičný čas a byl-li správný postup, postačí úplně, aby se do této doby mohly naučiti čísti, psátí a počítati. Pánové, jest lidí dosti na našem venkově, a mezi nimi zdatní představení a starostové obecní, kteří byli vychováni za dřívější soustavy a kteří vyplní své místo s veškerou ctí, tím spíše můžeme si to mysliti a dosáti toho u dětí chudých nádeníků. Kdo chce dětem svým poskytnouti vzdělání vyššího, pošle je beztak do měšťanské školy nebo do gymnasia, může-li vůbec nésti na to náklad. Ale chudého nádeníka obtížiti tím, aby děti jednak samy nemohly nic vydělati, ačkoliv jsou již k tomu schopny, a rodiče aby se jim postarali o výživu, ano platili za ně školné, to přece není předností našeho nynějšího zákona. Tolik, pánové, chtěl jsem říci jen v odpověď, pokud jde o věc, která jest na programu dnes, vyhrazují si o tom slovo pro dobu pozdější.

¹⁾ L. Thun byl ministrem vyučování v l. 1849–1860.

Po řeči Fr. Schmeykala se dostal téhož dne ještě k slovu jako zpravodaj menšiny a děl¹⁾:

Slavný sněme! Počítám to mezi povznášející momenty ve veřejném životě, když velké shromáždění sněmovní, vedeno svornou vůlí a nešeno společným nadšením, se pozvedne pojednou co jeden muž, aby zlomilo okovy lidu, aby odstranilo zastaralé křivdy, aby zbořilo hradby, které bránily pokroku. Takový slavnostní, takový velebný moment zažil jsem v roce 1848, když jsme se jednomyslně povznegli v říšském sněmu, abychom vyslovili svobodu lidu a zrušení roboty. Pánové, v tom okamžení povznášela se srdce naše a oči naše zrosily se slzou radosti. Pánové, tento velebný moment připomenul jsem si minule, když jste všichni jednomyslně se povznegli za mou adresou²⁾. Pánové, mimovolně vzbudilo to ve mně ten dojem, že jest tím vysloveno smíření mezi námi, a ten, pánové, ten dojem byl zajisté všeobecný, v tom smyslu bylo vystoupení vaše vykládáno v tomto domě a veškerém obyvatelstvu, v tomto smyslu o tom bylo mluveno i v novinách zahraničních a všude se o tom mluvilo co o události velké a důležité. Pánové, my sami kojili jsme se tou nadějí, že aspoň v principu adresa bude přijata a že snad jen některé změny podle vašeho smyslu v ní předsevzmete. Pánové, bylo by to velmi krásné, kdybychom byli se tak svornou myslí o to snesli a kdybychom byli uchopili se jednomyslně té cesty, která dle našeho přesvědčení zajisté a nejtřpyčleji by k cíli nás vedla, to jest k tomu cíli, o kterém všichni pravíte, že jest náš společný – totiž smír v zemi. Ale, pánové, za tímto pěkným momentem přišel brzy kulhavý posel v usnešení většiny komise vaší, kulhavý posel, kterýž jako studenou vodou polil naděje naše a rozčaroval nadšení naše. Pánové, většina komise navrhuje slavnému sněmu, aby přešel k dennímu pořádku nad adresou od nás navrženou, k dennímu pořádku, to jest přímému zavržení. Pánové, nechci se šířiti o tom, že by dobrá vůle snad byla nalezla pro věc jinou formu a že nebylo právě nevyhnutelno užití toho zajisté urážlivého výrazu »přejíti k dennímu pořádku«. Pánové, tolik jest jisto, že bude to neslýchaná věc v dějinách vůbec, aby se v zemi některé přešlo k dennímu pořádku přes žádosti 4,000.000 obyvatelů, kteří tvoří velkou většinu celé země (Výborně!). Ale, pánové, vy mně přiznáte, že dojem toho bude v zemi naší trapný, a že bude trapný zvláště u lidu českého. Vy ovšem pravíte, to jest jen forma, ale v podstatě vyhovujeme žádosti vaší, my odkazujeme věc samu k zemskému výboru. Ale, pánové, ptám se vás, kde jest ten důvod, který může přimět lid český, aby pokládal toto usnešení vaší komise za něco více než za pouhé ut aliquid fecisse videatur³⁾, kde jest ten důvod,

¹⁾ Adresa byla přikázána komisi všemi hlasy.

²⁾ Sten. protokoly 376–383.

³⁾ Latinské rčení zní po česku: »Aby se zdálo, že se něco děje.«

proč by měl očekávati plod od toho, co se jakživo ukázalo jalovým? Pánové, já toho důvodu neznám. Zajisté již podobné rozkazy několikrát se daly zemskému výboru a vždycky zůstaly bez resultáty. Pánové, já předpokládám všemožnou smířlivost, všemožnou spravedlnost u pánů členů zemského výboru, avšak i ti pánové jsou lidé, a my všichni lidé, my všichni jsme již jednou tak stvořeni, že každý z nás sám sobě nejvíce přeje a aspoň vždy více než svému bližnímu. Tak daleko, pánové, naše křesťanství nedospělo, abychom milovali bližního svého jako sebe samého. Jest to vždy jen krásný ideál a, pánové, náš lid nebude tomu věřiti, že ten ideál v našem výboru zemském jest dosažen. Náš lid ví, že v zemském výboru budou zasedati mezi 9 členy snad 2 Čechové, a bude-li vaše spravedlnost veliká, snad 3 proti šesti. Pánové, bude těžko českému lidu uvěřiti, že by zemský výbor tak sestavený byl úplně spravedlivý stejnou měrou k českému živlu jako k německému. Pánové, jak pravím, tomu jest těžko uvěřiti po zkušenostech, které jsme posud zažili. Pánové, povězte si upřímně, kdybych se vás ptal, jste-li přesvědčeni, že tento zemský výbor ve svém nynějším sestavení úplně provede zásadu rovnoprávnosti mezi oběma národy, že jí dá úplný průchod v životě, a že česká národnost v budoucím volebním řádu, který od něho bude navržen, dostane ten počet hlasů, který jí podle přirozeného poměru země náleží? Pánové! Když chcete sáhnout do svého svědomí, pak mně zajisté všickni přísvedčíte, že to doufat nemůžeme! A když tomu jest, pánové, tak, že nemůžeme doufat od zemského výboru nově sestaveného úplně provedení rovnoprávnosti, co se týče řádu volebního, tak, pánové, nemůžeme jinak, než vaše odkázání k zemskému výboru považovat za »Těšinská jablka«, jak my říkáme, aneb, jak vy říkáte, »odkládání na dlouhou lavici«.

Pánové, takový zjev, takové usnešení utvrdí zajisté mínění těch, kteří nepustili od svého přesvědčení, že na tomto sněmu a při dosavadním jeho složení pro český národ spravedlnosti doufati nelze. (Hlasy z levice: Oho!). Pánové, takové přesvědčení u mnohých v našem národě dosud trvá, a i naše vstoupení bude u nich vykládáno jako marný pokus o smíření, jako beznadějné odvolání se k vaší spravedlnosti. Pánové, že to bude trapný dojem v našem národě činiti, toho se tajiti nesmíme. Pánové, já vám připomínám, že v tomto návrhu našem nejsou nikterak obsaženy všechny naše stížnosti a návrhy, my jsme je vyslovili při vstoupení do sněmu v našem ohrazení o našem státoprávním stanovisku a od toho jsme nikterak neupustili. Jest tedy mnoho nadějí ještě, které bychom skládali do zastupitelstva země, ale když hned při prvním pokusu se setkááme s takovým nezdarem, pak věru naděje naše na budoucnost jest velmi malá. Pánové, říkalo se nám, že bychom měli upustiti od adresy, naše přesvědčení, pánové, však bylo, že tak učiniti nemůžeme, a sice z té příčiny, poněvadž dvojí věc, kterou

v adrese žádáme, a vše to, co jí dosáhnouti chceme, žádným jiným způsobem dosaženo býti nemůže. Pánové, my jsme již v tištěné zprávě vyložili, že se rozcházíme podstatně co do samé zásady a stanovité, jak na věc hledíme. My, pánové, radíme k smíření¹⁾, my radíme k dorozumění a shodě²⁾, vy pak žádáte rozhodnutí majority³⁾, to jest majorisování! My, pánové, jsme se vyslovili, že žádný z těch dvou kmenů, kteří obývají toto naše království, nemá býti druhému ani pánem, ani soudcem, ale to právě jest to, co komise většiny žádá. Ona navrhuje a žádá, abychom se uspokojili tím, co většina zemského výboru a potom většina tohoto sněmu rozhodne o našich žádostech, našich právech národních. Pánové, většině takto snadno mluvíti, ona ví, že sama sobě neublíží. Pánové, mně se zdá, že tato žádost, toto mínění většinou vyslovené není vlastně nic jiného, kdybychom to z parlamentárního jazyka přeložili do obyčejné prosté mluvy, než asi tolik: Německá většina praví k českému kmenu: »Vy, Čechové, stěžujete sobě, že se vám děje křivda, nuže pojdte sem, my jsme ochotni, my, většina, vyslyšeti vaše žaloby a stížnosti, a my svým časem o nich rozhodneme«. Pánové, což pak vám není patrno, že to vlastně není nic jiného, než že chcete býti judex in propria causa?²⁾ Vy chcete rozhodnout o tom, co sobě za právo pokládáte.

Pánové, když byla v roku 1871 většina česká, tu jste neuznali usnešení té většiny. Pánové, pravilo se nám, a dnes od pana zpravodaje většiny³⁾ se vykládalo, že prý jste to učinili z formálních důvodů a ústavních pochybností, poněvadž se ono usnešení zakládalo na císařském reskriptu. Ale, pánové, reskript sem, reskript tam. Hlavní věc je to, že to skutečně tenkrát rozhodla většina dvou třetin našeho sněmu, a že tato většina skutečně representovala velkou většinu země, a tedy mnohem více, nežli by se mohlo o pozdější menšinu říci. Pánové, to jsou tedy jen formální výmluvy, aké bývají vždy na snadě. Já myslím, že by jste měli hledět spíše na podstatu věci a spíše ptáti se, zdali ten sněm, který tak uzavírá, byl skutečně spravedlivým zastoupením země. To bylo věru důležitější, pánové, a druhá otázka, kterou jste si mohli postavit, jestli to usnešení, které jsme tehda učinili, dělalo vám jakou křivdu. Ale, pánové, my můžeme s dobrým svědomím říci, že volební řád, který tenkrát byl navržen, nečinil národnosti německé nejmenší křivdy. Německé obce venkovské a městské dostaly tehda úplně zrovna ten samý, ba něco i větší počet zástupců, jak jim náleželo podle počtu lidí a daní, a ve velkostatkářském sboru stalo se ne zmenšení, nýbrž jen pouhé rozdělení, a sice takovým způsobem, aby se budoucně jediným votem již nerozho-

¹⁾ Proloženo v protokole tištěném.

²⁾ Po česku: »Soudcem ve vlastní při.«

³⁾ Byl jím dr. Schmeykal.

dovalo nad celou třetinou sněmu, a aby menšina tohoto sboru nebyla naprosto vyloučena ze sněmu. K tomu cíli byl tenkrát učiněn návrh, který této veliké neshodě chtěl vyhovět.

Pánové, tedy zde takové formální odklady nebo výmluvy nerozhodují. Já myslím, že při zastupitelstvu země třeba především hledět na podstatu věci a snažit se především o to, aby skutečně spravedlnosti učinilo [se] zadost. (Výborně!). Pánové, vy jste tehda usnešení většiny neuznali, a dejme tomu, aby se dnes věc obrátila, dejme tomu, aby dnes bylo povoláno k veslu ministerstvo federalistické, my všickni, kteří stav věci známe, víme, že by nepotřebovalo velkého nátlaku a že by většina ve sboru velkostatkářském byla při naší straně, ba že by pak na naší straně byly dvě třetiny hlasů. Táži se vás, pánové, co by jste pak říkali? Obávám se, že v takovém případě bychom slyšeli brzo »Schmerzenschrei«¹⁾ a že by jste si stěžovali před velikým Německem, že česká většina vám učinila násilí, že vám učinila křivdu. Pánové! V těchto okolnostech jest důkaz, že ani jedna strana ani druhá strana nechce se podrobiti majority a že vždycky jedna strana protestuje, když se nalézá majority v rukou druhé strany. Pánové! My stojíme zde proti sobě co dvě osoby právní, my spolu procesujeme o výměru representačního práva, vědouce, že, oč jeden dostane víc, o to druhý bude mít méně. Pánové, ptám se vás, může to býti a jak se to může státi, aby v takové situaci jedna strana druhé pověděla: Žádám, aby to rozhodla majority, neboť majority jest moje. Pánové, co to znamená jiného, než slova v oné bájce o lvu, jenž řekl: »Tento větší díl jest můj, poněvadž jsem lev.« Což jest to jiného, než jako bychom řekli: »To právo jest moje, poněvadž já jsem silnější!« Pánové, když z onoho požadavku většiny šat slova sejmete, nejsou to nic jiného než zásady práva pěstitního, jest to holé, nahé »Faustrecht«. Pánové, nechcete-li, aby právo pěsti opět mezi námi zavládlo, aby jen to mezi námi zůstalo v platnosti, chcete-li opravdu mír a vyrovnání, pak musíte hledati jinou cestu, pak nezbyvá nám nic jiného, než hledati třetí autoritu, postavenou mezi nás a nad námi, která by mezi námi zprostředkovala smír a která by rozhodla konečně, kdybychom se mezi sebou smířiti nemohli.

Pánové, to jest nová zásada, kterou vám v adrese naší navrhuje, zásada ta jest ve sporech našich novum, jest to zásada humánní a spravedlivá, která v této síni ještě přednášena nebyla a která jest zajisté vážná dost, abyste o ní seriosně přemýšleli. My tedy, pánové, opakujeme, že stojíme na tom, že v záležitostech národních mezi námi žádná strana nemá sobě osobovati právo rozhodovati nad druhou, my nechceme, aby rozhodoval jeden národ nad

¹⁾ Rozuměj »výkřiky bolesti«, jimiž za Hohenwarta se rakouští Němci obraceli k soukmenovcům do Německa.

druhým, my žádáme tudíž, aby ve věcech povahy národní mezi námi neplatila pouhá majorita. To jest zásada, ku které se přiznáváme a, pánové, když uznáte, že jsme skutečně velkou většinou obyvatelstva této země téměř dvou třetin, a když my se již napřed lojálně vyslovujeme, že, jakkoli se volební řád opraví, nechceme majority, jež by nám připadla, nikterak proti vám užívat, a že si přejeme, aby věci národní byly vyloučeny od majorisování, pak myslím, že o lojálnosti a upřímnosti našich úmyslů pochybovati nesmíte (Výborně!).

Pánové, až posud byl mezi námi dlouholetý zápas a neustálý boj o majoritu. Vy jste majoritu svou hájili co *beati possidentes*¹⁾, my jsme se o ni zasazovali v tom přesvědčení, že dle přirozených poměrů země vlastně nám náleží. Ale nečinili jsme to nikdy v tom úmyslu, abychom uchvátili moc nějakou a chtěli rozkazovati nad vámi. Pánové, v té věci máme tolik praktického rozumu a tolik opatrnosti, že k tomu cíli bez vlastního nebezpečí snažiti se nesmíme. My velmi dobře víme, že naši němečtí krajané jsou členy velkého německého národu, který by nikdy nedopustil, aby se jim křivdilo. My víme též, že náš mocnář sám se tolikrát ve slavnostních aktech prohlásil, že jest Němec, že jest německým knížetem, a víme dobře, že by vám co takový jakoukoli křivdu učiniti nedopustil. Ale, pánové, přes to všecko, jakkoliv my vás ubezpečujeme, jakkoliv to leží patrně v našem interesu, abychom vám nečinili křivdu, vy přece tomu důvěřovati nechcete. Já slyšel na své vlastní uši slova mezi vámi asi takového znění: »Ja, wenn wir den Cechen Konzessionen machen, so bekommen sie am Ende die Majorität und dann werden sie uns chechisieren, wenn die Cechen die Majorität bekommen, so werden sie einfach den Spiess umkehren«²⁾. Pánové, opakují, to jsou slova, která jsem slyšel na vlastní uši. Pánové, nemějte mi za zlé, když vám řeknu: Ze samých takových výrazů jest patrné, že vy sami mezi sebou cítíte, že se s námi posud nenakládalo spravedlivě, že se s námi nenakládalo šlechtně a bratrsky (Oho!).

Pánové, pan dr. Čelakovský v těchto dnech³⁾ předvedl vám celou řadu faktických důvodů, z kterých jest viděti, jak velká křivda byla činěna po všechna ta leta národnosti české. Pánové, dá se to všecko všelijak vymlouvat, dají se uváděti na obranu toho všeliké zdánlivé důvody a sofismata, řekne se, že tu byla potřeba, a tu že nebyla potřeba – ale, pánové, kdo pak měl judikaturu o té potřebě? Ale faktum konečně jest a faktum to bylo také zde přiznáno s vaší strany, že národnosti české a kmeni českému z prostředků zemských

¹⁾ Po česku: »Šťastní držitelé.«

²⁾ Po česku: »Ano, jestliže poskytneme Čechům ústupků, dostanou na konec většinu a pak nás budou počestvovati, dostanou-li Čechové většinu, obrátí kopí prostě proti nám.«

³⁾ Prof. dr. Jar. Čelakovský mluvil 12. října 1878 při odůvodnění návrhu stran změny čl. 40. a 41. zákona o dozoru ke školám.

poslední leta bylo méně věnováno než národnosti německé, ani nevím o tom, že bez porovnání méně, než jí dle poměru obyvatelstva a daně náleželo. Pánové, dle čísel, která pan dr. Čelakovský uvedl, obnáší to asi deset milionů, oč byl zkrácen český kmen naproti německému. Pánové, ptám se vás, zdali se pak při takových nepopíratelných a úžasných cifrách nehnulo se vás svědomí a neuznáváte konečně, že se nám opravdu děje křivda? Pánové, vy často říkáte a právě dnes řečník přede mnou na to narážel opět, že prý se musí při volebním řádu také na všeliké faktory inteligence a průmyslu a na jich důležitost atd. bráti přiměřený ohled. Pánové, to jsou ty samé důvody, které jsme při jiné příležitosti slyšeli. Řeklo se nám, že prý německý živel vyniká industrií, že je bohatší, že platí větší daně a nevím co podobného! Pánové, jestiže jest tomu tak a jestli skutečně německý živel vyniká u nás v zemi bohatstvím a průmyslem, kterak se to stalo, že právě tomu německému živlu mnohem více příspěvků bylo dáno než českému? (Výborně!). Pánové, my říkáme – je to české přísloví –, že jest to hanba »žebračkovi bráti mošnu« a, pánové, neděje se tu co podobného? Pánové, vy jste hrdí, že jste členové velkého národa německého, velkého kulturního národa, vy máte řeč vzdělanou, o které dnes jeden pán zde pravil, že je to řeč světová¹⁾, pánové, vy máte k pomoci takovou bohatou literaturu, jaké snad není na světě rovno, vy máte všechny možné prostředky k vzdělání. My, pánové, jsme chudý, málo četný národ, my těžce musíme sháněti ty prostředky k našemu vzdělání, po kterém tolik toužíme, o které s obtížemi veřejnými těžce zápasiti musíme, a konečně přicházíte jestě vy, boháči, a běřete z našeho podílu? (Výborně! Výborně!).

Pánové, kterak to dopouští hrdost vaše německá (Výborně!), abyste se šatili a živili tím, co jest naše? (Výborně!). Pánové, pan referent sám nám zde povídal, že dříve se to ovšem stávalo, že se dávalo na německé školy více, ale nyní že prý se to rozděluje stejným dílem, podle rovnoprávnosti! Pánové, kterak tomu mám rozuměti? Mně to tak připadá, jako by někdo řekl: »Já jsem jako otec své dědictví rozdělil stejným dílem mezi své děti, jednomu synu jsem dal polovici a druhým dvěma také polovici (veselost).« Pánové, já se musím opravdu divit a ptám se, což pak jest již zatměn ten můj intelekt, že tohle nemohu pochopit, aby tohle byla rovnoprávnost, nemohu pochopiti, ač že jsou lidé vážní, kteří se domýšlejí, že tohle bude také od nás přijato a uznáno za rovnoprávnost? Pánové, dám vám příklad. Dejme tomu, že jsem byl k. př. ustanoven za poručníka dětí po mém bratru a spravuju jejich hospodářství jako i hospodářství svých vlastních dětí jako poručník ustanovený a ujec. Pánové, ale dejme tomu, že bych si zaváděl takovou šikovnou praxi, že bych

¹⁾ Byl to posl. Jos. Sobotka, jenž odpovídal dr. Ed. Grégrovi a Jos. Jirečkovi jako zpravodaj o rozpočtu normálního fondu školního.

všecky lepší, cennější věci z hospodářství těch mně svěřených dětí mého bratra dával přenášeti na své hospodářství, neb na hospodářství svých dětí, a že bych toto neustále zlepšoval a tam to neustále mařil a ochuzoval! Pánové, co byste takovému hospodářství řekli a uznávali to za poctivé? Mně se zdá, že byste to nazvali sprostým slovem: zpronevěření. A, pánové, což ve veřejných věcech platí jiné zásady spravedlnosti a práva? Pánové, já jsem přesvědčen, že i členové zemského výboru i členové té zemské školní rady – je jich, jak slyším, 22 a z těch jsou 3 Češi a 19 Němců (také pro rovnoprávnost) – že tedy ti všickni páni jsou velmi poctiví lidé a že v privátním životě velmi dobře vědí rozeznat, co je moje a co je tvoje, a že by se jejich cit a hrdost velmi zbourila, kdybyste o nich se domýšleli, že sáhli na cizí majetek! A, pánové, zde konečně se to přece v skutku děje!

Pánové, z toho vidíte, že ve věcech veřejných často se zachovává jiná praxis než ve věcech privátních. A pánové ti, kteří tu křivdu dělali, odvolávají se v té věci jednoduše k tomu, že jest jednání jich legální, že je to usnešení majority a že k tomu od majority plnou moc dosáhli a že vše to majorita schválila. A přece, pánové, váš vlastní cit spravedlnosti vám praví, že jest to velká křivda a že jest to zjevná nespravedlnost! Křivda pak povstala tím, že zde mohla rozhodnout majorita. Pánové, jak pravím, žádný z nás a také nikdo z těch pánů v zemském výboru nezbaví se svých přirozených lidských vlastností, vždy konečně bude přát sobě více než jiným, a často se stává, že i u nejpoctivějších lidí s nejsmířlivějšími a nejspravedlivějšími úmysly, s jasným zrakem a dobrým úsudkem o tom, co by bylo spravedlivé, vládne cit národní a náruživost národní a v nich zatemňuje rozum a cit právní. A, pánové, v čem jest tedy bezprávi toho příčina, než v tom, že právě o takových národních věcech se rozhoduje majoritou, kde by majorita rozhodovat neměla, kam po právu nepatří. Pánové, uvažte ale, vždyť my oba kmenové bojíme se majority! My, pánové, se bojíme majority pro křivdy mnohé, které jsme utrpěli a které posud snášíme, a vy, pánové, se bojíte majority pro křivdy, kterých se obáváte, kdybychom my měli majoritu.

Pánové, když tomu tak je a když obě strany se bojíme majority, tak, pánové, ptám se vás, což pak není možno najíti nějaký prostředek, abychom se tomu strachu vyhnuli, abychom se ho zbavili? A, pánové, ja pravím, že jest a že se s dobrou vůlí najde. Takový prostředek pak jest, pánové, dle mého přesvědčení zákon o národnosti. Zákonem o národnostech dá se to opatřiti, aby nikdy jedna národnost nerozhodovala nad druhou, aby nikdy jedna národnost nemohla dělati druhé křivdu. Tím se dá opatřiti, aby každá národnost o věcech svých vlastních národních rozhodovala co kurie samostatná, aby prostředky, které chce věnovati k svému národnímu vzdělání, sama disponovala a ve všech pří-

padech, kde by jí nějaké nebezpečí hrozilo, mohla to zastaviti svým vetem. Pánové, zákon takový byl již jednou navržen¹⁾ a jestli se vám nelíbí a pakli myslíte, že je v něm něco křivého, můžete jej opravit; ale, pánové, já jsem toho přesvědčen, že jen touto cestou dojdeme k cíli, kdyby jednou takový zákon byl a ten strach mezi námi před majoritou přestal a my ani jeden ani druhý majoritě bát se nemuseli, pak všechny ostrosti mezi námi přestanou, pak budeme na všechny věci hleděti ze stanovité výhradně národnosti, jako se děje; pak nebudeme se tak tuze zasazovati o majoritu, poněvadž nebude míti již tu ohromnou cenu, kterou má nyní; pak můžeme i přehlédnouti několik těch hlasů víc na té nebo oné straně, poněvadž nám nehrozí nebezpečí ani na tu ani na onu stranu. Pak bude také smíření mezi námi možné a snadné. Já tedy, pánové, dovoluji si to připomenouti vám a přál bych si, kdyby tak mohlo usnešeno býti dnes, na mne to není, bych návrh učinil, poněvadž dle mého přesvědčení, a stojím na tom, cesta adresy vede nás nejlépe k cíli, ale slušelo by, aby zemskému výboru se dal již dnes poukaz, aby zároveň s volebním řádem vypracoval a navrhl vám zákon o národnosti. Pak uhlídáme, jestli na té cestě se sejdeme.

Pánové, abych se vrátil k návrhu majority, já v krátkosti jen podotýkám, co jsme i při zprávě menšiny pověděli, že osmnáctiletá zkušenost nám dokázala, že cestou zemského výboru a cestou pouhé majority se k uspokojujícímu resultátu a k takovému návrhu, který by obě národnosti uspokojil, dojíti se nedá, že pouhá ochota, jakkoliv se vyslovuje, k tomu nestačí, poněvadž majorita mohla po celý ten čas osmnáct let opravit volební řád, kdyby byla rozhodně chtěla, a že toho neučinila. Pan řečník přede mnou²⁾ zde pravil, že kdyby prý naši poslanci po ten celý čas byli seděli na sněmě a říšské radě, že by se bylo mohlo mnohému zlu zabrániti, ale, pánové, já vám připomínám, že náš ctihodný otec Palacký již v prvním zasedání sněmu učinil návrh na opravu volebního řádu a již dopadá nyní osmnáct let a, pánové, volání naše bylo posud při vás marné a posud jste neodhodlali se nám dáti spravedlivé zastoupení, které by nám náleželo. Kdyby se nám bylo dalo hned prvě, pak zajistě bychom byli přišli na jinou cestu a zajistě že by byly mnohé události vzaly jiný obrat, šťastnější, než bohužel měly. I zde platilo slovo básníkovy: »Das ist der Fluch der bösen Tat, dass sie fortzeugend Böses muss gebären.«³⁾ Pánové, jak jsem pravil, těžko bude českému lidu očekávat nápravu od zemského výboru v jeho nynějším složení, ba i od samého sněmu v jeho nynějším složení, a byt by úmysly jeho byly sebe spra-

¹⁾ Stalo se tak Riegrem r. 1871 (srov. dříve).

²⁾ Byl jím přisedící zem. výboru Fr. Schmeykal.

³⁾ Po česku: »Toť kletbou zlého činu, že musí ploditi stále nové zlo.« Slova Schillerova.

vedlivější a smířlivější, o čem já nyní pochybovati nechci, ale přece přirozenost lidská těžko toho dopustí, aby se skutečně přiznala druhému národu úplná rovnoprávnost a aby se jí dal průchod úplný v praktickém životě. Pánové, posud aspoň všechny takové pokusy zůstaly beze všeho výsledku. Připomínám vám, pánové, také ještě, že bylo v posledních dnech řečeno mnoho o tom, že konečně vyrovnání mezi námi se stane a že prý se má státi na škodu a útraty velkostatkářů. Pánové, z naší strany toho nikdo nevyslovil. Jsem sám velkostatkář, pánové, ale netajím se tím, moje přesvědčení jest, že ta přednost a to privilegium, které sboru velkostatkářů bylo dáno řádem volebním, jest přílišné a že jest jmenovitě v poměru k selskému stavu velmi přílišné.

Já, pánové, nechci o této věci zde se šířiti, ale to musím připomenouti, že v tom jest absolutní křivda, že není při tomto nynějším řádu volebním, kde celý sbor deputaci svou volí jediným votem, že jest možno vyloučiti celou polovici sboru velkostatkářského ze sněmu a to snad právě tu, která více daní platí. Pánové, že to není spravedlivý stav věci, to mně musíte přiznati. Ale, pánové, byla též o tom řeč, že, kdyby i zemský výbor skutečně přivedl do sněmu svůj návrh a kdyby většina chtěla jej přijmouti, resp. kdyby z tamější strany (ukazuje na levici) a od nás byl přijat, že jest to v moci velkostatkářů pouhým odejítím ze sněmovny zmařiti to a tak nedopustiti přijetí jeho. Pánové, tu vidíte, že zase stojíme před jednou překážkou, která nám praví, že na pouhém sněmu, ba i při dobré vůli naší toto vyrovnání a spravedlivé rozdělení hlasů se docíliti nedá. Pánové, dejme konečně i tomu, že by byl a skutečně se stane, že usnešením většiny německé opraven bude volební řád, pánové, kterak dáte vy českému lidu k tomu ještě víru, že jest ta oprava skutečně také jemu spravedlivá? Nebude v něm vrtati vždycky ještě ten červ nedůvěry, že se snad jemu přece jen stala křivda? Pánové, považte i ten moment, že důstojnost národní toho nedopustí, aby národ český, který jest přece většinou v této zemi, to, co může žádati za právo, aby to dostal od vás za dar nějaký a jako z milosti vaší. Pánové, národ český chce se s vámi o tom lojálně a poctivě smluviti a dorozuměti, ale milosti až dosud přijímati nehodlá. (Výborně!).

Pánové, ukázal jsem na všechny ty obtíže, které jsou při vyřízení žádoucí opravy cestou pouhé majority sněmovní. Všecky ty obtíže by odpadly, kdyby sám mocnár náš, Jeho Veličenstvo, se ujal díla tak velkého a důležitého, kdyby sám ráčil mezi námi činiti prostředníka. Pánové, jest to známá věc, že v obyčejném životě málo smluv, málo koupí by se stalo, kdyby nebylo prostředníka, prostředník vždy býti musí a jakž by neměl býti užitečným a prospěšným v takové věci, tak obtížné, tak spletených zájmů, jako jest právě naše záležitost volebního řádu a sporu národního, která již po osmnáct let jest takřka neustále na denním pořádku a posud

miru a rozřešení dojíti nemůže. Pánové, já myslím, že k úřadu tak šlechtěnému, tak vznešenému, jako jest mír mezi dvěma národy říše, k tak důležitému úřadu, který by měl tak blahodějně následky pro naši zem a pro celé mocnářství, jest skutečně Jeho Veličenstvo povolán. Pánové, několikrát zde a zejména také od pana zpravodaje většiny bylo připomenuto s jakousi hrůzou, že bychom mohli snad žádati oktrojírku, ano připomíná se s jakousi pochvalou pro nás, že již odstupujeme a že nechceme holou oktrojírku, ale že prý něco podobného v tom vězí. Ale, pánové, což pak jest ten náš volební řád, což jest jiného než oktrojírka, a jest mi to divno, [že] vy rádi dopouštíte, aby se nám křivda oktrojovati směla, ale aby se nám křivda směla oktrojírkou napravit, to nedopustíte. (Výborně!). To by se zdálo nechvalné, nepravé. Pánové, již vidíte, že v této věci s pouhými formalitami bojovati nesluší, kde se jedná o tak důležité zájmy celých národů, chtějí odbýti takovou věc pouze slovem, že to tak stojí psáno, teda pouhou formalitou, pouhým paragrafem, to nejde, tím k cíli nepřijdete. Však já vím, pánové, a vy také dobře víte, že nebyli jste vždycky tak příliš svědomití v držení té ústavy. Já vám připomínám, že jste se z počátku vzpouzeli velice direktním volbám do říšské rady a konečně že jste je přece přijali¹⁾ a tak, pánové, myslím, že ta svědomitost v zachování ústavy není tak hrozná, a že také i od ústavy ustoupíte, když vám to přináší prospěch. (Výborně!).

Jeho Veličenstvo císař pán ovšem oktrojoval tento volební řád, dle mého přesvědčení jest v tom volebním řádě obsažena křivda, netoliko v tom, že dle mého přesvědčení nepřislušelo volební řád oktrojovati, poněvadž v říjnovém diplomu se toho Jeho Veličenstvo byl zřekl, ale v obsahu samém jest jisté, jsem přesvědčen, že úmysl Jeho Veličenstva nebyl nikterak nám udělati křivdu, neboť při prohlášení říjnového diplomu vyslovil Jeho Veličenstvo císař pán, že chce, aby voličské právo bylo rozděleno mezi občany podle počtu obyvatelstva a podle daně, a kdyby se tak bylo ministerstvo zachovalo, byl by volební řád spravedlivý, pak by arci takových sporů dnes mezi námi nebylo, ani takových dlouhých vyjednávání. Pánové, dovolte mi, abych vám připomenul historickou upomínku. Ovšem nemůže se na císaři pánu žádati, aby veškerý statistický materiál sám prohlédl a se přesvědčil, zdali té neb oné národnosti nebylo více hlasu dáno, on musí v této věci věřiti svému ministerstvu. On teda podepsal zákon volební zajisté s poctivým úmyslem, o tom nepochybují, ovšem ten volební řád, jak mu ho ministr jeho Schmerling předložil, a snad ani ten nebyl úplně zpraven o tom, jak nám v tom ukřivděno. Ale, pánové, připomeňme si, v jakých poměrech byl ten volební řád sdělán. Tenkrát měla císařská vláda na mysli plán, uvésti Rakousko opět do Německa

¹⁾ Staly se zákonem r. 1873 v zájmu Němců a vlády jejich.

a zasaditi se tu pro rod Habsburský o primát v Německém spolku. Tenkrát na tom záleželo, aby rakouské země měly co možná zjev co nejvíce německý, a aby Rakousko se všemi těmi zeměmi, ať slovanskými, ať německými, mohlo tam vstoupiti, aby dosáhlo tím způsobem větší váhy a většího počtu hlasů ve spolku států německých.

Pánové, to byla politika tehdejší, vy víte všickni, s jakým nezdarem se potkala politika ta ve Frankfurtě, a vy víte, že nezdár ten byl, abych tak řekl, zpečetěn u Sedanu¹⁾. Od té chvíle o této politice nemůže býti řeči. Ale následky její neseme posud. Pánové, já myslím, že mi přiznáte, že v té politice nemůže býti v Rakousku více pokračováno, nemá-li býti láska národů slovanských od této říše nadobro odvrácena, vy mně snad také přiznáte, že ty křivdy, které byly učiněny tenkrát, že se musí odčinití, že v samém interesu říše se musí napravití. Vy mně snad také přiznáte, že to nejde na dlouhý čas už, aby v této velké říši vládnuli jednou Němci, pak Maďaři, a že nelze, aby živel slovanský, který je skutečnou většinou říše, na němž se zakládají hlavně finanční i válečné jeho síly, aby ten byl takřka ignorován, aby neměl nikde hlasu a vlivu na politiku říše. Živel slovanský musí tu býti konečně přiveden k příslušné platnosti, a doufám, že to dlouho již odkládáno býti nemůže. Až se tak všem národnostem přizná stejné právo, pak nastane doba, kde všickni skutečně, ať Němci, ať Maďaři, ať Slované, budeme se cítiti v této říši jako doma. Jestli že jeden poslanec přede mnou pravil, že on jest především Rakušanem a pak Němcem²⁾, lítoval jsem, že při té příležitosti zapomenul na svou vlast českou. My, pánové, jsme Rakušany, ale také Slovany, především pak jsme Čechové a my také na svou vlast českou nikdá nezapomeneme. (Výborně!).

Pánové! Já tedy opakuji: já jsem toho přesvědčení, že mocnář náš jest rovněž tak oprávněn jako povolán, aby v té věci činil mezi námi prostředníka. Pánové, já nerozumím tak konstitucionalismu, aby mocnář byl považován tak jako ten muž v měsíci, o kterého se nikdo nestará. Já myslím, že povolání mocnáře a zejména v Rakousku, v této říši různých národů, jest velmi důležité, že mocnáři zde skutečně náleží veliká váha a důležitá iniciativa, které se nesmí zajisté zřici, jestli při tom nemá utrpěti sama říše skutečnou škodu. Pánové, já jsem toho přesvědčení, že intervence jeho jest nutnou potřebou, poněvadž jest spolu povstáním míru v zemi, neb jest zjevno, že těmi spory národními říše naše slábne a hyne, a že by tedy mocnář byl povolán především, aby se osobně o to přičinil, aby ty spory přestaly a byly uklizeny. Pánové, intervence jest panovnickým povoláním jeho, v interesu vlastní dynastie, v interesu sebezachování a v interesu státu. Tu platí konečně »salus rei

¹⁾ Míneha kapitulace sedanská v září 1870.

²⁾ Byl to přisedlí Schmeykal.

publicae suprema lex esto¹⁾ a ohled ten platí více, nežli všechny ty oktrojované formy a paragrafy, ku kterým se strany odvolávají. (Výborně!) Pánové, já nemohu pochopiti, aby krajané naši němečtí se zdráhali přijmout to prostřednictví Jeho Veličenství, ku kterému my se odvoláváme. Již prve jsem pravil, že osvědčil císař pán při každé příležitosti lásku a milost svou k německému kmenu a že zajisté nenechá na naše německé krajany dopustiti, aby se jim dělala křivda, oni mohou teda rovněž tak dáti osud svůj směle do jeho rukou jako my, jsme zajisté všichni přesvědčeni, že nám konečně žádnému křivdu neudělá.

Ale, pánové, ještě to mi dovoďte připomenouti, že kdyby i to všecko nebylo pravda, co jsem řekl, kdybychom my mohli doufati, že zemský výbor předloží nám zákon o volebním řádu zcela spravedlivý, a že také pouze naším přičiněním, jak zde bylo řečeno, pouze dohodnutím mezi námi, konečně také mír a spravedlnost by se docílila, ale, pánové, ptám se vás, kdy? Vy sami přiznáváte, že jsou tu veliké obtíže a že to snad bude trvat ještě mnoho let, a vůbec že to bude stát dlouhého jednání mezi námi, než dojdeme žádoucího cíle, uspokojení obou národů. Ale, pánové, pochybuje někdo mezi vámi, že, kdyby se císař pán té věci ujal a ráčil dělati mezi námi prostředníka, že by ta věc mnohem dříve a jistěji byla dosažena? Pánové, kdyby všech těch důvodů nebylo, které jsem uvedl pro naši adresu, tento jediný důvod dostačí, důvod, že takto co sami, jak pravíte, chcete, totiž mír a spravedlnost, že to bude mnohem dříve dosaženo pomocí Jeho Veličenství, císaře a pána našeho. (Výborně!) Pánové, já jsem dokázal aspoň a mám za to, že jsem dokázal, že na cestě pouhého majorisování shody mezi námi dosíci nelze, dokázal jsem, že pomocí císaře pána se narovnání a mír ovšem dosíci dá a sice rychle i jistě, a mám tedy upřímně za to, že každý, kdo si přeje opravdu, aby byl mír v zemi dosažen brzy a jistě, by měl hlasovat pro naši adresu.

Pánové, já ještě obracím se jen několika slovy k vám (k levici). Vy rádi se chlubíte tím, že jste svobodomyšlní. Pánové, vy zajisté nechcete, aby byla nerovnost občanů před zákonem, rovnost pak mezi národnostmi jest již postavena do samé ústavy, kterou vy vždycky považujete za své palladium²⁾, ale že rovnost ta mezi národnostmi není posud provedena v praxi, to přece musíte uznat. Já vás tedy žádám, abyste konečně také skutkem této rovnoprávnosti dali život jako praví liberálové. Pánové, vy staráte se horlivě o odstranění všech středověkých privilegií, ale privilegii jednoho národu nad druhým, to byste chtěli nechat trvat? Pánové, odiosnějšího privilegia zajisté na světě není. A, pánové, vy na této straně (obrací se k pravici t. j. k šlechtě), vám by bylo především

²⁾ Po česku: »Blaho státu budíž nejvyšším zákonem!«

¹⁾ Po česku: záštitu.

povinnosti vážit a konatí ctnosti rytířské. Pánové, mezi ty počítám, abyste především nedopouštěli, aby se komu děla křivda, abyste se opravdu rytířsky ujali všech, kteří jsou potlačeni, a já mám za to, že kdybych nebyl Čechem, že bych se přece dnes postavil na českou stranu, poněvadž mám to přesvědčení, že se na této straně zasazujeme jen o nápravu křivdy, a kdyby mi síly k tomu nedostačovaly, tedy bych řekl: »Raději chci křivdu trpět, než křivdu dělati, neb z ní těžiti.« (Výborně!).

Ještě jednu věc připomínám. Ukázal jsem, kterak vlastně ten stav stálých bojů, jak mezi námi trvá již od 18 let, jest takřka přirozený, jaký bývá mezi národy divokými, že bojujeme vždy jen a staráme se, kdo s koho, ten s toho, ale o to se nestaráme, abychom mír mezi sebou učinili. Mezi námi platí skutečně právo silnějšího a právo pěstní. Připomínáme vám, že všechna civilisace, blahobyt národů, pokrok vzdělanosti a mír v zemích nastal teprve tehdy, kdy po odbytém středověku zrušeno jest právo pěstní, kdy mocnáři a národové a občané shodou mezi sebou ustanovili sobě zákony a dle nich se počali řídit. To také žádáme my nyní v naší adrese. Žádáme, aby konečně přestalo mezi námi právo pěstní, abychom na místo jeho položili smlouvu, položili zákon, všem stejně spravedlivý, a abychom prostřednictvím Jeho Veličenstva učinili mezi sebou mír. Pánové, kdykoli si vzpomenu na ty spory dlouholeté, které se vedou u nás mezi kmenem českým a německým v Čechách, připomínám si vždycky nejstarší památku písemnictví českého, náš »Libušin soud«.¹⁾ I tam dva bratři rodní bojují o dědictví po svém otci, jeden z nich táhne se k právu německému co prvorozenec a co takový chce vládnouti celým dědictvím. Druhý pak táhne se k právu slovanskému a žádá, aby stejně s bratrem starším mohl užívatí dědictví. Spor ten přišel před moudrou kněžnu Libuši a ona rozsoudila: Budete jím oba v jedno vlásti. Ihr Brüder sollt des Guts gemeinsam walten²⁾! Pánové, to bylo rozhodnutí Libuše, a já myslím, že by tento moudrý výrok měl platiti mezi námi, aby nikdo z nás nechtěl rozkazovati druhému, nýbrž abychom dědictví naší vlasti užívali společně³⁾ co praví rodní bratři (Výborně!), a kdyby se to dohodnutí mezi námi nemohlo stát, abychom se utekli k trůnu, a tu můžeme si jen přát, abychom dostali rovněž tak moudrý a spravedlivý výrok, jako byl onen Libušin (Výborně!), a aby takovým výrokem byl drahé vlasti navrácen mír! A proto vás, pánové, prosím za podporu naší adresy. (Výborně! Výborně! potlesk).

Dne 10. listopadu 1878 byla schůze Českého klubu v Praze, kde měl Zeithammer mluvití o tehdejších poměrech v říši

¹⁾ Rozuměj z Rukopisu Zelenohorského, který podvrhl Hanka.

²⁾ Po česku: »Vy bratři máte spravovati statek společně.«

³⁾ Proloženo v protokolech.

rakouské, zejména o okupaci Bosny a Hercegoviny. Místo něho, omluveného churavostí, převzal zahájení rozpravy v poslední chvíli, jak se čte výslovně, Rieger.¹⁾

Ukázal nejprve, kterak myšlenka přivtělení Bosny a Hercegoviny k Rakousku vyšla ze samého geografického položení Dalmácie a jmenovaných dvou zemí. Sama sobě nedostačitelná nemůže Dalmácie posloužit ani ležící za ní Bosně a Hergovině, pokavať jest státně od nich oddělena. Měla-li se Bosna vyvinouti, musila tihnouti k moři a naopak Dalmácie, měla-li oplodniti své krásné přístavy, jimž není rovných po celém západním pobřeží moře Adriatického, musela míti zemí, z které by dostávala plodiny, suroviny a p. Přirozený běh věcí vede k tomu, že buď musí přitáhnouti Dalmácie k sobě Bosnu, anebo Bosna Dalmácii, že musí nastati mezi nimi přirozená — do poslední doby však státně dělená — spojitost. Objektivně tedy hledíc byla v Rakousku politika císařského domu²⁾ na přivtělení Bosny a Hercegoviny přirozená a pochopitelná, poněvadž jinak by časem byla ztracena Dalmácie.

Jinou otázkou však jest, jak my, Čechové, na zabrání těchto dvou zemí hledíme. Kdyby se nás někdo na to ptal jakožto národa a Slovanů, odpověděli bychom zajisté: »My přejeme slovanskému obyvatelstvu, aby se mu dostalo všeho toho, čeho ono samo sobě přeje,²⁾ co ono samo chce a sobě žádá.« Kdyby pak bývala nechána Bosňanům a Hercegovincům svoboda rozhodnutí, kam chtějí nadále připatřit, nevíme arci, jak by se byli vyslovili. Mohamedáni by snad nežádali za připojení k Rakousku. Pravoslavné obyvatelstvo rovněž asi ne, a toho jest veliká, převážná většina. Zbývala tedy jen malá část katolíkův, která od dávna si přála, aby Bosna se přivtělila k říši rakouské. Jinak jest s Chorváty, jichž tužby od dávna se k tomu nesly, aby se Bosna s Hercegovinou spojily s Trojjediným královstvím. Vedla je k tomu i naděje, že zesílením živlu slovanského nabudou v Jiho-slovanstvu vedení, že ze Záhřeba stane se kulturní střed zemí jiho-slovanských. — Co se nás Čechů týče, myslili rovněž Němci, jako by nám příliš mnoho na tom záleželo, aby Bosna připadla k Rakousku. Z našeho výhradně českého stanoviska nevidíme v tom pro nás prospěchu téměř žádného, a to zvláště, kdyby obě přivtělené země připadly k Uhrám. Avšak i kdyby byly spojeny s Dalmácií a připadly do této polovice říše, nebylo by v tom pro nás prospěchu duchového a v ohledu hmotném vyjde nám z toho jen patrná škoda. Neboť upravení a civilisování země — založení silnic, škol, zavedení správy atd. — vyžadovati bude zajisté nákladu několika set milionů. Ten náklad země sama neuhradí, on padne

¹⁾ Pokrok, 12. listopadu 1878.

²⁾ Proloženo v novinách.

na Rakousko, a tu ukáže se opět pravda slov, jednou od Ljubiše¹⁾ vzhledem výloh pro Dalmácii pronešených: »La corona česká paghera« – koruna česká to zaplatí. Tak bude i zde. Jediný prospěch může z přivtělení obou zemí vzejítí průmyslu.

Další jest otázka, co se má státi s Bosnou a Hercegovinou²⁾, o jichž přivtělení k říši není arci pochyby. Dle příkladu německého měly se z nich zprvu státi »říšské země«³⁾. Zdá se ale, že ve Vídni od toho úmyslu ustoupili. Při rozhodování, jak s těmito zeměmi naložit, dlužno míti především a hlavně tuto věc na zřeteli: Podáři-li se Rakousku zříditi v jihoslovanských zemích mocné centrum civilisační a kulturní, které by sálalo vzdělání do celého Jihoslovanstva, bude toto centrum přitahovati ještě další kraje, jež dosud nejsou v moci rakouské. Pakli se to zanedbá, utvoří se toto centrum mimo Rakousko. Národ srbsko-chorvátský jednou se spojí, k tomu vede celý přirozený běh věci. Kdo utvoří ono centrum, zůstane na vrchu – a centrum takové jest možno buď v Záhřebě, nebo v Bělehradě. Chce-li Rakousko toto centrum v Záhřebě utvořit, nesmí rozdrobovati své jihoslovanské země, nesmí jednu jich část dáti pod vládu uherskou a druhou pod vládu německou a nesmí vůbec tyto země odevzdati do moci Maďarův. Jen tím, když se z nich utvoří pevný celek, stanou se živým tělesem, působivším na své okolí, kdežto jinak budou jednotlivé jich části přitahovány od středu, ležícího mimo Rakousko. U věci této není ještě ve Vídni dost jasno, ale zdá se, že se věci chýlí k spojení všech jihoslovanských zemí. Maďari ovšem vynasnažují se zmařití zesílení živlu jihoslovanského a známa jest také odpověď, kterou dostala v Pešti deputace chorvátského sněmu. Ale není to poslední slovo. Moc poměrův a interes říše a dynastie povedou snad přece k tomu, aby obsazené nyní země spojily se s ostatními jihoslovanskými zeměmi v Rakousku v jedno tělo. K tomu cíli musí arci Rakousko stejně šetrně chovati se i k živlu chorvátskému i srbskému, neurážeti žádného z nich. Stane-li se spojení skutečně, bude z toho míti Jihoslovanstvo zjevný prospěch pomocí Rakouska a Rakousko bude z toho míti prospěch svůj, nestane-li se tak, učiní se tím jen dar jihoslovanskému živlu mimo Rakousko, při čemž arci Jihoslovanstvo bude míti z toho opětně prospěch svůj – Rakousko však nikoliv.

Po některých poznámkách Braunerových ukončil Rieger rozpravu takto: Věci, o které nyní v Jihoslovanstvu jde, nejsou ještě daleko vyřízeny. Východní otázka není nikterak ukončena, odehrán jest teprve první veliký akt tohoto dramatu. Obrat Jihoslovanstvu a Slovanstvu vůbec příznivý počal a docházeti bude při

¹⁾ Stjepan Mitrov Ljubiša († 1878), chorvátský spisovatel, průkopník zdravého realismu, v němž život lidí v již. Dalmácii a na Č. Hoře našel bystrého pozorovatele a dokonalého malíře.

²⁾ Proloženo v novinách.

³⁾ Po vzoru Alsasko-Lotrynska, zabraného Německem r. 1871.

dalším rozvoji otázky Východní stále větší platnosti¹⁾. A hledě i k samé Bosně a Hercegovině přivedli to v Rakousku ústavověrní Němci dosavadním chováním svým tam, že z toho Slované vždycky budou míti prospěch, ať již Rakousko obě ty země podrží, anebo je po případě pustí z rukou svých.

Dne 8. prosince 1878 byl večírek v Českém klubu pražském, při čemž šlo o důležitost vydávání politických spisů. K tomu pravil Rieger²⁾:

Chci promluvit o věci důležité, hodící se povahou svou zvláště pro Český klub. Nemůžet sobě vytknouti politický klub činnosti vhodnější nad šíření politických vědomostí mezi veškerým lidem – a to jest, o čem se hodlám zmíniti. Politika jest věc, které rozumí každý a zase málo kdo. Nejedem čtenář novin má za to, že jest oprávněn pronášeti platné a dle domnění svého často i rozhodující úsudky o činnosti politikův a státníkův. A přece náleží k tomu znalost poměrů a neobyčejného množství jiných věcí, o nichž mnohý posuzovatel ani zdání nemá. Jest to s politikou zvláštní věc. Jistým její partiím možná, ano nutno se naučit, k jiným však musí se člověk takřka narodit. To nejlépe viděti na jednotlivých mužích, kteří často vykonali veliká studia politická, ale při tom přece politiky se nestali. Politika jest věda, která učí, jak se má vládnouti národům a kterak provozovati státní hospodářství jich. Kdo toho s úspěchem dokázati chce, musí znáti národy a člověka vůbec ve všech jeho společenských a vyšších potřebách. Politik nesmí být aspoň cizím ve všem tom, co činí člověka člověkem, ve všem musí míti – jak v praktických potřebách, tak ve vědě a umění – interes, a musí hledět, aby nic se nezanedbávalo, čím život národův možná zlepšit a povznésti. K tomu jest především třeba vědomostí historických – učí zkušenost, že dobří historikové bývají také dobrými politiky³⁾ – a vědomostí právních, zvláště politických a národohospodářských.

My, národ náš český, hledíme sobě utvořiti v každém oboru své vlastní hospodářství, chceme si postaviti svůj vlastní národní dům, zříditi sobě celý vlastní život svůj tak, abychom všechno měli doma a nic nemuseli sobě vypůjčovati teprve z ciziny. K prvním požadavkům a záměrům našim patří, abychom všelikých vědomostí nabývali mohli jazykem vlastním. Vědomostí politických za dob absolutismu nebylo tak třeba, protože tehda neměl národ náš účastenství ve správě věcí veřejných. Ale od té doby, co povolán jest k životu politickému, má a musí hleděti, aby také náležitě porozuměl všemu,

¹⁾ Proloženo v novinách.

²⁾ *Pokrok*, 10. prosince 1878.

³⁾ Narážka především na Palackého, tehdy již zesnulého.

cokoliv tvoří tohoto života podstatu a s ním souvisí. Z novin samotných nelze těch vědomostí nabýti. Novinářstvo české vyznačuje se tím, že v něm pracuje valná část literátů. Ale šíření vědomostí politických zůstává v časopisech přece jen kusé a nedokonalé, ježto ani není hlavním účelem žurnálův je šířiti, cokoliv se tu děje, děje se jen dle příležitosti.

A přece jest svrchovaná potřeba, aby se to dělo soustavně a jaksi od základů. A tím více sobě přejeme, aby lid náš i v tomto oboru se zdokonalil, ježto možná o něm plným právem tvrditi, že v masách svých je nejvzdělanějším národem v Rakousku. Jsa povolán vystupovati v životě politickém má to činiti na základě opravdového vzdělání politického. Jest toho hlavně k vůli tomu třeba, aby se u nás zmohla a upevnila zásada samosprávy, neboť jen samospráva zaručuje skutečnou svobodu. Kde jest samospráva zakořeněna, tam jsou — jako na př. ve Švýcarsku a v Anglii — i nejsvobodnější a při tom nejspokojenější národové. U nás však doposud ponecháváno šíření politických vědomostí takměř pouhé náhodě, a cokoliv se dělo, bylo jen kouskovité, nikde nic soustavného a úplného. Následkem toho nesnadno ještě z českých kněh nabýti dostatečných vědomostí politických a jest posud často nutno utíkat se ku spisům jinojazyčným. Jinak bude, jakmile tyto mezery v literatuře naší se vyplní. Literatura naše má zvláštní povahu, působíc takovým blahodárným vlivem na lid, že se tomu i cizina díví. Ona má první zásluhu o ten všeobecný pokrok u veškerém českém životě národním, kterýž jest téměř bez příkladu, zvláště od zrušení roboty.¹⁾ Lid český čerpal z kněh nejen obecného poučení, nýbrž i vědomostí praktických, zvláště hospodářských, a maje v sobě velmi živou snahu po vzdělání využil a využívá kněh způsobem, jemuž nesnadno nalézt jinde rovného. Obecné vzdělání a duševní probudilost po českém venkově není pouhým odleskem — vzdělání měst, jak jinde bývá, nýbrž jest bezprostředné, takřka samorostlé, založené na vlastním čtení.

To jest také ctnost a zásluha naší literatury, že ona celkem se nevzdaluje lidu a jemu se neodcizuje. Německá literatura na př. má chybu, které ani nejmoudřejší Němci nerozumějí, vzdaluje se totiž nejen od venkovského lidu, nýbrž znenáhla od samého měšťanstva. To jest jí také překážkou, že i při své ohromnosti nepůsobí tak na masy lidu jako literatura naše. V naučných knihách německých jest skoro zákonem tak zvaný sloh »vědecký«, to jest takový, k jehož porozumění třeba již dosti značného vzdělání. Obyčejný člověk mu nerozumí. Teprve v poslední době počínají v Německu poněkud hleděti i k populárnosti spisův. Literatura naše té »vědeckosti« posud se vyhýbala, držíc se slohu jasného a přístupného, a přejme si, aby při tom zůstávala. Máme jediné obecenstvo literární a proto buděť

¹⁾ Stalo se r. 1848.

knihy naše přístupny všemu lidu, jako se to děje u spisův francouzských a anglických, daleko jasněji psaných než německé. Zejména francouzské spisy, rozbírající mnohdy i nejtěžší problémy národohospodářské způsobem zcela populárním, mohou nám posloužiti za vzor, jak tyto vědomosti dlužno pěstovat. Nesmí se vydávati velké knihy, odstrašující svým objemem, nýbrž probrati se musí celá tato obsáhlá věda spisky malými, příručnými, v nichž by pak ovšem podávaly se lidu ne holé fráze, nýbrž strava živná, v přístupné formě skutečné vědomosti.

A při tom všem musela by každá taková knížka býti co možná laciná, aby se jí zabezpečilo co nejhojnější rozšíření. Obsahem svým pojednávaly by tyto spisky o všech otázkách do politické vědy spadajících. Tak by měl některý z nich za účel ukázati, co jest stát, jaké jsou jeho formy, v čem záleží centralisace, federace, samospráva a nezákonnost. Jiný by promluvil o právu ústavním a jeho formách, o občanství, odpovědnosti ministrův a p. Dále byly by předmětem takových knížek zákonodárství a jeho způsoby, administrace státu a formy ústrojí státního, právo mezinárodní, národní hospodářství, státní úvěr, finance, rozpočet, půjčky. Rovněž tak by se muselo pojednati o penězích, o měně, o bankovníctví, nótách, směnkách atd., o úvěru soukromém, osobním i hypotekárním, o záložnách, o daních, jak zřízeny jsou, co jsou daně přímé a nepřímé, o clu, o restituci cla atd. Dalším předmětem těchto spisův byla by původní výroba země, polní a lesní, i jak se podporuje, hospodářské spolky, rady a komory, politika průmyslu, svoboda průmyslu, cechy, vyučování průmyslové, privilegia, patenty, spolky výrobní. Organizace práce, svoboda práce, dělení práce, soutěž, dělnictvo a podmínky jeho blahobytu, tak zvané právo na práci, ústavy k odklizení sporův mezi průmyslníky a dělníky atd. Dále politika obchodní, soustavy merkantilní, monopoly, soutěž, komory obchodní, spolky obchodní. Vlastnictví a jeho práva, kapitál, renta, úroky, lichva, přehledy poměrův právnických, výroba hmotná a duchovní, policie zdravotnická a mravní. Vele důležitá otázka organizace školství, velice potřebné výklady o socialismu a komunismu, co obsahují, jak se na ně dívati. Politika dobročinnosti. Soudnictví, poroty, věznictví. Všechny obory statistiky, povinnost vojenská. Svoboda víry, učení a vědy. Komunikace, železnice, průplavy atd. Organizace rodiny, obce a okresu. Pojednání o zákonech k ochraně národnosti. Celý odbor pojišťování. Známosti historické nesměly by se rovněž zanedbávati. Mnozí mladí páni, když vstoupí do politického života, myslí, že éra pokroku od nich počíná, zapominajíce, že již před nimi byli mnozí, a že bychom nebyli v pokroku svém tam, kde jsme, kdyby už jiní nebyli pracovali. Zejména historie našeho nového politického života od r. 1860 a 1848 jest mladší generaci velmi neznámá a potřeba vydati podobné dílo, o čemž ostatně již také jednou bylo mluveno.

Těch všech věcí jest arci ohromné množství a bylo by nutno, aby celá řada spisovatelův byla pozvána, rozdělit mezi sebou jednotlivé otázky. Dávati podrobná pravidla, jak celou tu věc prováděti, jest nesnadno, nutno především, aby skutečně celá úloha vzala se prakticky do práce. Stane-li se tak, prospěje se nejen přímo všemu lidu, nýbrž vyvarujeme se tak i mnohým bludům, které jinak neodvratně zavládnou. Na denním pořádku světa jest nyní zvláště otázka dělnická a opatření lidu vůbec. Někde, jako ve Francii a zvláště v Elzasích, uchopili se toho prakticky a s dobrým výsledkem. Tam není překročí jako v Německu, kdež vláda tuto otázku zanedbávala nehledíc, aby vlastním přičiněním průmyslníkův něco se dělo. My hledíme, seč síly naše jsou, abychom národu svému připravili v každém ohledu šťastnější budoucnost, i musíme toho pečlivě býti, aby se i dělnická otázka probírala rozumně a zvláště na dvojí stránku hledělo: předně aby seu činilo ve prospěch dělnictva, co jen možná jest, a za druhé aby obecnost a zvláště samo dělnictvo nepadlo do bludův, celé společnosti škodných a především dělnictvu zkázných.

A jak tedy provéstí všechno, nač jsem ukázal? Věci té musí se chopiti mladí učenci a spisovatelé vůbec. Ve společných poradách rozdělili by se úkol, načež by jednotlivá pojednání se vypracovala a společně prohlédla. Tím snadno by se mohlo dokázati mnoho dobrého a dokonalého. Práce při jednotlivých spisech nebyla by příliš veliká, poněvadž jednotlivé knížky nesměly by obsahovati více nežli 2, nejvíce 5 archů. Jakmile by jednotlivé spisky byly hotovy, vedla by se péče o jich vydání, a tu by buďto sám Český klub je vzal do nákladu, anebo by se o nakladatele postaral. Jak veliké celé to pole jest, leží přece dosud celkem ladem a jen porůznu se na něm pracuje. Vážený člen Českého klubu, p. K. Čížek, převzal nyní redakci nového listu, Samosprávného obzoru, jenž má pěstovati samosprávu. Rovněž tak mají vyjít některé přednášky a spisy z oboru vědy politické. Avšak to všechno jest jen roztroušené a kouskové i jest potřeba zjednati solidní základ celou řadou zvláštních spisův odborných. To vkládám členům klubu na srdce a byl bych velmi potěšen, kdyby celá společnost mladších sil v práci se uvázala a ji soustavně provedla.

Dne 22. prosince 1878 byl večírek v Č. klubu, kde měl F. A. Šubert přednášku o národních a politických poměrech Čechů slezských. V debatě promluvil též Rieger.¹⁾

Ukázal k podivuhodnému jednání v Rakousku k živlům, jichž snahy čelí proti říši. V Dalmácii a Istrii hýčkan byl živěl

¹⁾ Pokrok, 24. prosince 1878.

italský – a konec všeho byl, že v těchto zemích povstala Itálie irredenta. Ten samý úkaz jeví se nám i ve Slezsku. Mluvě s jistou výše postavenou osobností táza se jí, zdali by asi r. 1866 bývaly Čechy říši zachovány, kdyby byly obývány jen německým kmenem. Jest zřejmo, že by v tom případě bývali Prusové činili ještě jiné požadavky, nežli skutečně se stalo. Nicméně, jak ukázáno, ve Slezsku stále se podporuje pouze živěl německý a proti českému dopouští se všeliké Němcův jednání. A snad dožijeme se ještě toho, že podobně jako v Dalmácii Itálie irredenta, vznikne ve Slezsku nějaká Germania irredenta. My ovšem nemůžeme nic více činit, leč starati se vlastními silami o zachování národnosti naší v té zemi způsobem okamžitě nutným. K tomu třeba především působiti, aby Opavský Týdeník¹⁾ získal v Čechách a na Moravě hojně abonentů, a pro Matici Opavskou aby se skládaly příspěvky na penězích neb aspoň knihy, jichž sbírání by si mohl vzíti na starost buď Český klub, neb jednotlivé studentské spolky, jež české knihovny zakládají.

Konec svazku prvního.

¹⁾ Nejdříve vznikl v Opavě pečl Ant. Vaška *Opavský besedník* (v letech 1861–1865), na jeho místo nastoupil r. 1870 *Opavský týdeník*, který zanikl r. 1914.

OPRAVA TISKOVÝCH CHYB:

- Str. 44. řádek 11. shora čti *požádán* (místo pořádán).
 Str. 106. pozn. 2. čti *dubna* (místo ledna).
 Str. 107. poslední řádek zdola čti *řeči* (místo věci).
 Str. 132. pozn. 2. čti *konservatismus* (místo korservatismus).
 Str. 135. řádek 5. shora čti *Mohli* (místo Mohly).
 Str. 143. pozn. 2. řádek 2. čti *1278* (místo 1288).
 Str. 187. řádek 3. čti *ústav* (místo ústavy).
 Str. 195. řádek 9. zdola čti *nebudu* (místo nebude).

O B S A H.

	Strana
ÚVOD	I.—XXI.
ŘEČI Z R. 1848	1—11
V univ. aule v Olomouci 9. dubna	1
V ústav. výboru říš. sněmu ve Vídni (24.—30. srpna)	1—4
Ve schůzi Slov. Lípy v Praze 12. října o událostech vídeňských	4
V Karolinu v Praze 13. října o poměrech ve Vídni	5
V ústav. výboru říš. sněmu v Kroměříži (12.—18. prosince)	6—11
ŘEČI Z R. 1849, pronesené v ústav. výboru říš. sněmu v Kroměříži (24.—28. února)	11—40
24. ledna o rozdělení říše	11—14
29. ledna o působnosti zem. sněmů a sněmíků krajských	14—15
30. ledna o zemské policii, o soudnictví a správě	15—17
6. února o vzájemném poměru jednotlivých zemí	18—19
7. února o rozdělení státní moci	19
8. a 9. února o složení říšského sněmu	19—20
10. února o vzájemném poměru obou sněmoven	22—23
11.—14. února o komoře lidu	23—27
16. února o komoře zemí	27—30
17. února o říšské radě	30—31
23.—26. února o sněmě zemském	32—36
27. února opět o komoře lidu	37
27.—28. února o postavení zem. správce a o odluce Bukoviny od Haliče	37—39
12. března v Čten. spolku akademickém v Praze o státním převratu ve Vídni	40
14. března děkuje v Praze za projev uznání a ukazuje k reakci	40
ŘEČI Z R. 1861	40—43
V září mluvil k lidu v Rokycanech	40—41
30. října se přimlouvá ve sboru obec. starších za zřízení české vyšší školy dívčí	41—42
23. prosince mluví ve sboru obec. starších k rozpočtu	42—43
ŘEČI Z R. 1862	43—51
22. dubna mluví o hostině při odhalení pomníku Tylova v K. Hoře	48

28. dubna se přimlouvá ve sboru obec. starších za zřízení průmyslové školy v Praze i vyslání odborníků do ciziny pro seznání odborného školství 43-48
 17. května se účastní ustavující schůze Svatoboru 48-49
 7. září řeční o slavnosti Hankově v Hoříněvsi 49
 5. listopadu se účastní rozpravy ve sboru obec. starších, pokud jde o příslušnost obecní 49-51

ŘEČI Z R. 1863 51-61

3. ledna promluvil o valném shromáždění sboru pro zřízení Nár. divadla v Praze 51
 5. března ve sboru obec. starších ukazuje k hygienickým poměrům v Praze 51-52
 V téže schůzi zasáhl do rozpravy o četnější zastoupení města Prahy na sněmě 52-56
 19. srpna přijímá o hostině poslanecké svornosti, vlasteneckému kněžstvu i dorozumění národnímu 57
 13. srpna mluví ve sboru obec. starších o rezervátním právu honebním 58
 25. srpna mluví o pěvecké slavnosti v Brně 59
 29. října mluví ve sboru obec. starších o spravedlivém obsazování far 59-60
 V téže schůzi rozbírá otázku třetího mostu přes Vltavu 60-61

ŘEČI Z R. 1864 61-65

21. března mluví ve sboru obec. starších o hospodářství obecním 61-64
 29. března zasáhl do rozpravy o témže předmětu 64-65

ŘEČI Z R. 1865 65-73

15. ledna řeční o valném shromáždění sboru pro zbudování Nár. divadla 65-67
 19. ledna měl děkovnou řeč, zvolen jsa starostou v okresním výboru choťebořském 67
 5. února mluví o mimořádné schůzi sboru pro zbudování Nár. divadla 68-70
 3. března promluvil ve schůzi archeologického sboru musea království Českého o výstavě kancionálů 70
 30. dubna zahájil schůzi okr. zastupitelstva v Chotěboři 70
 17. května promluvil o valném shromáždění Svatobora 70-71
 2. června ve schůzi sboru obec. starších se domáhal expropriace v zájmu města 71-72
 27. září řeční v Praze o hostině po ukončení sjezdu českomoravských zálož 72
 15. října mluvil v Turnově o hostině při zahájení dráhy turnovsko-pražské 72-73
 19. října promluvil o hostině na radnici u příležitosti vysvěcení základního kamene k třetímu mostu a k nové plynárně 73

ŘEČI Z R. 1866 73-80

28. března se účastnil rozpravy ve sboru obec. starších o rozšíření působnosti měst. pojišťovny proti ohni na všechny obvody pražský 73-75
 1. října pojednal ve sboru obec. starších o působnosti měst. policie 76-78
 15. října se účastnil rozpravy o podání pamětního spisu panovníků u příležitosti návštěvy v Praze 78
 28. října mluvil k císaři jménem poselstva okres. starostů z Čech 79-80

ŘEČI Z R. 1867 80-93

19. května mluvil ve Vilně na Rusi o budoucnosti slovanské 80
 20. května mluvil v Petrohradě o vzájemnosti slovanské 80
 22. května řečníl v Petrohradě o minulosti i budoucnosti Slovanstva 80-81
 29. května vzpomněl v Kubani památky věrozvěstů slovanských 81
 Téhož dne mluvil v Moskvě na uvítací večeři o poslání Prahy a Moskvě 82
 1. června pronesl v Moskvě řeč na usmířenou mezi Poláky a Rusy 82-85
 Téhož dne o hostině univerzitní ukázal, jak rozumí slovanské vzájemnosti 85-89
 5. června pronesl v Moskvě přípitek, jímž uvedl na paměť povinnosti největšího národa slovanského 89
 12. června upozornil v Petrohradě na obchodní styky českoruské 89
 13. června vzpomněl v Kronštadtě Petra Velikého a poukázal k významu Baltického loďstva pro Slovanstvo 90
 27. června se účastnil rozpravy ve sboru obec. starších o rozšíření komunikace i nádraží v nynější ulici Hyberské 90-92
 31. července zasáhl do jednání ve sboru obec. starších o prodeji stavebních míst 92-93

ŘEČI Z R. 1868 93-104

17. května pronesl přípitek na uvítanou slovanským hostím u příležitosti položení základního kamene k Nár. divadlu v Praze 93-94
 4. června vložil ve sboru obec. starších, jak si představuje zřízení správní rady obecní plynárny 94-97
 14. června řečníl o hostině, pořádané na oslavu 70. narozenin Fr. Palackého v Praze 97-99
 6. října promluvil ve sboru obec. starších k zřízení české polytechniky 99-102
 V téže schůzi se vyslovil ve věci souhlasu s deklarací poslaneckou 102
 28. prosince zasáhl do rozpravy obec. starších o výpůjčce města 102-104

ŘEČI Z R. 1869 104-108

25. dubna promluvil o val. shromáždění dělnického spolku Oulu 104-106
 Téhož dne poděkoval deputaci spolku za odevzdaný diplom čestného členství 106
 7. září vzpomněl slavné minulosti národa o hostině, pořádané na počest účastníků slavnosti Husovy v Praze 106-107
 19. září pronesl volební řeč v Železném Brodě o české politice 107-108

ŘEČI Z R. 1870 108-138

10. ledna se účastnil rozpravy ve sboru obec. starších o finančním hospodářství města 108-110
 28. ledna promluvil v Hospodár. klubů v Praze o pozemkové dani 111
 22. března promluvil na hospodářském sjezdu v Praze o hospodářských škodách na venkově 111-113
 23. března promluvil v závěrečné schůzi sjezdové o vyšším školství hospodářském 113
 Při večeři téhož dne přednášel o důležitosti drah úzkokolejných 113
 19. května zasáhl do rozpravy ve sboru obec. starších, co se týče odměny zástupce starostova 113-114
 30. srpna řečníl ve sněmě o otázce státoprávního vyrovnání 115-133

	Strana
28. prosince uvedl na pravou míru ve schůzi sboru obec. starších stížností německých členů sboru	133–136
V téže schůzi zasáhl do jednání o opatření obrazu Jiřího z Poděbrad	136–138
ŘEČI Z R. 1871	138–168
26. ledna se účastnil rozpravy ve sboru obec. starších o úpravu vodárny na Žofině	138–142
2. února promluvil o hostině u příležitosti čtvrtstoletého trvání Městanské besedy v Praze	142–144
26. září vyložil ve sboru obec. starších názory své o výpůjčce obecní	144–147
9. října promluvil ve sněmě jako hlavní zpravodaj komise o re-skriptu král. a obou předlohách státních	147–156
Téhož dne promluvil ve sněmě jako zpravodaj o zákoně na ochranu rovného práva národnostního	155–162
10. října promluvil ve sněmě před projednáváním zákona o národnostech	162–166
20. října poukázal ve sněmě k vleklému vyrovnání s Vídní	166
30. října promluvil v Praze k obecnstvu a pak zvláště k student-stvu o zmařeném vyrovnání i zásluhách druhých	167–168
ŘEČI Z R. 1872	168–177
18. ledna ukázal ve schůzi sboru obec. starších, jak rozumí za-stupování obce v právních rozepřích	168
Téhož dne se účastnil jednání o pronájem vápenného lomu v Bránice	168–173
15. února zasáhl ve sboru obec. starších do rokování o smlouvu obce s drahami stran přivádění vody potrubím a pak do jednání o prodloužení ulice Valentinské	173–175
4. prosince se přimlouval ve sboru obec. starších za rychlé prove-dení cesty ze Slup do Nuslí	175–176
16. prosince se ujal ve sboru obec. starších návrhu na zvýšení platu lékařů v chorobinci	176–177
19. prosince zasáhl do jednání sboru obec. starších o prodej vinic obecních v zájmu účelnějšího pohřbívání	177
ŘEČI Z R. 1873	178–187
13. července pronesl slavnostní řeč při položení zákł. kamene k pomníku J. Jungmanna v Praze	178–187
ŘEČI Z R. 1874	188–190
26. června mluvil v Jilemnici na obranu své politiky	188
28. června mluvil v Semilech o politické situaci	188
4. září promluvil ve sboru obec. starších na obranu chystané adresy, která měla být odevzdána panovníkovi za nadcházející návštěvy v Praze	189–190
ŘEČI Z R. 1875	190–196
17. června zasáhl ve sboru obec. starších do jednání o zřízení hlavní vodárny	190–193
21. srpna mluvil v Kopicích o obecním hospodářství	193
Téhož dne rozmlouval v Libáni o otázce náboženské a na večer promluvil o významu křesťanství i poměrech hospodářských a politických	193–194

	Strana
24. srpna dovozoval v Sobčicích nutnost trpného odporu	194
1. prosince odbyl ve schůzi sboru obec. starších neodůvodněně stížnosti mluvčích pražských Němců	194–196
ŘEČI Z R. 1876	196–204
21. února zasáhl ve sboru obec. starších do jednání o novostavbu českého musea	196–197
23. dubna promluvil o hostině u příležitosti dokončení Palackého Dějin	197–200
14. prosince při projednávání rozpočtu ve sboru obec. starších se vyslovil pro zřízení stromořadí na nám. Václavském	200–204
ŘEČI Z R. 1877	204–208
5. dubna zasáhl do rozpravy ve sboru obec. starších o rozparce-lování hradebních pozemků	204–205
24. května ukázal ve sboru obec. starších k bídě zejména mezi živnostníky	205
Téhož dne vzpomněl o valném shromáždění Svatoboru zesnulých vlastenců a mecenášů	205–206
27. června promluvil v den pohřbu děkana Čermáka v Liběchově o vlastenectví a zásluhách katolického duchovenstva pro národ	206–107
10. prosince se přimlouval ve sboru ob. starších za návrh měst. rady o větší přidávek učitelům než učitelkám	207–208
ŘEČI Z R. 1878	208–255
11. února se účastnil školské rozpravy ve sboru obec. starších	208
17. března ukázal o večírku Českého klubu na novou teorii o tvo-ření pramenů	208–209
15. května promluvil slavnostní řeč při odhalení pomníku Jung-mannova v Praze	209–212
Téhož dne znova rozvedl na banketě zásluhy Jungmannovy o národ a vlast	212–216
2. října pronesl řeč ve sněmě českém, chtěje nakloniti Němce pro smír a dohodu	216–226
11. října se přimlouval ve sněmě za zřízení berního úřadu ve Vysokém	227–229
15. října zasáhl do jednání sněmovního o přeložení hospodářské školy z Libverdy do Č. Lípy	229–230
16. října se zúčastnil jednání sněmovního o rozpočtu	230–233
18. října odůvodnil ve sněmě svůj návrh na podání adresy panovníkovi	233–235
Téhož dne se ujal slova znova jako zpravodaj menšiny	236–248
10. listopadu pojednal v Českém klubu v Praze o okupaci Bosny a Hereegoviny	248–251
8. prosince promluvil v Českém klubu v Praze o vydávání poli-tických spisů	251–254
22. prosince se zúčastnil rozpravy v Č. Klubu o poměrech Čechů ve Slezsku	254–255